

Jiří Fuchs

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

Praha 2007

JUDr. Jiří Fuchs, Ph.D., nar. 1974, vystudoval Právnickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně a v roce 2003 obdržel titul Ph.D. v oboru mezinárodní právo veřejné. V letech 1998–2004 působil na Vysoké vojenské škole pozemního vojska ve Vyškově a od roku 2004 působí na Univerzitě obrany v Brně. Přednáší mezinárodní humanitár-

ní právo, mezinárodní právo veřejné a teorii práva. Je členem oborové komise pro mezinárodní právo veřejné Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a externě spolupracuje též s právnickou fakultou v Tartu (Estonsko). Publikuje v časopisech *Právník*, *Trestní právo*, *Vojenské rozhledy* a v *Časopise pro právní vědu a praxi*. V roce 2002 vydal publikaci *Válečné zločiny jako zločiny podle mezinárodního práva*.

Poděkování

Rád bych poděkoval prof. JUDr. Daliboru Jílkovi, CSc., za celou řadu cenných rad a připomínek při zpracovávání této učebnice

V Brně dne 21. září

JUDr. Jiří Fuchs, Ph.D.

Předmluva

Tato publikace představuje vysokoškolskou učebnici, jež uceleně pojednává o mezinárodním humanitárním právu jako o relativně samostatném odvětví mezinárodního práva veřejného. Navazuje tak na učebnice obecné části mezinárodního práva a u čtenáře předpokládá znalost jeho základních obecných otázek.

Učebnice je určena především studentům a posluchačům Univerzity obrany v Brně, kde se mezinárodní humanitární právo vyučuje v akreditovaných studijních programech a kde pedagogové nejtěživěji pociťují absenci soudobé české učebnice v této oblasti. Lze však předpokládat i využití studenty jiných vysokých škol, především právnických fakult. V neposlední řadě pak publikace může sloužit jako zdroj informací pro pracoviště v resortu Ministerstva obrany ČR i pro další státní orgány a instituce, jež s agendou mezinárodního humanitárního práva přicházejí do styku.

Učebnice usiluje o rovnováhu v několika směrech:

Rovnováha mezi starým a novým: Učebnice se snaží zachytit jak tradiční instituty humanitárního práva v historické perspektivě, tak nejnovější vývoj v této oblasti.

Rovnováha mezi teorií a praxí: Čtenáři se na stránkách učebnice dostane jak výkladu teoretických otázek, tak rozboru praktických problémů spojených s aplikací a interpretací norem humanitárního práva. Voják zřejmě některé teoretické pasáže přeskóčí a více pozornosti bude věnovat rozboru praktických problémů, zatímco studentovi civilní školy může spíše posloužit osvětlení obecných otázek.

Rovnováha mezi potřebami akademickými a vojenskými: Tato rovina úzce souvisí s předchozí. Protože si učebnice klade za cíl oslovit jak publikum vojenské, tak publikum civilní, nezůstává pouze u pohledu akademického, nýbrž se snaží normy humanitárního práva zachytit též z pohledu vojáka.

Pokud jde o odkazy na zdroje informací, autor volil mezi dvěma protipóly. Příliš hojně odkazy ruší tok textu a čtenáři, jež se s problematikou setkává poprvé, mohou práci s textem ztěžovat. Naproti tomu úplná absence odkazů nepotěší čtenáře pokročilejšího, jenž v mnoha případech bude chtít jít *a fonte* a vyhledat si původní zdroj informace. Autor proto vyslyšel radu profesora V. Knappa a zvolil kompromis. Text tak odkazy provází, avšak záměrně v úsporné formě. Odkazuje se tak pouze na zdroje zásadní a citace mají zkrácenou podobu. Úplné citace pak čtenář nalezne v seznamu literatury v závěru publikace.

V Brně dne 21. září 2007

JUDr. Jiří Fuchs, Ph.D.

Obsah

Poděkování	
Předmluva	

Hlava I

Pojem a význam mezinárodního humanitárního práva	
1. Definice mezinárodního práva	
2. Negativní vymezení	
3. Specifické rysy mezinárodního humanitárního práva	
4. Vývoj humanitárního práva	
5. Struktura mezinárodního humanitárního práva	
6. Zásady mezinárodního humanitárního práva	
6.1. Zásada lidskosti	
6.2. Zásada vojenské nezbytnosti	
6.3. Zásada rozlišování	
6.4. Zásada proporcionality	
6.5. Zásada rovných závazků válečných stran	
7. Prameny	
8. Název mezinárodního humanitárního práva	
9. Mezinárodní humanitární právo a zákaz použití ozbrojené síly	
10. Slučitelnost války a lidskosti	

Hlava II

Působnost norem mezinárodního humanitárního práva	
1. Věcná působnost norem humanitárního práva	
1.1. Mezinárodní ozbrojený konflikt	
1.2. Vnitřní ozbrojený konflikt	
1.3. Fragmentarizace moderních ozbrojených konfliktů	

2. Osobní působnost	
2.1. Povinné subjekty podle mezinárodního humanitárního práva	
2.2. Oprávněné subjekty podle mezinárodního humanitárního práva	
3. Časová působnost humanitárního práva	
3.1. Začátek aplikace	
3.2. Ukončení aplikace	
4. Místní působnost	

Hlava III

Právní úprava vedení bojových operací.	
--	--

1. Ozbrojené síly	
1.1. Pozitivní vymezení	
1.2. Negativní vymezení	
1.3. Nelegální kombatanti	
2. Zásada ochrany civilního obyvatelstva před účinky nepřátelství.	
3. Zásada rozlišování	
4. Zásada proporcionality	
5. Zakázané metody vedení boje.	
5.1. Úmyslné napadení civilního obyvatelstva jako takového nebo jednotlivých civilních osob	
5.2. Úmyslné napadení civilního objektu	
5.3. Nerozlišující útoky	
5.4. Terorizování civilního obyvatelstva	
5.5. Užití živých štítů	
5.6. Zabití či zranění osoby vyřazené z boje (<i>hors de combat</i>)	
5.7. Prohlášení, že nebudou bráni žádní zajatci	
5.8. Proradnost (perfidita)	
5.9. Plnění	
5.10. Napadání nebráněných míst	
5.11. Rozšiřování vojenských operací do demilitarizovaných zón	
5.12. Hladovění civilního obyvatelstva a ničení, odstraňování či znehodnocování objektů nezbytných k jeho přežití	
5.13. Poškozování životního prostředí	
5.14. Útoky na stavby a zařízení obsahující nebezpečné síly.	
6. Právní úprava bojových prostředků	
6.1. Zbraně hromadného ničení	
Chemické zbraně	
Biologické zbraně.	
Jaderné zbraně	
6.2. Konvenční zbraně	
Petrohradská deklarace	
Haagská konference v roce 1899	
Haagská konference v roce 1907	
Úmluva o některých typech konvenčních zbraní z roku 1980.	
Úmluva o zákazu protipěchotních min z roku 1997	
6.3. Některé specifické zbraně	
Nesmrtné zbraně	
Enviromentální zbraně.	

7. Ochrana kulturních statků	
8. Preventivní opatření při útoku a proti následkům útoku	
8.1. Preventivní opatření při útoku	
8.2. Preventivní opatření proti následkům útoku	
9. Zvláštnosti námořní války	
10. Zvláštnosti letecké války	
11. Válečná neutralita	
11.1. Prostá válečná neutralita	
11.2. Trvalá neutralita	

Hlava IV

Ochrana obětí ozbrojených konfliktů	
---	--

1. Ranění, nemocní a třešníci ozbrojených sil	
2. Lékařský personál a zdravotnické objekty	
2.1. Lékařský personál	
2.2. Zdravotnické objekty	
2.3. Nemocniční lodi	
2.4. Sanitní letadla	
3. Váleční zajatci	
3.1. Základní pravidla ochrany	
3.2. Počátek zajetí	
3.3. Internování válečných zajatců	
3.4. Práce válečných zajatců	
3.5. Styky válečných zajatců	
3.6. Trestání válečných zajatců	
3.7. Konec zajetí	
3.8. Informační kanceláře	
4. Civilní osoby	
4.1. Ochrana civilních osob před některými účinky války	
4.2. Základní pravidla ochrany civilních osob	
4.3. Cizinci na území strany v konfliktu	
4.4. Civilní osoby na okupovaných územích	
4.5. Internování civilních osob	
4.6. Informační kanceláře	
5. Zvláštní ochrana určitých kategorií osob	
5.1. Ženy	
5.2. Děti	
5.3. Novináři	

Hlava V

Právní úprava vedení vnitřních konfliktů	
--	--

1. Kodifikace pravidel pro vedení vnitřních konfliktů	
2. Mezinárodní obyčej a vnitřní konflikty	
3. Vedení bojových operací ve vnitřních konfliktech	

3.1. Účast na nepřátelství	
3.2. Zásada rozlišování a zásada proporcionality	
3.3. Preventivní opatření při útoku a proti následkům útoku	
3.4. Zakázané metody vedení boje	
3.5. Právní úprava bojových prostředků	
3.6. Ochrana kulturních statků	
4. Ochrana obětí vnitřních konfliktů	
4.1. Základní pravidla	
4.2. Ranění nemocní a třešníci	
4.3. Ochrana zdravotnického a duchovního personálu	
4.4. Ochrana zdravotnických objektů	
4.5. Ochrana osob v moci protější strany	

Hlava VI

Mezinárodní humanitární právo a mírové operace	
1. Tradiční mírové operace OSN v době studené války	
2. Mírové operace OSN po pádu železné opony	
3. Kolektivní donucovací akce nařízené Radou bezpečnosti OSN	
4. Aplikovatelnost humanitárního práva na mírové operace OSN	
5. Závěry	

Hlava VII

Provádění závazků mezinárodního humanitárního práva	
1. Společný článek 1 Ženevských úmluv z roku 1949	
2. Třídění implementačních opatření	
3. Implementace v době míru (preventivní opatření)	
3.1. Preventivní opatření výslovně požadovaná mezinárodními úmluvami	
Šíření znalosti humanitárního práva	
Kvalifikovaný personál	
Právní poradci v ozbrojených silách	
Trestní zákonodárství	
Ochrana znaku a názvu Červeného kříže	
Nové zbraně	
Zasílání oficiálních překladů Ženevských úmluv a prováděcích nařízení	
Preventivní opatření ve vztahu ke kulturním statkům	
3.2. Další nezbytná preventivní opatření	
Koordinace aktivit státních orgánů a dalších subjektů	
Preventivní opatření proti následkům útoku	
Místa a oblasti pod zvláštní ochranou	
Identifikace příslušníků ozbrojených sil a dalších osob	
Tábory pro válečné zajatce a internační místa pro civilní osoby	
Informační kanceláře	
4. Průběžná (kontrolní) opatření	

4.1. Kontrola uvnitř ozbrojených sil	
4.2. Vnější kontrola	
Ochranné mocnosti.	
Mezinárodní výbor Červeného kříže.	
Exkurz: hnutí Červeného kříže	
Neformální kontrola	
5. Opatření následná (represivní)	
5.1. Závažná porušení humanitárního práva	
Povinnosti států.	
Individuální trestní odpovědnost.	
5.2. Ostatní porušení humanitárního práva	
6. Některá specifická implementační opatření	
Vyšetřovací řízení podle Ženevských úmluv	
Mezinárodní vyšetřovací komise	
Schůze smluvních stran Protokolu I	
Spolupráce s OSN.	
7. Důvody pro odchylku od pravidel	
7.1. Vojenská nezbytnost.	
7.2. Válečné represálie	

Literatura	
----------------------	--

HLAVA

I

Pojem a význam mezinárodního humanitárního práva

1. Definice mezinárodního humanitárního práva

Mezinárodním humanitárním právem se rozumí soubor norem mezinárodního práva veřejného, které upravují vedení ozbrojených konfliktů s cílem zmírnit utrpení a omezit materiální škody či jiné negativní dopady, které tyto konflikty způsobují.

Tato definice zajisté není ideální, nicméně vykazuje celou řadu předností. Vyplývá z ní, že *mezinárodní humanitární právo je odvětvím mezinárodního práva veřejného*. Tato skutečnost je rozhodující pro jeho povahu. Humanitární právo sdílí všechny základní charakteristiky mezinárodního práva veřejného, pokud jde o jeho zvláštnosti, subjekty a prameny i o otázky odpovědnosti a donucení. Na druhou stranu humanitární právo, ačkoliv se stalo prvním kodifikovaným odvětvím mezinárodního práva a nadále zůstává jeho integrální součástí, vykazuje některé specifické rysy (viz kap. I.3.).

Definice dále vymezuje **předmět právní úpravy**. Tím je vedení ozbrojených konfliktů, a to jak konfliktů mezinárodních, tak konfliktů, jež mezinárodní ráz nemají. Definice konečně sděluje i **základní účel** úpravy – omezení ničivých důsledků ozbrojených konfliktů. Tento účel teorie a praxe vyjadřuje různými obraty. Výcvikové a jiné obdobné materiály pro ozbrojené síly, a to jak materiály vnitrostátní, tak materiály mezinárodních vojenských organizací, zpravidla v definici hovoří o omezování ničivých důsledků ozbrojených konfliktů¹, zatímco texty učebnicového charakteru, tedy texty adresované civilnímu publiku, většinou mluví o humanizaci vedení války.² Tyto různé formulace nepochybně vyjadřují stejnou základní myšlenku. Nejedná se přitom jen o řečnické fráze bez reálného obsahu. Omezení ničivých důsledků války znamená zachráněné lidské životy, a to jak civilních osob, tak vojáků, ochráněné kulturní dědictví a zachované majetkové hodnoty, což je důležité pro poválečnou obnovu postižených regionů.

¹) Srov. např. The CF Code of Conduct (Canada), p. 3. MULINEN, F. de. *Příručka mezinárodního humanitárního práva pro ozbrojené síly*, s. 1. *International Law – The Conduct of Armed Conflict and Air Operation* (U.S.A.), p. 5. Z dokumentů mezinárodních vojenských orgaizací viz zejm. NATO STANAG 2449 LO – *Training in the Law of Armed Conflict*, p. 2.

²) Z českých učebnic srov. zejm. POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné*. Zoláštní část, s. 434. ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 704. Ze zahraničních učebnic srov. např. KALSHOVEN, F., ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 12.

V konečném důsledku jde o to, že *omezení negativních dopadů války a dodržování pravidel při vedení boje usnadňuje návrat k míru*. Z dnešních nepřátel se posléze mohou stát spojenci a národy, které jsou dnes ve válce, zítra budou chtít žít v míru. Ukrutnosti páchané za války návrat k mírovému soužití ztěžují a vyžadují procesy s válečnými zločinci a řadu dalších opatření. Například Utiskování civilního obyvatelstva druhé strany v konfliktu zvyšuje pravděpodobnost, že se z civilních osob budou stávat teroristé, a ničení neodůvodněné vojenskou nezbytností zvyšuje náklady na poválečnou obnovu.

Je rovněž na místě zdůraznit, *co účelem humanitárního práva není*. Humanitární nesnižuje účinnost vojenských operací, nesvazuje vojákovi ruce. Právní úprava neusiluje o to, aby se z války stal „záživný podnik“. Válka je ve své podstatě násilím, které vždy přináší lidské utrpení. Dokud budou války, budou umírat vojáci i civilisté a bude i lidské utrpení. Právní úprava sleduje pouze realistický cíl toto utrpení zmírnit. Humanitární právo tak zabráňuje tomu, co není nezbytné pro dosahování válečných cílů.³

Otázka účelu právní regulace vedení ozbrojených konfliktů nezbytně vede k naléhavé otázce slučitelnosti války a lidskosti, respektive slučitelnosti války a práva. Vyvstává tak nutnost vypořádat se s otázkou, zda je vůbec možné válku právně regulovat a zda lze humanizovat to, co samo o sobě se může jevit jako ve své podstatě nelidské. Ačkoliv na základním účelu právní úpravy se v zásadě shoduje teorie i praxe, liší se přístupy k otázce slučitelnosti války a lidskosti. Vypořádání se s tímto problémem přitom má zásadní dopad na interpretaci konkrétních pravidel humanitárního práva. Otázka účelu právní úpravy ve světle slučitelnosti války a lidskosti je natolik významná, že si zaslouží samostatný, ucelený výklad. Tato učebnice ho přináší v kapitole I.10.

Shora uvedená definice na druhou stranu trpí i některými nedostatky. Lze jí vytknout neúplnost. Zcela pomíjí skutečnost, že mezinárodní humanitární právo ukládá státům řadu důležitých závazků, které mají být plněny již v době míru. Tyto závazky mají v zásadě povahu přípravy na plnění hlavních závazků za ozbrojeného konfliktu. Definice dále nezohledňuje skutečnost, že humanitární právo stále více vstupuje i do období po skončení ozbrojeného konfliktu. Učinily tak již ženevské úmluvy z roku 1949 (např. státy jsou povinny aplikovat pravidla pro zacházení s válečnými zajatci či internovanými civilními osobami až do konečné repatriace, tedy i po skončení aktivního nepřátelství a po uzavření mírové smlouvy) a velmi výrazné je to u Protokolu V k Úmluvě o konvenčních zbraních z roku 1980 o výbušných pozůstatcích války (viz kap. III.7.2).

Tato učebnice však vychází z předpokladu, že pozitiva zvolené definice převažují nad negativy.

2. Negativní vymezení

Shora uvedené pozitivní vymezení mezinárodního humanitárního práva je na místě doplnit vymezením negativním. Humanitární právo nelze zaměňovat s jinými odvětvími mezinárodního práva, byť zejména s některými lze nalézt značnou příbuznost.

Humanitární právo neupravuje legalitu použití ozbrojené síly v mezinárodních vztazích. Neřeší otázku, kdo je agresorem a kdo obětí, ani nevymezuje meze legitimní sebeobranu. To je úkolem jiných norem mezinárodního práva veřejného, jež se tradičně ozna-

³⁾ K tomu srov. např. . KALSHOVEN, F., ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 12.

čovaly *ius ad bellum* s tím, že v důsledku zákazu útočné války této množině norem lépe vyhovuje název *ius contra bellum*.⁴

Mezinárodní humanitární právo nelze zaměňovat s mezinárodním právem lidských práv. Je sice pravdou, že obě odvětví sledují v zásadě tentýž základní cíl a chrání tytéž základní hodnoty lidské osobnosti⁵, avšak obě odvětví se zrodila v jiném společenském a právním kontextu a zachovávají si tak své odlišnosti. Mezinárodní právo lidských práv chrání jednotlivce a určitý okruh jeho práv a svobod v každé době a vůči každé veřejné moci, kdežto humanitární právo chrání jednotlivce pouze za ozbrojeného konfliktu a pouze proti nepřátelské moci. Právo lidských práv za splnění určitých podmínek připouští derogaci nebo omezení výkonu práv, zatímco pravidla humanitárního práva byla od počátku uzpůsobena pro aplikaci za ozbrojeného konfliktu, a proto žádnou derogaci či omezení nepřipouští.⁶ Humanitární právo tak chrání určitý okruh práv jednotlivce za vyhrocené situace ozbrojeného konfliktu, kdy mohou být ohroženy důležité státní zájmy či dokonce samotná existence státu.⁷

Pravidla humanitárního práva mají aplikovat především vojenští velitelé, a proto se při formulování textu mezinárodních úmluv záměrně volil relativně specifický a podrobný jazyk. Naproti tomu ustanovení úmluv o lidských právech jsou formulována značně obecně, protože se předpokládá, že je dotvoří soudní praxe a diplomatická diskuse.⁸

Tradiční válečné právo 19. století a první poloviny 20. století mělo mezistátní povahu a jednotlivce v něm vystupoval pouze jako objekt právní úpravy. Úprava vedení války chránila jak zájmy jednotlivce, tak zájmy válčících stran. Po 2. světové válce se na humanitárním právu začal projevovat vliv nově se rodícího práva lidských práv a to jeho mezistátní povahu zmírnilo. V úmluvách sjednaných v tomto období se do popředí dostala ochrana jednotlivce. V ženevských úmluvách o ochraně obětí ozbrojených konfliktů a Dodatkových protokolech z roku 1977 už jednotlivce vystupuje jako subjekt práv. V druhé polovině 20. století se tak humanitární právo v důsledku „vyzařování“ mezinárodní ochrany lidských práv postupně „humanizovalo“.⁹ Navzdory těmto znakům konvergence si obě odvětví mezinárodního práva zachovávají svoji odlišnost a samostatnost.

Přes tuto odlišnost a samostatnost se v průběhu druhé poloviny 20. století dostala do popředí otázka vztahu mezi těmito dvěma odvětvími mezinárodního práva. V teorii i praxi jednoznačně převládá názor, že lidská práva garantovaná mezinárodním právem trvají i za ozbrojeného konfliktu. V preambuli Protokolu II z roku 1977 smluvní strany deklarují, že mezinárodní dokumenty vztahující se k lidským právům poskytují základní ochranu lidské osobnosti. Dokládá to i četná judikatura mezinárodních soudů a dalších mezinárodních orgánů. Obsah pravidel těchto dvou odvětví je však odlišný. **Praxe se tak musela vypořádat s otázkou, jak tato rozdílná pravidla sloučit.** Jestliže například voják zabije za války nepřátelského komatanta, je tím porušeno jeho právo na život? Mezinárodní soudní dvůr ve svém Posudku o legalitě hrozby jadernými zbraněmi či jejich užití z roku 1996 dospěl k závěru, že právo na život garantované Mezinárodním paktem o občanských a politických právech trvá i za ozbrojeného konfliktu. Nicméně otázku, zda při vedení bojových operací došlo ke zbavení života v rozporu s paktem, nelze zodpovědět

⁴⁾ Z české literatury viz zejm. POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 428. Ze zahr. literatury viz např. GASSER, H.-P. *International Humanitarian Law. An Introduction*, p. 5.

⁵⁾ K tomu viz např. SUDRE, F. de. *Mezinárodní a evropské právo lidských práv*, s. 28.

⁶⁾ GASSER, H.-P. *International Humanitarian Law. An Introduction*, p. 19 – 20.

⁷⁾ BOTHE, Michael. The role of national law in the implementation of international humanitarian law, p. 301.

⁸⁾ ABRESCH, William. A Human Rights Law of Internal Armed Conflict: The European Court of Human Rights in Chechnya, p. 743.

⁹⁾ Viz celk. MERON, Theodor. *International Law in the Age of Human Rights*, p. 24 – 183. MERON, Theodor. *The Humanization of Humanitarian Law*, p. 239– 278.

pouze na základě jeho ustanovení, protože tuto otázku upravuje soubor specifických pravidel, tedy mezinárodní humanitární právo. Humanitární právo tak dle názoru soudu vystupuje jako *lex specialis*.¹⁰ V podstatě ke stejnému názoru dospěla i Meziamerická komise pro lidská práva při interpretaci ustanovení Meziamerické úmluvy o lidských právech o právu na život v případě *Abella*. Formulace, kterou zvolila, přitom naznačuje, že by humanitární právo mohlo vystupovat jako *lex specialis* ve vztahu k meziamerické úmluvě jako celku, nejen při posuzování, zda došlo k porušení práva na život.¹¹ Pro obhajobu názoru, že mezinárodní humanitární právo celkově vystupuje ve vztahu k mezinárodnímu právu lidských práv jako *lex specialis* lez nalézt řadu přesvědčivých argumentů.¹² V tomto směru je zajímavé, že jinou cestou se vydal Evropský soud pro lidská práva, která ve dvou případech týkajících se války v Čečensku aplikoval normy mezinárodního práva lidských práv přímo na vedení bojových operací bez jediného odkazu na humanitární právo.¹³

Mezinárodní právo humanitární nelze zaměňovat ani s právem mezinárodního odzbrojení či mezinárodní kontrolou zbrojení. Humanitární právo upravuje chování válečnických stran a omezuje jejich možnost volby bojových prostředků. Užití některých bojových prostředků je zakázáno zcela (chemické a bakteriologické prostředky aj.), zatímco užití jiných pouze podléhá omezením (zápalné zbraně, nástražné miny aj.) Naproti tomu právo odzbrojení je klasickým právem mírovým. Neupravuje chování v ozbrojeném konfliktu, nýbrž ukládá státům závazek ke snížení zbraňového potenciálu a držení některých bojových prostředků zcela zakazuje. Pravidla humanitárního práva vycházejí z požadavků lidskosti a v důsledku toho nepodléhají reciprocitě. Naproti tomu při kontrole zbrojení reciprocita hraje klíčovou úlohu a požadavky lidskosti jsou druhotné.¹⁴ Účelem kontroly zbrojení je snižování mezinárodního napětí a eliminace potenciálních ohnisek ozbrojeného konfliktu. Tento účel právo odzbrojení spíše přibližuje k *ius contra bellum*. Mezi závazkem určitý bojový prostředek nepoužít a určitý bojový prostředek vůbec ve výzbroji nemít je pochopitelně úzký vztah. Z tohoto důvodu řada úmluv sjednaných v druhé polovině 20. století obsahuje závazky oba. Tento úzký vztah však nemůže vyvážit zásadní odlišnosti.

3. Specifické rysy mezinárodního humanitárního práva

Ačkoliv se mezinárodní humanitární právo stalo první kodifikovaným odvětvím mezinárodního práva veřejného a všeobecně se pokládá za jeho „tradiční“ součást, v průběhu 20. století se dostalo do zvláštního postavení. *Zachovalo si totiž určité specifické rysy, které ho výrazně odlišují od ostatních odvětví mezinárodního práva veřejného. S nadsázkou tak lze humanitární právo označit za „třináctou komnatu“ práva.* Jedná se o totiž o velmi specifické odvětví v rámci systému norem, jež se sám o sobě vyznačuje četnými specifiky.¹⁵ Humanitární právo tedy vykazuje zejména tyto specifické rysy:

- 1) Mezinárodní humanitární právo je specifické **předmětem právní úpravy**, neboť upravuje situaci extrémního násilí.

¹⁰⁾ *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, paras. 24 – 25.

¹¹⁾ *Case of Juan Carlos Abella (Argentina)*, para. 161.

¹²⁾ Viz celk. ABRESCH, William. A Human Rights Law of Internal Armed Conflict: The European Court of Human Rights in Chechnya, p. 743 – 751.

¹³⁾ *Isayeva, Yusupova and Bazayeva v. Russia. Isayeva v. Russia.*

¹⁴⁾ GASSER, H.-P. *International Humanitarian Law. An Introduction.*, p. 19.

¹⁵⁾ Učebnice mezinárodního práva veřejného v úvodu tradičně pojednávají o zvlátnostech mezinárodního práva. Z české literatury viz zejm. MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Jeho obecná část a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště k právu českému*, s. 21 – 27.

- 2) Mezinárodní humanitární právo je specifické **okruhem adresátů norem**. Jeho pravidla za ozbrojeného konfliktu totiž mají aplikovat především vojáci. Tato skutečnost se významně brala do úvahy při tvorbě pravidel. Zohledňovalo se to, že humanitární právo bude aplikováno v kontextu vojenské správy a vojenského systému řízení a vedení.
- 3) Od předchozího specifického rysu se odvíjí zvláštnost spočívající v tom, že humanitární právo volí určité specifické **metody právní regulace**. V humanitárním právu platí, že jestliže něco není výslovně zakázáno, tak nelze bez dalšího předpokládat, že je to dovoleno. Specifické metody právní regulace se dále projevují v úpravě otázek vojenské nezbytnosti, ochrany civilního obyvatelstva, civilních objektů aj.
- 4) Mezinárodní humanitární právo je specifické i svými **prameny**. Jak Řád války pozemní z roku 1899, tak Protokol I z roku 1977 se dovolávají nepsaných zásad lidskosti a požadavků veřejného svědomí. V humanitárním právu tak výrazně rezonuje mezinárodní morálka.

Skutečnost, že humanitární právo navzdory své „starobylosti“ vykazuje tolik specifických rysů může na první pohled udivit. Příčinu je však nutné hledat v povaze války. V průběhu 20. století prošlo mezinárodní společenství podstatnými změnami, které se vynutily i zásadní proměnu mezinárodního práva. *Změnil se tak sociální kontext války a v důsledku technického pokroku se podstatně změnily i prostředky a způsoby jejího vedení.*¹⁶ *Podstata války však navzdory těmto proměnám zůstává stejná* – je to institucionalizované násilí a forma vztahu mezi politickými soupeři.¹⁷ Řečeno slovy Karla von Clausewitze, je to politika uskutečňovaná násilnými prostředky. Jistěže vývoj mezinárodního práva se významně promítl i do sféry ozbrojeného konfliktu a humanitární právo rovněž prošlo podstatným vývojem. Zásadní proměny mezinárodního práva však nezměnily podstatu války, a tak se humanitární právo přeměnilo z tradičního *typického* odvětví mezinárodního práva veřejného v tradiční, ale *velmi specifické* odvětví.

4. Vývoj humanitárního práva

Války provázejí lidstvo od úsvitu dějin a právě válka byla v minulosti tradiční formou vztahu mezi národy.¹⁸ Stejně staré jsou pokusy o její právní regulaci. Již od starověku se mocní vládcové, církevní představitelé, moudří muži i válečníci snažili omezit její ničivé důsledky prostřednictvím obecně závazných pravidel.¹⁹ Rané pokusy o právní regulaci války lze nalézt napříč kulturními, náboženskými i jazykovými oblastmi.²⁰

Již v 6. století před naším letopočtem čínský spisovatel Sun Tzu v knize nazvané *Umění války* popsal převládající zvyk ušetřit raněné a starce.²¹ V hinduistické kultuře v jižní Asii se kolem roku 200 před naším letopočtem objevila kniha *Manu*, která představuje nejstarší a nejautoritativnější kolekci hinduistického práva. Tento kodex se zabývá kromě jiných

¹⁶⁾ K tomu viz např. MÜNKLER, Herfried. The wars of the 21st century, p. 7 – 22.

¹⁷⁾ k povaze války viz např. FRANCK, Thomas M. Fairness in the International Legal and Institutional System, p. 222 – 235.

¹⁸⁾ Srov. celk. FRANCK, Thomas M. Fairness in the International Legal and Institutional System, p. 268 – 269. MERON, Theodor. The Humanization of Humanitarian Law, p. 240

¹⁹⁾ GASSER, H. P. *International Humanitarian Law. An Introduction*, p. 7

²⁰⁾ McCORMACK, Timothy LH. Selective Reaction to Atrocity: War Crimes and the Development of International Criminal Law, p. 688 – 689

²¹⁾ *Ibid.*, p. 684, BASSIOUNI, Michael C. Regulation of Armed Conflicts, p. 201

oblastí práva též zásadami civilizovaného vedení války, známého jako *dharma-yuddha*. Porušení těchto zásad mohlo být stíháno před soudem.²²

Ve starověkém Římě vydal v 6. století našeho letopočtu císař Mauritius sbírku válečných zákonů *Strategica*. Souběžně s touto kompilací existoval v Západořímské říši kodex *Ex Rufo Leges Militares*. Oba kodexy předepisovaly humanitární omezení vedení války.²³

V islámské kultuře se v roce 621 našeho letopočtu uskutečnila druhá mohamedánská přísaha, kterou se Mohamedovi následovníci zavazovali vést svatou válku (*džihád*) za věc islámu. Současně se závazkem účasti v ozbrojeném konfliktu bojovníci rovněž přebírali závazek dodržovat určitá pravidla: být čestní a přímočaří a nedopouštět se proradných skutků. Od roku 623 bylo vedení války upraveno islámským právem *šaría*.²⁴

K dalšímu vývoji došlo ve středověké Evropě. Katolická církev se pravidly pro vedení války zabývala na několika významných koncilech a vydala několik zákazů. ***K položení základů dnešního humanitárního práva dále významně přispělo rytířství se svými kodexy***, které zakazovaly např. používání samostřilu či arkebuzy.²⁵

V 16. a 17. století různé evropské národy začaly přijímat zákony upravující vedení ozbrojených konfliktů, které rovněž upravovaly tresty za porušení. V roce 1621 vydal švédský král Gustav Adolf válečný zákoník, který kromě jiného stanovil, že žádný plukovník či kapitán nesmí dát svým vojákům protiprávní rozkaz. Kdo tento příkaz poruší, bude potrestán podle uvážení soudce. Kodex Gustava Adolfa byl v roce 1639 přeložen do angličtiny a stal se základem pro kodex vyhlášený oběma stranami anglické občanské války.²⁶

V 18. století se nad vedením války zamýšlel Jean-Jacques Rousseau ve svém učení o společenské smlouvě. Dle tohoto učení válka není vztahem člověka k člověku, nýbrž je vztahem mezi státy, ve kterém se jednotlivci stávají nepřáteli jen náhodou, a to nikoliv jako lidé, ale jako vojáci. Z toho logicky vyplývá, že na vojáky lze útočit, jen pokud sami bojují, a jakmile složí zbraně, stávají se opět lidskými bytostmi.²⁷

Takto byly položeny filozofické základy pro vznik moderního mezinárodního práva humanitárního, ke kterému došlo v polovině 19. století.

U zrodu moderního mezinárodního práva humanitárního stály dvě osobnosti – švýcarský státní občan Henry Dunant a německý emigrant v USA Francis Lieber.²⁸

Henry Dunant se v červnu 1859 stal náhodným svědkem bitvy u severoitalského Solferina a byl otřesen skutečností, že raněným a umírajícím vojákům na bojišti nikdo neposkytl ani nejzákladnější lékařskou pomoc. Své zážitky popsal v knize *Vzpomínky na Solferino* (1862) a pod dojmem těchto zážitků pojal dvě myšlenky: zavedení ochrany lékařského personálu, aby i za ozbrojeného konfliktu mohl plnit své poslání, a založení neustranné lidumilné organizace, jejímž hlavním posláním bude právě péče o oběti ozbrojených konfliktů. První myšlenka vedla ke sjednání Úmluvy o zlepšení osudu raněných při armádách v poli

²²⁾ McCORMACK, Timothy LH. Selective Reaction to Atrocity: War Crimes and the Development of International Criminal Law, p. 686 - 687

²³⁾ *Ibid.*, p. 687 - 688

²⁴⁾ *Ibid.*, p. 688. BASSIOUNI, Michael C. Regulation of Armed Conflicts, p. 201

²⁵⁾ Srov. celk. NAHLIK, Stanislaw E. A Brief Outline of International Humanitarian Law, p. 8, BASSIOUNI, Michael C. Regulation of Armed Conflicts, p. 201 - 202, srov. též. DRAPER, G. I. A. D. The Status of Combatants and the Question of Guerilla Warfare, p. 174 - 175

²⁶⁾ Srov. celk. McCORMACK, Timothy LH. Selective Reaction to Atrocity: War Crimes and the Development of International Criminal Law, p. 692, dále srov. BASSIOUNI, Michael C. Regulation of Armed Conflicts, p. 202

²⁷⁾ GASSER, H. P. *International Humanitarian Law. An Introduction*, p. 7, srov. též. DETTER, I. *The Law of War*, p. 4 - 5

²⁸⁾ Srov. celk. GASSER, H. P. *International Humanitarian Law. An Introduction*, p. 7 - 12, dále srov. MERON, Theodor. *The Humanization of Humanitarian Law*, p. 243

z 22. srpna 1864 a druhá myšlenka vedla k založení Mezinárodního výboru Červeného kříže (1880). *Takto byly položeny základy tzv. ženevského práva.*²⁹

Na druhé straně Atlantického oceánu americké ministerstvo války vydalo v roce 1863 všeobecný rozkaz č. 100, jinak známý jako Lieberův kodex, který *položil základy tzv. haagského práva*. Německý emigrant **Francis Lieber**, profesor práva na Columbia College (dnes Columbia University), byl k vypracování kodexu vedení války navýsost kvalifikován, neboť se jako příslušník německé armády účastnil bitvy u Waterloo a řecké války za nezávislost. Teprve posléze emigroval do USA, kde se stal profesorem moderních dějin, politologie a práva. Lieberův kodex je výsledkem průniku osvícenského racionalismu do sféry ozbrojeného konfliktu a jeho největší teoretický přínos spočívá ve vytyčení vojenské nezbytnosti jako základního pravidla k omezení násilí.³⁰

Lieberův kodex byl natolik zdařilým dílem po stránce praktické i po stránce filozofické, že jeho vliv dalece přesáhl hranice USA. Stal se předlohou pro řadu vojenských manuálů jiných států a významně přispěl ke sjednání Petrohradské deklarace (1868), která zakázala výbušné střely lehčí než 400 g, protože způsobují nadměrné útrapy. Lieberův kodex rovněž inspiroval Bruselskou deklaraci z roku 1874, která se dále stala inspiračním zdrojem pro haagské úmluvy z roku 1899 a 1907.³¹

Petrohradská deklarace kromě toho, že zakázala jeden typ zbraně, vytyčila některé základní principy současného humanitárního práva. V její preambuli se prohlašuje, že jediný zákonný cíl, jenž si státy mají určovat za války, je oslabení vojenských sil nepřítele.³²

Úmluva o zákonech a obyčejích pozemní války z roku 1899 vycházela ze stejných zásad jako Petrohradská deklarace z roku 1868 a dále je rozvedla. Její tvůrci si uvědomovali, že technický rozvoj může prakticky zbavit významu ochranu poskytnutou úmluvou a že technika může předstihnout právní úpravu.³³ Proto do preambule úmluvy bylo pojata ustanovení navržené ruským právníkem a diplomatem Fjodorem Fjodorovičem Martensem, známé jako Martensova klauzule, které se dovolávalo zvyklostí mezi civilizovanými národy, zákonů lidskosti a požadavků veřejného svědomí. Součástí úmluvy byl Řád války pozemní, který ve svém článku 22 stanovil, že válčící strany nemají neomezené právo volby prostředků k poškození nepřítele.

Na přelomu 19. a 20. století tak byly položeny základy moderního mezinárodního práva humanitárního:

- 1) Pravidla, která mají být při vedení války dodržována, vyplývají nejen z mezinárodních smluv, ale též z nepsaných zákonů lidskosti. Tedy jinými slovy: jestliže něco není mezinárodní úmluvou výslovně zakázáno, tak to samo o sobě neznamená, že je to dovoleno.
- 2) Jediným legálním cílem války je oslabení vojenských sil nepřítele.
- 3) K dosažení tohoto cíle nemají válčící strany neomezené právo volby prostředků a metod.³⁴

²⁹) NAHLIK, Stanislaw E. A Brief Outline of International Humanitarian Law, p. 9. GASSER, H. P. *International Humanitarian Law. An Introduction*, p. 7 – 8. Srov. též KALSHOFEN, F., LIESBETH, Z. *Constraints on the Waging of War*, p. 26 – 27

³⁰) CARNAHAN, Burrus M. Lincoln, Lieber and the Laws of War: The Origins and Limits of the Principle of Military Necessity, p. 213 – 214

³¹) *Ibid.*, p. 215. GASSER, H. P. *International Humanitarian Law. An Introduction*, p. 10. Srov. též KALSHOFEN, F., LIESBETH, Z. *Constraints on the Waging of War*, p. 19 – 20.

³²) GASSER, H. P. *International Humanitarian Law. An Introduction*, p. 10, SANDOZ, Yves. Penal Aspects of International Humanitarian Law, p. 209 – 210

³³) EČER, B. *Vývoj a základy mezinárodního práva trestního*, s. 21 – 25

³⁴) Srov. celk. SANDOZ, Yves. Penal Aspects of International Humanitarian Law, p. 212 – 213.

V roce 1906 byla sjednána Úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných při armádách v poli, která nahrazovala úmluvu z roku 1864.

1. světová válka odhalila řadu nedostatků dosavadní právní úpravy a podnítila další kodifikační úsilí. Jeho nejvýznamnější výsledek představují dvě ženevské úmluvy z roku 1929. První z nich, která se zabývá ochranou raněných a nemocných, nahradila úmluvu z roku 1906 a představovala podstatné přehodnocení a rozvinutí úpravy předešlé.³⁵ Druhá ženevská úmluva upravovala ochranu válečných zajatců a reagovala na zkušenosti 1. světové války, které ukázaly nedostatečnost dosavadní úpravy obsažené v Řádu války pozemní z roku 1907.³⁶

Ukrutnosti páchané za 2. světové války podnítily další vývoj jak v oblasti mezinárodního práva humanitárního, tak mezinárodního práva trestního.³⁷ Dne 8. srpna 1945 byla sjednána Dohoda o stíhání a potrestání hlavních válečných zločinců evropské osy, jejíž součástí byl Statut Mezinárodního vojenského soudního dvora. Tribunál byl příslušný pro stíhání zločinů proti míru, válečných zločinů a zločinů proti lidskosti. *Statut Mezinárodního vojenského soudního dvora se stal prvním mezinárodním dokumentem, který přinesl ucelenou definici válečných zločinů a který stipuloval osobní odpovědnost za jejich spáchání.*

2. světová válka odhalila nedostatky dosavadní právní úpravy vedení války a stala se tak dalším impulzem pro kodifikační úsilí. Výsledkem byly ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů ze dne 12. srpna 1949. Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli (první ženevská úmluva) je přepracovanou verzí úmluvy z roku 1929. Vychází ze stejných principů, ale přináší řadu nových ustanovení, která reagují na nejnovější zkušenosti.³⁸ Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři (druhá ženevská úmluva) se zrodila z potřeby revidovat 10. Haagskou úmluvu z roku 1907.³⁹ Rovněž ochrana válečných zajatců vyžadovala revizi. Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci (třetí ženevská úmluva) reagovala na změny ve způsobu vedení války a přinesla řadu změn – rozšíření pojmu válečný zajatec, podrobnější ochranu v oblasti práce válečných zajatců a v případě soudního stíhání válečného zajatce.⁴⁰ Novým fenoménem se stala Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války (čtvrtá ženevská úmluva). Jednalo se o první mezinárodní smlouvu, jejímž primárním cílem bylo ochránit civilní obyvatelstvo za ozbrojeného konfliktu. Potřeba takovéto smlouvy vyšla najevo v průběhu 2. světové války velmi naléhavě, neboť na civilním obyvatelstvu, zejména na okupovaných územích, se páchaly četné ukrutnosti.⁴¹

³⁵) Srov. celk. PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 15 – 16.

³⁶) Srov. celk. PICTET, J. S. (ed.) *III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary*, p. 3 – 5.

³⁷) EČER, B. *Vývoj a základy mezinárodního práva trestního*, s. 62 – 93. SANDOZ, Yves. *Penal Aspects of International Humanitarian Law*, p. 218 – 219. McCORMACK, Timothy LH. *Selective Reaction to Atrocity: War Crimes and the Development of International Criminal Law.*, p. 716

³⁸) PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 16.

³⁹) PICTET, J. S. (ed.) *II Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea. Commentary*, p. 11 – 12.

⁴⁰) PICTET, J. S. (ed.) *III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary*, p. 5 – 6.

⁴¹) PICTET, J. S. (ed.) *IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary*, p. 5.

Ženevské úmluvy z roku 1949 nepokryly zdaleka všechny aspekty ochrany obětí ozbrojených konfliktů a další vývoj odhaloval potřebu dalšího rozvoje humanitárního práva.⁴² Navíc po 2. světové válce poklesl počet mezinárodních ozbrojených konfliktů a naopak vzrostl počet konfliktů vnitřních, které se s různou intenzitou odehrávaly na území jednoho státu.⁴³

Na tyto skutečnosti a potřeby měla reagovat diplomatická konference, která se sešla v Ženevě v letech 1974–1977. Výsledkem bylo sjednání a podpis dvou dodatkových protokolů k ženevským úmluvám. **Protokol I** rozvíjí ustanovení nejen ženevských úmluv z roku 1949, ale též Haagských úmluv z roku 1907. Směšuje tak vlastně pravidla z obou větví humanitárního práva a stal se pramenem jak práva ženevského, tak práva haagského.⁴⁴ **Protokol II** upravující vedení ozbrojených konfliktů, jež nemají mezinárodní ráz, pak navázal na společný článek 3 ženevských úmluv.

5. Struktura mezinárodního humanitárního práva

Mezinárodní právo humanitární se člení na dvě základní větve, jež se tradičně nazývají podle měst, kde byly sjednány příslušné mezinárodní úmluvy. Těmito větvemi jsou:

- 1) **Haagské právo**, jež tvoří pravidla pro vlastní vedení bojových operací. Tato větev upravuje zejména účast na nepřátelství, bojové prostředky a metody vedení boje, preventivní opatření při útoku a proti následkům útoků, ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a válečnou neutralitu.
- 2) **Ženevské právo**, které upravuje ochranu obětí ozbrojených konfliktů. Jedná se o osoby, které za ozbrojeného konfliktu upadly do moci nepřátelské strany a z důvodu této mimořádné zranitelnosti vyžadují právní ochranu. Oběťmi ozbrojeného konfliktu jsou ranění, nemocní a trosečníci, váleční zajatci a civilní osoby v moci zneprátené strany.⁴⁵

Mezi těmito dvěma větvemi je úzké sepětí a lze sledovat jejich postupné sbližování. Na jednu stranu ženevské úmluvy z roku 1949 obsahují pravidla, jež by spíše bylo možné podřadit pod právo haagské (např. možnost napadení vojenských nemocnic či dalších objektů zdravotní služby, jež protivník zneužívá pro činnost škodící nepříteli) a na druhou stranu úmluvy haagského práva obsahují pravidla svou povahou blížíci se ženevskému právu (např. ochrana personálu kulturních statků). Úzké sepětí obou větví se potvrdila na diplomatické konferenci v letech 1974–77, jejímž výsledkem jsou dodatkové protokoly k ženevským úmluvám. Tyto protokoly upravují jak otázky ženevského práva, tak otázky práva haagského.⁴⁶

Shora uvedené skutečnosti vedou část teorie i praxe k závěru, že rozlišování haagského a ženevského práva je umělé a přežitě.⁴⁷ *Obě větve si však navzdory sbližování zachovávají odlišnosti a zvláštnosti.* Ženevské právo se svou povahou značně přibližuje mezinárodnímu právu lidských práv – chrání základní hodnoty lidské osobnosti, ukládá válčícím stranám absolutní povinnosti (pravidla musí být dodržovány za všech okolností) a požaduje, aby o právním postavení a ochraně obětí zásadně rozhodovaly řádně ustavené soudy. Naproti tomu haagské právo si více zachovalo mezistátní charakter – připouští válečné

⁴²⁾ SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. xix.

⁴³⁾ BASSIOUNI, Michael C. *The Need for International Accountability*, p. 1325.

⁴⁴⁾ Srov. např. GASSER, H. P. *International Humanitarian Law. An Introduction*, p. 14.

⁴⁵⁾ KALSHOVEN, F., ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 19 – 29.

⁴⁶⁾ KALSHOVEN, F., ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 32 – 34.

⁴⁷⁾ Tento názor zastává např. I. Detterová. Viz DETTER, I. *The Law of War*, p. 158 – 159.

represálie jako tradiční donucovací prostředek, byť ve velmi omezeném rozsahu, některá pravidla mají výjimky, zpravidla spojené s vojenskou nezbytností, a rozhodování v zásadě ponechává v rukou vojenských velitelů.

6. Zásady mezinárodního humanitárního práva

Většina výcvikových materiálů pro ozbrojené síly zdůrazňuje čtyři obyčejové zásady mezinárodního humanitárního práva – zásadu lidskosti, zásadu vojenské nezbytnosti, zásadu rozlišování a zásadu proporcionality. Nauka mezinárodního práva k otázce zásad humanitárního přistupuje různě. Některé učebnice otázku zásad zcela pomíjejí⁴⁸, jiné překvapivě dovozují zcela jiné zásady než výcvikové materiálu pro zbrojené síly.⁴⁹ Jako nejvhodnější se jeví přidržet se v této kapitole rámce, jež vytyčují výcvikové materiály pro ozbrojené síly, protože tento rámec nejlépe humanitární právo charakterizuje a nejvíce vyhovuje pojetí zásad jako vektorů právní úpravy. Nicméně tento rámec lze přijmout pouze s výhradami. Zásada rozlišování a zásada proporcionality mají dopad zejména na vedení bojových operací, tedy tzv. haagské právo, a je tedy sporné, zda splňují kritéria oborových zásad. Autor této učebnice se přiklání k tomu, že se musejí pokládat za zásady podoborové. V této kapitole o nich tedy bude pojednáno pouze rámcově s tím, že podrobně je objasňuje hlava III věnovaná haagskému právu. Na druhou stranu ke shora uvedenému výčtu zásad, ze kterých vycházejí výcvikové materiály pro ozbrojené síly, je nutné přidat klíčovou zásadu rovných závazků válčících stran.

6.1. Zásada lidskosti

G. Mencer zásadu lidskosti označuje za pilíř a obecnou zásadu, která ovládá veškeré humanitární právo, a to obyčejové i smluvní. Tato zásada má dle něj kogentní povahu a všechny státy ji musí respektovat bez ohledu na jejich účast na jednotlivých úmluvách humanitárního práva.⁵⁰ *Většina učebnic a vědeckých studií přitom o zásadě lidskosti hovoří v souvislosti s tzv. „Martensovou klauzulí“.* Jedná se o ustanovení, které na haagské kodifikační konferenci v roce 1899 navrhl člen ruské delegace, právník a diplomat, F. Martens. Dle tohoto ustanovení, jež bylo pojato do preambule Úmluvy o zákonech a obyčejích války pozemní, zůstávají obyvatelstvo a válčící v případech výslovně neupravených mezinárodní smlouvou pod ochranou a vládou zásad mezinárodního práva, jež vyplývají ze zvyklostí mezi civilizovanými národy, ze zákonů lidskosti a z požadavků veřejného svědomí. Toto ustanovení mělo sloužit jako jakási „záchranná síť“ pro případy, jež neupravuje žádná mezinárodní smlouva. Ani v těchto případech neexistuje libovůle válčících stran a dovolenost jednání nelze obhajovat pouhým poukazem na to, že žádná mezinárodní smlouva jej nezakazuje. Toto ustanovení mělo obzvláštní význam na přelomu 19. a 20. století, kdy pravidel humanitárního práva bylo poměrně málo a řadě oblastí se dosud nedostalo smluvní kodifikace. Martensova klauzule však svůj smysl neztratila ani dnes, kdy již existuje veliké množství konkrétních pravidel. Dokládá to i skutečnost, že byla pojata do článku 1 odst. 2 Protokolu I z roku 1977. Dostalo se jí přitom jen drobné ja-

⁴⁸) Z českých učebnic viz zejm. ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*.

⁴⁹) Z českých učebnic viz zejm. POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 433 – 434.

⁵⁰) MENCER, Gejza. Civilní obyvatelstvo a jeho ochrana v mezinárodním právu, s. 111.

zykové úpravy – nehovoří se zde o „zvyklostech“, nýbrž o „ustálených obyčejích“ a obrat „zákony lidskosti“ se nahradil obratem „zásady lidskosti“.⁵¹

Zásada lidskosti v mezinárodním humanitárním právu se ovšem neomezuje pouze na reziduální ochranu ve výslovně neupravených případech. Tato zásada chrání základní hodnoty lidské osobnosti a lidské civilizace. Prostupuje celé humanitární právo a specificky se promítá do všech jeho oblastí. Chrání bojující příslušníky ozbrojených sil strany v konfliktu tím, že zakazuje užívání určitých bojových prostředků, zejména těch, které způsobují nadměrná zranění či zbytečné útrapy. Zásada lidskosti chrání příslušníky ozbrojených sil i poté, co přestanou bojovat. Voják, který se vzdal nebo je bezmocný, nesmí být napaden a protější strana s ním musí zacházet lidsky. Zásada lidskosti chrání též civilní osoby, které se nepřátelství neúčastní. Tyto osoby nesmějí být předmětem útoku, a pokud upadnou do moci protější strany, musí se s nimi zacházet lidsky. Zásada lidskosti stojí i v pozadí ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, jež symbolizují hodnoty lidské kultury a civilizace.⁵²

Na konkrétních projevech zásady lidskosti se teorie i praxe v zásadě shoduje. Menší shoda však panuje, pokud jde o samotný pojem lidskosti. Pohled akademického světa reprezentuje M. N. Schmitt, podle kterého lidskost vychází z povahu jednání. Přestože určité bojové prostředky či metody vedení boje mohou přinášet značný taktický užitek a získaná vojenská výhoda bude převyšovat negativní dopady, jejich povaha je činí nelidskými.⁵³

Lékařský pohled zaujímá R. Coupland, který lidskost interpretuje ve světle bezpečnosti a zdraví lidské bytosti. Lidskost se mu pak jeví jako univerzální lidská aspirace žít ve společenství v podmínkách zajišťujících bezpečnost a zdraví.⁵⁴

Obě shora uvedené definice lidskosti sdílejí jeden klad a jeden zápor. Klad spočívá v tom, že správně postihují některý důležitý aspekt lidskosti. Nedostatkem je to, že tento aspekt pokládají za výlučně konstitutivní a ostatní aspekty pomíjejí. Nicméně voják nepotřebuje pro vedení války úplnou a správnou definici lidskosti. Rozhodující je to, že zde existuje soubor konkrétních pravidel pro vedení války, jež všechna byla vypracována ve světle zásady lidskosti.

6.2 Zásada vojenské nezbytnosti

Vojenská nezbytnost v mezinárodním právu někdy způsobuje nejasnosti. Tento pojem se totiž v humanitárním právu projevuje ve třech rovinách:

- 1) jako zásada humanitárního práva omezující násilí,
- 2) jako důvod pro odchylku od pravidel humanitárního práva a
- 3) jako prvek zásady rozlišování.⁵⁵

Jako zásada humanitárního práva vojenská nezbytnost omezuje násilí za ozbrojeného konfliktu tím, že stranám v konfliktu ukládá obecnou povinnost užívat pouze takový druh a takové množství síly, jež je nezbytné pro vojenskou porážku nepřítele v nejkratším možném čase a s nejmenšími možnými ztrátami a náklady. Strana v konfliktu tak nemůže činit cokoliv, nýbrž pouze to, čím skutečně protivníka poškodí a co jí přináší nějakou vojenskou výhodu.

⁵¹⁾ Viz celk. MERON, Theodor. *International Law in the Age of Human Rights*, p. 41 – 49. TICEHURST, Rupert. *The Martens Clause and the Laws of armed Conflict*, p. 125 – 134.

⁵²⁾ Viz celk. MENCER, Gejza. *Civilní obyvatelstvo a jeho ochrana v mezinárodním právu*, s. 111. MENCER, G. *Nové mezinárodní humanitární právo (vybrané problémy)*, s. 122. SCHMITT, Michael N. *Humanitarian Law and the Environment*, p. 308 – 309.

⁵³⁾ SCHMITT, Michael N. *Humanitarian Law and the Environment*, p. 308 – 309.

⁵⁴⁾ COUPLAND, Robin. *Humanity: What is it and how does it influence international law?*, p. 978 – 986.

⁵⁵⁾ ROGERS, A.P.V. *Law on the Battlefield*, p. 6.

V tomto pojetí byla zásada vojenské nezbytnosti poprvé zakotvena v Lieberově kodexu z roku 1863 jako důsledek průniku osvícenského racionalismu do sféry ozbrojeného konfliktu.⁵⁶

Zásada vojenské nezbytnosti tvoří protiváhu a doplněk zásady lidskosti a podobně jako zásada lidskosti prostupuje celé humanitární právo a promítá se do všech jeho oblastí. Zásadu lidskosti a zásadu vojenské nezbytnosti je nutné vykládat ve vzájemné souvislosti. Argument vojenské nezbytnosti nemůže ospravedlnit to, co mezinárodní společenství pokládá za nelidské, např. mučení či mimosoudní popravy. Podobně bude nelegální násilí páchané stranou v konfliktu, které sice striktně vzato neodporuje zásadě lidskosti, ale není racionálně odůvodněno snahou o vojenskou porážku protivníka.

6.3. Zásada rozlišování

Zásada rozlišování ukládá stranám v konfliktu obecnou povinnost za všech okolností rozlišovat mezi příslušníky ozbrojených sil a civilními osobami a mezi objekty vojenskými a objekty civilními (blíže viz kap. III.4.).

6.4. Zásada proporcionality

Zásada proporcionality zakazuje způsobování přidružených škod spočívajících v náhodném zasažení civilních osob a civilních objektů, jež by převyšovaly předpokládanou konkrétní a přímou vojenskou výhodu (blíže viz kap. III.4.).

6.5. Zásada rovných závazků válčících stran

Zásada rovných závazků válčících stran spočívá v tom, že humanitární právo zavazuje stejnou měrou všechny strany v konfliktu a ukládá jim stejné závazky. Pro aplikaci norem humanitárního práva nejsou žádným způsobem rozhodné příčiny konfliktu, jeho povaha, rozsah či délka. Humanitární právo musí dodržovat jak agresor, jenž se dopustil protiprávního ozbrojeného útoku, tak oběť útoku, jež vykonává své právo legitimní sebeobranou. Klasifikace ozbrojeného konfliktu (např. za válku útočnou či obrannou, spravedlivou či nespravedlivou, omezenou či totální), jež provedla strana v konfliktu či třetí subjekt, nemá vliv na závazky vyplývající z humanitárního práva a nemůže sloužit jako argument pro odchylku od jeho norem.⁵⁷

7. Prameny

Mezinárodní právo uznává dva základní prameny, mezinárodní smlouvu a mezinárodní obyčej, jež se všeobecně pokládají za rovnocenné. Totéž platí i v případě mezinárodního humanitárního práva. *Humanitární právo přitom patří k nejlépe kodifikovaným odvětvím mezinárodního práva.* V současnosti je zde řada mezinárodních úmluv s různou mírou

---

⁵⁶⁾ Viz celk. CARNAHAN, Burrus M. Lincoln, Lieber and the Laws of War: The Origins and Limits of the Principle of Military Necessity, p. 213 – 231.

⁵⁷⁾ Z české literatury viz zejm. ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 681. Ze zahraniční literatury viz např. SANDOZ, Yves. *Implementing International Humanitarian Law*, p. 3.

účasti jednotlivých států, jež buď uceleně upravují určitou oblast humanitárního práva nebo se zaměřují pouze na některé specifické otázky. Míra a přehlednost kodifikace haagského a ženevského práva se však liší.

Ucelenější kodifikace se dostalo **ženevskému právu**. Základním pramenem jsou zde ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů z roku 1949, a to:

- Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli (první ženevská úmluva),
- Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři (druhá ženevská úmluva),
- Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci (třetí ženevská úmluva) a
- Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války (čtvrtá ženevská úmluva).

K těmto úmluvám byly v roce 1977 sjednány dva dodatkové protokoly:

- Dodatkový protokol k ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů (Protokol I) a
- Dodatkový protokol k ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter (Protokol II).

Kodifikace **haagského práva** je mnohem roztržštěnější a nevykazuje takovou míru ucelenosti. K nejdůležitějším úmluvám a deklaracím haagského práva patří:

- Deklarace petrohradská o zákazu používání výbušných nábojů ve válce z roku 1868,
- Úmluva o zákonech a obyčejích pozemní války s přiloženým Řádem války pozemní z roku 1907,
- Úmluva o právech a povinnostech neutrálních mocností a osob v pozemní válce z roku 1907,
- Úmluva o právech a povinnostech neutrálních mocností v námořní válce z roku 1907,
- Protokol o zákazu užívání ve válce dusivých, otravných nebo podobných plynů a prostředků bakteriologických z roku 1925
- Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954 spolu s Druhým protokolem z roku 1999,
- Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich zničení z roku 1972,
- Úmluva o zákazu vojenského nebo jakéhokoliv jiného nepřátelského použití prostředků měnících životní prostředí z roku 1976,
- Úmluva o zákazu nebo omezeních použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky z roku 1980, jejíž součástí je pět protokolů:

Protokol o nezjistitelných střepinách z roku 1980 (Protokol I),

Protokol o zákazu nebo omezení použití min, nástrah a jiných prostředků z roku 1980 ve znění z roku 1996 (Protokol II),

Protokol o zákazu nebo omezení použití zápalných zbraní z roku 1980 (Protokol III),

Protokol o oslepujících laserových zbraních z roku 1996 (Protokol IV) a

Protokol o výbušných pozůstatcích války z roku 2003 (Protokol V).

- Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a o jejich zničení z roku 1993.
- Úmluva o zákazu užití, výroby, hromadění a přesunu protipěchotních min a o jejich zničení z roku 1997.

Poměrně vysoký stupeň smluvní kodifikace humanitárního práva vedl ve 20. století po dlouhou dobu k podceňování **mezinárodního obyčeje**. Mezinárodní společenství si však postupně uvědomilo, že některým důležitým otázkám humanitárního práva se dosud smluvní kodifikace nedostalo a že i v případech, kdy problematika kodifikována je, řada států není příslušnou smlouvou vázána. Některé vojensky významné státy v čele

s USA odmítají ratifikovat některé důležité úmluvy humanitárního práva. mezinárodní obyčej tak v mnoha případech zaceluje právní mezery. Významnější úlohu přitom mezinárodní obyčej sehrává především v právu haagském a v úpravě vnitřních konfliktů.⁵⁸

Nárůst zájmu o mezinárodní obyčej přiměl Mezinárodní výbor Červeného kříže k zásadnímu počínu. V roce 2005 vydal studii obyčejového mezinárodního humanitárního práva, která identifikovala 161 obyčejových pravidel. Jedná se o monumentální dvousvazkové dílo.⁵⁹ První svazek identifikovaná pravidla vypočítává a stručně odůvodňuje, zatímco druhý svazek, jenž se dále člení na dvě části, přináší velké množství materiálů dokládajících jejich obyčejovou povahu.

Česká i zahraniční nauka se shoduje na mimořádném významu díla. Označuje ho za významný milník ve vývoji humanitárního práva, jež přispěje k posílení jeho významu a k zajištění lepší ochrany obětí ozbrojených konfliktů. Zdůrazňuje též jeho praktickou hodnotu. Soudci vnitrostátních i mezinárodních soudů při aplikaci mezinárodního obyčeje v oblasti humanitárního práva pravděpodobně sáhnou po přehledně uspořádané studii na místo pracovního ověřování praxe států v ozbrojených konfliktech. Část nauky však poukazuje i na nedostatky studie. Vytýká jí zejména to, že se nedrží tradiční metodologie mezinárodního obyčeje a řada závěrů, k nimž dospívá, tak nejsou příliš přesvědčivé. Mezinárodní výbor Červeného kříže tak překročil hranici mezi soupisem platných pravidel a snahou o jejich pokrokový rozvoj. Jeho studie tak mnohdy popisuje, jaké by platné obyčejové právo mělo být (pohled *de lege ferenda*), namísto zobrazení platného práva, jaké skutečně je (pohled *de lege lata*).⁶⁰

Tato učebnice při vědomí nedostatků studie vyšla především z její velké odborné váhy a čtenáři její závěry zprostředkovává v jednotlivých tematických kapitolách.

8. Název mezinárodního humanitárního práva

Názvem mezinárodní humanitární právo se původně označovala pouze ochrana obětí ozbrojených konfliktů, tedy ženevské právo. Zde došlo v druhé polovině 20. století ke změně. *Vlivem mezinárodního práva lidských práv se takto začala označovat veškerá právní úprava vedení války, tedy včetně práva haagského.*⁶¹ Větší část soudobé české nauky mezinárodního práva sice trvá na tom, že humanitárním právem se rozumí pouze právo ženevské, to však neodpovídá soudobému celosvětovému trendu. Název mezinárodní právo humanitární většina představitelů zahraniční nauky užívá jako označení pro veškerou mezinárodně právní úpravu vedení ozbrojených konfliktů, jež zahrnuje jak ochranu obětí ozbrojených konfliktů, tak úpravu vedení bojových operací. V tomto smyslu tento název užívá i praxe – výukové výcvikové materiály pro ozbrojené síly většiny států světa, vnitřní předpisy mezinárodních organizací, zejména organizací vojenských a bezpečnostních. V tomto smyslu ho též užívá tato učebnice.

⁵⁸⁾ Viz např. BÍLKOVÁ, Veronika. Zamyšlení nad studií „Obyčejové mezinárodní humanitární právo“, s. 1207 – 1209.

⁵⁹⁾ HENCKAERTS, J.-M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules.* HENCKAERTS, J.-M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume II: Practice. Part 1.* HENCKAERTS, J.-M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume II: Practice. Part 2.*

⁶⁰⁾ Z české literatury viz zejm. BÍLKOVÁ, Veronika. Zamyšlení nad studií „Obyčejové mezinárodní humanitární právo“, s. 1205 – 1229. ze zahraniční literatury viz např. NICHOLLS, Leah M. *The Humanitarian Monarchy Legislates: The International Committee of the Red Cross and Its 161 Rules of Customary International Humanitarian Law*, p. 223 – 252.

⁶¹⁾ MERON, Theodor. *International Law in the Age of Human Rights*, p. 24.

Na druhou stranu tomuto novému názvu lze vytknout zejména jeden nedostatek. V určitém kontextu může být zavádějící. S adjektivem „humanitární“ se v běžném hovoru užívá nejčastěji v souvislosti s humanitárními organizacemi a humanitární pomocí. Název tak může budit dojem, že se ve skutečnosti jedná o soubor norem upravujících poskytování humanitární pomoci a činnost humanitárních organizací. Přestože humanitární právo toto skutečně do jisté míry upravuje (pomocné akce ve prospěch civilního obyvatelstva, oprávnění delegátů MVČK či některé aspekty postavení národních humanitárních organizací), je tento dojem pochopitelně mylný.

Jako synonymum pro mezinárodní humanitární právo se někdy používá název **mezinárodní právo válečné** či **právo ozbrojeného konfliktu**. Neplatí to však bezvýhradně. Mnohdy se takto označují veškerá pravidla mezinárodního práva týkající se ozbrojených konfliktů, tedy i pravidla upravující legalitu použití ozbrojené síly.

Lze se též setkat s názvem **zákony a obyčej války**. Někdy se užívá rovněž jako synonymum pro mezinárodní humanitární právo, často však slouží pouze jako označení pro haagské právo upravující vedení bojových operací.

9. Mezinárodní humanitární právo a zákaz použití ozbrojené síly

Tradiční mezinárodní právo válečné zahrnovalo všechna pravidla vztahující se k válce. Členilo se přitom na *ius ad bellum*, tedy právo na válku, a *ius in bello*, tedy právo platné za války. V době, kdy válka představovala legální prostředek uskutečňování zahraniční politiky, měl každý stát právo vést ozbrojené konflikty s dalšími státy (*ius ad bellum*). Ponechávalo se zcela na jeho úvaze, zda své spory s dalšími státy řeší pokojně nebo zda se uchýlí ke zbraní. Pokud propukla válka a válečný stav byl uznáván všemi válčícími stranami, právo platné za války (*ius in bello*) upravovalo vztahy mezi válčícími stranami navzájem a vztahy mezi nimi a neutrálními státy. Tradiční *ius in bello*, tedy válečné právo, tak tvořilo protějšek mírového mezinárodního práva, jež upravovalo vztahy mezi státy v době míru.⁶²

V polovině 19. století, kdy se začalo rodit moderní humanitární právo, státy nebyly ochotny vzdát se svého tradičního práva na válku. Tato neochota bránila jakémukoliv průlom v rovině *ius ad bellum*. Postupně se však ukázalo, že státy jsou ochotny zavázat se při vedení války k určitým pravidlům, a tradiční *ius in bello* se tak postupně transformovalo v současné mezinárodní humanitární právo.

K posunu v rovině *ius ad bellum* došlo až v průběhu 20. století, kdy se postupně zformoval kogentní zákaz použití ozbrojené síly, jenž se definitivně stabilizoval zakotvením v Chartě OSN. *V období po 2. světové válce tak vyvstala otázka, zda mezinárodní humanitární právo neztratilo smysl své existence*. Má smysl mít nějaká pravidla pro vedení války, jestliže sama válka se stala nelegální? Tato otázka rozdělila nauku mezinárodního práva. Část nauky pokládala za absurdní, aby mezinárodní právo poskytovalo ochranu státu, který se svým ozbrojeným útokem dopustil mezinárodního zločinu, a zajišťovalo mu stejné právní postavení jako napadené oběti.⁶³ Napětí se promítlo i do roviny institucionální. Nově založená OSN, jejímž hlavním úkolem bylo udržování mezinárodního míru a do které se v tomto ohledu vkládaly velké naděje, se důsledně odmítala zabývat válečným

⁶²) POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 428. FRANCK, Thomas M. *Fairness in the International Legal and Institutional System*, p. 228 – 234. NAHLIK, Stanislaw E. A. *Brief Outline of International Humanitarian Law*, p. 7.

⁶³) POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 429.

právem. Naproti tomu Mezinárodní výbor Červeného kříže, jenž se pokládá za tradičního „patrona“ humanitárního práva a jenž se od svého vzniku profiluje jako nestranná humanitární organizace, neměl zájem na těsnějších vztazích s ryze politickou organizací, jakou OSN představuje.⁶⁴ Toto napětí postupně opadlo. OSN uznala, že přes zákaz užití ozbrojené síly, války nadále představují realitu mezinárodních vztahů. Navíc OSN zjistila, že humanitární právo sleduje v zásadě stejný základní účel jako nově se rodící mezinárodní právo lidských práv, a to ochranu lidské důstojnosti, a to ji přivedlo k zájmu o kodifikaci a pokrokový rozvoj humanitárního práva.

Humanitární právo tak ani v době zákazu užití ozbrojené síly smysl své existence neztratilo. *Od konce 2. světové války ve světě proběhlo několik desítek ozbrojených konfliktů.* Mnohdy přitom není snadné určit, kdo je agresor a kdo je oběť ozbrojeného útoku. Ani Rada bezpečnosti OSN, jež je oprávněna určit, zda došlo k agresi, mnohdy není v důsledku nejednotnosti stálých členů schopna přijmout žádné rozhodnutí. Znesvářené strany se pak v mnoha případech vzájemně obviňují z agrese. Bylo tomu tak v opakovaných konfliktech mezi Indií a Pákistánem nebo Izraelem a sousedními arabskými státy.⁶⁵ *Humanitární právo, jež zavazuje stejnou měrou všechny strany v konfliktu, tak nadále plní svůj základní účel – zmírňuje lidské utrpení, omezuje negativní dopady ozbrojených konfliktů a usnadňuje mírové urovnání.* Navíc ve světě stále přibývá konfliktů, jež nemají mezinárodní ráz a jež tak zůstávají mimo dosah zákazu použití ozbrojené síly. I v těchto konfliktech humanitární právo plní svůj základní účel. V neposlední řadě pak humanitární právo sehrává důležitou roli jak při mírových operacích OSN, tak při kolektivních donucovacích akcích nařízených Radou bezpečnosti OSN.

10. Slučitelnost války a lidskosti

Kontroverzní povaha otázky, zda lze vedení války právně regulovat, se projevovala již ve starověku. Na jedné straně v tomto období nalezneme řadu pokusů o právní regulaci války, na druhé je zde dlouhý výčet ukrutností páchaných za války. Tyto ukrutnosti vedly část starověkých filozofů ke skepsi, již trefně vyjádřil římský filozof Cicero: „Když mluví zbraně, zákony mlčí.“

Podobné dilema se odehrávalo i ve středověku. Pokusy o právní regulaci války v mnoha případech ostře kontrastovaly s ukrutností činů páchaných na bojišti. Podstata dilematu se nezměnila ani na počátku novověku.

Deklarace petrohradská z roku 1868 v prvním odstavci vyjádřila přesvědčení tehdejších vlád, že jsou zde technické hranice, kde se potřeby války musejí zastavit před požadavky lidskosti. *Vyjádřila tím podstatu dilematu typického pro nově se rodící moderní humanitární právo.* Diplomatičtí zástupci států doprovázeni právními a vojenskými poradci, kteří ve 2. polovině 19. století usedali za jednací stůl s vážným úmyslem stanovit závazná pravidla pro vedení války, usilovali o humanitární omezení válečnému úsilí, ale současně si velice dobře uvědomovali, že právní úprava musí zůstat realistická. Jedině za splnění této podmínky, lze po vojákovi chtít, aby pravidla i ve výhni války dodržoval. Realistická povaha úpravy bude zvyšovat naději na dodržování humanitárního práva. *Současné mezinárodní humanitární právo tak představuje vyvážený a křehký kompromis mezi vojenskou nezbytností a požadavky lidskosti.*

⁶⁴) KOLB, Robert. The relationship between international humanitarian law and human rights law, p. 410 – 411.

⁶⁵) POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část, s. 429 – 430.

V některých případech požadavky lidskosti ustupují vojenské nezbytnosti. Humanitární právo tak například dovoluje ničení soukromého majetku, pokud je odůvodněno vojenskou nezbytností. Z důvodu vojenské nezbytnosti mohou pozbýt ochranu kulturní statky, vojenská nezbytnost může odůvodnit internaci civilních osob či pozastavení výkonu některých jejich práv. *V jiných případech jsou požadavky lidskosti natolik naléhavé, že vítězí nad jakkoliv naléhavou vojenskou nezbytností.* Typickým příkladem je absolutní zákaz krutého, nelidského či ponižujícího zacházení s oběťmi ozbrojených konfliktů, zejména zákaz mučení. Pokud válečnická strana zajme osobu s mimořádně důležitými informacemi, pokušení podrobit tuto osobu mučení může být mimořádně silné. Požadavky lidskosti se však v tomto případě vnučují absolutně.

Ke kompromisu mezi vojenskými ohledy a požadavky lidskosti vedla trnitá cesta. *Nejen část vojenské správy, ale i část nauky mezinárodního práva se v 2. polovině 19. století jen obtížně smiřovala s omezeními, jež vedení války měly klást požadavky lidskosti.* Krátce před sjednáním Deklarace petrohradské, jež zakázala projektily lehčí než 400 g, jež buď jsou výbušné nebo obsahují třaskavé či zápalné látky, plamenně proti omezování nových zbraní vystoupil major G. V. Fosbery. Tvrdil, že úsilí o zákaz výbušných nábojů vychází z falešných sentimentů lidskosti. Nové zbraně se dle něj v minulosti vždy odsuzovaly jako kruté a nelidské. Jakmile však strach z novosti pominul, státy ochotně nové bojové prostředky zařadily do svého zbrojního arzenálu.⁶⁶ Krátce po sjednání ženevské úmluvy z roku 1864 německý profesor mezinárodního práva Lueder vydal knihu očividně namířenou proti této úmluvě, v níž tvrdil, že nejhumánnější je válka, jež se vede nestrašlivějšími prostředky, protože to válku zkracuje.⁶⁷ *Ve 2. polovině 19. století tak docházelo ke snahám vychýlit tyto pomyslné mísky vah ve prospěch vojenské nezbytnosti.* Německá nauka v té době tvrdila, že válečný účel diktuje způsoby vedení války. Do obludných rozměrů tuto teorii dotáhli nacisté na sklonku 2. světové války v doktríně totální války. Právě ve světle zkušeností ze dvou světových válek byly tyto snahy odmítnuty.⁶⁸

V současnosti se objevuje trend opačný. V moderních ozbrojených konfliktech se zejména nevládní organizace a sdělovací prostředky snaží, byť nevědomě, *vychýlit mísky vah opačným směrem, tedy ve prospěch požadavků lidskosti.* Pro civilní obyvatelstvo a civilní objekty se tak požaduje absolutní ochrana a každé usmrcení civilisty či zničení civilního objektu se pokládá za porušení mezinárodního práva. Tato interpretace mezinárodně právní úpravy, jež do jisté míry vychází ze zaměňování právní úpravy s morálními imperativy je chybná. Výrazně se to ukázalo v roce 1999 v souvislosti s leteckou ofenzivou některých členských států Severoatlantické aliance proti Jugoslávii, tzv. válce o Kosovo, kdy aliance čelila ostré kritice zejména ze strany Amnesty International a Human Rights Watch, tedy dvou nevládních organizací, za údajná porušení humanitárního práva.⁶⁹ Jakkoliv se právní závěry těchto subjektů mohou jevit jako problematické, nelze zapomínat, že *nevládní organizace prostřednictvím sdělovacích prostředků výrazně formují světové veřejné mínění, které kriticky hodnotí počínání válečnických stran.* Negativní obraz v médiích může vést k morální diskreditaci strany v konfliktu a ke zpochybnění samotné účasti ve válce. *Vojenští velitelé a politici tak omezení, jež klade světové veřejné mínění, nemohou ignorovat. Do války se tak vždy výrazně promítá politika a mezinárodní morálka.*

⁶⁶) Citováno v KALSHOVEN, Frits. Arms, Armaments and International Law, p. 209 – 210.

⁶⁷) EČER, B. Vývoj a základy mezinárodního práva trestního.

⁶⁸) POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část, s. 387.

⁶⁹) K tomu srov. např. BORCH, Frederic L. Targeting after Kosovo. Has the Law Changed for Strike Planners?, s. 64 – 81.

Působnost norem mezinárodního humanitárního práva

HLAVA II

Působnost právní normy se tradičně vymezuje jako okruh společenských vztahů, na které právní norma působí. Rozlišují se přitom působnost věcná, místní, časová a osobní. V případě norem humanitárního práva tyto čtyři druhy působnosti vyvolávají otázky značně rozdílné složitosti a závažnosti. Bezpochyby klíčovou je otázka věcné působnosti norem humanitárního práva, jež zahrnuje vymezení pojmu ozbrojeného konfliktu a různých druhů ozbrojených konfliktů. Věcné působnosti tato učebnice věnuje nejvíce pozornosti. S relativně velkou mírou závažnosti vyvstává též otázka osobní působnosti, tedy otázka, koho vlastně normy humanitárního práva zavazují. Jednodušší je pak problematika časové a místní působnosti.

1. Věcná působnost norem humanitárního práva

Většina norem mezinárodního humanitárního práva je aplikovatelná za ozbrojeného konfliktu. Je sice pravda, že humanitární právo ukládá státům určité závazky, které mají být plněny již v době míru, tedy před vypuknutím ozbrojeného konfliktu, a určité závazky, jež státy musí plnit i po skončení ozbrojeného konfliktu, nicméně pro účely této kapitoly zůstanou tyto závazky stranou. Z hlediska věcné působnosti norem humanitárního práva představuje klíčovou otázku pojem ozbrojeného konfliktu a rozlišování různých druhů ozbrojených konfliktů, jež aktivují různé soubory norem humanitárního práva. O závazcích, jež státy musí plnit již v době míru, uceleně pojednává hlava VIII věnovaná provádění závazků humanitárního práva. O závazcích, jež mají být plněny po skončení ozbrojeného konfliktu, tato učebnice pojednává v různých kapitolách podle obsahu těchto závazků.

Tradiční mezinárodní právo v podobě v období před 1. světovou válkou rozlišovalo tři typy ozbrojených konfliktů. Prvním typem byla **válka**. Hugo Grotius válku vymezil jako stav, v němž se nacházejí bojující, kteří proti sobě používají síly. Pozdější nauka se však neshoduje na jednoznačné definici války. Nicméně všechny definice se shodují v tom, že se jedná o ozbrojený boj mezi dvěma či více státy.¹ Pokud byl válečný stav všemi zúčastněnými státy uznáván, na jejich vzájemné vztahy se aplikovaly normy mezinárodního

¹⁾ MENCER, Gejza. K některým problémům připravované kodifikace mezinárodního humanitárního práva, s. 253 – 254.

práva válečného, zatímco na vztahy mezi válčícími stranami a třetími státy se aplikovalo právo neutrality. Druhým typem ozbrojeného konfliktu byla **občanská válka** (*civil war*), která se pokládala za vnitřní záležitost státu, do které mezinárodní právo nezasahuje. Jedině pokud vláda, proti níž povstalci bojovali, uznala povstalce za válčící stranu, staly se normy mezinárodního válečného práva aplikovatelné. Obdobný princip se uplatňoval vůči třetím státům. Pokud uznaly povstalce za válčící stranu, aplikovalo se na vztahy mezi nimi a válčícími stranami právo neutrality. Třetí typ ozbrojeného konfliktu byl označován jako **použití ozbrojené síly, aniž by se jednalo o válku**. Tento typ zahrnoval ozbrojené represálie sledující cíl vynutit reparaci za mezinárodně protiprávní chování, ozbrojené intervence na ochranu vlastních státních příslušníků atd. V těchto případech nebyly normy mezinárodního práva válečného formálně aplikovatelné.²

Instrumenty mezinárodního práva upravující vedení ozbrojených konfliktů se původně nijak nevyslovovaly k podmínkám aplikovatelnosti příslušných norem.³ Při absenci výslovných ustanovení se celkově mělo za to, že příslušné úmluvy jsou aplikovatelné za války v tradičním slova smyslu, tj. za války mezinárodní (mezi dvěma či více státy), formálně vyhlášené, pokud byl válečný stav uznán všemi válčícími stranami. V kontextu tradičního mezinárodního práva to bylo pochopitelné.⁴ Postupně se však toto pojetí stávalo neudržitelným, neboť státům se naskytovala řada možností, jak popřít aplikovatelnost příslušných úmluv: jedna válčící strana formálně neuznávala druhou nebo neuznávala existenci válečného stavu, zánik svrchovaného státu v důsledku anexe či kapitulace atd.⁵

Při sjednávání ženevských úmluv z roku 1949 byla zřejmá snaha odstranit nedostatek dřívějších instrumentů. Úmluvy upustily od tradičního pojmu války a nahradily ho pojmem ozbrojeného konfliktu. **Rozlišily přitom poprvé dva základní druhy ozbrojených konfliktů – mezinárodní ozbrojené konflikty, jež probíhají mezi dvěma či více státy, a ozbrojené konflikty, které nemají mezinárodní ráz.**⁶

1.1. Pojem mezinárodního ozbrojeného konfliktu

Pojem mezinárodního ozbrojeného konfliktu vymezuje společný článek 2. Podle odst. 1 se úmluvy vztahují na všechny případy vyhlášené války nebo jakéhokoli jiného ozbrojeného konfliktu vzniklého mezi dvěma nebo více smluvními stranami, i když válečný stav není uznáván jednou z nich. **Pro aplikovatelnost ženevských úmluv tedy není nutné formální vyhlášení války nebo uznání válečného stavu.** Ženevské úmluvy se stávají aplikovatelnými, jakmile fakticky započne nepřátelství.⁷ **Vždy, když dojde ve vztazích mezi dvěma státy k použití ozbrojené síly, jedná se o mezinárodní ozbrojený konflikt** ve smyslu článku 2. Žádný význam přitom nehraje intenzita násilí ani to, zda byla válka vyhlášena či zda je

²⁾ SCHINDLER, Dietrich. The Different Types of Armed Conflicts According to the Geneva Conventions and protocols, p. 125

³⁾ PICTET, J. S. (ed.) *III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary*, p. 19. PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 28.

⁴⁾ PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 28

⁵⁾ *Ibid.*

⁶⁾ Viz např. FRANCK, Thomas M. Fairness in the International Legal and Institutional System, p. 259. STEWART, James G. Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law. A critique of internationalized armed conflict, p. 317 – 319.

⁷⁾ PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 32

válečný stav stranami v konfliktu uznáván. Význam nemá ani neuznání válčí strany nebo její vlády.⁸ V roce 1995 tuto definici ozbrojeného konfliktu potvrdil Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii v případě *Tadić*.⁹

Odst. 2 společného článku 2 ženevských úmluv z roku 1949 pak pojem mezinárodního ozbrojeného konfliktu rozšířil na všechny případy částečné nebo úplné okupace celého území některé smluvní strany, i když se tato okupace nesetká s řádným vojenským odporem. *Za mezinárodní ozbrojený konflikt se tak pokládá i situace, kdy k použití ozbrojené síly mezi státy vůbec nedošlo, ale celé území smluvní strany nebo jeho část byla fakticky vojensky obsazena jinou smluvní stranou.*¹⁰ Druhý odstavec společného článku 2 byl zařazen záměrně, protože i v tomto případě zde mohou být oběti ozbrojeného konfliktu. Okupační mocnost např. může chtít internovat příslušníky ozbrojených sil státu, jehož území je okupováno. Na internované vojáky se pak bude vztahovat ochrana třetí ženevské úmluvy.¹¹ Na civilní osoby, které se nacházejí na okupovaném území, se pak bude vztahovat ochrana čtvrté úmluvy.¹²

O mezinárodní ozbrojený konflikt ve smyslu ženevských úmluv z roku 1949 se tak bezpochyby jednalo při invazi vojsk států Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968. Přestože tato invaze se nesetkala s řádným vojenským odporem Československé lidové armády a přestože vláda Sovětského svazu invazi označovala za „bratrskou pomoc při potlačování kontrarevoluce“, celý západní svět situaci pokládal za mezinárodní ozbrojený konflikt a invazní vojska dle něj byla povinna aplikovat ženevské úmluvy z roku 1949.

Pojem mezinárodního ozbrojeného konfliktu pak dále rozšířil Protokol I z roku 1977, který za mezinárodní prohlásil i ozbrojené konflikty, ve kterých národy bojují proti koloniální nadvládě a cizí okupaci a proti rasistickým režimům, aby uplatnily své právo na sebeurčení (článek 1 odst. 4). *Národně osvobozené války vedené kolonizovanými národy proti koloniální mocnosti se tak dle protokolu i mají řídit pravidly pro mezinárodní ozbrojené konflikty.* Toto ustanovení, jež prosadily zejména státy rozvojové, představovalo „ránu“ zasazenou západním vyspělým státům. Nicméně *vzhledem k tomu, že proces dekolonizace byl již ukončen, má toto ustanovení dnes již jen historický význam.*

1.2. Pojem vnitřního ozbrojeného konfliktu

Poněkud složitějším je pojem vnitřního ozbrojeného konfliktu, tedy konfliktu, který nemá mezinárodní ráz. Mezinárodní právo původně vůbec neupravovalo konflikty odehrávající se uvnitř hranic jednoho státu, ve kterých proti sobě bojovaly vládní ozbrojené síly a povstalecké jednotky. Kromě jiných i Mezinárodní výbor Červeného kříže si velmi dobře uvědomoval, že utrpení obětí vnitřních konfliktů není o nic menší než utrpení obětí konfliktů mezinárodních, a proto se dlouhou dobu zasazoval o mezinárodně právní

⁸⁾ *Ibid.* Dále srov. SCHINDLER, Dietrich. The Different Types of Armed Conflicts According to the Geneva Conventions and protocols, p. 131

⁹⁾ *Prosecutor v. Duško Tadić*, 2 October 1995, para. 70.

¹⁰⁾ PICTET, J. S. (ed.) *IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary*, p. 20 – 22.

¹¹⁾ PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 33

¹²⁾ PICTET, J. S. *IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary*, p. 21.

úpravu i v této oblasti. Až do 2. světové války však tyto snahy zůstávaly bez úspěchu. Průlom se zdařil až při sjednávání ženevských úmluv z roku 1949.¹³

Společný článek 3 ženevských úmluv stanovuje pravidla, kterými se musí řídit obě strany v konfliktu, který nemá mezinárodní ráz a který se odehrává na území některé smluvní strany, avšak nijak se nevyslovuje k podmínkám své aplikovatelnosti a nijak pojem vnitřního konfliktu nedefinuje. *Vzniká tak otázka, jak odlišit vnitřní ozbrojený konflikt od jiných násilností, bouří či nepokojů, které nepředstavují ozbrojený konflikt a humanitárním právem se neřídí.* Nauka na tuto otázku zaujímá různé názory. D Schindler v roce 1980 požadoval kumulativní splnění dvou kritérií:

- 1) Nepřátelství musí být uskutečňováno ozbrojenou silou a musí vykazovat takovou intenzitu, že vláda daného státu musí proti povstalcům nasadit ozbrojené síly namísto pouhých policejních jednotek.
- 2) Ze strany povstalců musí mít nepřátelství kolektivní charakter. Povstalci dále musí vykazovat určitý stupeň organizovanosti a jejich ozbrojené síly musí být pod odpovědným velením, aby jim to umožňovalo splňovat minimální humanitární požadavky.¹⁴

Naproti tomu L. Moirová v roce 2002 zpochybňuje nezbytnost účasti vládních jednotek. Vnitřní ozbrojený konflikt dle ní může probíhat i mezi různými povstaleckými frakcemi a vláda daného státu vůbec nemusí o nasazení vládních jednotek rozhodnout. Naopak klíčovým je dle ní požadavek, aby povstalecké jednotky vykazovaly takový stupeň organizovanosti, aby mohly plnit závazky vyplývající ze společného článku 3. To nezbytně vyžaduje vojenskou organizaci a odpovědné velení.¹⁵

Poněkud kazuistický přístup zaujal v roce 2004 A. P. V. Rogers, který vypočítává následující situace, ve kterých se bude jednat o vnitřní ozbrojený konflikt:

- 1) Povstalci ovládají část území daného státu a snaží se svrhnout legitimní vládu nebo odtrhnout část státního území.
- 2) Rozpadá se stát s federativním uspořádáním a dojde k ozbrojenému střetu mezi vládními jednotkami a místními milicemi.
- 3) Na části území daného státu, jež vláda nemá pod kontrolou, se zhroutil systém udržování veřejného pořádku a ozbrojené frakce buď toto území ovládají, nebo o ně bojují.
- 4) Vláda daného státu uznala povstalce za válčící stranu.
- 5) Vláda a povstalci se dohodli na aplikování humanitárního práva.
- 6) Za vnitřní ozbrojený konflikt situaci označila Rada bezpečnosti OSN.¹⁶

*V roce 1996 se k pojmu vnitřního ozbrojeného konfliktu vyjádřil Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii v případě Tadić. Odvolací komora za vnitřní ozbrojený konflikt označila dlouhodobé (protracted) ozbrojené násilí mezi vládními jednotkami a organizovanými ozbrojenými skupinami nebo mezi takovými skupinami uvnitř státu.*¹⁷ Tato definice nepožaduje účast vládních ozbrojených sil ani nespécifikuje míru organizovanosti povstalců, byť obrát „organizované“ ozbrojené síly určitou nezbytnou míru organizovanosti vyžaduje. Pokud jde o intenzitu násilí, definice ji vymezuje z hlediska časového – musí se jednat o ozbrojený střet dlouhodobý (protracted). Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii zřejmě vyšel z jednoho podstatného znaku praxe států. Pokud se ústřední vládě

¹³⁾ PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 39 – 46

¹⁴⁾ SCHINDLER, Dietrich. *The Different Types of Armed Conflicts According to the Geneva Conventions and Protocols*, p. 147.

¹⁵⁾ MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, p. 36 – 40.

¹⁶⁾ ROGERS, A.P.V. *Law on the Battlefield*, p. 216, 218.

¹⁷⁾ *Prosecutor v. Tadić*, 2 October 1995, para. 70.

podarí povstalice zcela porazit ve velmi krátkém čase, mezinárodní společenství nemá zájem na bližší regulaci takového ozbrojeného střetu. Mezinárodní společenství začne zájem jevit až tehdy, když se vládě po delší dobu nedaří povstalice porazit a ozbrojený střet se tak stane dlouhodobějším.

Jsou-li splněny pojmové znaky ozbrojeného konfliktu, stávají se pravidla obsažená v společném článku 3 ženevských úmluv aplikovatelná automaticky a není nutné uznání povstalců za válčící stranu, jak tomu bylo podle norem tradičního mezinárodního práva. Na vnitřní konflikty se dále nevztahují všechna pravidla humanitárního práva, nýbrž pouze absolutní humanitární minimum stipulované článkem 3.¹⁸

V případě mezinárodních ozbrojených konfliktů postačí jakékoliv použití ozbrojené síly ve vztazích mezi státy, aby se normy humanitárního práva staly aplikovatelnými. V případě vnitřních ozbrojených konfliktů je tomu jinak – násilí musí dosáhnout určité intenzity, aby se jednalo o ozbrojený konflikt.¹⁹ Požadavek určité intenzity násilí vychází z toho, že zatímco ve vztazích mezi státy běžně k užití ozbrojené síly nedochází, vnitrostátní právo tradičně umožňuje, aby státní orgány používaly násilí při udržování veřejného pořádku a zákonnosti – např. při zatýkání zločinců, kteří kladou odpor, či při potlačování vzpour a nepokojů.²⁰

Podstatně užší definici vnitřního ozbrojeného konfliktu přinesl Protokol II z roku 1977. Podle článku 1 odst. 1 se protokol vztahuje na všechny ozbrojené konflikty, k nimž dochází na území některé smluvní strany mezi jejími ozbrojenými silami a disidentskými ozbrojenými silami nebo jinými organizovanými skupinami vykonávajícími pod odpovědným velením takovou kontrolu nad částí jejího území, která jim umožňuje vést trvalé a koordinované vojenské operace a aplikovat ustanovení protokolu. Práh aplikovatelnosti Protokolu II je tak stanoven velmi vysoko a podstatně se tak zužuje materiální rozsah aplikace ve srovnání se společným článkem 3 ženevských úmluv. Jakmile jsou požadavky článku 1 naplněny, Protokol II se stává aplikovatelným automaticky. Není třeba žádné prohlášení válčících stran.²¹

1.3. Fragmentarizace moderních ozbrojených konfliktů

Ženevské úmluvy z roku 1949 a Dodatkové protokoly z roku 1977 tak zavádějí tři typy ozbrojených konfliktů, které se řídí různými pravidly humanitárního práva:

- 1) **Konflikty mezinárodní či internacionalizované**, ve kterých jsou aplikovatelná ustanovení ženevských úmluv v celé šíři s výjimkou článku 3 a veškerá ustanovení Protokolu I.
- 2) **Vnitřní konflikty nízké intenzity**, ke kterým dochází uvnitř hranic jednoho státu a ve kterých je aplikovatelný společný článek 3 ženevských úmluv.
- 3) **Vnitřní konflikty vysoké intenzity**, ve kterých se na území jednoho státu střetávají vládní ozbrojené síly a povstalecké ozbrojené síly a které splňují podmínky stanovené

¹⁸⁾ SCHINDLER, Dietrich. The Different Types of Armed Conflicts According to the Geneva Conventions and Protocols, p. 146.

¹⁹⁾ Srov. SCHINDLER, Dietrich. The Different Types of Armed Conflicts According to the Geneva Conventions and Protocols, p. 131 a 147.

²⁰⁾ vMOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, p. 33 – 34.

²¹⁾ SCHINDLER, Dietrich. The Different Types of Armed Conflicts According to the Geneva Conventions and Protocols, p. 148

článkem 1 odst. 1 Protokolu II. V těchto ozbrojených konfliktech jsou aplikovatelná ustanovení společného článku 3 ženevských úmluv a Protokolu II.²²

Mezinárodní právo odděluje tedy dva základní typy konfliktů. Na jedné straně se jedná o konflikty mezinárodní, kde je pozitivní právní úprava obsažená v jednotlivých úmluvách velmi podrobná, a na druhé straně mezinárodní právo proniklo i do konfliktů vnitřních, pro které je však pravidel podstatně méně a celkově jsou obecnější. Tento přístup je pojmově jednoduchý a v podstatě je výsledkem větší ochoty států přijmout omezení v konfliktech mezinárodních. Realita současných ozbrojených konfliktů však tuto tradiční dichotomii nectí.²³

Ve světě stále více převládají konflikty, které jsou svým původem vnitřní – proti stávající vládě v daném státě se na ozbrojený odpor postaví povstalecké hnutí usilující o nejrůznější cíle. Následně je však tento konflikt internacionalizován, protože okolní státy mající zájem na výsledku do tohoto konfliktu intervenují. Může se jednat o intervenci na straně stávající vlády nebo o intervenci na straně povstalců. Intervence může být otevřená, když intervenující stát přímo použije své ozbrojené síly, ale může se též jednat o intervenci poněkud více skrytou, jež zahrnuje širokou škálu pomoci – dodávka zbraní či logistická podpora, poskytování finančních prostředků nebo podpora základů povstalců na svém území atd. V tomto případě se hovoří o tzv. **smíšených konfliktech**.²⁴ V mnoha případech pak právní kvalifikaci znesnadňuje skutečnost, že konflikt je doprovázen rozpadem státu a následnou změnou mezinárodně právní subjektivity jednotlivých útvarů, které byly původně jeho součástí.

Jedním možným řešením by bylo pokládat konflikty tohoto typu za jediný velký mezinárodní konflikt, *praxe i větší část nauky mezinárodního práva však volí přístup jiný, který spočívá v oddělování mezinárodních a vnitřních aspektů takových konfliktů*.²⁵ V literatuře se někdy hovoří o teorii párování.²⁶ Ozbrojený konflikt je tak fragmentarizován na čtyři různé vztahy:

- 1) Na vztahy mezi stávající vládou a povstalcí se použijí pravidla pro vnitřní konflikty.
- 2) Vztahy mezi státy intervenujícími ve prospěch různých stran vnitřního konfliktu se řídí pravidly pro mezinárodní konflikty.
- 3) Pravidla pro mezinárodní konflikty se rovněž použijí na vztahy mezi stávající vládou a státem, který intervenuje ve prospěch povstalců.
- 4) Vztahy mezi státem intervenujícím ve prospěch stávající vlády a povstalcí se budou řídit pravidly pro konflikty vnitřní.²⁷

Z pohledu právní kvalifikace tak vedle sebe paralelně probíhá několik ozbrojených konfliktů. Klasifikace konkrétního dílčího konfliktu přitom nemusí být jednoduchá. Klíčová otázka přitom zní, jaká míra vnější ingerence ze strany třetího státu do ozbrojeného nepřátelství probíhajícího na území jiného státu přemění konflikt, jenž byl primárně vnitřní,

²²) Srov. celk. MERON, Theodor. The Humanization of Humanitarian Law, p. 260 – 261, NAHLIK, Stanislaw E. A Brief Outline of International Humanitarian Law, p. 16 – 18.

²³) Srov. FENRICK, William J. The application of the Geneva Conventions by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, p. 317.

²⁴) Srov. celk. SCHINDLER, Dietrich. The Different Types of Armed Conflicts According to the Geneva Conventions and Protocols, p. 150, dále srov. SASSOLI, Marco, OLSON, Laura M. The Judgment of the ICTY Appeals Chambers on the merits in the Tadic case, p. 736 – 737

²⁵) Srov. FENRICK, William J. The application of the Geneva Conventions by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, p. 319

²⁶) MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, p. 47

²⁷) SCHINDLER, Dietrich. The Different Types of Armed Conflicts According to the Geneva Conventions and Protocols, p. 150

na konflikt mezinárodní. Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii zaujal stanovisko, že původně vnitřní konflikt bude internacionalizován ve dvou případech:

- 1) třetí stát ingeruje do konfliktu svými ozbrojenými silami na straně povstalců nebo
- 2) míra faktického pouta mezi povstalcí a třetím státem podporujícím povstalece je taková, že se z povstalců stanou orgány tohoto třetího státu *de facto* a jejich jednání se tomuto státu bude přičítat.²⁸

Není náhodu, že Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii se otázkou klasifikace konfliktu musel zabývat již v prvním rozsouzeném případě, v případě *Tadić*. Zločiny, ze kterých byl Duško Tadić obžalován, se odehrály v Bosně a Hercegovině v létě roku 1992 a Duško Tadić je spáchal jako bosenský Srb na civilistech z řad bosenských muslimů a bosenských Chorvatů. Soudní komora (*Trial Chamber*) nejdříve konstatovala, že se zde jednalo o primárně vnitřní konflikt. Aby tento konflikt byl internacionalizován, bylo nutné prokázat, že jednání Republiky srbské a jejích ozbrojených sil se přičte srbsko-černohorské Jugoslávii jako jednání orgánu státu *de facto*. Dle soudní komory je toto nutné posuzovat podle standardu formulovaného Mezinárodním soudním dvorem v případě *Nicaragua*. Jeho aplikací komora dospěla k závěru, že ke vzniku odpovědnosti Jugoslávie je nutné prokázat, že Jugoslávie vykonávala efektivní kontrolu nad bosenskosrbskou armádou nebo nad Republikou srbskou. Tato efektivní kontrola znamená, že buď jugoslávská armáda dávala rozkazy bosenskosrbské armádě a řídila její operace nebo jugoslávská vláda řídila vládu Republiky srbské. V daném případě se toto dle komory prokázat nepodařilo, a proto v tomto bodě zprostila Tadiće obžaloby.²⁹

Odvolací komora (*Appeals Chamber*) však k tomu zaujala zcela jiný názor. Nejdříve potvrdila, že mezinárodní povaha ozbrojeného konfliktu je nezbytnou podmínkou aplikovatelnosti článku 2 Statutu Tribunálu. V nejkontroverznější části tohoto rozsudku odvolací komora tvrdí, že standard formulovaný Mezinárodním soudním dvorem v případě *Nicaragua* není přesvědčivý, a to ze dvou důvodů: není v souladu s logikou pravidel o odpovědnosti státu a je v rozporu s praxí soudů a států. Pravidla mezinárodního práva o přičitatelnosti jednání jednotlivců státu dle odvolací komory nejsou založena na rigidních a jednotných pravidlech. Je třeba odlišovat jednání izolovaného jednotlivce od jednání jednotlivců, kteří vytvářejí organizovanou a hierarchicky strukturovanou skupinu, jakou je vojenská jednotka. V případě takovéto organizované skupiny postačí, že je pod celkovou kontrolou daného státu. Pokud jednotka poruší pravidla mezinárodního práva, odpovědnost státu vzniká nezávisle na tom, zda tento stát vydal specifické pokyny, instrukce či rozkazy daným jednotlivcům. By bylo v rozporu s mezinárodní soudní praxí i praxí jednotlivých států aplikovat výhradně a ve všech případech požadavek efektivní kontroly, jak jej formuloval Mezinárodní soudní dvůr v případě *Nicaragua*. Tento požadavek má oporu v praxi jen v případě jednání jednotlivců a neorganizovaných skupin, zatímco v případě vojenských a polovojenských skupin praxe uplatňuje jiná kritéria. Na základě zhodnocení této praxe pak odvolací komora konstatovala, aby skutky vojenských nebo polovojenských skupin byly přičteny státu, je nutné prokázat, že tento stát vykonává celkovou kontrolu nad takovou skupinou, nikoliv pouze vybavováním a financováním, ale též koordinováním nebo pomocí v celkovém plánování její vojenské aktivity. Není však nezbytné, aby tento stát navíc vydával vůdci nebo členům skupiny pokyny ke spáchání konkrétních skutků v rozporu s mezinárodním právem. Dále odvolací komora dospěla k závěru, že armáda bosenských Srbů představovala vojenskou organizaci a že požadavek celkové kontroly byl

²⁸⁾ *Prosecutor v Tadić*, 15 July 1999, para. 84.

²⁹⁾ *Prosecutor v. Duško Tadić*, 7 May 1997, paras. 118 – 120, 585, 587

v toto případě splněn. Konflikt v Bosně a Hercegovině mezi bosenskými Srby a ústředními orgány byl konfliktem mezinárodním.³⁰

Část nauky přijímá judikaturu Tribunálu pro bývalou Jugoslávii velmi kriticky. Vznáší přitom zejména námitky proti skutečnosti, že tribunál použil pro přičitatelnost jednání jednotlivce státu jiný standard než Mezinárodní soudní dvůr.³¹

Specifický problém představují situace, kdy jeden stát záměrně sesadí vládu jiného státu a dosadí vládu loutkovou, jež ho požádá o pomoc v probíhajícím vnitřním konfliktu proti povstalcům. Na otázku, jaký charakter bude mít takový konflikt a zda se bude řídit pravidly pro konflikty vnitřní či mezinárodní, není jednoznačná odpověď.

Příkladem takového konfliktu je válka v Afganistanu v roce 1979, kdy nově ustavený afgánský premiér Babrak Kamal pozval do země vojska Sovětského Svazu na základě sovětsko-afgánské dohody o vzájemné spolupráci. Sovětský svaz trval na tom, že přítomnost sovětských vojsk v Afganistanu znamená pomoc v boji proti vnitřním nepokojům a nedochází zde k ozbrojenému konfliktu mezi smluvními stranami ženevských úmluv. Sovětský svaz se přitom podílel na zavraždění předchozího afgánského premiéra a na dosazení Babraka Kamala.³²

2. Osobní působnost

Osobní působnost právní normy vypovídá o tom, vůči kterým osobám norma působí. V případě mezinárodního humanitárního práva osobní působnost jeho norem zahrnuje dvě klíčové otázky:

- 1) Koho normy humanitárního práva zavazují a které subjektům z něj vyplývají povinnosti?
- 2) Vystupuje jednotlivec v kontextu ochrany obětí ozbrojených konfliktů (ženevského práva) jako subjekt oprávnění garantovaného humanitárním právem?

2.1. Povinné subjekty podle mezinárodního humanitárního práva

Otázku povinných subjektů podle mezinárodního humanitárního práva je pochopitelně nutné začít samozřejmým a nezpochybnitelným tvrzením, že **normy humanitárního práva zavazují státy**. V případě smluvních norem okruh povinných subjektů zahrnuje státy, jež jsou smluvní stranou konkrétní smlouvy, a v případě obyčejových norem se jedná o všechny státy. Stát je ovšem abstraktní kolektivní entita, jež vždy musí jednat prostřednictvím lidí v pozici státních orgánů.³³ Platí to pochopitelně nejen v době míru, ale i za války. Hledání okruhu povinných subjektů humanitárního práva tak logicky vede k otázce, kdo vystupuje jako státní orgán válčících stran. Obecné mezinárodní právo rozlišuje orgány státu *de iure* a *de facto*. Za orgány státu *de iure* se pokládají všechny osoby, které vnitrostátní právo

³⁰⁾ *Prosecutor v. Duško Tadić*. 15 July 1999, paras. 80, 115, 117, 120 – 124, 131, 145 – 162.

³¹⁾ SASSOLI, Marco, OLSON, Laura M. The Judgment of the ICTY Appeals Chambers on the merits in the Tadić case, p. 733 – 769

³²⁾ STEWART, James G. Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law. A critique of internationalized armed conflict, p. 342.

³³⁾ Viz např. BARBOZA, Julio. International Criminal Law, p. 77 – 79.

pověřuje výkonem státní moci. Za orgánu státu *de facto* se pokládají osoby, které fakticky jednají v zájmu státu a s daným státem je pojí dostatečně silné faktické pouto.³⁴

Otázka **státních orgánů *de iure*** v humanitárním právu nezpůsobuje žádné významnější teoretické ani praktické obtíže. Státy vedou válku svými ozbrojenými silami, jež tvoří součást moci výkonné a podléhají vládě příslušného státu. Organizovaný ozbrojený boj přitom představuje formu výkonu veřejné moci. ***Za orgány válčící strany de iure se tak pokládá jak nejvyšší velení, tak velení na všech dalších nižších stupních. Orgánem de iure jsou rovněž všichni příslušníci ozbrojených sil bez ohledu na hodnost, funkci a úkoly, které plní.*** Státní orgány z nich činí účast na vedení války formalizovaná členstvím v ozbrojených silách válčící strany.

Obecné mezinárodní právo pokládá za státní orgány *de iure* orgány moci zákonodárné a soudní i jednotky územní samosprávy a jejich orgány.³⁵ Jejich účast na válečném úsilí bude ve většině případů značně omezená, nicméně i tyto orgány se pokládají za orgány válčící strany *de iure* a musejí tak dodržovat humanitární právo. Úloha národního parlamentu se zpravidla omezí na vyhlášení válečného stavu. Nicméně lze si představit, že parlament přijme zákon, jenž bude představovat porušení humanitárního práva. Takové jednání se pak bude přičítat příslušné válčící straně a povede ke vzniku její mezinárodně právní odpovědnosti. Podobně si lze představit soudní rozhodnutí nařizující např. konfiskaci nepřátelského majetku v rozporu s humanitárním právem. I tento akt se bude přičítat příslušné válčící straně.

Poněkud spornějším je okruh **státních orgánů válčící strany *de facto***. Klíčová otázka zní, zda lze za takové orgány pokládat jiné než vládní ozbrojené síly či skupiny, jež se účastní nepřátelství, tedy různé vojenské či polovojenské organizace, organizovaná hnutí odporu a povstalce ve vnitřním konfliktu. Protože se tyto jednotky účastní nepřátelství, rovněž vykonávají veřejnou moc a přicházejí tak obecně do úvahy jako orgány válčící strany *de facto*. ***Problematika má přitom jiný rozměr v konfliktu mezinárodním a konfliktu vnitřním.*** V **mezinárodním ozbrojeném konfliktu** se nevládní ozbrojené síly, organizace a skupiny logicky musí hlásit k některému státu, jež je stranou v konfliktu. V opačném případě by ozbrojený střet mezi nimi a vládními jednotkami státu, na jehož území operují nebo který toto území fakticky ovládá, neměl mezinárodní povahu. Pokud je faktické pouto mezi těmito jednotkami a stranou v konfliktu, ke které se hlásí, dostatečně intenzivní, budou tyto jednotky vystupovat jako orgány *de facto* příslušného státu. Pokud by faktické pouto dostatečně intenzivní nebylo, střet mezi těmito jednotkami a vládními jednotkami jiné strany v konfliktu by se zřejmě musel klasifikovat jako vnitřní konflikt.

Ve vnitřním konfliktu je právní situace jiná. Posouzení právního postavení povstalců představuje v tomto případě složitější problém. ***Poté, co byl do ženevských úmluv pojat společný článek 3, vznikla otázka, zda pravidla v něm obsažená zavazují i povstalce.*** Sám článek 3 výslovně stanovuje, že jeho ustanoveními bude vázána „každá strana v konfliktu“. Povstalci však nevyslovili souhlas s ženevskými úmluvami a ani se nemohou stát jejich smluvní stranou. F. Kalshoven na jakékoliv právní odůvodnění vázanosti povstalců článkem 3 zcela rezignuje a spokojuje se s pouhým morálním apelem na povstalce, odůvodněným pragmatickými důvody. Ačkoliv povstalci dle něj mohou namítat, že nejsou smluvní stranou ženevských úmluv, aplikování článku 3 zlepší jejich „obraz“ v zemi i zahraničí a tím může pro ně představovat výhodu.³⁶ Přijetí závěru, že povstalci společným článkem

³⁴) MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Jeho obecná část a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště k právu českému*, s. 281 – 285.

³⁵) *Ibid.*, s. 281 – 283.

³⁶) KALSHOVEN, F., ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 69.

3 vázání nejsou, by však vedlo k absurdním důsledkům. Stát, na jehož území konflikt propukl, by musel aplikovat článek, zatímco povstalci by nebyly vázány naprosto ničím. To by zakládalo nerovnováhu v postavení stran v konfliktu, jež odporuje povaze humanitárního práva a již by státy obtížně přijaly. K ještě absurdnějšímu důsledku by to vedlo v případě, že by se střetly různé povstalecké frakce. Takový vnitřní konflikt by zůstal naprosto neregulovaný. S takovou absurditou se lze jen obtížně smířit. Je tak nutné nalézt přesvědčivé odůvodnění vázanosti povstalců článkem 3.

I ve vnitřním konfliktu má vedení ozbrojeného nepřátelství ze strany povstalců povahu výkonu veřejné moci a povstalci se tak mohou kvalifikovat jako státní orgány *de facto*. Pokud do vnitřního konfliktu neintervenuje žádný další stát, mohou povstalci logicky vystupovat pouze jako orgány *de facto* státu, na jehož území vnitřní konflikt probíhá. L. Moirová tento závěr zpochybňuje. Povstalci dle ní nemají v úmyslu reprezentovat stát, nýbrž usilují o vytvoření nového státu. Dovožovat tak jejich vázanost článkem 3 na základě výkonu vládních funkcí je absurdní.³⁷ L. Moirová pak prozkoumává několik alternativních právních základů pro povinnost povstalců aplikovat článek 3. Ustanovení Vídeňské úmluvy o smluvním právu z roku 1969 upravující závaznost smlouvy pro třetí státy dle ní odrážejí pravidla obecného mezinárodního práva pro závaznost smlouvy pro jakýkoliv třetí subjekt mezinárodního práva. Pro vázanost povstalců by tak musely být splněny dvě podmínky: smluvní strany musely mít v úmyslu zavázat třetí subjekt a třetí subjekt s tím musí vyslovit souhlas. Splnění první podmínky lze přesvědčivě dovodit. Úskalím se však stává podmínka druhá, neboť povstalci v řadě případů zřejmě nebudou souhlasit s vázaností článkem 3.³⁸

Povinnost povstalců aplikovat článek 3 lze dále odůvodnit doktrínou legislativní jurisdikce, podle které se mezinárodní smlouva po ratifikaci stává závaznou pro všechny státní příslušníky daného státu, tedy i povstalce. Tento argument však vychází z nepochopení vztahu mezinárodního a vnitrostátního práva. Otázka nezní, zda jsou povstalci subjektem vnitrostátního práva, nýbrž nakolik jsou vázáni pravidly práva mezinárodního.³⁹

L. Moirová pak dospívá k závěru, že nejpřesvědčivější odůvodnění vázanosti povstalců společným článkem 3 ženevských úmluv z roku 1949 vychází z předpokladu, že jednotlivci je subjektem mezinárodního práva. Povstalci jsou tak článkem 3 vázáni jako jednotlivci. K jeho aplikaci je zavazuje mezinárodní obyčej. Na základě obecného mezinárodního práva jsou tak článkem 3 vázáni všechny strany vnitřního konfliktu a vláda ani povstalci nemohou nijak odůvodnit jeho nedodržování.⁴⁰

S tímto závěrem kategoricky nesouhlasí tradicionalistická větev české nauky mezinárodního práva reprezentovaná především Č. Čepelkou a P. Šturmou. Dle nich mezinárodní právo zavazuje jednotlivce pouze v případě, že vystupuje jako státní orgán, ať už *de iure* nebo *de facto*. Protože většina pravidel válečného práva představuje obecné mezinárodní právo obyčejové povahy, a to *iuris cogentis*, jsou jimi dle nich vázáni i orgány povstaleckého a příbuzného hnutí.⁴¹

Tento právní názor naráží i na další úskalí než na to, na které poukazuje L. Moirová. Podle obecného mezinárodního práva se jednání povstalců přičítá danému státu jen za předpokladu, že povstalci ve vnitřním konfliktu zvítězí a utvoří novou vládu. Této vládě se zpětně přičítá jak chování povstalců, tak chování poražení státní moci. Pokud povstalci ve vnitřním konfliktu podlehnou, vítězné státní moci se přičítá pouze chování jejích orgá-

³⁷⁾ MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, p. 55 – 56.

³⁸⁾ *Ibid.*, s. 52 – 53.

³⁹⁾ *Ibid.*, s. 53 – 55.

⁴⁰⁾ *Ibid.*, s. 56 – 58.

⁴¹⁾ ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 682.

nů a nikoliv chování poražených povstalců.⁴² Přijetí právního názoru Č. Čepelky a P. Šturmy by pak vedlo k absurdnímu závěru, že poražení povstalci ve vnitřním konfliktu nejsou vázání žádnými pravidly.

Otázka vázanosti povstalců pravidly pro vedení vnitřních konfliktů úzce souvisí s obecnější otázkou, *zda mezinárodní humanitární právo ukládá povinnosti jednotlivci, který není v postavení státního orgánu, a zda taková soukromá osoba může humanitární právo porušit.*

Humanitární právo upravuje vztahy mezi válčícími stranami, které pochopitelně jednají prostřednictvím svých státních orgánů. Při důsledném dodržení této zásady se tak může jevit, že zde není prostor pro jednotlivce v postavení soukromé osoby. Jednotlivec, který není státním orgánem válčící strany, tak nemůže vystupovat jako subjekt povinnosti. Přes jednoznačnou logiku tohoto pojetí mnohé naznačuje, že mezinárodní právo na této zásadě vždy striktně netrvá.

Americký soud, který soudil německé válečné zločince 2. světové války podle zákona Kontrolní rady pro Německo č. 10, dospěl v případě Rukojmí k závěru, že obyvatelstvo okupovaného území má povinnost chovat se pokojně a legálně.⁴³ Obyvatelstvo okupovaného území přitom lze jen ztěží pokládat za státní orgán válčící strany a mezinárodní právo tak ukládá povinnost soukromým osobám. Na druhou stranu tento argument oslabuje skutečnost, že americký soud se v tomto bodě odchýlil od právního názoru Mezinárodního vojenského soudního dvora a že tento názor neměl v další rozhodovací činnosti amerických soudů žádný ohlas.⁴⁴

První ženevská úmluva z roku 1949 v článku 18 odst. 2 stanovuje, že civilní obyvatelstvo je povinno šetřit raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil strany v konfliktu a zejména se na nich nesmí dopouštět žádného násilí. V podstatě totožné ustanovení bylo pojato i do článku 17 odst. 1 Protokolu I z roku 1977. Nicméně v tomto případě lze namítat, že civilní osoby, které ošetřují raněné a nemocné se stávají státními orgány *de facto*. Kromě toho toto ustanovení nemá žádný protějšek ve zbylých ženevských úmluvách.

Otázka postavení jednotlivce jako povinného subjektu vyvstává nejnaléhavěji v souvislosti s trestáním porušení humanitárního práva. Je tak potřeba se ptát, zda se válečného zločinu, tedy závažného porušení humanitárního práva, může dopustit i jednotlivec v postavení soukromé osoby.

Názory české nauky na tuto otázku se rozchází. Č. Čepelka, jenž reprezentuje tradiční onalisticou větev české nauky, zastává názor, že zločinu podle mezinárodního práva se pojmově mohou dopustit jen osoby se statutem orgánu daného státu, a to i omisivně: tím, že nevykonají adekvátní represí vůči jednotlivcům.⁴⁵ Mladší generace české nauky mezinárodního práva se dívá na tuto otázku jinak. I. Janda dospívá k závěru, že pachatelem zločinu podle mezinárodního práva může být každý jednotlivec naplňující obecné podmínky právní způsobilosti k protiprávnímu jednání.⁴⁶

Nauka zahraniční většinou dospívá k závěru, že válečného zločinu se může dopustit i soukromá osoba. J. Barboza poukazuje na logický rozpor, který obnáší požadavek, aby jednotlivec jednal v postavení státního orgánu. Jestliže je jednotlivec potrestán, protože porušil mezinárodní právo jako orgán státu, pak to znamená, že jeho jednání bylo přičteno státu

⁴²) MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Jeho obecná část a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště k právu českému*, s. 285.

⁴³) Viz celk. LIPPMAN, Matthew. *War Crimes: American Prosecution of Nazi Military Officers.*, Sec. V.A.

⁴⁴) BASAK, Adam. *The Influence of the Nuremberg Judgement on the Practice of the Allied Courts in Germany*, s. 174.

⁴⁵) ČEPELKA, Č. *Odpovědnost států. Návrh článků 1 – 35 kodifikační úmluvy (s komentářem)*, s. 55 – 57.

⁴⁶) JANDA, Ivo. *Rozbor klíčových institutů mezinárodního práva trestního na pozadí kauzy Pinochet*, s. 21

a vlastně transformováno do jednání kolektivní entity. Tato transformace vede ke vzniku odpovědnosti státu. Pokud je jednotlivec činěn odpovědným, tato odpovědnost se jakoby kouzelnickým trikem stává opět odpovědností individuální. J. Barboza uzavírá, že tyto nejasnosti lze odstranit uznáním prostého faktu: jednotlivec je přímo odpovědný podle mezinárodního práva za zločin, který spáchal.⁴⁷ Také M. P. Scharf poukazuje na to, že v případě zločinu podle mezinárodního práva není nutné dokazovat, že pachatel jednal v úředním postavení jménem státu. Zjištění, že jednotlivec jednal v úředním postavení jako vykonavatel politiky státu, může nejvýše implikovat *obiter dictum* v otázce odpovědnosti státu. Současná mezinárodní praxe, píše dále M. P. Scharf, ukazuje rozdíl mezi individuální trestní odpovědností a odpovědností státu i rozdílná fora a procedury k jejich zjišťování.⁴⁸

Jaká je v této otázce **praxe vnitrostátních soudů**? V roce 1996 americký odvolací soud vynesl v případě *Kadič v. Karadžić* rozsudek, podle kterého se válečných zločinů i dalších zločinů podle mezinárodního práva může dopustit i jednotlivec v postavení soukromé osoby.⁴⁹ Nicméně tento rozsudek je pravděpodobně nutné chápat v kontextu další judikatury amerických soudů, zejména případu *Amerada Hess Shipping Corp. v. Argentine Republic*.⁵⁰ Je možné, že odvolací soud v případě *Kadič v. Karadžić* kvalifikoval postavení Karadžiče jako postavení soukromé osoby, aby se vyhnul otázce imunity představitelů jiného státu podle amerického práva.⁵¹

Podobně britská Sněmovna lordů v mediálně známém případě *Pinochet* dospěla k závěru, že činy, ze kterých byl generál Pinochet obviněn, nelze považovat za jednání v rámci výkonu funkcí hlavy státu. Porušování lidských práv a páčání zločinu mučení nemůže tvořit oficiální pracovní náplň žádného úředníka, neboť takové činy představují jednání, které je zakázáno normami mezinárodního práva. Sněmovna lordů tak vlastně tvrdí, že jednání generála Pinocheta, kterým se dopustil zločinů podle mezinárodního práva, je třeba hodnotit jako jeho soukromé skutky. Nicméně i tento verdikt Sněmovny lordů je třeba chápat ve správném kontextu. Lordi se museli vypořádat s překážkami, které jim kladlo vnitrostátní právo. Aby generál Pinochet neměl nárok na imunitu, musela Sněmovna lordů tvrdit, že páčání zločinů podle mezinárodního práva nelze považovat za jednání v rámci výkonu oficiálních funkcí hlavy státu.⁵²

Judikatura mezinárodních soudů je v této otázce rozporná. Odvolací komora Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii v případě *Tadič* dospěla k závěru, že postavení jednotlivce jako státního orgánu, a to alespoň orgánu *de facto*, vystupuje jako jedna z podmínek vzniku individuální trestní odpovědnosti za válečné zločiny spáchané v mezinárodním ozbrojeném konfliktu.⁵³ Jiné stanovisko k této otázce v případě konfliktu vnitřního zaujal Mezinárodní tribunál pro Rwandu v případě *Akayesu*. Odvolací komora zdůraznila, že mezinárodní humanitární právo by bylo oslabeno a zpochybněno, pokud by se připustilo, že jisté osoby jsou zproštěny individuální trestní odpovědnosti za porušení společného článku 3 ženevských úmluv pod záminkou, že nepatří do určité kategorie. V mnoha případech dle komory pachatel zločinu bude mít zvláštní vztah k jedné straně v konfliktu, avšak takový zvláštní vztah není podmínkou aplikace společného článku 3.⁵⁴

⁴⁷⁾ BARBOZA, Julio. International Criminal Law, p. 77 – 79.

⁴⁸⁾ SCHARF, Michael P. Application of Treaty-Based Universal Jurisdiction to Nationals of Non-Party States, p. 377 – 378.

⁴⁹⁾ *Kadič v. Karadžić*.

⁵⁰⁾ *Amerada Hess Shipping Corp. v. Argentine Republic*.

⁵¹⁾ DETTER, I. *The Law of War*, p. 427

⁵²⁾ JANDA, Ivo. Rozbor klíčových institutů mezinárodního práva trestního na pozadí kauzy Pinochet, s. 17 – 22.

⁵³⁾ *Prosecutor v. Duško Tadič*, 15 July 1999, para. 104.

⁵⁴⁾ *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, paras. 443 – 444.

Zřejmě nelze dospět k závěru, že jednotlivec vždy a bez dalšího vystupuje jako subjekt povinnosti stanovené humanitárním právem. *Humanitární právo ukládá povinnosti primárně státům jako válčícím stranám. Nicméně v mezinárodním společenství lze zřetelně rozeznat trend směřující k rozšíření okruhu povinných subjektů humanitárního práva, který v některých případech může obsáhnout i jednotlivce v postavení soukromé osoby.*

2.2. Oprávněné subjekty podle humanitárního práva

Mezinárodní humanitární právo stanovuje státům nejen povinnosti, ale i oprávnění a státy tak pochopitelně vystupují jako oprávněné subjekty. Státy mají především oprávnění vést ozbrojený konflikt všemi dovolenými bojovými prostředky a metodami a jsou rovněž oprávněny nárokovat dodržování humanitárního práva protější stranou v konfliktu. Tato obecná oprávnění se skládají z celé řady oprávnění dílčích – oprávnění napadat vojenské objekty, internovat válečné zajatce, ničit nepřátelský majetek, pokud to vyžaduje vojenská nezbytnost atd. Problematika oprávněných subjektů podle humanitárního práva však vede k jiné podstatné otázce. Vystupuje jednotlivce v humanitárním právu jako subjekt oprávnění stanoveného mezinárodním právem nezávisle na ustanoveních vnitrostátního práva?

Jestliže větší část teorie i praxe mezinárodního práva veřejného uznává, že mezinárodní právo jednotlivci přiznalo právní subjektivitu, byť okrajovou, a přímo mu stanovuje určité povinnosti a určitá oprávnění⁵⁵, pak v obecné rovině nic nebrání tomu, aby jednotlivce vystupoval jako subjekt oprávnění i v mezinárodním humanitárním právu. Úmluvy humanitárního práva sjednané před 2. světovou válkou chránily jak zájmy válčících stran, tak zájmy jednotlivce. Přestože Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci z roku 1929 použila v několika ustanoveních výraz „oprávnění“, mělo se za to, že ochrana přiznaná jednotlivci soubor práv nevytvářela a jako oprávněný subjekt vystupoval výlučně stát jako válčící strana.⁵⁶ Změnila se situace po 2. světové válce?

T. Meron ve svém díle nepochybuje o tom, že jednotlivce je subjektem oprávnění v kontextu ženevských úmluv z roku 1949. Svůj názor opírá zejména o následující argumenty. Společný článek 6/6/6/7 úmluv stanovuje, že žádná zvláštní dohoda uzavřená mezi stranami v konfliktu nesmí omezovat práva obětí ozbrojených konfliktů. Při sjednávání úmluv přitom zazněl návrh, aby „práva zajištěná úmluvou“ byla nahrazena obratem „práva stanovená v jejich prospěch“, diplomatická konference však tento návrh zamítla. Podobně společný článek 7/7/7/8 stanovuje, že se oběti ozbrojených konfliktů nemohou zříci zcela ani zčásti svých práv. T. Meron dále na podporu svého názoru uvádí některá další ustanovení. Článek 5 třetí ženevské úmluvy stanovuje, že v případě pochybností budou zadržené osoby požívat ochrany úmluvy, dokud jejich postavení nebude určeno příslušným soudem. Z toho dle T. Merona vyplývá, že zadržené osoby mají právo obrátit se na příslušný soud. Pokud jde o čtvrtou ženevskou úmluvu o právech a výsadách hovoří např. články 5 a 27.⁵⁷

S tímto názorem pochopitelně nesouhlasí tradicionalistická větev české nauky mezinárodního práva reprezentované především Č. Čepelkou a P. Šturmou, jež popírá jakoukoliv subjektivitu jednotlivce v mezinárodním právu. Jestliže jednotlivce nevystupuje jako

⁵⁵) Z české literatury viz zejm. MALENOVSKÝ, J. Mezinárodní právo veřejné. Jeho obecná část a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště k právu českému, s. 132 – 143.

⁵⁶) MERON, Theodor. International Law in the Age of Human Rights, p. 60.

⁵⁷) MERON, Theodor. International Law in the Age of Human Rights, p. 60 – 62.

subjekt mezinárodního práva, pak mu ani humanitární právo logicky nemůže stanovovat žádná oprávnění.⁵⁸

Autor této učebnice se přiklání k názoru, že jednotlivec skutečně v některých případech vystupuje jako subjekt oprávnění garantovaného mezinárodním humanitárním právem. Nicméně oprávněnými subjekty podle humanitárního práva zůstávají především státy. *Humanitární právo nadále upravuje především vztahy mezi stranami v konfliktu navzájem a mezi nimi a státy, jež se konfliktu neúčastní. Výrazně se to projevuje zejména v právu haagském upravujícím vlastní vedení bojových operací, jež jednotlivci žádné oprávnění nepřiznává. Jestliže voják jedné válčící strany může střílet na nepřátelské komatanty, nejedná se o oprávnění, jehož nositelem je tento voják. Mezinárodní právo dává straně v konfliktu právo k výkonu válečného násilí, které je realizováno především jejími ozbrojenými silami. Jednotlivec však vystupuje jako subjekt určitých oprávnění v právu ženevském. Ženevské úmluvy z roku 1949 a dodatkové protokoly z roku 1977 stanovily jednotlivci celý soubor oprávnění. Skutečnost, že neexistují žádné stálé mezinárodní struktury, kde by se jednotlivec svých oprávnění garantovaných humanitárním právem mohl domáhat, jeho ochranu sice zeslabuje, ale neohrožuje jeho subjektivitu.*

3. Časová působnost humanitárního práva

Časová působnost (účinnost) právní normy obecně vypovídá o tom, v jakém čase právní norma působí. Rozhodujícími otázkami pak jsou, kdy daná právní norma účinnosti nabývá a kdy ji pozbývá. Problematika časové působnosti humanitárního práva tak zahrnuje dva dílčí problémy:

- 1) Kdy humanitární právo začíná zavazovat státy a další povinné objekty a kdy se na chráněné osoby a objekty začíná ochrana vztahovat?
- 2) Dokdy jsou státy a další povinné subjekty povinny normy humanitárního práva aplikovat a dokdy se na chráněné osoby a objekty ochrana vztahuje?

Většina pravidel mezinárodního humanitárního práva se stane aplikovatelnými, jakmile propukne ozbrojený konflikt. Konec jejich aplikace se pak váže ke konci ozbrojeného konfliktu. Na druhou stranu humanitární právo ukládá státům i určité závazky, které mají být plněny již v době míru, a státy jsou povinny tato pravidla aplikovat, i když žádný ozbrojený konflikt neprobíhá. Tyto závazky jsou však specifické a tato učebnice o nich podrobně pojednává v hlavě VII věnované provádění závazků humanitárního práva. Tato kapitola rovněž ponechává stranou závazky, jež jsou státy povinny aplikovat i po skončení ozbrojeného konfliktu.

3.1. Začátek aplikace

V tradičním mezinárodním právu se válka zahajovala formálním vyhlášením, jež mělo podobu písemné diplomatické nóty. Nauka se však rozchází v názoru, zda mezinárodní právo obyčejové ukládalo státům povinnost formálně vyhlásit válku před faktickým zahájením nepřátelství. M. Potočný hovoří o dávném obyčeji zavazujícím státy k formálnímu vyhlášení války.⁵⁹ Naproti tomu Č. Čepelka existenci takového obyčejového pravidla popírá a dokládá to skutečností, že ve 140 ozbrojených konfliktech, ke kterým došlo v letech 1700 a 1907, bylo sotva 10 případů formálního vyhlášení války. Státy běžně zahajovaly

⁵⁸⁾ ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*.

⁵⁹⁾ POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 437.

nepřátelství bez vyhlášení války, protože tak získávaly strategickou výhodu spočívající v momentu překvapení.⁶⁰ Zahájení nepřátelství bez formálního vyhlášení války přitom při tehdejších komunikačních možnostech způsobovalo řadu praktických obtíží. Napadený stát často nebyl schopen včas stáhnout své diplomatické a konzulární představitele, státní příslušníci nepřátelské mocnosti se zahájením nepřátelství dostali do obtížné situace a neutrální námořní stát riskoval, že zboží přepravované jeho obchodními loděmi válčící strana prohlásí za válečný kontraband a zkonfiskuje.⁶¹

O odstranění těchto obtíží usilovala Úmluva o počátku nepřátelství z roku 1907, která státům uložila povinnost před započítím nepřátelství formálně válku vyhlásit. Válka dle úmluvy měla být vyhlášena buď přímo nebo podmíněně, ultimátem (článek 1). Úmluva dále stanovila povinnost vyhlášení války notifikovat neutrálním státům (článek 2). I po sjednání této úmluvy však státy běžně zahajovaly nepřátelství bez vyhlášení války. Po 2. světové válce, kdy se válka stala nelegální, se vyhlášení války stalo politicky velmi nevhodným. Všechny ozbrojené konflikty po 2. světové válce tak započaly bez formálního vyhlášení války.⁶²

*Nauka vesměs soudí, že faktické započetí aktivního nepřátelství vyvolává stejné právní účinky jako formální vyhlášení války*⁶³ a v roce 1997 tento názor potvrdil Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii.⁶⁴ Odpovídá to celkovému trendu nahrazovat subjektivní kategorie tradičního válečného práva, jež ponechávaly prostor k uvážení, objektivními faktory. Podobně jako je samotný pojem ozbrojeného konfliktu, jež v ženevských úmluvách z roku 1949 nahradil tradiční pojem války, určen objektivním faktorem užití ozbrojené síly v mezinárodních vztazích, resp. okupací území jiného státu, závisí i počátek ozbrojeného konfliktu v současnosti na objektivních faktorech.⁶⁵

Ozbrojený konflikt tak může započít dvěma způsoby:

- 1) **Faktickým zahájením aktivního nepřátelství:** Tento způsob je v současnosti pravidlem. Humanitární právo je aplikovatelné od samotného počátku nepřátelství, tedy „jakmile padne první výstřel“.
- 2) **Formálním vyhlášením války:** Takto ozbrojený konflikt započne v případě, že se některý stát k takovému vyhlášení odhodlá. Vyhlášení musí mít formu písemné diplomatické nóty. Humanitární právo pak bude aplikovatelné od okamžiku, kdy vyhlášení nabude účinnosti.

Formální vyhlášení války pochopitelně nepřichází v úvahu u vnitřního ozbrojeného konfliktu. Takový konflikt započne faktickým zahájením aktivního nepřátelství, respektive okamžikem, kdy intenzita vnitřního násilí dosáhne potřebného stupně k naplnění pojmových znaků vnitřního konfliktu.

3.2. Konec aplikace

Konec aplikace většiny pravidel mezinárodního humanitárního práva se váže ke konci ozbrojeného konfliktu. Po skončení konkrétního ozbrojeného konfliktu přestane být tato většina pravidel aplikovatelná. Je tak nutné zodpovědět otázku, který časový okamžikem představuje konec ozbrojeného konfliktu.

⁶⁰) ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 683.

⁶¹) *Ibid.*, s. 683 – 684.

⁶²) POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 437.

⁶³) ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 684.

⁶⁴) *Prosecutor v. Tadić*, 2 October 1995, para. 70.

⁶⁵) DETTER, I. *The Law of War*, p. 343.

Již tradiční mezinárodní právo válečné rozlišovalo mezi skončením aktivního nepřátelství a ukončením válečného stavu. K ukončení aktivního nepřátelství sloužil institut příměří. Sjednáním dohody o příměří se však válečný stav neukončoval a tradiční válečné právo nadále zůstávalo aplikovatelné. Příměří zakazovalo pouze aktivní nepřátelství, zatímco ostatní válečné činnosti (vyzbrojování jednotek či jejich přesun, nákup zbraní, budování opevnění atd.) zůstávaly dovolené. *Válečný stav se pak ukončoval sjednáním mírové smlouvy.* Poté, co se stabilizovalo kogentní pravidlo obecného mezinárodního práva zakazující užití ozbrojené síly, však tradiční institut mírových smluv vyšel z užívání. S Němcem po skončení 2. světové války nebyla mírová smlouva sjednána vůbec a v současných ozbrojených konfliktech, pokud strany v konfliktu nějakou dohodu uzavřou, nemá tato dohoda charakter tradiční mírové smlouvy.⁶⁶ Znovu tak vystoupila do popředí otázka, kterým okamžikem končí ozbrojený konflikt a kdy tak končí aplikace norem humanitárního práva.

*V roce 1995 se k této otázce vyslovil Mezinárodní trestní soud pro bývalou Jugoslávii v případě Tadič. Dospěl k závěru, že aplikovatelnost norem humanitárního práva trvá i po skončení aktivního nepřátelství až do všeobecného uzavření míru.*⁶⁷ Tento názor soudu zahrnuje dva důležité prvky. Potvrzuje se zde náhled tradičního válečného práva, že aplikovatelnost humanitárního práva nekončí skončením či přerušením aktivního nepřátelství. *Ke skončení či přerušení aktivního nepřátelství může dojít na základě několika právních důvodů:*

- 1) Na základě dohody o zastavení palby (přerušení boje) sjednané mezi veliteli daného úseku fronty. Týká se jen konkrétních jednotek, jež se střetávají v dané lokalitě, a zpravidla má jen omezenou časovou platnost. Reaguje na okamžitou situaci na bojišti. Cílem může být sběr raněných a mrtvých, evakuace určité oblasti či vyjednávání mezi místními veliteli o jiné důležité otázce.
- 2) Na základě dohody o místním příměří. Taková dohoda platí jen pro jednotky v určité územní oblasti (např. západní fronta) nebo jen pro některý druh ozbrojených sil (např. pozemních či námořních) a sjednávají ji zpravidla nejvyšší velitelé dotyčné oblasti či druhu zbraně.
- 3) Na základě dohody o všeobecném příměří. Všeobecné příměří znamená přerušení veškerého aktivního nepřátelství na všech úsecích fronty a všemi složkami ozbrojených sil. Tyto dohody často obsahují kromě ryze vojenských ustanovení též ustanovení politická a sjednávají je zpravidla zvláštní zmocněnci stran v konfliktu nebo pověření nejvyšší vojenští velitelé.
- 4) Kapitulací. Může se jednat o kapitulaci konkrétních jednotek v poli, ale i o kapitulaci státu jako válčící strany. Nauka se rozchází v názoru na otázku, zda je ke kapitulaci nutná dohoda nebo zda se jedná o úkon jednostranný. Nicméně strany v konfliktu či jejich vojenští velitelé často volí formu dohody, protože pociťují potřebu dojednat řadu podrobností (průběh složení zbraní, případné další podmínky atd.) Dohodu o kapitulaci konkrétních jednotek zpravidla uzavírají příslušní vojenští velitelé, zatímco podmínky kapitulace státu jako válčící strany zpravidla projednávají vládní zmocněnci či nejvyšší vojenští velitelé válčících stran.⁶⁸

Ve všech těchto případech ozbrojený konflikt trvá a nijak není pozastavena aplikace humanitárního práva. Samotným skončením či přerušením aktivního nepřátelství se nijak

⁶⁶ Viz celk. ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 731 – 733, 738 – 748.

⁶⁷ *Prosecutor v. Tadič*, 2 October 1995, para. 70.

⁶⁸ Viz celk. POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 472 – 474. ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 732 – 734.

nemění status válčících stran ani neutrálních států. Rovněž se nemění status jednotlivých osob. Žádná chráněná osoba nepozbývá nárok na ochranu a strany v konfliktu nejsou zproštěny závazků poskytnout ochranu podle humanitárního práva.

Druhý podstatný prvek obsažený v právním názoru soudu spočívá v tom, že *ukončení aplikace humanitárního práva se váže až k všeobecnému uzavření míru*. Soud se zřejmě záměrně vyhnul pojmu mírové smlouvy, protože v současnosti po ústupu tradičního institutu mírových smluv může mít uzavření míru řadu podob.

2. světová válka s Německem byla ukončena několika navazujícími akty. Prvním aktem byl Akt bezpodmínečné kapitulace přijatý Německem v Remeši dne 7. května 1945 a následně s konečnou platností v Berlíně 8. května 1945. Za německou stranu akt podepsal polní maršál Keitel, náčelník vrchního velitelství Wehrmachtu, nejednalo se však o vyjádření souhlasu a Akt tak neměl právní formu smlouvy. Německo pouze bralo na vědomí odpovědnostní právní následky nastupující *ex lege* na základě ozbrojeného protiprávního jednání. Po aktu následovalo Prohlášení o porážce Německa a o převzetí nejvyšší moci vůči Německu ze dne 5. června 1945. Obsah odpovědnostních závazků Německa pak konkretizovaly Postupimská deklarace ze dne 2. srpna 1945 a Závěrečný akt Pařížské konference o reparacích ze dne 21. prosince 1945. Téměř všechny státy koalice Spojených národů následně vnitrostátní legislativní cestou jednostranně deklarovaly ukončení válečného stavu s Německem. USA a Velká Británie tak učinily v roce 1951 a Československo v roce 1955.⁶⁹ Vůči Japonsku byl postup obdobný. K zastavení nepřátelství došlo Aktem bezpodmínečné kapitulace ze dne 1. září 1945, jímž veškerou moc v zemi převzal vrchní velitel spojeneckých sil v Pacifiku, americký generál McArthur, jenž pak nařízeními jménem spojenců konkretizoval obsah odpovědnostních závazků Japonska. V roce 1951 pak byla s Japonskem uzavřena mírová smlouva, jež sice formálně ukončila válečný stav, ale nenesla znaky tradičních mírových smluv z období před 2. světovou válkou. SSSR tuto smlouvu nepodepsal a válečný stav s Japonskem ukončil v roce 1956 smlouvou o navázání diplomatických styků. Naproti tomu s Itálií a dalšími evropskými satelity Německa byly nejprve sjednány klasické dohody o příměří a posléze v roce 1947 tradiční mírové smlouvy.⁷⁰

Ozbrojený útok čtyř arabských států proti nově vzniklému státu Izraeli v roce 1948 byl ukončen dohodou o příměří z roku 1949, po které již žádný další akt nenásledoval. Další konflikt mezi Izraelem a Arabskými státy ukončila Mírová smlouva mezi Izraelem a Egyptem ze dne 26. března 1979. Vietnamská válka byla ukončena několika akty. Francouzskou-vietnamský konflikt uzavřela Dohoda o zastavení nepřátelství ve Vietnamu z roku 1954, zatímco konflikt mezi USA a Vietnamem ukončila Dohoda o ukončení války a obnovení míru ve Vietnamu z roku 1973. Žádná z dohod přitom nepočítala s žádnou další smlouvou. Naproti tomu válka o Falklandské ostrovy mezi Velkou Británií a Argentinou byla ukončena pouze tacitně konkludentním postojem válčících stran.⁷¹

Po pádu železné opony na počátku 90. let 20. století se otevřela cesta k uplatňování systému kolektivní bezpečnosti zavedeným Chartou OSN. Poté, co Irák v roce 1990 protiprávně obsadil a anektoval sousední Kuvajt, provedla v roce 1991 s mandátem Rady bezpečnosti OSN koalice států v čele s USA a Velkou Británií ozbrojený zásah. Po vojenském vytlačení Iráku z Kuvajtu stanovila Rada bezpečnosti pro Irák podmínky zastavení bojů a kontrolu svěřila USA a Velké Británii. Rovněž reparační část odpovědnostního právního následku

⁶⁹⁾ ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 735, 740 – 741. POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zoláštní část*, s. 475

⁷⁰⁾ ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 741 – 743.

⁷¹⁾ *Ibid.*, s. 737, 744 – 745.

měla právní základ v rozhodnutí Rady bezpečnosti, jež k realizování restituce a kompenzace ustavila zvláštní Kompenzační komisi.⁷²

To, co bylo shora řečeno o mezinárodním ozbrojeném konfliktu, platí v zásadě i o ukončení konfliktu vnitřního. *Dle názoru Mezinárodního trestního soudu pro bývalou Jugoslávii vysloveného v případě Tadić je aplikace humanitárního práva ve vnitřním konfliktu ukončena až dosažením mírového urovnání.*⁷³

4. Místní působnost

Místní působnost právní normy vypovídá o tom, v jakém místě právní norma působí. V případě norem humanitárního práva půjde o to, v jakém prostoru jsou válečící strany povinny tyto normy aplikovat a v jakém prostoru se na příslušné osoby a objekty vztahuje ochrana.

Tradiční mezinárodní právo válečné rozlišovalo dva druhy oblastí:

- 1) **Oblast válečných operací** (*theater of war*): Jednalo se o oblast, kde se aktuálně prováděly bojové operace, tedy oblast, kde se střetávaly vojska válečících stran.⁷⁴ Vyčleňování této oblasti však dnes nemá žádný reálný právní význam. O jistém významu snad bylo možné hovořit v minulosti, kdy války vedly armády seřazené v těsných řadách. Pokrok v oblasti zbraní však smazal jakýkoliv rozdíl mezi oblastmi válečných operací a ostatními oblastmi. Dnes může strana v konfliktu zaútočit v podstatě kdekoli v týlu protivníka nebo někde jinde.⁷⁵
- 2) **Válečná oblast** (*region of war*): Jedná se o oblast, kde jsou válečící strany oprávněny připravovat a provádět válečné akce.⁷⁶ Tento pojem svůj význam neztratil. Mezinárodní trestní soud pro bývalou Jugoslávii ve své rozhodovací činnosti potvrdil obvyčejové pravidlo, že válečná oblast zahrnuje státní území válečících stran, včetně vzdušného prostoru a pobřežních vod.⁷⁷ Válečná oblast dále zahrnuje i mezinárodní prostory, jež nepodléhají suverénní moci žádného státu, tedy volné moře a vzdušný prostor nad ním. Naproti tomu z válečné oblasti jsou zásadně vyňaty následující prostory – území neutrálních států, Antarktida, kosmický prostor a nebeská tělesa. V těchto prostorech strany v konfliktu nesmějí provádět žádné válečné akce.⁷⁸

Místní působnost norem mezinárodního humanitárního práva tak zahrnuje:

- 1) Celé státní území stran v konfliktu, včetně vzdušného prostoru a pobřežních vod, bez ohledu na to, kde aktuálně probíhají bojové operace.
- 2) Volné moře a vzdušný prostor nad ním.
- 3) Pokud by některá strana v konfliktu protiprávně rozšířila válečné akce i do prostorů vyňatých z válečné oblasti, bude místní působnost norem humanitárního práva zahrnovat i tyto prostory. Může se jednat o území neutrálních států, včetně vzdušného prostoru a pobřežních vod, Antarktidu, kosmický prostor a nebeská tělesa.

Ve všech těchto prostorech jsou strany v konfliktu povinny aplikovat humanitární právo a na příslušné osoby a objekty se vztahuje jeho ochrana.

⁷² UN Doc. S/RES 687 (1991), SC Res. 688 (1991).

⁷³ *Prosecutor v. Tadić*, 2 October 1995, para. 70.

⁷⁴ POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 441.

⁷⁵ DETTER, I. *The Law of War*, p. 169.

⁷⁶ POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 441.

⁷⁷ *Prosecutor v. Tadić*, 2 October 1995, para. 70.

⁷⁸ POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 441.

Právní úprava vedení bojových operací

Celá soudobá právní úprava vedení bojových operací (haagské právo) je ovládána zásadou ochrany civilního obyvatelstva před účinky nepřátelství. Ačkoliv kořeny této zásady sahají až do 16. století, v průběhu 20. století se stala velmi aktuální a nabyla novou dynamiku. Technický pokrok se promítal i do bojových prostředků a způsobů vedení boje a v důsledku toho bylo civilní obyvatelstvo stále více vystaveno účinkům nepřátelství. Válčí strany tak mají povinnost věnovat neustálou péči ochraně civilního obyvatelstva před účinky nepřátelství a činit potřebná preventivní opatření na jeho ochranu před těmito účinky (Protokol I článek 57 odst. 1 a článek 58 písm. c).

Na tuto zásadu navazují zásada rozlišování a zásada proporcionality. Zásada rozlišování ukládá válčícím stranám povinnost za všech okolností rozlišovat mezi civilním obyvatelstvem a příslušníky ozbrojených sil a mezi objekty civilního rázu a objekty vojenskými a v souladu s tím vést vojenské operace pouze proti vojenským objektům (Protokol I článek 48).

Zásada proporcionality pak volnost válčících stran, pokud jde o volbu bojových prostředků a metod vedení boje, ještě dále zužuje, když zakazuje útoky, u kterých lze očekávat, že jejich dopad na civilní obyvatelstvo převýší vojenskou výhodu.

Nicméně uplatňování všech tří zásad se odvíjí od vymezení pojmu ozbrojených sil strany v konfliktu. Jestliže se má civilní obyvatelstvo chránit před účinky nepřátelství, je nutné vědět, kdo vlastně civilní obyvatelstvo tvoří. Podobně pokud se má rozlišovat mezi civilním obyvatelstvem a příslušníky ozbrojených sil, je nutné tyto kategorie vymezit. Totéž obdobně platí i v případě zásady proporcionality. Výklad haagského práva je tak nutné začít tradiční kapitolou vymezující pojem ozbrojených sil strany v konfliktu a účast na nepřátelství.

Zásada ochrany civilního obyvatelstva má ještě jeden zajímavý dopad. Protokol I z roku 1977 vztáhl věcnou působnost ustanovení části IV upravující ochranu civilního obyvatelstva na všechny pozemní, vzdušné i námořní vojenské operace, které mohou postihnout civilní obyvatelstvo, jednotlivé civilní osoby nebo civilní objekty na zemi, a na veškeré útoky z moře nebo ze vzduchu proti objektům na zemi. Toto ustanovení sleduje jednoduchou logiku – utrpení civilních osob nezávisí na tom, zda jejich dům zničil dělostřelecký granát nebo bomba shozená z letadla. Zároveň se tak potvrzuje jeden všeobecný trend. *Zatímco tradiční mezinárodní právo odlišovalo pravidla pro pozemní válku, námořní válku a leteckou válku, současné humanitární právo kráčí cestou sjednocení pravidel.* Věcná

působnost pravidel původně určených pro válku pozemní se postupně rozšířila i na válku námořní a leteckou, a tak tradiční rozlišování operací pozemních, námořních a leteckých z pohledu aplikovatelných pravidel z velké části ztratilo význam.¹ Zvláštnosti námořní či letecké války se projeví jen v úzkém okruhu případů, kdy není nijak dotčeno civilní obyvatelstvo a civilní objekty.

Tato učebnice tak nejdříve pojedná o pravidlech společných pro všechny typy operací a posléze objasní některé zvláštnosti války námořní a letecké.

1. Ozbrojené síly

Již v období středověkého rytířství panovalo přesvědčení, že právo účastnit se nepřátelství nemá každý, nýbrž pouze ten, kdo splní určité podmínky. Právo jít do války a bojovat bylo privilegiem, které se přiznávalo jen určité relativně úzké elitě. Pokud se nepřátelství účastnil někdo, kdo k tomu oprávnění neměl, nepožíval žádnou ochranu. V praxi to znamenalo, že byl po dopadení nepřátelskou stranou zpravidla pověšen. Toto pojetí mělo racionální základ. Zajátého rytíře druhé válčící strany se vyplatilo ponechat naživu, protože bylo možné za něj po jeho panovníkovi požadovat výkupné. Naproti tomu zajatý měšťan či sedlák v tomto směru neměl žádnou hodnotu, neboť nikdo nebyl ochoten za něj výkupné zaplatit.²

Zásada omezení účasti byla převzata i do současného mezinárodního humanitárního práva. Poté, co si stát monopolizoval vedení války, dostala se do popředí snaha o odlišení bojujících příslušníků ozbrojených sil od civilního obyvatelstva. Příslušníkům ozbrojených sil se přiznávalo právo účastnit se nepřátelství, zatímco civilní osoby toto právo neměly.³ *Omezení účasti na nepřátelství tak představovalo nezbytný předpoklad zásady rozlišování a v tomto směru zůstává jedním z úhelných kamenů současné mezinárodně právní úpravy.*⁴

Právo přímé účasti na nepřátelství má pouze ten, komu mezinárodní právo přiznává status kombatanta. Civilním osobám se právo přímé účasti na nepřátelství zásadně odepírá. Někdy se namísto přímé účasti (*direct part*) hovoří o aktivní účasti (*active part*) na nepřátelství, tyto pojmy však mají totožný význam. *Kombatant usmrcuje či zraňuje osoby a ničí či poškozuje objekty a materiál. Pokud jeho násilné činy neporušují mezinárodní humanitární právo, má jeho jednání povahu výkonu oprávnění a nevede ke vzniku trestní odpovědnosti. Kombatant zároveň představuje legitimní terč útoku nepřítel.* *Pokud upadne do zajetí protější strany, má právní nárok na postavení válečného zajatce.*⁵ Ke statutu válečného zajatce se především pojí trestně právní imunita týkající se přímé účasti na nepřátelství. Válečný zajatec tak za pouhou účast na nepřátelství nemůže být trestán. Jestliže osoba A v době míru vystřelí na osobu B s úmyslem ji zabít, jedná se o trestný čin vraždy. Jestliže však voják A vystřelí za války na vojáka B náležejícího k protější válčící straně, nelze toto jednání pokládat za vraždu, ačkoliv naplňuje skutkovou podstatu vraždy po stránce objektivní i subjektivní. Mezinárodní právo zde vystupuje jako okolnost vylučující protiprávnost (trestnost), jež zabraňuje jakémukoli trestnímu postihu ze strany zájímající mocnosti. Trestně právní imunita se však nevztahuje na porušení humanitárního práva.

¹ GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 122.

² DRAPER, G.I.A.D. *The Status of Combatants and the Question of Guerilla Warfare*.

³ MÜNKLER, Herfried. *The wars of the 21st century*, p. 15.

⁴ DETTER, I. *The Law of War*, p. 135.

⁵ DINSTEN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p.27, 33 – 35. ROGERS, A. P. V. *Law on the Battlefield*, p. 31. KALSHOVEN, F. – ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 40.

Individuální trestní odpovědnost za tato porušení je vynutitelná jak soudy vnitrostátními, tak před soudy mezinárodními.⁶

1.1 Pozitivní vymezení

Tradičním účastníkem války je stát. Státy disponují potřebnými finančními a materiálními prostředky a trvale vyčleňují personál a materiál pro účast ve válce. Takto vyčleněný personál a materiál pak tvoří tradiční ozbrojené síly. *Mezinárodní právo pak logicky přiznává status kombatanta členům těchto tradičních, vládních ozbrojených sil.*⁷ Přes jednoznačnost tohoto výchozího pravidla se historicky objevily pochybnosti ohledně přesného rozsahu tohoto pojmu. Některé státy přičleňují k ozbrojeným silám, ať už trvale či dočasně, různé milice či dobrovolnické sbory. Jak je objasnění této otázky klíčové, dokládá skutečnost, že to upravil již článek 1 Řádu války pozemní z roku 1899, jež byl beze změny převzat do verze z roku 1907. Tento článek stanovil, že ozbrojené síly válčící strany tvoří nejen armáda, ale také milice a dobrovolnické sbory, pokud splňují následující podmínky:

- 1) mají v čele velitele odpovědného za své podřízené,
- 2) nosí pevný rozeznávací znak viditelný na dálku,
- 3) nosí otevřeně zbraň a
- 4) dodržují zákony a obyčeje války.

Řád války pozemní dále v článku 3 stanovil, že ozbrojená moc válečných stran se může skládat z kombatantů a nekombatantů. Už však nespecifikoval, kdo tvoří tyto kategorie. Tento nedostatek odstranil Protokol I z roku 1977, který v článku 43 odst. 2 stanovil, že *nekombatanty jsou pouze členové vojenského lékařského personálu a vojenského duchovního personálu.* Toto pravidlo odpovídá mezinárodnímu obyčeji.⁸ Nekombatanti nemají právo účastnit se nepřátelství a nesmějí být terčem útoku protivníka. Mohou být vyzbrojeni pouze lehkými ručními zbraněmi, jež jsou oprávněni použít buď k obraně vlastní, nebo k obraně svěřených osob. Pokud upadnou do zajetí protivníka, nesmějí být pokládáni za válečné zajatce, nýbrž musí být navraceni straně, ke které náleží (první ženevská úmluva články 22, 28 a 30, druhá ženevská úmluva článek 37).⁹

Všichni ostatní členové vládních ozbrojených sil strany v konfliktu, bez ohledu na hodnost, funkci či úkoly, které plní, jsou kombatanty. Čtyři znaky, jež požadoval Řád války pozemní, převzala i třetí ženevská úmluva z roku 1949 a v podstatě je lze pokládat za legální definici ozbrojených sil.

Požadavek **odpovědného velení** vyvěrá ze samotné podstaty ozbrojených sil. Vojenský velitel odpovídá za skutky podřízených osob a současně jejich jednání efektivně řídí prostřednictvím rozkazů. Tento požadavek sice nevylučuje existenci malých či nepravděpodobných jednotek, nikdo ale není podle mezinárodního práva oprávněn vést soukromou válku s nepřítelem.¹⁰

Druhá a třetí podmínka úzce souvisí se zásadou rozlišování mezi příslušníky ozbrojených sil a civilními osobami. Oficiální český překlad Řádu války pozemní hovoří o „stálém odznaku“, zatímco překlad ženevských úmluv z roku 1949 používá obrat „**pevný znak**“, který lépe odpovídá autentickému anglickému znění (*fixed emblem*). Tento znak musí

⁶) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 31.

⁷) DETTER, I. *The Law of War*, p. 131, 135.

⁸) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 11.

⁹) Viz celk. LUNZE, Stefan. *Serving God and Ceaser: Religious personnel and their protection in armed conflict*, p. 76 – 77.

¹⁰) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 37.

splňovat *dvě podmínky* – viditelnost na dálku za účelem odlišení příslušníků ozbrojených sil od civilního obyvatelstva a pevnost, aby se zabránilo častému nasazování a odstraňování. Tuto funkci tradičně plní uniforma.

Povinnost nosit rozlišovací znak se však vztahuje pouze na plnění bojových úkolů, při kterých komбатant může přijít do styku s nepřítelem. Kombatanti naopak nemusí nosit rozlišovací znak, pokud nejsou ve službě či pokud plní např. úkoly související s administrativou či výcvikem. Stejně tak rozlišovací znak není nezbytný pro plnění úkolů v lokalitě vzdálené od fronty, např. ve velícím či komunikačním středisku. Úhelným kamenem pro interpretaci je zákaz proradnosti. Kombatant nesmí záměrně odložením rozlišovacího znaku mást nepřítele, tedy nesmí úmyslně předstírat status civilní osoby. Požadavek rozeznávacího znaku viditelného na dálku kombatantům nebrání v tom, aby se před nepřítelem maskovali. Příslušníci ozbrojených sil tak mohou splynout v terénu s využitím jeho topografie, nesmějí však splývat v davu. V druhém případě je totiž v sázce ochrana civilních osob.

Požadavek pevného rozeznávacího znaku se vztahuje i na vojenská vozidla a další dopravní prostředky. Nepostačí, že je řádně označena posádka dopravního prostředku, i samotný prostředek musí být označen. Ani v tomto případě se však nazakazuje maskování vojenské techniky.¹¹

Požadavek **otevřeného nošení zbraně** ozbrojené síly odlišuje od jiných uniformovaných sborů (hasiči, pořádkové oddíly ap.). Zároveň však vyvolává určité otázky. Zakazuje se vojákovi, aby měl ruční zbraň ukrytou v pouzdře či aby nesl granáty ve vaku? Na jakou vzdálenost musí být zbraň vidět? I v tomto případě správná interpretace zřejmě musí vycházet ze zákazu proradnosti – voják skrytím zbraně nesmí záměrně vyvolávat dojem, že je civilní osobou.¹²

Jedině čtvrtý znak se může jevit jako problematický. Ještě na začátku 20. století panovalo v mezinárodním společenství všeobecné přesvědčení, že porušení humanitárního práva zbavuje kombatanta ochrany. Tento tradiční názor vycházel z jednoduché logiky – ochrany práva se může dovolávat pouze ten, kdo ho sám dodržuje. Porušením se voják ochrany zříká. V tomto pojetí voják, který porušil zákony a obyčeje války, ztratil nárok na ochranu a mohl být po dopadení nepřítelem zastřelen na základě rozkazu velícího důstojníka. Tento tradiční názor se objevoval i po 2. světové válce. V současnosti je však už nepřijatelný v důsledky vlivu mezinárodního práva lidských práv, jež garantuje právo na život a na spravedlivý proces. Nejasnosti ukončil až Protokol I z roku 1977, který v článku 44 odst. 2 stanovil, že **porušení humanitárního práva kombatanta nezabavuje nároku být pokládán za kombatanta.**

Nad rámec uvedených čtyř požadavků některá rozhodnutí vnitrostátních soudů dovozuji ještě čtvrtou podmínku, kterou žádná mezinárodní smlouva výslovně nepožaduje. Tato podmínka spočívá v tom, že **status válečného zajatce se nepřiznává osobám, které jsou státními příslušníky mocnosti, která je zajala, a jsou jí zavázáni věrností.** Vůdčím případem je rozhodnutí britské Státní rady z roku 1967 v případě *Koi*. Příklad se týkal indonéských desantních jednotek zadržených v Malajsii, ve kterých byli i malajští státní příslušníci odsouzení k trestu smrti za trestné činy podle malajského práva. Státní rada dospěla k závěru, že tyto osoby, jež jsou Malajsii zavázány věrností, nemají podle mezinárodního práva obyčejového nárok na postavení válečného zajatce.¹³

¹¹⁾ DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 37.

¹²⁾ DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 38 – 39. DETTER, I. *The Law of War*, p. 140 – 141.

¹³⁾ *Public prosecutor v. Koi et al.*.

Až do 2. světové války se status kombatanta přiznával zásadně jen příslušníkům řádných, vládních ozbrojených sil strany v konfliktu. Jiným osobám, ať už se jednalo o různé ozbrojené skupiny, povstalce či guerillové bojovníky, se tento status odepíral. Jedinou výjimkou bylo masové povstání obyvatelstva (*levée en masse*). Řád války pozemní stanovil, že obyvatelstvo neobsazeného území, jež se spontánně chopilo zbraně, aby se postavilo na odpor pronikajícím vojskům nepřítele, bude mít právo účastnit se nepřátelství za splnění dvou podmínek:

- 1) nosí otevřeně zbraň a
- 2) dodržuje zákony a obyčeje války.

Záměrně se zde slevuje z podmínek požadovaných u řádných ozbrojených sil. Vzalo se v potaz, že k takovému povstání dochází spontánně pod dojmem okamžiku a obyvatelstvo tak nebude mít čas zorganizovat se do sevřených vojenských útvarů. Nepožaduje se tak existence odpovědného velitele ani pevný rozeznávací znak viditelný na dálku. Důležitou omezující podmínkou je to, že k povstání musí dojít na území dosud neokupovaném. Masové povstání obyvatelstva se vždy pokládalo za něco mimořádného a dočasného, jež se může odehrát pouze v první relativně krátké fázi bojů. Posléze bude dotčené území vždy buď okupováno, nebo se díky včasnému příchodu řádných ozbrojených sil podaří útok odrazit. Toto pravidlo převzala třetí ženevská úmluva z roku 1949, nicméně jeho význam v moderních ozbrojených konfliktech výrazně poklesl.¹⁴

Za 2. světové války se nepřátelství účastnila i různě organizovaná partyzánská hnutí, jež působila na územích okupovaných Německem a jeho spojenci. Podle tehdy platného mezinárodního práva tyto osoby neměly status kombatanta a po zajetí nepřítelem nemohly nárokovat postavení válečného zajatce. Po válce to potvrdily procesy s nacistickými válečnými zločinci. Na to zareagovala poválečná kodifikace. *Třetí ženevská úmluva přiznala status válečného zajatce i příslušníkům milic a jiných dobrovolnických sborů, včetně členů organizovaných hnutí odporu, kteří přísluší k jedné straně v konfliktu* bez ohledu na to, zda působí na vlastním území či mimo ně a zda je či není toto území okupováno, *pokud splňují čtyři znaky požadované pro vládní ozbrojené síly* – odpovědné velení, pevný rozeznávací znak viditelný na dálku, otevřené nošení zbraně a dodržování zákonů a obyčejů války (článek 4 odst. A 2).

Z povahy věci lze dovodit, že *i pro příslušníky jiných než vládních ozbrojených sil platí nad rámec tradičních čtyřech znaků ještě podmínka, že nejsou vázáni věrností mocnosti, která je zajala*. Podobně jako u vládních vojáků se příslušníkům nevládních sil přiznává status válečného zajatce pouze za předpokladu, že nejsou státními příslušníky zajišťující mocnosti a neexistuje zde žádný závazek věrnosti.¹⁵ *Kromě toho musí příslušníci různých vojenských a polovojenských jednotek a organizací splňovat jednu dodatečnou podmínku – příslušnost k některé straně v mezinárodním ozbrojeném konfliktu*. Není zcela jasné, jakou intenzitu pouta mezi těmito jednotkami a státem jako válčící stranou požadavek příslušnosti vyžaduje. Určité pouto však existovat musí. Ani v tomto případě mezinárodní právo nikomu nedává právo vést soukromou válku.¹⁶

V roce 1969 tuto podmínku vyžadoval izraelský vojenský soud v případě *Kassem*. Skupina členů Lidové fronty za osvobození Palestiny překročila řeku Jordán z východního břehu, jež je součástí jordánského království, na západní břeh okupovaný Izraelem za účelem sabotážních akcí. Poté, co byly tyto osoby zadrženy a obviněny podle izraelského práva,

¹⁴⁾ DETTER, I. *The Law of War*, p. 140. DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 38

¹⁵⁾ DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 36 – 37, 40 – 41.

¹⁶⁾ *Ibid.*, p. 39 – 40.

domáhaly se statutu válečného zajatce. Izraelský vojenský soud konstatoval, že žádná z arabských vlád válčících s Izraelem nepřevzala odpovědnost za jednání Lidové fronty pro osvobození Palestiny a že tato organizace je navíc v Jordánsku zakázaná, a status válečného zajatce zadrženým osobám odepřel.¹⁷

Ustanovení třetí ženevské úmluvy vyvolala určité nejasnosti, pokud jde o příslušníky vládních ozbrojených sil strany v konfliktu. V článku 4 odst. A 1 výslovně nepožaduje splnění tradičních čtyřech znaků zakotvených Řádem války pozemní, když přiznává status válečného zajatce bez další specifikace všem příslušníkům ozbrojených sil strany v konfliktu včetně příslušníků milic a dobrovolnických sborů, jež jsou jejich součástí. **Článek 4 tak vyvolal diskuse, zda se tyto čtyři podmínky nadále požadují i u členů vládních ozbrojených sil.** Názory nauky na tuto otázku se liší. T. Pfanner vychází z historie sjednávání článku 4 a poukazuje na to, že kategorie pravidelných a nepravidelných ozbrojených sil byly odděleny záměrně. Příslušníci vládních ozbrojených sil tradiční čtyři podmínky splňovat nemusejí. Každý, kdo je podle vnitrostátního práva příslušníkem ozbrojených sil, má status kombatanata a válečného zajatce.¹⁸ Y. Dinstein tvrdí, že třetí ženevská úmluva nezabývá vládní ozbrojené síly povinnosti splňovat tradiční čtyři podmínky. Pouze se jejich splnění předpokládá, přičemž se jedná o předpoklad vyvratitelný.¹⁹ Naproti tomu I. Detterová dospívá k závěru, že z povahy věci se tradiční čtyři požadavky vztahují na vládní ozbrojené síly, i když to třetí ženevská úmluva výslovně nestanovila.²⁰

Třetí ženevská úmluva dále v článku 5 stanovila, že **v případě pochybností, zda zadržená osoba, jež se dopustila válečného činu má nárok na postavení válečného zajatce, musí o jejím statusu rozhodnout příslušný soud. Do té doby bude osoba požívat ochrany úmluvy.** Toto ustanovení, jež navrhl MVČK, představovalo významnou změnu ve srovnání s předešlou úpravou. Tehdy platné mezinárodní právo ponechávalo rozhodnutí o osobním statusu osob v případě pochybností v rukou vojenských velitelů. Třetí ženevská úmluva tak poprvé zavedla princip, že o osobním statusu musí rozhodovat soud. Rozhodnutí o tom, zda se dané osobě přizná či nepřizná status válečného zajatce, má zásadní důsledky. Ten, komu se status válečného zajatce přizná požívá trestně právní imunitu týkající se účasti za nepřátelství, zatímco ten, komu se status válečného zajatce odepře, může být souzen a trestán za násilné činy, jichž se dopustil, podle práva mocnosti, která ho zajala. Osoba bez statusu válečného zajatce může být souzena za vraždu a další trestné činy a v mnoha případech jí budou hrozit vysoké tresty, včetně trestu smrti. Rozhodování o osobním statusu tak mnohdy bude ve skutečnosti rozhodování o životě a smrti.²¹

Protokol I z roku 1977 přinesl zcela novou definici ozbrojených sil. V článku 43 odst. 1 stanovil, že **ozbrojené síly strany v konfliktu se skládají ze všech organizovaných ozbrojených sil, skupin a jednotek, které jsou pod velením osob odpovědných této straně za jednání svých podřízených,** a to i v případech, kdy stranu zastupuje vláda či orgán, který protější strana neuznává, a že ozbrojené síly **budou podléhat vnitřnímu disciplinárnímu systému, který bude prosazovat dodržování norem mezinárodního humanitárního práva. Tato definice zahrnuje jak vládní ozbrojené síly strany v konfliktu, tak všechny nevládní ozbrojené síly,** jednotky a skupiny. Pro všechny druhy sil se jednotně požaduje splnění dvou znaků

¹⁷⁾ Military Prosecutor v. Kassem.

¹⁸⁾ PFANNER, Toni. Military uniforms and the law of war, p. 114 – 145.

¹⁹⁾ DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 36.

²⁰⁾ DETTER, I. *The Law of War*, p. 136 – 137.

²¹⁾ PICTET, J. S. (ed.) *III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary*, p. 77.

- 1) existence odpovědného velení a
- 2) vnitřní disciplinární systém prosazující dodržování humanitárního práva.²²

Požadavek odpovědného velení dopovídá ustanovení Řádu války pozemní z roku 1899 a požadavek disciplinárního systému vychází ze čtvrté podmínky vyžadované Řádem, tedy dodržování zákonů a obyčejů války, s tím, že tuto podmínku rozvíjí a zpřesňuje. U nevládních ozbrojených sil, jednotek a skupin lze dále spolehlivě dovodit podmínku příslušnosti ke straně v konfliktu.²³ Definice však nepožaduje zbylé dvě tradiční podmínky zakotvené Řádem války pozemní - pevný rozeznávací znak viditelný na dálku a otevřené nošení zbraně.

Pokud jde o otevřené nošení zbraně, Protokol I šel ještě dále a tento tradiční požadavek rozvolnil. V článku 44 odst. 3 potvrdil povinnost kombatanů odlišit se od civilního obyvatelstva, avšak dodal, že s ohledem na situace, kdy ozbrojený kombatan tuto povinnost nemůže splnit, zachová si status kombatanů za předpokladu, že v takových situacích nosí otevřeně zbraň:

- a) během každého vojenského střetnutí a
- b) během doby, kdy může být spatřen protivníkem při zaujímání bojové sestavy před útokem, kterého se má účastnit.

Činy, které vyhovují těmto požadavkům, pak dle článku 44 odst. 3 nesmějí být pokládány za proradnost.

O tomto ustanovení se na diplomatické konferenci vedla živá diskuse. Delegace se rozdělily na dva tábory. Socialistické státy a státy rozvojové poukazovaly na nezbytnost reagovat na situace v moderních ozbrojených konfliktech, kdy zejména nepravidelné ozbrojené síly, jednotky a skupiny musí používat guerillové způsoby boje, aby vůbec mohly uspět proti vojensky mnohem silnějšímu protivníkovi. Při otevřenějších způsobech boje by je protivník snadno rozdrtil. Součástí guerillové války je přitom splývání s civilním obyvatelstvem. Požadovat po guerillových bojovnících, aby splnili čtyři podmínky, jež vyžaduje třetí ženevská úmluva, je dle nich nereálné. Většina vyspělých západních demokratických států zastávala názor, že ústupek z tradičních čtyř požadavků by oslabil zásadu rozlišování a ohrozil civilní obyvatelstvo. Trvaly tak na tom, že i guerillový bojovník se musí od civilního obyvatelstva na dálku viditelně odlišovat.²⁴

Některé vojensky silné státy, v čele s USA, toto ustanovení ostře kritizují a označují ho za ústupek teroristům, který podrývá jednu ze základních zásad humanitárního práva, zásadu rozlišování. Toto ustanovení je hlavní příčinou, proč USA a Francie odmítly Protokol I ratifikovat a nadále k němu odmítají přistoupit.²⁵

Nauka toto ustanovení Protokolu I hodnotí velmi rozporuplně. Y. Dinstein vyjadřuje obavu, že Protokol I vychyluje mísky vah ve prospěch nepravidelných kombatanů na úkor pravidelných ozbrojených sil a civilních osob. Dle něj budou v konečném důsledku trpět civilní osoby, protože vědomí, že nepřítel se může maskovat jako civilní osoba a přitom si zachová status kombatanů, povede pravidelné jednotky k hrubějšímu nakládání s civilními osobami.²⁶ Naproti tomu I. Detterová soudí, že Protokol I tradiční čtyři podmínky požadované pro přiznání statusu kombatanů neeliminovat, nýbrž pouze reformuloval. Na všechny kombatanů se nadále vztahuje povinnost mít pevný rozeznávací znak viditelný na dálku a nosit otevřeně zbraň. Dle ní dále Protokol nijak nesnížil ochranu

²²) KALSHOVEN, F. – ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 87.

²³) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 44.

²⁴) MENCER, Gejza. K některým problémům připravované kodifikace mezinárodního humanitárního práva, s. 271 – 277.

²⁵) FRANCK, Thomas M. *Fairness in the International Legal and Institutional System*, p. 266 – 267.

²⁶) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 46.

civilního obyvatelstva, pokud se jeho ustanovení interpretují v kontextu. Guerillová hnutí vždy údajně činila opatření pro ochranu civilního obyvatelstva a Protokol I neposkytuje žádnou ochranu teroristům ani neopravňuje vojáky vést vojenské operace v přestrojení za civilní osoby.²⁷ F. Kalshoven označuje ustanovení Protokolu I za kompromis mezi zastánci guerillového boje a jeho odpůrci, který alespoň částečně uspokojuje požadavky obou stran. Guerillový bojovník ztrácí status kombatanta jen výjimečně, ale pokud se tak stane, strana, která ho zajme, ho může soudit a trestat.²⁸ J. de Preux poukazuje na to, že i guerillový bojovník musí být podrobeni vnitřnímu disciplinárnímu systému, jenž bude vynucovat dodržování humanitárního práva. Odmítání rekodifikace by dle něj guerillové bojovníky neodradilo. Za jedinou cestu k překonání chaosu pak označuje akceptování nových pravidel a jejich provádění v dobré víře při neustálé péči, aby nebylo ohroženo civilní obyvatelstvo.²⁹

Studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK překvapivě uvádí jako obyčejové následující pravidlo: Kombatanti se musí odlišit od civilního obyvatelstva, když se účastní útoku nebo vojenské operace útok připravující. Pokud tak neučiní, nemají právo na postavení válečného zajatce.³⁰ Jedná se vlastně o přeformulované a zjednodušené ustanovení článku 44 odst. 3 Protokolu I. Studie však nijak přesvědčivě nedokládá jeho obyčejovou povahu, a tak je nutné tento závěr hodnotit jako velmi problematický.

Protokol I dále stanovil, že v případě pochybností, zda zadržená osoba má nárok na postavení válečného zajatce, se bude status válečného zajatce předpokládat až do doby, kdy o jejím statusu rozhodne příslušný soud (článek 45 odst.1). Osoba, která nebyla zadržena jako válečný zajatec a má být souzena za protiprávní jednání související s nepřátelskými akcemi, se může práva na status válečného zajatce domáhat u soudu. Není-li to v rozporu s aplikovaným řízením, má být soudní rozhodnutí v této otázce učiněno před výrokem o vině za protiprávní jednání (článek 45 odst.2).

Studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK v roce 2005 překvapivě dospěla k definici ozbrojených sil, jež vyžaduje pouze jediný znak, a to existenci odpovědného velení. Dle studie ozbrojené síly strany v konfliktu sestávají ze všech organizovaných ozbrojených sil, skupin a jednotek, jež jsou pod velením odpovědným straně v konfliktu za jednání podřízených.³¹ V podání studie tak ze čtyřech výchozích podmínek zbyla pouze jediná.

1.2. Negativní vymezení

Mezinárodní právo vymezuje pojem ozbrojených sil i negativně. *Určitým osobám se status kombatanta odepírá a tyto osoby nepožívají ochrany humanitárního práva.*

Ochrana mezinárodního práva se nevztahuje na **vyzvědače**. Řád války pozemní označil za vyzvědače toho, kdo *tajně nebo pod falešnou záminkou sbírá nebo se snaží sbírat zprávy v operačním území některé válčící strany s úmyslem předat je protivníkovi* (článek 29). Řád dále stanovil, že vyzvědač dopadený při činu může být potrestán bez předchozího rozsudku (článek 30). Toto pravidlo však bylo nahrazeno pozdějšími pravidly třetí

²⁷) DETTER, I. *The Law of War*, p. 143 – 145.

²⁸) KALSHOVEN, F. – ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 89.

²⁹) PREUX, Jean de. *The Protocols additional to the Geneva Conventions*, p. 479.

³⁰) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 384.

³¹) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 14.

ženevské úmluvy a Protokolu I. Vyzvědač, kterého protivník dopadl při činu, nemá nárok na postavení válečného zajatce a může být potrestán za své činy podle zákonodárství mocnosti, která ho zajala. Nicméně vztahují se na něj alespoň základní záruky stanovené článkem 75 Protokolu I, včetně záruk spravedlivého procesu. Za jistých podmínek se na něj bude vztahovat i ochrana čtvrté ženevské úmluvy (viz níže).³²

Řád války pozemní vymezil pojem vyzvědače i negativně. Podle článku 29 se za vyzvědače nepokládají vojenští zvědové a pátrači, tedy uniformované osoby, které sbírají zprávy v operačním území nepřátelské strany. Za vyzvědače se dále nepokládají vojenští poslové, tedy osoby, jež na základě výslovného příkazu dopravují zprávy ve vlastní nebo nepřátelské armádě.

Studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK potvrzuje obyčejovou povahu pravidla, že vyzvědači nemají nárok na postavení válečného zajatce.³³

Protokol I zavedl novou kategorii osob, na které se nevztahuje ochrana mezinárodního práva. Jedná se o **žoldnéře**. Na diplomatické konferenci zejména rozvojové státy prosazovaly jejich úplný zákaz po celém světě.³⁴ **Článek 47 Protokolu I pokládá za žoldnéře osobu, která splňuje následující podmínky:**

- a) je speciálně najata v místě nebo zahraničí k tomu, aby bojovala v ozbrojeném konfliktu.
- b) skutečně se přímo účastní nepřátelských akcí,
- c) svoji účast v nepřátelských akcích motivuje hlavně osobním ziskem a stranou v konfliktu nebo jejím jménem je jí skutečně slíbena materiální odměna podstatně převyšující odměnu komabantů podobných hodnotností a funkcí v ozbrojených silách této strany,
- d) není občanem strany v konfliktu ani nemá trvalé bydliště na území kontrolovaném stranou v konfliktu,
- e) není příslušníkem ozbrojených sil strany v konfliktu a
- f) nebyla vyslána státem, který není stranou v konfliktu, k plnění oficiálních úkolů jako příslušník ozbrojených sil.

Žoldnéři se vymykají tradičním kategoriím osob vyloučených z ochrany humanitárního práva, protože jejich vyčlenění nijak nesouvisí se zásadou rozlišování. Všechny šest znaků, jež článek 47 požaduje, je kumulativních a jedná se tak o velmi úzkou definici, která pojme jen relativně málo osob. Požadavek najmutí pro konkrétní konflikt vylučuje cizince ve stálých jednotkách (cizineckých legiích), požadavek přímé účasti na nepřátelství vylučuje vojenské poradce a techniky a požadavek motivace osobním ziskem vylučuje nadšence, kteří přihlásili do války dobrovolně z politických, ideologických či jiných důvodů. Právě kritérium motivu představuje ústřední bod a zároveň největší úskalí definice, protože vzniká otázka, jak posoudit motiv člověka. Je zde nebezpečí, že za války odepře někomu ochrana na základě nařčení z touhy po osobním zisku, ačkoliv motivy této osoby mohou být zcela jiné.³⁵

Žoldnéř, který upadl do zajetí nepřítele, nemá nárok na postavení válečného zajatce a může být souzen a trestán podle práva mocnosti, která ho zajala. I na něj se však vztahují

³²) POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část, s. 444. DETTER, I. *The Law of War*, p. 148.

³³) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 389.

³⁴) DETTER, I. *The Law of War*, p. 147.

³⁵) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 50 – 52. DETTER, I. *The Law of War*, p. 147 – 148.

základní záruky stanoveném článkem 75 Protokolu I a za jistých okolností i ochrana čtvrté ženevské úmluvy.³⁶

Část nauky vynětí žoldnéřů z ochranu humanitárního práva kritizuje. Údajně odporuje požadavkům moderního mezinárodního práva vyčlenit jistou skupinu osob, jež se účastní tradičního nepřátelství, pro nerovné zacházení.³⁷ Nicméně studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK potvrzuje obyčejovou povahu pravidla, že žoldnéři nemají nárok na postavení válečného zajatce.³⁸

Tradiční mezinárodní právo odepíralo status válečného zajatce **zrádcům a dezertérům (zběhům)**. Za zrádce se pokládal nejen voják, který otevřeně za války přeběhl k nepříteli, ale i ten, kdo se například za úplatu nechal najmout jako průvodce pro ozbrojené jednotky nepřítele. Za dezertéra (zběha) se označoval voják, který svévolně opustil své ozbrojené síly, aby se vyhýbal další vojenské službě. Ještě na začátku 20. století byl v mezinárodním společenství poměrně rozšířen názor, že zrádci a dezertéři mohli být po dopadení nepřítelem zastřeleni bez rozsudku, pokud to nařídil velící důstojník. V pozadí tohoto pravidla stála skutečnost, že válečnická strana, ke které zrádce či dezertér původně náležel, neměla žádný zájem na jeho ochraně, protože zrada a dezerce se vždy ve všech armádách trestaly zastřelením. Pokud jde o vojáky, kteří za války přeběhli na druhou stranu, praxe států byla taková, že se tito vojáci běžně přijímali a začleňovali do ozbrojených sil, protože to pro státy bylo výhodné.

Je sporné, zda pravidlo zbavující zrádce a dezertéry ochrany, nadále zůstává součástí platného mezinárodního práva, protože třetí ženevská úmluva z roku 1949 ani Protokol I z roku 1977 se o této kategorii osob vůbec nezmiňují. Při absenci výslovného ustanovení říkajícího opak, lze mít za to, že se na ně ochrana vztahuje. Ani studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK neuvádí žádné obyčejové pravidlo, jež by zrádce a dezertéry zbavovalo statusu komatanta a válečného zajatce. Autor této učebnice se tak přiklání k závěru, že *obyčejové pravidlo tradičního mezinárodního práva odepírající ochranu zrádcům a dezertérům podleho desuetudu*. Současné humanitární právo tak chrání i vojáka, který zradí svou vlast či zbaběle zběhne, aby se za války vyhýbal vojenské službě. V obou případech si ponechává status komatanta a nárok na postavení válečného zajatce.

1.3. Nelegální komatanti

V souvislosti s osobami zadrženými v tzv. „válce proti terorismu“ se dostala do popředí otázka právního postavení nelegálních komatantů. „Nelegálními komatanty“ či „nepri-vilegovanými komatanty“ se rozumí *osoby, které se za ozbrojeného konfliktu fakticky účastní nepřátelství, aniž by k tomu podle mezinárodního práva měly oprávnění, a po zajištění protější stranou nemají nárok na postavení válečného zajatce*.³⁹ USA takto označují osoby zadržené při ozbrojených operacích v Afgánistánu a Iráku, které jsou na základě rozhodnutí amerických orgánů internovány na vojenské základně Guantanamo na Kubě.

Diskuse o postavení nelegálních komatantů nepředstavuje nic nového. Již ve válkách 19. století se nepřátelství účastnily osoby, které k tomu tehdy platné mezinárodní právo neopravňovalo. Rozhodnutí o jejich osudu, pokud byly zajaty nepřítelem, tradiční

³⁶⁾ DETTER, I. *The Law of War*, p. 148.

³⁷⁾ *Ibid.*

³⁸⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 391

³⁹⁾ DÖRMANN, Knut. *The legal position of unlawful/unprivileged combatants*, p. 46.

mezinárodní právo ponechávalo v rukou vojenských velitelů. Ve většině případů pak tyto osoby byly bez rozsudku zastřeleny. Již na haagské kodifikační konferenci se jednalo o této otázce ve zjevné snaze přiznat těmto osobám alespoň nějakou ochranu. Ukázalo se však, že tehdy se státy nebyly schopny shodnout na žádném konkrétním pravidlu. A právě tato patová situace vedla F. Martense k navržení jeho slavné klauzule. Zajetí nelegálního kombatanť se tak mělo pokládat za případ výslovně neupravený, který se řídí nepsanými zákony lidskosti a požadavky veřejného svědomí.

*Ačkoliv pojem nelegální či neprivilegovaný kombatanť nepoužívá žádná z úmluv humanitárního práva, tento pojem se od počátku 20. století objevoval v právní literatuře, vojenských manuálech a v soudních rozhodnutích.*⁴⁰ V roce 1942 se postavením nelegálních kombatanť zabýval Nejvyšší soud USA v případě *Quirin*. Dospěl k závěru, že válečné právo rozlišuje mezi legálními a nelegálními kombatanť. Legální kombatanťi podléhají zadržení a internaci jako váleční zajatci protější stranou v konfliktu. Nelegální kombatanťi sice také podléhají zadržení a internaci, ale kromě toho mohou být souzeni a trestáni za činy, které jejich účast na nepřátelství činí nelegální.⁴¹

Formulace, kterou použil americký soud, se může jevit jako poněkud zavádějící. *V době 2. světové války panovala vcelku jednoznačná shoda, že nelegální kombatanť nemá nárok na trestně právní imunitu týkající se účasti na nepřátelství a může tak být trestán za násilné činy, kterých se dopustil.*⁴² Ústřední bod celého problému však tvoří otázka jiná: *Přiznává humanitární právo nelegálním kombatanťům nějakou ochranu, a pokud ano, jakou?*

Jestliže nelegální kombatanť není pokládán za příslušníka ozbrojených sil ve smyslu třetí ženevské úmluvy, *do úvahy připadá kvalifikace jako civilní osoba podle čtvrté ženevské úmluvy*. Tato úmluva vymezuje svoji osobní působnost v článku 4 pozitivně i negativně.

Dle pozitivního vymezení v odstavci 1 se ochrana vztahuje na osoby, které jsou v jakékoliv době a jakýmkoliv způsobem, za konfliktu nebo za okupace, v moci některé strany v konfliktu nebo okupační mocnosti a nejsou přitom jejími státními příslušníky. Následující odstavce pak doplňují vymezení negativní. Podle odstavce 2 nejsou úmluvou chráněni

- 1) příslušníci státu, který není smlouvou vázán a
- 2) příslušníci neutrálního státu, kteří jsou na území válčícího státu, a příslušníci spojeneckého válčícího státu, pokud stát, jehož jsou příslušníky, má normální diplomatické zastoupení ve státě, v jehož moci jsou.

Vzhledem k tomu, že smluvními stranami ženevských úmluv z roku 1949 jsou všechny státy světa a jejich ustanovení se všeobecně pokládají za obyčejová, je ustanovení vylučující z ochrany příslušníky státu, který není smlouvou vázán, dnes již přežitě.

Podstatné je ustanovení odstavce 4, dle kterého se za chráněné osoby ve smyslu úmluvy nepokládají osoby, na které se vztahuje ochrana první, druhé nebo třetí ženevské úmluvy. Toto ustanovení usiluje o vyloučení duplicity ochrany. Nicméně vyvolalo tak otázku, zda osoba, která se nequalifikuje jako válečný zajatec podle třetí ženevské úmluvy, se za splnění podmínek článku 4 stává civilní osobou ve smyslu čtvrté ženevské úmluvy.

MVČK od počátku zastával názor, že mezinárodní humanitární právo nikoho nenechává bez ochrany. Každý tak má podle ženevských úmluv nějaký status – buď se kvalifikuje jako válečný zajatec podle třetí ženevské úmluvy a vřahuje se na něj ochrana této úmluvy, nebo nemá nárok na postavení válečného zajatce a pak musí být pokládán za civilní osobu ve smyslu čtvrté ženevské úmluvy. Část nauky v minulosti dávala MVČK za pravdu, část

⁴⁰⁾ *Ibid.*

⁴¹⁾ *Ex parte Quirin et al.*

⁴²⁾ Viz celk. DINSTEN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 30 – 31.

tento názor odmítala.⁴³ Ani praxe států nebyla příliš jednotná. Diskuse dle názoru autora této učebnice ukončil **Mezinárodní trestní soud pro bývalou Jugoslávii**, který *Delalić* dospěl k závěru, že *osoba nemající nárok na postavení válečného zajatce se za splnění podmínek článku 4 nevyhnutelně stává civilní osobou ve smyslu čtvrté ženevské úmluvy*.⁴⁴ Soud tak potvrdil správnost právní názoru MVČK.

Je zajímavé, že diskuse o postavení nelegálních kombatanů v nauce neutichly ani po tomto rozhodnutí. *Část nauky jim stále odepírá nárok na ochranu podle čtvrté ženevské úmluvy*.⁴⁵ *Tyto názory části současné nauky nemají oporu v platném mezinárodním právu*.

Jaké je tedy postavení a ochrana nelegálních kombatanů? Z článku 51 odst. 3 Protokolu I vyplývá, že civilní osoba, která se přímo účastní nepřátelství, představuje po dobu této účasti vojenský objekt, který může být protivníkem napaden. Toto se vztahuje i na nelegálního kombatanta. Po zajetí protivníkem nemá nelegální kombatant nárok na postavení válečného zajatce a nepožívá trestně právní imunitu týkající se účasti na nepřátelství. Může tak být stíhán za násilné činy, kterých se dopustil, podle práva moci, která ho zajala. Vztahuje se však na něj ochrana čtvrté. ženevské úmluvy za předpokladu, že jsou splněny podmínky jejího článku 4. Úmluva zakotvuje minimální procesní záruky při trestním stíhání (články 71 až 76 a 126), stanovuje základní pravidla pro zacházení včetně povinnosti respektovat osobu, čest, rodinná práva a náboženské přesvědčení (články 27 až 34) a podrobně rozvíjí jak ochranu cizinců na území strany v konfliktu (články 35 až 46), tak civilních osob na okupovaných územích (články 47 až 78). V neposlední řadě pak podrobně upravuje podmínky internace civilních osob (články 79 až 141). Úmluva rovněž umožňuje administrativní internaci nelegálního kombatanta, i když není trestně stíhán (článek 79). Tato internace může trvat až konce nepřátelství. Po skončení nepřátelství buď musí interující mocnost sdělit obvinění, nebo musí internované osoby repatriovat.

Prohlášení americké administrativy o tom, že nelegálním kombatanům nepřísluší ochrana ženevských úmluv z roku 1949, je nutné chápat jako politicky účelové. USA mají panický strach z dalšího teroristického útoku a snaží se tak odepřít jakoukoliv ochranu osobám podezřelým z terorismu. Tuto snahu dokládá i skutečnost, že jsou tyto osoby drženy na vojenské základně mimo území USA, aby se tak vše, co se tam odehrává, vyloučilo z uzemní působnosti amerických soudů. Jakkoliv je boj s mezinárodním terorismem legitimní, tyto kroky představují nepochybné porušení mezinárodního práva.

2. Zásada ochrany civilního obyvatelstva před účinky nepřátelství

Zásady ochrany civilního obyvatelstva před účinky nepřátelství ukládá válčícím stranám povinnost za všech okolností zvažovat dopad vojenských operací na civilní obyvatelstvo a usilovat o jeho omezení. Kořeny této zásady sahají do 16. století, kdy se v důsledku prosazujícího se monopolu státu na vedení války začala objevovat snaha oddělit bojující příslušníky ozbrojených sil od civilního obyvatelstva za účelem omezení ničivých důsledků války.⁴⁶ V průběhu 18. století se tato zásada v podstatě konsolidovala. Nicméně ještě na přelomu 19. a 20. století se jí nepřisuzoval klíčový význam. Při kodifikaci humani-

⁴³) Viz celk. DÖRMANN, Knut. The legal position of unlawful/unprivileged combatants, s. 58 – 59.

⁴⁴) *Prosecutor v. Delalić et al.*, para 271.

⁴⁵) Viz např. DINSTEN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 29. DETTER, I. *The Law of War*, p. 136.

⁴⁶) MÜNKLER, Herfried. The wars of the 21st century, p. 15. SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 583.

tárního práva na haagských konferencích v letech 1899 a 1907 se promítla jen do několika málo ustanovení nových úmluv a celkově se tento problém vnímal jako okrajový.

Změnu přineslo 20. století. Technický pokrok se promítal do bojových prostředků a způsobů vedení boje a přinesl významnou proměnu charakteru války. Zvýšil se dosah dělostřelectva, rostl význam leteckého bombardování a posléze se začalo užívat raket.⁴⁷ Významnou úlohu sehrál i přechod na guerillový způsob války ze strany méně vyspělých států.⁴⁸ Všechny tyto faktory vedly k tomu, že civilní obyvatelstvo bylo stále více vystaveno účinkům nepřátelství a *v průběhu 20. století došlo k strmému nárůstu civilních obětí ozbrojených konfliktů*. Zatímco počet civilních obětí 1. světové války se pohyboval kolem 5 %, ve 2. světové válce už to bylo 50 % a ve vietnamské válce kolem 70 %.⁴⁹ U současných ozbrojených konfliktů se počet obětí z řad civilního obyvatelstva odhaduje na 80–90 %.⁵⁰

Ochrana civilního obyvatelstva před účinky nepřátelství se dostala na pořad jednání už při sjednávání ženevských úmluv z roku 1949. Přestože účelem nových úmluv bylo zlepšení ochrany obětí ozbrojených konfliktů a otázky haagského práva v zásadě zůstávaly stranou, nárůst obětí z řad civilního obyvatelstva v průběhu 2. světové války si vynutil zařazení několika specifických ustanovení do čtvrté ženevské úmluvy. Jedná se o část III nazvanou „Všeobecná ochrana obyvatelstva proti některým účinkům války“. Upravuje se zde kromě jiného zřizování nemocničních a bezpečnostních oblastí (článek 14), neutralizovaných oblastí (článek 15) a ochrana civilních nemocnic (článek 18 a 19). Tato ustanovení vybočují z rámce ženevského práva a spadají spíše pod právo haagské.

Ústředním tématem se pak zásada ochrany civilního obyvatelstva před účinky nepřátelství stala na konferenci o potvrzení a rozvoji humanitárního práva v letech 1974–78, na které se sjednaly dodatkové protokoly k ženevským úmluvám. Podrobné úpravy se této otázce dostalo v části IV nazvané „Civilní obyvatelstvo“. Článek 51 odst. 1 stanovuje, že civilní obyvatelstvo i jednotlivé civilní osoby požívají všeobecné ochrany proti nebezpečím vznikajícím v důsledku vojenských operací. Článek 57 upravující preventivní opatření při útoku pak v odst. 1 požaduje, aby se při vedení bojových operací věnovala neustálá péče ochraně civilního obyvatelstva, civilních osob a civilních objektů. Protějškem a doplněním je ustanovení zařazené v článku 58 upravující preventivní opatření proti následkům útoků. Písmeno c požaduje preventivní opatření k ochraně civilního obyvatelstva, civilních osob a civilních objektů před účinky vojenských operací.

Tato obecná ustanovení pak rozvíjí celá řada konkrétních pravidel. Zásada ochrany civilního obyvatelstva před účinky nepřátelství se promítá do právní úpravy metod vedení boje, když zakazuje např. nerozlišující útoky, útoky proti objektům obsahujícím nebezpečné síly či proti objektům nezbytným k přežití civilního obyvatelstva. Podobně se promítá do právní úpravy bojových prostředků, když stojí v pozadí zákazu zbraní hromadného ničení, ale i celé řady konvenčních zbraní (např. protipěchotních min).

3. Zásada rozlišování

Zásada rozlišování je normativně zakotvena v článku 48 Protokolu I nazvaném výstižně „Základní pravidlo“. *Tato zásada ukládá válečícím stranám povinnost za všech okolností*

⁴⁷) SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 598.

⁴⁸) MENCER, G. *Nové mezinárodní humanitární právo (vybrané problémy)*, s. 60.

⁴⁹) *Ibid.*, s. 7.

⁵⁰) Tato čísla uvádí Dietmar Klenner. Viz KLENNER, Dietmar. *Training in international humanitarian law.*, p. 654.

rozlišovat mezi civilním obyvatelstvem a komatanty a mezi objekty civilními a objekty vojenskými a v souladu s tím vést vojenské operace pouze proti vojenským objektům. Cílem přitom je zajištění respektování a ochrany civilního obyvatelstva.

Zásada rozlišování je pilířem celé mezinárodně právní úpravy vedení bojových operací.⁵¹ Již dávno před rokem 1977 měla status obyčejového pravidla. Ačkoliv až do sjednání dodatkových protokolů nebyla výslovně zakotvena v žádném instrumentu humanitárního práva, bylo ji možné dovodit z celé řady ustanovení.⁵²

Článek 48 Protokolu I stanovuje *povinnost vést vojenské operace pouze proti vojenským objektům*. Na toto ustanovení navazuje článek 51 odst. 4 písm. a Protokolu I, kde se požaduje, aby *každý útok byl zaměřen na konkrétní vojenské objekty*. Pojem útoku pak vymezuje článek 49 odst. 1. Útokem se rozumí jakýkoliv násilný čin proti protivníkovi, a to jak útočné, tak obranné povahy.

Takovéto vymezení útoku může způsobovat obtíže, neboť z hlediska vojenské taktiky se tradičně rozlišuje mezi útokem a obranou. Voják tak může mít sklon chápat pojem útok užívaný v Protokolu I v jeho obvyklém významu.⁵³

Shora uvedená ustanovení vedou k velmi důležité otázce – **definici vojenského objektu**. Protokol I zvolil pozitivní vymezení vojenského objektu s tím, že každý objekt, který nesplní požadovaná kritéria, musí být pokládán za objekt civilní. Pozitivní definice vojenského objektu byla pojata do článku 52 odst. 2 Protokolu I. *Vojenským objektem je objekt, který kumulativně splňuje dvě kritéria:*

- a) svou povahou, umístěním, účelem nebo použitím představuje účinný příspěvek k vojenským akcím protivníka a
- b) jeho celkové nebo částečné zničení, obsazení nebo neutralizace za daných okolností poskytuje zjevnou vojenskou výhodu.

Poměrně velká obecnost tohoto ustanovení může být vnímána jako nevýhoda. Obecnost nezbytně obnáší též neurčitost a otevírá prostor pro různé interpretace, včetně účelových dezinterpretací. Voják by jistě dal přednost konkrétnějšímu vymezení. Mezinárodní výbor Červeného kříže předložil řadu návrhů definice vojenského objektu, které obsahovaly i výčty konkrétních objektů. Ukázalo se však, že tento přístup je velmi nepraktický vzhledem k tomu, že za ozbrojeného konfliktu bude v mnoha případech záležet na konkrétních okolnostech. Realismus tak vedl k volbě vymezení obecného.⁵⁴

⁵¹⁾ Z české literatury srov. zejm. MENCER, Gejza. Civilní obyvatelstvo a jeho ochrana v mezinárodním právu, s. 115, 117. MENCER, G. *Nové mezinárodní humanitární právo (vybrané problémy)*, s. 60. ONDŘEJ, Jan. Právo ozbrojených konfliktů na přelomu tisíciletí, s. 7. Ze zahraniční literatury srov. např. SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, s. 598, CHETAIL, Vincent. The contribution of the International Court of Justice to international humanitarian law, p. 253 – 254.

⁵²⁾ MENCER, Gejza. Civilní obyvatelstvo a jeho ochrana v mezinárodním právu, s. 113. SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, s. 586. KALSHOVEN, F. – ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 45 – 46. CHETAIL, Vincent. The contribution of the International Court of Justice to international humanitarian law, s. 254. V Deklaraci petrohradské o zákazu používání výbušných nábojů ve válce z roku 1868 se prohlašuje, že jediným zákonným cíle je oslabení vojenských sil nepřítel. Dále je možné uvést článek 25 Řádu války pozemní z roku 1907 (tamtéž, s. 26).

⁵³⁾ MULINEN, Frédéric de. Transformation of modern law of war into documents for practical application, p. 446.

⁵⁴⁾ MENCER, Gejza. Civilní obyvatelstvo a jeho ochrana v mezinárodním právu., s. 122. KALSHOVEN, F. – ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p.101.

Je možné rozlišit dvě kategorie vojenských objektů. První tvoří objekty, které budou kritéria vojenského objektu splňovat ze své podstaty ve většině případů a u kterých lze status vojenského objektu předpokládat. K těmto objektům se řadí zejména nepřátelští kombatanți, zbraně a munice, zbraňové systémy, vojenská technika a vojenský materiál jakéhokoliv určení.⁵⁵

V případě **nepřátelských kombatanťů** se všeobecně soudí, že mohou být napadeni nejen při plnění bojových úkolů, ale též v době, kdy bezprostředně žádné bojové úkoly neplní, např. při odpočinku. Vojenským objektem přestanou být pouze v případě, kdy se stanou osobou vyřazenou z boje podle článku 41 Protokolu I.

Podobně i v případě **zbraní, munice, vojenské techniky a vojenského materiálu** státy v praxi pokládají za vojenské objekty i materiál a techniku, které bezprostředně neslouží k plnění bojových úkolů. Bylo tomu tak v letecké ofenzivě některých členských států NATO proti Jugoslávii v roce 1999, tedy v tzv. „válce o Kosovo“, kdy v první fázi byla ze vzduchu napadána palebná postavení protiletadlové obrany a vojenská zařízení jugoslávské armády včetně těch, které bezprostředně nevyvíjela žádnou bojovou činnost. Proti výběru těchto objektů se v mezinárodním společenství neobjevily žádné významnější námitky.⁵⁶

Tato převládající interpretace definice vojenského objektu vychází z jednoduché logiky – vojáka lze nejsnáze zneškodnit při odpočinku, nejlépe ve spánku, vojenské letadlo lze nejsnáze zničit na zemi atd.

*Druhou kategorií vojenských objektů tvoří objekty, jejichž status se může měnit v závislosti na konkrétních okolnostech panujících na bojišti.*⁵⁷ Například jednotka strany v konfliktu obsadí civilní dům a zřídí v něm palebné postavení. Z civilního objektu se tak stane objekt, který splňuje kritéria vojenského objektu a může být protivníkem napaden. Pokud posléze jednotka dům v důsledku dalšího vývoje situace na bojišti vyklidí, stane se z něj opět objekt civilní. Pro moderní ozbrojené konflikty je typické, že v nich operují malé mobilní jednotky a boj se často vede v zastavěné oblasti. V důsledku toho se v mnoha případech poměrně rychle mění status objektů na bojišti. Rozhodující v tomto případě bude, zda daný objekt splňoval kritéria vojenského objektu v době napadení.

Vojenským objektem se též stane civilní osoba, která se přímo účastní nepřátelství. Vojenským objektem však bude pouze po dobu této účasti (Protokol I článek 51 odst. 3).

Daný objekt představuje vojenský objekt pouze za předpokladu, že jeho úplné nebo částečné zničení, obsazení nebo neutralizace poskytuje za daných okolností zjevnou vojenskou výhodu (*definite military advantage*). Mezinárodní výbor Červeného kříže ve svém komentáři k Protokolu I vyslovuje názor, že se to nevztahuje na výhodu, jež je pouze potenciální nebo neurčitá.⁵⁸ Vojenská výhoda se v praxi interpretuje různě. Při podpisu Protokolu I Velká Británie učinila prohlášení v tom smyslu, že pojem vojenská výhoda je nutné interpretovat jako výhodu očekávanou z útoku jako celku, nikoliv pouze z izolovaných částí útoku.⁵⁹

Značnou debatu rozvířilo zasažení jugoslávské televizní stanice ve válce o Kosovo, ke kterému došlo 23 dubna 1999. Britská vláda ve Sněmovně lordů útok zdůvodnila slovy, že srbská média slouží k podněcování rasové nenávisti a k mobilizování Srbů a že tak

⁵⁵) KALSHOVEN, F. – ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 44, 100.

⁵⁶) BURGER, James A. *International humanitarian law nad the Kosovo crises: Lessons learned and to be learned*, p. 131. ROWE, Peter. *Kosovo 1999: The air campaign*, p. 150.

⁵⁷) KALSHOVEN, F. – ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 101.

⁵⁸) SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 636.

⁵⁹) ONDŘEJ, Jan. *Právo ozbrojených konfliktů na přelomu tisíciletí*, s. 7.

prispívají ke kampani vedené Slobodanem Miloševićem.⁶⁰ Tento argument ovšem není příliš přesvědčivý. Nelze totiž zaměňovat „účinný příspěvek k vojenským akcím“ s obecnou podporou zájmů jedné válčící strany. Jistěže propaganda obecně napomáhá mobilizovat veřejné mínění a udržovat odhodlání k boji, ale „účinný příspěvek k vojenským akcím“ je bezpochyby pojem mnohem užší a vyžaduje těsnější sepětí s vlastními vojenskými operacemi. Podobně i otázka vojenské výhody je velmi sporná. Útok na médium se do jisté míry podobá útoku na zařízení pro výrobu elektrické energie nebo telekomunikace. Aby měl reálný dopad, je nutné vyřadit z činnosti všechna nebo alespoň převážnou část příslušných zařízení.⁶¹ Přikláníme se k názoru, že v tomto případě se jednalo o porušení zásady rozlišování.

Při interpretaci zásady rozlišování je též nutné vzít v úvahu riziko chybné identifikace objektu. Podle článku 57 odst. 2. písm. a i) Protokolu I mají ti, kdo útok plánují nebo o něm rozhodují, povinnost učinit vše možné, aby prověřili, že cílem útoku jsou vojenské objekty. Odst. 2 písm. b pak stanovuje povinnost útok odvolat nebo přerušit, pokud se stane zřejmým, že napadený objekt nesplňuje kritéria vojenského objektu. Pokud daná strana v konfliktu splnila povinnost využít všechny reálně dostupné informační zdroje (informace z vojenského průzkumu, od zpravodajských služeb apod.) k ověření statusu objektu a útok zahájila v dobré víře, že napadá vojenský objekt, přičemž útok přerušila, jakmile se stalo zjevným, že tomu tak není, nejedná se o porušení mezinárodního práva.

Severoatlantické alianci s dostalo poměrně ostré kritiky za některé omyly ve válce o Kosovo. K incidentům, které vyvolaly největší kritiku, patří zasažení čínského velvyslanectví v Bělehradě, k němuž došlo 8 května 1999. Mluvčí NATO Jamie Shea uvedl, že to způsobily chybné informace zpravodajských služeb.⁶² K jinému incidentu došlo 14. dubna 1999, kdy ve dvou případech spojenecké letouny zaútočily na konvoje uprchlíků, které omylem pokládaly za vojenské konvoje jugoslávské armády.⁶³

Zásadní význam a obyčejovou povahu zásady rozlišování potvrdily ve své judikatuře Mezinárodní soudní dvůr⁶⁴, Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii⁶⁵ i Mezinárodní komise pro lidská práva.⁶⁶ Obyčejovou povahu této zásady, včetně definice vojenského objektu, potvrdila i studie obyčejového mezinárodního humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK.⁶⁷

4. Zásada proporcionality

Zásada proporcionality zohledňuje skutečnost, že při vedení bojových operací vždy vzniká riziko náhodného zasažení civilních osob, civilních objektů nebo kombinace těchto případů. V praxi vojensky nejsilnějších států, zejména USA, se pro značení tohoto

⁶⁰) ROWE, Peter. Kosovo 1999: The air campaign, p. 156.

⁶¹) Ibid.

⁶²) Idnes, 20. května 1999, http://zpravy.idnes.cz/zahranicni.asp?r=zahranicni&c=990508_101141_zahranicni_jpl

⁶³) ROGERS, A.P.V. Zero-casualty warfare, p. 173 – 175.

⁶⁴) *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, paras. 78 – 79.

⁶⁵) *Prosecutor v. Tihomir Blaškić*, para. 180.

⁶⁶) *Case of Juan Carlos Abella (Argentina)*, para. 177. Dále *Third report on the human rights situation in Colombia*, para. 40.

⁶⁷) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 3 – 67.

náhodného zasažení vžil pojem **přidružené škody** (*collateral damages*)⁶⁸, i když je tomuto výrazu někdy vytýkána jeho cyničnost. Míra rizika způsobení přidružených škod se bude v konkrétních situacích značně lišit v závislosti na celé řadě faktorů jako je povaha a umístění konkrétních vojenských objektů, charakter terénu, typ a přesnost užitých zbraní, počásí, viditelnost a povětrnostní podmínky, výcvik a celková zdatnost kombatanů atd.⁶⁹

Zásada proporcionality ukládá válčícím stranám povinnost poměřovat předpokládanou konkrétní a přímou vojenskou výhodu, která má být získána konkrétním útokem, s rizikem způsobení přidružených škod. ***Zakazují se přitom útoky, u kterých lze očekávat, že způsobí přidružené škody, které by předpokládanou konkrétní a přímou vojenskou výhodu převyšovaly.***⁷⁰

Na rozdíl od zásady rozlišování není zásada proporcionality výslovně zakotvena jako základní pravidlo v žádné mezinárodní úmluvě, ačkoliv má velmi hluboké kořeny. Již v roce 1539 ji ve svých spisech popsal F. de Vitoria.⁷¹ V době haagských kodifikačních konferencí v letech 1899 a 1907 se tato zásada pokládala za obvyčejovou.⁷² Nicméně na diplomatické konferenci o potvrzení a rozvoji humanitárního práva převážila obava, aby argument proporcionality nesloužil k ospravedlnění útoků na civilní osoby nebo civilní objekty.⁷³ Tato obava je neodůvodněná, neboť zásada proporcionality ve skutečnosti ***možnost volby prostředků a metod k poškození nepřítele danou válčícím stranám ještě dále nad rámec zásady rozlišování zužuje.*** Útok, který způsobí přidružené škody nepřevyšující vojenskou výhodu, ještě nemusí být nutně legální.⁷⁴ Ačkoliv v důsledku těchto obav Protokol I nevyhlásil zásadu proporcionality jako jedno ze základních pravidel, tato zásada rezonuje v celé jeho části IV nazvané „Civilní obyvatelstvo“ a lze ji nalézt v řadě ustanovení (článek 51 odst. 5 písm. b, článek 54 odst. 2 písm. a *iii*) a písm. b a článek 85 odst. 3 písm. b).

Zásada proporcionality se promítla i do Protokolu o zákazu nebo omezení použití min, nástrah a jiných prostředků, který je součástí Úmluvy o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní z roku 1980 (článek 3 odst. 3 písm. c).

Všechna tato ustanovení požadují poměrování přidružených škod s vojenskou výhodou, která musí být „konkrétní a přímá“ (concrete and direct). Stanovují se tak přísnější podmínky než v článku 52 Protokolu I definujícím vojenský objekt, jenž hovoří pouze o „zjevné“ (*definite*) vojenské výhodě.⁷⁵ Mezinárodní výbor Červeného kříže ve svém komentáři zastává názor, že pojem konkrétní a přímá vojenská výhoda označuje výhodu, která je podstatná a relativně bezprostřední, a že se naopak nevztahuje na výhodu, která je stěží předvídatelná nebo se projeví až v delším časovém horizontu.⁷⁶

⁶⁸) K tomu srov. např. BURGER, James A. *International humanitarian law nad the Kosovo crises: Lessons learned and to be learned*, s. 132. ROWE, Peter. *Kosovo 1999: The air campaign*, p. 152 – 153.

⁶⁹) SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 684.

⁷⁰) BURGER, James A. *International humanitarian law nad the Kosovo crises: Lessons learned and to be learned*, p. 132. ROWE, Peter. *Kosovo 1999: The air campaign*, p. 152. ROGERS, A.P.V. *Zero-casualty warfare*, p. 176 – 178.

⁷¹) VITORIA, F. de. *Political Writings*. Citováno v FRANCK, Thomas M. *Fairness in the International Legal and Institutional System*, p. 228 – 229. Pro komentář viz tamtéž.

⁷²) KALSHOVEN, F. – ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 46.

⁷³) MENCER, G. *Nové mezinárodní humanitární právo (vybrané problémy)*, s. 72.

⁷⁴) SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 625 – 626, 683. KALSHOVEN, F. – ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 104.

⁷⁵) KALSHOVEN, F. – ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 685.

⁷⁶) *Ibid.*, s. 684.

Austrálie, Nový Zéland, Belgie, Kanada, Francie, Německo, Itálie, Nizozemí, Španělsko a Spojené království Velké Británie a Severního Irska učinily při ratifikaci Protokolu I prohlášení, že vojenskou výhodou v kontextu proporcionality je třeba rozumět výhodu, která se má získat z útoku jako celku, nikoliv z jednotlivých částí útoků. Austrálie a Nový Zéland dále prohlásily, že pojem vojenské výhody zahrnuje řadu aspektů, včetně bezpečnosti vlastních sil. Pojem „předpokládaná konkrétní a přímá vojenská výhoda“ dle nich znamená *bona fide* očekávání, že útok relevantně a přiměřeně přispěje k dosažení vojenského cíle.⁷⁷

*Ačkoliv je zásada proporcionality poměrně jasná v teorii, její praktická aplikace může způsobovat obtíže. Někdy se tato zásada označuje za „Achillovu patu“ mezinárodně právní úpravy vedení války.*⁷⁸ Hlavní úskalí spočívá v tom, že se požaduje poměrování hodnot, jež se mohou jevit jako nesrovnatelné. Je možné kvantifikovat hodnotu lidského života, aby mohlo být usmrcení civilní osoby porovnáno s vojenskou výhodou? Jakou hodnotu má zničení nebo neutralizace protiletadlové obrany?⁷⁹ Jsou vojenští velitelé skutečně povinny ohrozit vlastní jednotky, aby ochránili civilní obyvatelstvo? A pokud ano, do jaké míry? Odpovědi na tyto otázky nejsou jednoduché a je nutné je hledat případ od případu. V praxi států i mezinárodních soudů se jako interpretační kritérium začíná objevovat hledisko rozumného vojenského velitele.⁸⁰

V průběhu poslední války v Perském zálivu, ve které USA a Velká Británie s několika spojenci napadli Irák s cílem sesadit režim Saddáma Husajna, zasáhla v dubnu 2003 střela z amerického tanku hotel Palestina ve středu Bagdádu, ve kterém byli ubytováni zahraniční novináři. Tři novináři zemřeli a tři byli zraněni. Americké velení útok zdůvodnilo tvrzením, že z budovy hotelu na spojenecké jednotky pálili iráčtí ostřelovači.⁸¹ Pokud v budově skutečně byli ostřelovači, pak to samo o sobě z hotelu nečiní vojenský objekt. Nicméně tito ostřelovači sami vojenské objekty představují a mohou být protivníkem napadeni. Dle našeho názoru tak zde nedošlo k porušení zásady rozlišování. Vzniká však otázka, zda byla dodržena i zásada proporcionality. Zde výrazně vystupuje do popředí otázka volby prostředků k zasažení cíle. Lze jen obtížně tvrdit, že při palbě z tanku na civilní budovu plnou civilních osob je riziko přidružených škod vyváжено vojenskou výhodou získanou ukončením činnosti několika ostřelovačů. Legalitu útoku by však zřejmě bylo možné obhájit v případě užití ručních zbraní po předchozím přesném určení polohy ostřelovačů, přestože ani to by riziko zasažení civilních osob zcela nevyloučilo.

Zásadní význam a obyčejová povaha zásady proporcionality byly rovněž uznány v judikatuře Mezinárodního soudního dvora⁸², Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii⁸³ a Meziamerické komise pro lidská práva.⁸⁴ Obyčejovou povahu této zásady potvrdila i studie obyčejového mezinárodního humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK.⁸⁵

⁷⁷) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume II: Practice. Part I*, p. 326 – 327.

⁷⁸) Srov. např. GÓMEZ, Javier Guisández. *The Law of Air Warfare*, p. 358.

⁷⁹) Srov. celk. SCHMITT, Michael N. *Humanitarian Law and the Environment*, p. 312, 316 – 317.

⁸⁰) Viz např. HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume II: Practice. Part I*, s. 322.

⁸¹) Idnes, 9. dubna 2003, http://zpravy.idnes.cz/zpravy_irak.asp?r=zpravy_irak&c=A030408_212953_zpravy_irak_pol

⁸²) *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, para. 30.

⁸³) *Prosecutor v. Milan Martić*, para. 18. ICTFY Case No. IT-95-16-T, *Prosecutor v. Zoran Kupreškić*, para. 524.

⁸⁴) *Third report on the human rights situation in Colombia*, paras. 77, 79.

⁸⁵) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 46.

5. Zakázané metody vedení boje

5.1. Úmyslné napadení civilního obyvatelstva jako takového nebo jednotlivých civilních osob.

Ze zásady rozlišování a zásady proporcionality bezprostředně vyplývá několik zakázaných metod vedení boje. Zákaz úmyslného napadení civilního obyvatelstva jako takového nebo jednotlivých civilních osob představuje jednu z nich. Jestliže zásada rozlišování ukládá stranám v konfliktu povinnost vést boj pouze proti příslušníkům ozbrojených sil a vojenským objektům, pak tento zákaz představuje logický protějšek.

Normativně je tento zákaz zakotven v článku 51 odst. 2 Protokolu I z roku 1977. Podle článku 50 Protokolu I je **civilní osobou** každá osoba, která není příslušníkem ozbrojených sil, přičemž v případě pochybností ohledně statutu konkrétní osoby, musí být tato osoba pokládána za osobu civilní (odst. 1). Podle jsou **civilním obyvatelstvem** všechny osoby, které jsou osobami civilními (odst. 2). Pokud se uvnitř civilního obyvatelstva nacházejí osoby nesplňující definici civilní osoby, nezbavuje to obyvatelstvo jeho civilního charakteru (odst. 3). Zákaz se však vztahuje pouze na napadání civilních osob, jež se přímo neúčastní nepřátelství. Civilista, jež nepřátelství přímo účastní, pozbývá imunitu před útokem a stává se vojenským objektem, který může být napaden. Ztráta imunity před útokem však trvá pouze po dobu účasti na nepřátelství (Protokol I článek 51 odst. 3). Protokol I porušení tohoto zákazu označil v článku 85 odst. 3 písm. a za vážné porušení a Římský statut Mezinárodního trestního soudu v ustanovení článku 8 odst. 2 písm. b (I) *označil za válečný zločin* úmyslné vedení útoků proti civilnímu obyvatelstvu jako takovému nebo proti jednotlivým civilním osobám, jež se přímo neúčastní nepřátelství.⁸⁶ *Tento zákaz je zároveň pravidlem obyčejovým.*⁸⁷

Rozhodující pro posouzení, zda došlo k porušení humanitárního práva, je úmysl porušitele zasáhnout civilní obyvatelstvo jako takové nebo jednotlivé civilní osoby. K porušení nedojde, pokud jsou civilní osoby zasaženy omylem, např. proto, že byly pokládány za komatanty.⁸⁸ O porušení tohoto zákazu se nebude jednat ani v případě, pokud k zasažení civilních osob došlo při útoku na vojenské objekty. Zasažení civilních osob v tomto případě bude představovat přidružené škody.⁸⁹

5.2. Úmyslné napadení civilního objektu

Také zákaz úmyslného napadení civilního objektu bezprostředně vyplývá ze zásady rozlišování. Tento zákaz je zakotven v článku 52 odst. 1 Protokolu I. Toto ustanovení *vy-
mezuje civilní objekt negativně*, tedy za civilní objekt musí být pokládán každý objekt, který nesplňuje kritéria vojenského objektu. V případě pochybností pak objekt musí být pokládán za objekt civilní (článek 52 odst. 3). Římský statut Mezinárodního trestního soudu porušení tohoto zákazu v ustanovení článku 8 odst. 2 písm. b (II) *pokládá za válečný zločin. Tento zákaz je zároveň pravidlem obyčejovým.*⁹⁰

⁸⁶) Pro bližší rozbor tohoto válečného zločinu viz FUCHS, J. *Válečné zločiny jako zločiny podle mezinárodního práva*, s. 99 – 101.

⁸⁷) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 19.

⁸⁸) Viz např. BLIX, Hans. *Area Bombardment: Rules and Reasons*, p. 43.

⁸⁹) Viz celk. DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 115 – 116.

⁹⁰) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 34.

I v tomto případě je rozhodující úmysl porušitele. O porušení humanitárního práva se nejedná, pokud k zasažení civilních objektů omylem, např. proto, že se tyto objekty pokládaly za objekty vojenské. O porušení se nebude jednat ani v případě, pokud k zasažení civilních objektů došlo při útoku na vojenské objekty. Zasažení civilních objektů v tomto případě bude představovat přidružené škody.

5.3. Nerozlišující útoky

Nerozlišující útok představuje jeden z druhů porušení zásady rozlišování. Nerozlišující útok zakázal Protokol I v článku 51 odst.4. V tomtéž odstavci a odstavci následujícím pak přinesl definici nerozlišujícího útoku. *Nerozlišujícími útoky jsou tedy útoky, které svou povahou zasahují jak příslušníky ozbrojených sil a vojenské objekty, tak civilní osoby a civilní objekty bez rozdílu.* Odstavec 4 článku 51 vypočítává taxativně tři typy nerozlišujících útoků a odstavec 5 tento taxativní výčet doplňuje demonstrativním výčtem dvou konkrétních druhů útoků, které mají být pokládány za nerozlišující.⁹¹ Podle odstavce 4 se tak za nerozlišující pokládají:

- a) útoky, které nejsou zaměřeny na konkrétní vojenské objekty,
- b) útoky, při nichž se používají bojové způsoby nebo prostředky, které nemohou být zaměřeny na konkrétní vojenské objekty, nebo
- c) útoky, při nichž se používají bojové způsoby nebo prostředky, jejichž účinky nemohou být omezeny v souladu s humanitárním právem.

Příkladem nerozlišujících útoků pak podle odstavce 5 jsou:

- a) útoky bombardováním bez ohledu na použité způsoby nebo prostředky, při nichž se považuje za jediný vojenský objekt řada zřetelně oddělených a rozlišitelných vojenských objektů umístěných ve městě, vesnici nebo jiné oblasti, ve které jsou soustředěny civilní osoby nebo objekty civilního rázu, a
- b) útoky, u nichž se dá očekávat, že mohou způsobit přidružené škody, které by převyšovaly předpokládanou konkrétní a přímou vojenskou výhodu.

*Tato definice nerozlišujícího útoku se pokládá za obyčejovou.*⁹² Zajímavé je pouze to, že odstavec 5 písm.b Protokolu I pokládá za nerozlišující takový útok, při kterém je porušena zásada proporcionality.

Problém nerozlišujících útoků se odehrává ve dvou rovinách, přičemž porušení v jedné rovině bude postačující k porušení zákazu nerozlišujících útoků. Těmito rovinami jsou:

- 1) rovina identifikace vojenských objektů s přiměřenou mírou jistoty,
- 2) rovina volby prostředků a metod k zasažení vojenských cílů.⁹³

Rovina identifikace a zaměření vojenských objektů je obsažena v prvním typu nerozlišujícího útoku vymezeného v ustanovení článku 51 odst. 4 písm. a Protokolu I, zatímco druhý a třetí typ nerozlišujícího útoku pod písmeny b a c se týká roviny volby prostředků a metod k zasažení cíle.

⁹¹) Srov. celk. SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 619 - 626

⁹²) HENCKAERTS, J. M. - DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 40 - 50.

⁹³) BLIX, Hans. *Area Bombardment: Rules and Reasons*, p. 48

Protokol I pak zahájení nerozlišujícího útoku označil za vážné porušení (článek 85 odst. 3 písm. b) a Římský statut Mezinárodního soudu nerozlišující útok v ustanovení článku 8 odst. 2 písm. b (IV) *pokládá za válečný zločin*.⁹⁴

Klíčem pro posouzení nerozlišující povahy útoku je opět úmysl porušitele. Ten sice neapadá civilní osoby a civilní objekty záměrně, nevěnuje ale tomuto dopadu pozornost.⁹⁵

5.4. Terorizování civilního obyvatelstva

Zákaz terorizování civilního obyvatelstva logicky doplňuje zákaz jeho úmyslného napadení a zákaz nerozlišujících útoků. Humanitární právo tak zakazuje útok přímo zaměřený na civilní obyvatelstvo, útok jež ho svou nerozlišující povahou postihuje i útok, jehož jediným cílem je ho zastrašovat. Tento zákaz byl pojat do ustanovení článku 51 odst. 2 Protokolu I.

V minulosti se tento typ útoků ospravedlňoval argumentem, že se tak podlamuje morálka civilního obyvatelstva a následně oslabuje vůle válčící strany pokračovat v boji. Efektivita tohoto způsobu vedení války vždy byla sporná. Nicméně bez ohledu na skutečný účinek tato metoda odporuje základnímu principu vyhlášenému už v preambuli petrohradské deklarace z roku 1868, který říká, že jediným zákonným cílem vojenských operací je oslabení vojenských sil nepřítele.⁹⁶

I v tomto případě je rozhodující úmysl porušitele. Každá vojenská operace má psychologický dopad na civilní obyvatelstvo, který může dosáhnout značného stupně (např. u překvapivého masivního úderu proti vojenským objektům, jenž bude úspěšný). Humanitární právo však zakazuje pouze takový útok, jehož primárním cílem je zastrašování civilního obyvatelstva a šíření paniky.⁹⁷

5.5. Užití živých štítů

Užití civilních osob jako živých štítů zakázala již čtvrtá ženevská úmluva v článku 28, který stanovil, že civilní osoby chráněné úmluvou se nesmí použít k tomu, aby svou přítomností uchránily před vojenskými operacemi některé body nebo některé oblasti. Protokol I z roku 1977 toto pravidlo dále zpřesnil v ustanovení článku 51 odst. 7. Dle tohoto ustanovení se nesmí přítomnosti nebo pohybu civilního obyvatelstva nebo jednotlivých civilních osob využít k ochraně určitých bodů nebo oblastí před vojenskými operacemi, především k pokusům ochránit vojenské objekty před útoky nebo k zamaskování, zvýhodňování nebo narušování vojenských operací. *Strany v konfliktu nesmějí řídit pohyb civilního obyvatelstva nebo jednotlivých civilních osob tak, aby tím chránily vojenské objekty před útokem nebo aby tím zamaskovaly vojenské operace.*

Římský statut Mezinárodního trestního práva v ustanovení článku 8 odst. 2 písm. b (XXIII) za *válečný zločin* označuje využití přítomnosti civilní nebo jiné chráněné osoby k ochraně určitých bodů, oblastí nebo vojenských jednotek před vojenskými operacemi. *Zákaz užití živých štítů je zároveň pravidlem obyčejovým.*⁹⁸

⁹⁴) Pro bližší rozbor tohoto válečného zločinu viz FUCHS, J. *Válečné zločiny jako zločiny podle mezinárodního práva*, s. 103 – 107.

⁹⁵) Viz celk. DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 117 – 118.

⁹⁶) KALSHOVEN, F. – ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 102.

⁹⁷) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 116.

⁹⁸) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 337.

5.6. Zabití či zranění osoby vyřazené z boje (*hors de combat*)

I tento zákaz lze odvodit ze zásady rozlišování. Řád války pozemní z roku 1907 v ustanovení článku 23 písm. c zakázal zabití nebo poranění nepřítele zbraně složitějšího nebo takového, který nemaje už prostředků k obraně se vzdal na milost a nemilost. Protokol I z roku 1977 toto pravidlo na jedné straně potvrdil a na druhé straně zpřesnil a rozvinul. Článek 41 odst. 1 stanovil, že osoba, která je uznána nebo za daných okolností by měla být uznána za osobu vyřazenou z boje, nemůže být předmětem útoku. Odst. 2 pak pojem osoby vyřazené z boje vymezil. *Osoba vyřazená z boje tedy musí ve všech případech splňovat dvě podmínky – nedopouští se žádných nepřátelských činů a nepokouší se o útěk. Kromě těchto podmínek musí osoba vyřazená z boje dále splnit jednu ze tří alternativních podmínek:*

- a) je v moci protější strany,
- b) jasně vyslovila úmysl vzdát se nebo
- c) upadla do bezvědomí nebo je jinak vyřazena z důvodů zranění nebo nemoci.

Pokud jde o třetí podmínku, voják, který je raněn, ale nadále bojuje, zůstává vojenským objektem, který může být napaden. Osobou vyřazenou z boje se stane až tehdy, kdy se v důsledku zranění nepřátelství přestane účastnit.

Protokol I dále porušení tohoto zákazu v článku 85 odst. 3 písm. e označil za vážné porušení a Římský statut Mezinárodního trestního soudu v ustanovení článku 8 odst. 2 písm. b (VI) *pokládá za válečný zločin* zabití nebo zranění kombatanů, který složil zbraně nebo již nemá prostředky k obraně a vzdává se na milost a nemilost.

5.7. Prohlášení, že nebudou bráni žádní zajatci

Prohlášení, že nebude dáována žádná milost zakázal již Řád války pozemní v ustanovení článku 23 písm. d. Toto pravidlo je logickým doplňkem zákazu napadání osob vyřazených z boje. Nelze tedy útočit na osoby, které se již neúčastní nepřátelství, a nelze ani předem tento úmysl deklarovat. Římský statut prohlášení, že nebude dáována žádná milost, *označuje za válečný zločin* v ustanovení článku 8 odst. 2 písm. b (XII). Studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK dovozuje obyčejové pravidlo, jež poněkud zpřesňuje obsah původního zákazu. Dle studie *mezinárodní obyčej zakazuje*:

- 1) vydání rozkazu, že nebudou bráni žádní zajatci,
- 2) hrozba protivníkovi, že nebudou bráni žádní zajatci a
- 3) vedení bojových operací na tomto základě.⁹⁹

5.8. Proradnost (perfidita)

Zákaz perfidity neboli proradnosti má v mezinárodním právu poměrně hluboké kořeny. Lze je vysledovat nejméně do období rytířství ve středověké Evropě.¹⁰⁰ Perfidita je v obecné rovině porušení slova, porušení důvěry, nečestnost, nedodržení slibu, záměrné

⁹⁹⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 161 – 163.

¹⁰⁰⁾ DRAPER, G.I.A.D. *The Status of Combatants and the Question of Guerilla Warfare*, p. 174 – 175

podvedení.¹⁰¹ V kontextu mezinárodního práva humanitárního *je však třeba odlišovat proradnost na jedné straně a válečné lsti (ruses of war, stratagems, Kriegslust) na straně druhé. V obou případech se jedná o metody vedení boje usilující o zmatení protivníka, ale perfidita je zakázána, kdežto válečné lsti jsou dovolené.*¹⁰² Vedení dělicí linie nemusí být vždy jednoduché, neboť je řada způsobů, jak protivníka ve válce zmást.

Dichotomie mezi zakázanou perfiditou a dovolenými válečnými lstmi se promítla i do Řádu války pozemní z roku 1907. Řád války pozemní v ustanovení článku 23 písm. b zakázal zrádné zabití nebo poranění příslušníků nepřátelského národa nebo nepřátelské armády a v ustanovení písm. f téhož článku zneužívání parlamentářské vlajky, národní vlajky nebo vojenských odznaků anebo uniformy nepřítele i Červeného kříže. Článek 24 řádu dále stanovil, že jsou dovoleny válečné lsti a užívání potřebných prostředků, aby byly opatřeny potřebné zprávy o nepříteli a terénu. Toto ustanovení uznává skutečnost, že sbírání informací o nepříteli za účelem získání taktické výhody tvoří podstatnou součást vedení války, jež se všeobecně pokládá za legitimní.¹⁰³ Řád války pozemní však nedefinoval ani proradnost, ani válečnou lest.

Legální definici proradnosti přinesl až Protokol I z roku 1977 v článku 37. *Za proradné se tak pokládá jednání, jenž záměrně podněcuje důvěru protivníka v humanitární právo s úmyslem zradit tuto důvěru.* Ve srovnání s Řádem války pozemní Protokol I zákaz rozšířil o zajetí protivníka. *Je tak zakázáno proradné zabití, zranění či zajetí.* Toto obecné vymezení pak článek 35 doplnil příkladným výčtem proradných jednání:

- a) předstírání úmyslu vyjednávat pod vlajkou parlamentářů nebo předstírání kapitulace,
- b) předstírání neschopnosti v důsledku zranění nebo nemoci,
- c) předstírání statusu civilní osoby nebo nekomatanta,
- d) předstírání statusu chráněné osoby použitím značek, označení nebo uniforem Organizace spojených národů nebo neutrálních nebo jiných států, které nejsou stranami v konfliktu.

Perfidita sestává ze tří prvků:

- 1) existence normy humanitárního práva přiznávající ochranu,
- 2) podněcování důvěry protivníka, že je zde nárok na takovou ochranu a
- 3) úmysl zradit tuto důvěru.¹⁰⁴

Pokud jde písmeno a z příkladného výčtu, zde někdy dochází k nedorozuměním. Vyvěšení **bílé vlajky** neznačí nic víc než úmysl vyjednávat s protivníkem. Pokud je bílá vlajka užita jako vyjádření úmyslu vzdát se, vztahuje se to pouze na ty konkrétní vojáky či konkrétní jednotky, jež vlajku vyvěsily, nijak to nezavazuje další jednotky či vojáky.

Ve válce o Falklandy někteří argentínští vojáci vyvěsili bílou vlajku bez povolení velitele. Britské vojáky, kteří se přiblížili, pak zastřelily další jednotky v oblasti, které o vyvěšení bílé vlajky nevěděly. V tomto případě se nejednalo o porušení humanitárního práva. Vyvěšení bílé vlajky protivníka nezavazuje k podstupování nebezpečí. Je na tom, kdo se vzdává, aby pod ochranou bílé vlajky, vystoupil k nepříteli.¹⁰⁵

¹⁰¹) SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 430, 434.

¹⁰²) Srov. celk. DETTER, I. *The Law of War*, p. 434

¹⁰³) ROGERS, A.P.V. *Law on the Battlefield*, p. 42 – 43.

¹⁰⁴) Viz celk. DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 201. SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 435.

¹⁰⁵) ROGERS, A.P.V. *Law on the Battlefield*, p. 42.

V případě příkladu pod písmenem d je na místě podotknout, že neoprávněné použití značek, označení či uniforem OSN je proradným pouze tehdy, když vojáci účastníci se mise OSN mají status neutrálních či chráněných osob. Naopak o proradnost se nebude jednat v případě, kdy tito vojáci intervenují do konfliktu jako kombatanți, přestože i v tomto případě je neoprávněné použití značek, označení či uniforem zakázáno.¹⁰⁶

Kromě těchto případů lze jako typické proradné jednání uvést označení kombatanťů či vojenských objektů mezinárodně uznanými ochrannými znaky (Červený kříž, symbol kulturních statků ap.), aby se tak záměrně vytvořil dojem, že se jedná o osoby či objekty požívající ochranu humanitárního práva.

Je na místě zdůraznit, že *je zakázáno pouze proradné zabítí, zranění či zajetí protivníka*. Takže předstírání smrti za účelem záchrany vlastního života proradné není, zatímco předstírání smrti za účelem zabítí protivníka, až se otočí zády, je již aktem perfidity.¹⁰⁷ O zakázanou proradnost se nebude jednat ani v případě, kdy voják předstírá status civilní osoby či příslušnost k jiné válčící straně jenom proto, aby si usnadnil pokus o útěk z nepřátelského zajetí.

Protokol I v článku 85 odst. 3 písm. f označil za vážné porušení proradné používání mezinárodně uznaných ochranných znaků (Červený kříž ap.). Římský statut Mezinárodního trestního soudu pak v článku 8 odst. 2 písm. b (XI) pokládá za válečný zločin proradné zabítí nebo zranění jednotlivců náležejících k nepřátelskému národu nebo armádě a v b (VII) za válečný zločin označuje nesprávné (*improper*) užití vlajky příměří nebo vlajky, vojenských odznaků či uniforem nepřítele nebo OSN, jakož i rozlišovacích znaků ženevských úmluv, pokud způsobí smrt nebo vážnou osobní újmu. Zákaz proradnosti je zároveň pravidlem obvyčejovým.¹⁰⁸

Protokol I též vymezil dovolenou válečnou lest. Podle článku 37 odst. 2 se lstí rozumějí takové činy, jejichž účelem je uvést protivníka v omyl nebo jej přimět k nerozváznému jednání, které však nepředstavují porušení norem mezinárodního práva a které nejsou proradné, protože *nezneužívají jeho důvěry v humanitární právo*. Protokol dále uvádí několik příkladů dovolených válečných lstí – použití kamufláže, léčky, předstírané operace a dezinformace.

Perfiditu a dovolenou válečnou lest tak spojuje úmysl uvést protivníka omyl, válečná lest však nezrazuje důvěru protivníka v humanitární právo. Ve válce je dovoleno klamat protivníka. Kromě čtyř příkladů, jež uvádí článek 37 Protokolu, existuje bezpočet dalších válečných lstí – užívání maket zbraní a bojové techniky, předstírání klidu nebo nečinnosti, vysílání falešných signálů, užívání signálů protivníka, předstírání komunikace s vlastními jednotkami, vydávání fingovaných rozkazů, užívání falešných kódů, pokládání falešných polí, oblékání vojáků z jedné jednotky do různých uniforem atd.¹⁰⁹

5.9. Plenění

Plenění spočívá v tom, že si vojáci присvojují soukromý majetek civilních osob pro svoji osobní potřebu. Plenění zakázal již Řád války pozemní (článek 28). Porušení tohoto zákazu

¹⁰⁶) SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 439

¹⁰⁷) *Ibid.*, p. 437 - 438

¹⁰⁸) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 203 – 226.

¹⁰⁹) Viz celk. ROGERS, A.P.V. *Law on the Battlefield*, p. 36. DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 206 – 207.

Statutem Mezinárodního vojenského soudního dvora z roku 1945 označil za válečný zločin (článek 6 písm. b).

Tento zločin spadá do příslušnosti Tribunálu pro bývalou Jugoslávii na základě ustanovení článku 3 písm. e statutu a rovněž Římský statut toto jednání pokládá za válečný zločin v článku 8 odst. 2 písm. b (XVI). *Zákaz plenění je zároveň pravidlem obyčejovým.*¹¹⁰

5.10. Napadání nebráněných míst

Zákaz napadání nebráněných míst má v mezinárodním právu poměrně dlouhou historii. Již Řád války pozemní z roku 1907 v článku 25 zakázal napadání nebo bombardování jakýmkoliv prostředky nehájených měst, vesnic, obydlí či stavení. Na tato ustanovení dále navázala čtvrtá ženevská úmluva z roku 1949. Její článek 14 stanovil, že strany v konfliktu mohou na svém území a v případě potřeby i na území okupovaném zřídit nemocniční a bezpečnostní oblasti a místa tak, aby v nich našli ochranu před účinky války ranění, nemocní a civilní obyvatelstvo. Článek 15 dále stanovil, že strana v konfliktu může navrhnout nepřátelské straně, aby v krajích, kde se odehrávají boje, byly zřízeny neutralizované oblasti, aby v nich našli ochranu před nebezpečím bojů ranění, nemocní a civilní osoby. Posléze se však ukázala nedostatečnost těchto ustanovení, a proto MVČK při sjednávání dodatkových protokolů k ženevským úmluvám navrhl zařazení dvou podrobných článků upravujících nebráněná místa a demilitarizované zóny. Tato ustanovení byla zařazena do výsledného textu jako články 59 a 60.¹¹¹

V článku 59 Protokolu I zakázal útočit jakýmkoliv prostředky na nebráněná místa. *Strana v konfliktu může jednostranně prohlásit za nebráněné místo, které je otevřeno pro okupaci protější stranou, kterékoliv obydlené místo v zóně styku ozbrojených sil nebo v její blízkosti, pokud splňuje následující podmínky:*

- a) všichni kombatanti, jakož i mobilní bojové prostředky a mobilní vojenská výzbroj musí být evakuováni,
- b) stálé vojenské stavby nebo zařízení nesmějí být použity k nepřátelským akcím,
- c) orgány a obyvatelstvo se nesmějí dopouštět nepřátelských činů
- d) nesmějí být prováděny akce na podporu vojenských operací (odst. 1).

Strany v konfliktu mohou zvláštní dohodou přiznat status nebráněného místa i oblasti, která tyto podmínky nesplňuje (odst. 5).

Nebráněným místem se může stát pouze místo obydlené, tedy město, vesnice, osada či sídelní uskupení. Toto místo se musí nacházet v zóně styku ozbrojených sil nebo v její blízkosti, neboť se předpokládá, že nebráněná místa budou vyhlášována po přiblížení se fronty na základě aktuální situace. Úpravou tohoto institutu se přitom sledují *dva cíle* – poskytnutí ochrany civilnímu obyvatelstvu proti náhodným nebo nepřímým útokům a poskytnutí ochrany sociálním, ekonomickým, přírodním a vědeckým hodnotám a památkám v určité lokalitě.¹¹²

Protokol I dále v ustanovení článku 85 odst. 3 písm. d označil napadení nebráněného místa za vážné porušení. Statut Tribunálu pro bývalou Jugoslávii v ustanovení článku 3 písm. c pokládá za zločin spadající do příslušnosti tribunálu napadení nebo bombardování jakýmkoliv prostředky nebráněných měst, vesnic, obydlí či stavení. Římský statut v usta-

¹¹⁰) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 182.

¹¹¹) MENCER, G. *Nové mezinárodní humanitární právo (vybrané problémy)*, s. 77.

¹¹²) MENCER, G. *Nové mezinárodní humanitární právo (vybrané problémy)*, s. 77 – 78.

novení článku 8 odst. 2 písm. b (v) pokládá za válečný zločin napadení či bombardování měst, vesnic, obydlí či stavení, která jsou nebráněná a která nejsou vojenskými objekty. Zákaz napadení nebráněného místa je také pravidlem obyčejovým.¹¹³

Je na místě zdůraznit, že *zákaz se vztahuje pouze na napadení nebráněného místa*. Žádná norma humanitárního práva nezakazuje jeho pokojnou okupaci nebo jiné rozšíření vojenských operací do této oblasti.

5.11. Rozšiřování vojenských operací do demilitarizovaných zón

Článek 60 Protokolu I dále stranám v konfliktu zakazuje rozšiřovat vojenské operace do zón, kterým po dohodě poskytly status demilitarizované zóny, jestliže takové rozšíření je v rozporu s podmínkami dohody (odst. 1). Předmětem dohody může být pouze oblast, která splňuje tytéž čtyři podmínky, které se vyžadují pro jednostranné vyhlášení nebráněného místa (odst. 3).

Demilitarizované zóny sledují stejné dva základní cíle jako nebráněná místa.¹¹⁴ Je zde však řada rozdílů. Demilitarizované zóny *lze zřizovat pouze vzájemnou dohodou stran v konfliktu*, přičemž tato dohoda může být uzavřena již v době míru. *Zákaz je v tomto případě širší – zahrnuje jakékoliv rozšiřování vojenských operací do této oblasti. Demilitarizovanou zónou se přitom může stát i oblast neobydlená či částečně neobydlená*.

Protokol I dále v ustanovení článku 85 odst. 3 písm. d označil napadení demilitarizované zóny za vážné porušení. Zákaz napadení demilitarizované zóny je také pravidlem obyčejovým.¹¹⁵

5.12. Hladovění civilního obyvatelstva a ničení, odstraňování či znehodnocování objektů nezbytných k jeho přežití

Hladovění civilního obyvatelstva jako způsob vedení války má několik století dlouhou historii.¹¹⁶ Avšak *hladovění civilního obyvatelstva jako způsob vedení války výslovně zakázal až Protokol I z roku 1977* v ustanovení článku 54 odst. 1. V tomtéž článku Protokol I dále upravil *ochranu objektů nezbytných k přežití civilního obyvatelstva*. Protokol I uvedl příkladný výčet takových objektů – zásoby potravin, zemědělské oblasti sloužící k produkci potravin, sklizeň, dobytek, zařízení pro dodávky pitné vody a zásobování vodou a zavlažovací zařízení (odst. 2). *Na tyto objekty se nesmí útočit a stejně tak je zakázáno je ničit, odstraňovat nebo znehodnocovat s cílem nepřipustit jejich užívání civilním obyvatelstvem či protějščí stranou bez ohledu na motiv* (odst. 2). Protokol I však současně stanovil několik výjimek z těchto zákazů. Ochrana se tak nevztahuje na existenční prostředky ozbrojených sil a na objekty užívané pro přímou podporu vojenských akcí. Druhá výjimka je však vázána na splnění podmínky, že akce proti těmto objektům v konečném důsledku neponechají civilní obyvatelstvo bez dostatečného množství potravin a vody (odst. 3). Z toho lze dovodit, že *následující činy budou dovolené*:

¹¹³) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 122.

¹¹⁴) MENCER, G. *Nové mezinárodní humanitární právo (vybrané problémy)*, s. 77 – 78.

¹¹⁵) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 120.

¹¹⁶) Srov. ROTTENSTEINER, Christa. The denial of humanitarian assistance as a crime under international law, p. 556

- 1) zničení zařízení pro dodávku pitné vody v nepřátelské vojenské základně,
- 2) zničení zavlažovacího kanálu užívaného jako součást obranné linie,
- 3) zničení vodní věže sloužící jako pozorovatelna,
- 4) bombardování oblasti sloužící k produkci potravin, pokud je cílem zabránění nepřátelským jednotkám v postupu,
- 5) zničení železnice, která představuje vojenský objekt, přestože slouží i k přepravě potravin pro civilní obyvatelstvo.¹¹⁷

Odst. 5 článku 54 pak stanovuje další podstatnou výjimku. *Připouští se zde taktika „spálené země“* bez ohledu na následky pro civilní obyvatelstvo. Nicméně tato výjimka je vázána na *splnění čtyř kumulativních podmínek*:

- 1) je možná pouze při obraně proti invazi nepřítelů,
- 2) lze ji uplatnit pouze na vlastním území, nikoliv na území protější strany,
- 3) toto území musí být pod kontrolou příslušné válčící strany (to vylučuje vlastní území pod kontrolou nepřítelů),
- 4) musí to naléhavě vyžadovat vojenská nezbytnost.¹¹⁸

Rímský status Mezinárodního trestního soudu v ustanovení článku 8 odst. 2 písm. b (XXV) pokládá za válečný zločin úmyslné užití hladovění civilních osob jako způsobu vedení války spočívající v tom, že tyto osoby jsou zbaveny objektů nezbytných k jejich přežití včetně úmyslného zadržování pomocných akcí upravených ženevskými úmluvami. Studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK dovozuje, že zákaz hladovění civilního obyvatelstva má obyčejovou povahu stejně jako zákaz útoků na objekty nezbytné k jeho přežití a jejich ničení, odstraňování nebo znehodnocování.¹¹⁹ Část nauky však o obyčejové povaze těchto pravidel pochybuje.¹²⁰

5.13. Poškozování životního prostředí

Protokol I upravuje vedení „ekologické“ války ve dvou ustanoveních. Článek 35 odst. 3 zakázal metody vedení boje, jejichž cílem je způsobit rozsáhlé, dlouhodobé a vážné škody na životním prostředí nebo od nichž se dá očekávat, že takové škody způsobí. Článek 55 odst. 1 pak stanovil, že při vedení bojových operací je třeba dbát o ochranu životního prostředí před rozsáhlými, dlouhodobými a vážnými škodami. Tato ochrana zahrnuje zákaz metod vedení boje, jejichž cílem je takové škody způsobit nebo u nichž se dá očekávat, že takové škody způsobí, a ohroží tak zdraví nebo přežití obyvatelstva. Přes výraznou podobnost se tato dvě ustanovení významně liší. Článek 35 odst. 3 chrání životní prostředí jako samostatnou hodnotu a lidský prvek zcela pomíjí, čímž se radikálně odchyluje od tradičního humanitárního rámce. Naproti tomu článek 55 vychází z antropocentrického pojetí, když usiluje primárně o ochranu civilního obyvatelstva a životní prostředí chrání jako prostředek k jeho přežití. Článek 55 navíc stanovuje obecnou prevenční povinnost dbát o ochranu životního prostředí, jež zřejmě zavazuje nejen stranu, která útočí, ale i stranu, jež se brání.¹²¹ V obou případech se zakazují škody, jež jsou rozsáhlé, dlouhodobé a vážné. Protokol I ani jeden z těchto tří

¹¹⁷⁾ DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 132.

¹¹⁸⁾ Viz celk. DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 133. SCHMITT, Michael N. *Humanitarian Law and the Environment*, p. 302.

¹¹⁹⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 186 – 193.

¹²⁰⁾ Viz např. DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 132.

¹²¹⁾ Viz celk. SCHMITT, Michael N. *Humanitarian Law and the Environment*, p. 276 – 277. Viz též MENCER, Gejza. *Civilní obyvatelstvo a jeho ochrana v mezinárodním právu*, s. 101.

atributů, jež musí být dány současně nedefinuje. Nabízí se *analogie iuris* spočívající v tom, že by se tyto pojmy vykládaly ve smyslu interpretačního memoranda přijatého spolu s Úmluvou o zákazu vojenského nebo jakéhokoliv jiného nepřátelského použití prostředků měnících životní prostředí, jež však není její součástí (viz kap. III.7.3).

Studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK potvrdila obyčejovou povahu zákazu metod vedení boje, jejichž cílem je způsobit rozsáhlé, dlouhodobé a vážné škody na životním prostředí nebo od nichž se dá očekávat, že takové škody způsobí.¹²²

5.14 Útoky na stavby a zařízení obsahující nebezpečné síly

Článek 56 odst. 1 Protokolu I z roku 1977 zakázal *útok na stavby a zařízení obsahující nebezpečné síly, i když představují vojenský objekt, pokud takový útok může způsobit uvolnění nebezpečných sil a vést v důsledku toho k vážným ztrátám na civilním obyvatelstvu*. Tato ochrana se vztahuje pouze na taxativně vypočítané objekty:

- 1) přehrady a hráze,
- 2) jaderné elektrárny a
- 3) objekty umístěné u těchto staveb a zařízení nebo v jejich blízkosti.¹²³

Přestože i útok na jiné objekty, např. zařízení pro zpracování či skladování ropy či závody chemické výroby, může vést k uvolnění nebezpečných sil, nebude se jednat o porušení článku 56 Protokolu I.¹²⁴ Nezakazuje se přitom jakýkoliv útok, nýbrž pouze útok, jenž může vyvolat kvalifikované následky – uvolnění nebezpečných sil a následně vážné ztráty na civilním obyvatelstvu.

Ochrana přiznaná stavbám a zařízením obsahujícím nebezpečné síly není absolutní, nýbrž může zaniknout. U přehrad a hrází ochrana zanikne, používají-li se pro jiné než normální funkce a slouží-li k pravidelné, významné a přímé podpoře vojenských operací, přičemž podporu lze znemožnit pouze útokem (odst. 2 písm. a). Ochrana jaderných elektráren zanikne, pokud vyrábějí elektrickou energii pro pravidelnou, významnou a přímou podporu vojenských operací a tuto podporu lze znemožnit pouze útokem (odst. 2 písm. b). Za obdobných podmínek pak zanikne i ochrana objektů u těchto staveb a zařízení či v jejich blízkosti (odst. 2 písm. c). Studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK dovedla existenci obyčejového pravidla, jež stranám v konfliktu ukládá povinnost věnovat při útoku na stavby a zařízení obsahující nebezpečné síly zvláštní péči tomu, aby předešlo uvolnění těchto a následným vážným ztrátám na civilním obyvatelstvu.¹²⁵

6. Právní úprava bojových prostředků

Omezení volby bojových prostředků představuje jeden z tradičních a osvědčených způsobů zmírnění utrpení, jež způsobují ozbrojené konflikty. Již preambule Deklarace

¹²²⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 151.

¹²³⁾ SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 668.

¹²⁴⁾ SCHMITT, Michael N. *Humanitarian Law and the Environment*, p. 304.

¹²⁵⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 139.

petrohradské o zákazu používání výbušných nábojů ve válce z roku 1868 vyjádřila všeobecné přesvědčení, že užití určitých bojových prostředků odporuje zákonům lidskosti. Od roku 1868 bylo sjednáno velké množství úmluv upravujících užití konkrétních bojových prostředků, nicméně celou tyto oblast ovládá několik **základních pravidel**. *Poprvé je uceleně vyjádřil Protokol I z roku 1977 v článku 35* a jejich působnost vztáhl jak na bojové prostředky, tak metody vedení boje. Dle tohoto ustanovení základní pravidla zní:

- 1) Strany v konfliktu nemají neomezené právo volby prostředků a způsobů vedení války.
- 2) Je zakázáno používat bojové prostředky a metody vedení boje, které by svou povahou způsobovaly nadměrná zranění nebo zbytečné útrapy.
- 3) Je zakázáno používat bojové prostředky a metody vedení boje, jejichž cílem je způsobit rozsáhlé, dlouhodobé a vážné škody na životním prostředí nebo u nichž se dá očekávat, že takové škody způsobí.

V roce 1996 *Mezinárodní soudní dvůr* vydal posudek ve věci legality hrozby jadernými zbraněmi a jejich užití a v něm *identifikoval tři zásady humanitárního práva upravující legalitu užití bojových prostředků*:

- 1) Ze zásady rozlišování vyplývá zákaz užití zbraní, jež nejsou schopny rozlišovat mezi vojenskými a civilními cíly.
- 2) Je zakázáno užití zbraní, jež způsobují zbytečné útrapy komбатantům nebo jejich utrpení zbytečně zhoršují.
- 3) Z práva neutrality lze dovodit zákaz užití zbraní, jejichž účinky nelze omezit na území válčících stran.¹²⁶

Mezinárodní soudní dvůr tak seznam tří základních pravidel z roku 1977 rozšířil o další dvě – zákaz zbraní s nerozlišujícími účinky a zákaz zbraní, jejichž účinky nelze omezit na území válčících stran. Přitom je zajímavé, že se v posudku týkajícím se jaderných zbraní vůbec nezmínil o zákazu zbraní poškozujících životní prostředí.

Studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK potvrdila obyčejovou povahu všech těchto základních pravidel s výjimkou zákazu zbraní, jejichž účinky nelze omezit na území válčících stran.¹²⁷

Přestože současné mezinárodní právo obsahuje řadu specifických pravidel upravujících legalitu konkrétních bojových prostředků, obecná základní pravidla neztratila svůj smysl. V průběhu 20. století a na počátku 21. století se potvrdilo očekávání politiků, právníků a vojáků 19. století – technický pokrok pravidelně předstihuje kodifikační úsilí. Pokud je vyvinut nový bojový prostředek, pochopitelně neexistuje specifické pravidlo, jež by jeho užití upravovalo. Legalita jeho užití se pak musí posoudit podle obecných základních pravidel. Na druhou stranu obecná povaha pravidla i v tomto případě nezbytně obnáší neurčitost. Pokud konkrétní bojový prostředek není výslovně zakázán mezinárodní smlouvou, státy se málokdy shodnou na tom, že zákaz užití vyplývá z obecných pravidel.¹²⁸

Pokud jde zbraně, jež svou povahou způsobují **nadměrná zranění nebo zbytečné útrapy**, již preambule Deklarace petrohradské o zákazu používání výbušných nábojů ve válce vyjádřila přesvědčení, že jejich užití odporuje zákonům lidskosti. Řád války pozemní z roku 1899 pak jako první závazný instrument zakázal užití zbraní, které jsou způsobilé způsobit zbytečné útrapy (článek 23 písm. e). V roce 1977, kdy bylo toto pravidlo pojata do protokolu I, panovala všeobecná shoda, že tento zákaz je obyčejový. *Nicméně obecnost*

¹²⁶) *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, paras. 78, 89.

¹²⁷) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 151 – 158, 237 – 250.

¹²⁸) DINSTEN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 62.

pojmu „nadměrná zranění“ a „zbytečné útrapy“ vedla k různým interpretacím.¹²⁹ Mezinárodní soudní dvůr ve svém posudku ve věci legality hrozby jadernými zbraněmi a jejich užití z roku 1996 dospěl k závěru, že to zahrnuje utrpení kombatanů, jež není naprosto nevyhnutelné pro dosahování legitimních vojenských cílů.¹³⁰ V téže roce se zajímavé iniciativy chopil MVČK spolu s lékaři, když do švýcarského Montreux svolal sympóziem „Lékařská profese a účinky zbraní“. Sympóziem dospělo k závěru, že je potřeba s využitím poznatků lékařské věci pomoci mezinárodnímu společenství s objektivním vymezením pojmu „nadměrné zranění či zbytečné útrapy“. Byl tak zahájen projekt *SrUS* (zkratkové slovo odvozené z anglického obratu „superfluous injury or unnecessary suffering“). V rámci tohoto projektu skupina odborníků vyhodnotila údaje týkající se účinku různých zbraní na lidské zdraví, sesbírané z nemocnic Červeného kříže v ozbrojených konfliktech za posledních padesát let.¹³¹ Projekt v zásadě vycházel z předpokladu, že některé účinky zbraní vyplývají z jejich konstrukce a jsou tak předvídatelné. *Výsledná studie pak navrhla čtyři kritéria k určení, zda účinky konkrétní zbraně, jež vyplývají z její konstrukce, svou povahou znamenají nadměrná zranění či zbytečné útrapy:*

- 1) zbraň způsobuje specifickou nemoc, specifický abnormální fyziologický nebo psychologický stav, specifický a trvalý postih či invaliditu,
- 2) zbraň způsobuje úmrtnost v poli převyšující 25 % nebo následnou úmrtnost v nemocnici přes 5 %,
- 3) zbraň způsobuje zranění stupně 3 (dle klasifikace Červeného kříže) nebo
- 4) pro poranění, jež zbraň způsobuje, neexistuje prověřený léčebný postup.¹³²

Na základě výsledků studie pak *MVČK v roce 1999 vydal několik doporučení* adresovaných jak státům, tak hnutí Červeného kříže, lékařům a dalším subjektům. Státům pak doporučil zejména:

- 1) aby braly závěry studie v potaz při posuzování legality užití zbraní,
- 2) aby budovaly všeobecné pochopení pravidel pro posuzování legality zbraní a
- 3) aby podporovaly transparentnost při tomto posuzování.¹³³

Reakce států je však dosti vlažná. Hlavní příčina spočívá v tom, co mělo být nejsilnější stránkou a hlavním přínosem projektu. *Celý projekt se snaží pojem „nadměrná zranění či zbytečné útrapy“ vymezit absolutně na základě objektivních kritérií. Státy však v praxi tento pojem vykládají relationě, tedy ve vztahu k vojenské výhodě, jež se očekává od užití konkrétní zbraně.* Státy zbraň nepokládají za nelegální pouze proto, že způsobuje závažné následky či velkou míru utrpení, nýbrž pouze tehdy, když utrpení zjevně vojenskou výhodu převyšuje. Čím vyšší je vojenská užitečnost bojového prostředku, tím vyšší míru utrpení je mezinárodní společenství ochotno akceptovat.¹³⁴

Protokol I z roku 1977 k základním pravidlům stanoveným článkem 35 dodal ještě mimořádně důležitý závazek. Podle článku 36 jsou smluvní strany povinny při studiu, vývoji, získávání nebo zavádění nových druhů zbraní určit, zda jejich užití neodporuje

¹²⁹) Viz např. MENCER, Gejza. Civilní obyvatelstvo a jeho ochrana v mezinárodním právu, s. 107 – 108.

¹³⁰) *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, para. 78.

¹³¹) COUPLAND, Robin M. – HERBY, Peter. Review of the legality of weapons: a new approach. The *SrUS* Project, p. 585–589.

¹³²) McCLELLAND, Justin. The review of weapons in accordance with Article 36 of Additional Protocol I, p. 399–400.

¹³³) COUPLAND, Robin M. – HERBY, Peter. Review of the legality of weapons: a new approach. The *SrUS* Project, p. 589–591.

¹³⁴) Viz celk. DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 59.

McCLELLAND, Justin. The review of weapons in accordance with Article 36 of Additional Protocol I, p. 400. MERON, Theodor. The Humanization of Humanitarian Law, p. 242.

mezinárodnímu právu. *Posuzování legality zbraní již ve fázi jejich získávání představuje podstatný doplněk základních pravidel* podle článku 35.¹³⁵

6.1. Zbraně hromadného ničení

Tradičně se rozlišují zbraně hromadného ničení a zbraně konvenční. Konvenční zbraně se přitom vymezují negativně – zbraň se pokládá za konvenční, pokud nevyhovuje kritériím pro zbraně hromadného ničení. Vymezení pojmu zbraň hromadného ničení se tak stává ústředním bodem pro klasifikaci zbraní.¹³⁶

Komise OSN pro konvenční zbraně dospěla v roce 1948 k závěru, že zbraně hromadného ničení zahrnují výbušné atomové zbraně, zbraně z radioaktivního materiálu, některé smrtící chemické a biologické zbraně a jakékoliv zbraně, jež mohou být v budoucnu vyvinuty, pokud budou mít srovnatelný ničivý účinek jako shora vyjmenované zbraně.¹³⁷ Tuto definici posléze potvrdilo i valné shromáždění OSM.¹³⁸ V obou případech se definice snaží o kazuistické vypočítávání zbraní hromadného ničení. Podstata zbraní hromadného ničení však spočívá v jejím ničivém účinku. Tyto zbraně nejsou určeny k zasažení konkrétního vojáka či konkrétní jednotky, nýbrž k zasažení významné části či dokonce veškerého obyvatelstva na určitém území, jímž může být město, kraj či provincie nebo i celý stát.¹³⁹

Tradičně se za zbraně hromadného ničení pokládají zbraně jaderné, chemické a biologické. Nicméně vymezení zbraní hromadného ničení není bezproblémové. Je otázkou, zda jaderná zbraň se značně omezeným účinkem by nadále za všech okolností splňovala kritéria zbraní hromadného ničení. Podobně lze za takové zbraně jen obtížně pokládat nesmrtící chemické a biologické zbraně. Na druhou stranu některé zbraně, jež se většinou pokládají za konvenční, se svými účinky mohou přiblížit zbraním chemickým a biologickým či dokonce jaderným. Týká se to například environmentálních zbraní, radiologických zbraní či zbraní infrazvukových. *Vzniká tak určitá „šedá zóna“ mezi zbraněmi hromadného ničení a konvenčními zbraněmi v tradičním nazírání.*

Zbraně hromadného ničení jsou ze své podstaty nerozlišující, což by svědčilo ve prospěch tvrzení, že jejich užití odporuje zásadě rozlišování. Nicméně mezinárodní kodifikace se neubírala takto přímočarou cestou.

Chemické zbraně

Deklarace o dusivých plynech (deklarace IV) přijatá na haagské konferenci v roce 1899 zakázala užití projektilů, jejichž jediným cílem je rozptýlení dusivých nebo zhoubných plynů. Řád války pozemní z téhož roku pak zakázal užití jedů a zbraní otrávených (článek 23a). Nicméně za 1. světové války došlo k opakovanému užití chemických zbraní. Na tuto skutečnost reagovaly mírové smlouvy uzavřené s poraženými mocnostmi, jež zakazovaly výrobu dusivých, otravných a podobných plynů s odůvodněním, že jejich užití ve válce je zakázáno.¹⁴⁰ Nicméně jednoznačný zákaz chemických zbraní v závazném mezinárodním

¹³⁵) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 80.

¹³⁶) DETTER, I. *The Law of War*, p. 214.

¹³⁷) UN S/C 3/32/Rev. 1

¹³⁸) Res. 32/84 B (1977)

¹³⁹) DETTER, I. *The Law of War*, p. 235.

¹⁴⁰) POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*. 5. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 451.
DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 73 – 74.

dokumentu stále chyběl. V roce 1922 byla sjednána Washingtonská smlouva o užívání ponorek a zhoubných plynů ve válce. Tento kodifikační pokus se však nezdařil, protože úmluva nikdy nenabyla účinnosti.

V roce 1925 pak byl sjednán **ženevský protokol** o zákazu používání dusivých, otravných nebo podobných plynů a bakteriologických prostředků ve válce. Tento protokol prohlásil, že užití dusivých, otravných nebo podobných plynů ve válce již bylo zakázáno úmluvami, jež zavazují většinu států. Smluvní strany protokolu, jež tak dosud neučinily, pak tento zákaz přijímají jako závazný mezi sebou s cílem dosáhnout všeobecného přijetí za obvyčejové právo. Tento jazyk naznačuje, že v roce 1925 zákaz užití chemických zbraní ve válce dosud obvyčejovým nebyl. Navíc se zde zavedla **klauzule inter se** zakazující jejich užití pouze ve vztahu mezi smluvními stranami.¹⁴¹ *Řada států při ratifikaci či přistoupení k protokolu učinila výhradu, že příslušné prostředky mohou být použity, pokud se k nim zneprátele- ná strana uchýlí jako první.* Takto se protokol vlastně přetransformoval v pakt zakazující pouze užití jako první.¹⁴²

Nejasnosti vyvolávala i rozsah věcné působnosti protokolu. Vystala tak otázka, zda se zákaz užití vztahuje i na *nesmrtící chemikálie*, např. slzný plyn či jiné prostředky užívané běžně při potlačování vzpour a nepokojů a při udržování veřejného pořádku a zákonnosti. Francie od počátku zastávala názor, že slzný plyn do působnosti protokolu spadá. Stejný názor zpočátku zastávala i Velká Británie, ale posléze jej změnila, neboť v souvislosti s děním v Severním Irsku měla zájem na obhájení legality užívání slzného plynu. USA k protokolu přistoupily až v roce 1975 a učinily přitom výhradu, že Protokol se nevztahuje na slzný plyn a herbicidy.¹⁴³

Stejně tak nebylo zřejmé, zda se zákaz vztahuje pouze na chemikálie působící na člověka nebo zda zahrnuje i prostředky působící na zvířata, rostliny (zejména herbicidy) či dokonce prostředky poškozující životní prostředí. V souvislosti s válkou ve Vietnamu se Valné shromáždění OSN přiklonilo k široké interpretaci zákazu. Nicméně takovou interpretaci bude zřejmě potřeba pokládat za politicky motivovanou. *Zákaz užití chemických zbraní obsažený v ženevském protokolu z roku 1925 se podle všeho vztahuje pouze na prostředky působící na člověka.*¹⁴⁴

Je sporné, zda zákaz užití chemických zbraní měl obvyčejovou povahu v době 2. světové války. Mezi mocnostmi protihitlerovské koalice panovala všeobecná obava, že nacistické Německo chemické zbraně použije na ruské frontě. Hlavy států vůdčích mocností spojených národů Německu adresovaly několik ostrých diplomatických nót, ve kterých striktně trvaly na tom, že užití chemických zbraní je mezinárodním právem přísně zakázáno. Německo chemické zbraně nepoužilo ani na ruské frontě, ani v závěru konfliktu v rozhodujících fázích obrany vlastního státu, ačkoliv je prokazatelně mělo. Tato skutečnost spolu s prohlášeními hlav států spojených národů by mohla dokládat obvyčejovou povahu zákazu. Na druhou stranu na asijských bojištích za 2. světové války k opakovanému užití chemických zbraní došlo.

*K užití chemických zbraní došlo také ve válce mezi Irákem a Iránem v 80. letech 20. století. Nicméně vzhledem k všeobecnému odsouzení mezinárodním společenstvím lze mít za to, že v té době zákaz užití chemických zbraní již obvyčejového statusu dosáhl.*¹⁴⁵ Studie mezinárodního obvyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK, jež

¹⁴¹) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 74.

¹⁴²) SCHMITT, Michael N. *Humanitarian Law and the Environment*, p. 286.

¹⁴³) DETTER, I. *The Law of War*, p. 257.

¹⁴⁴) SCHMITT, Michael N. *Humanitarian Law and the Environment*, p. 285 – 286.

¹⁴⁵) Srov. např. DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 75.

vyšla v roce 2005, obyčejovou povahu zákazu užití chemických zbraní potvrzuje.¹⁴⁶ Porušení tohoto zákazu představuje válečný zločin.¹⁴⁷

V souvislosti s úsilím o odzbrojení v období po 2. světové válce se na pořad jednání dostala i otázka chemických zbraní. Konsensus pro závazek, jež by chemické zbraně zcela vyřadil ze zbrojních arsenálů států, se v mezinárodním společenství hledal poměrně obtížně. Nicméně kodifikační úsilí bylo úspěšné. *V roce 1993 byla v Paříži sjednána a podepsána Úmluva o zákazu chemických zbraní a o jejich likvidaci.* Zatímco ženevský protokol byl úmluvou ryze humanitární, úmluvu z roku 1993 lze spíše charakterizovat jako úmluvu odzbrojovací.¹⁴⁸ Nicméně i tato úmluva má bezprostřední dopad na humanitární právo. V článku I smluvní strany převzaly jak odzbrojovací závazky, a to:

- 1) nikdy za žádných okolností chemické zbraně nevyvíjet, nevyrábět ani jinak nezískávat, neskladovat ani nedržet a nepřevádět na jiného a
- 2) stávající zásoby chemických zbraní zničit.

V tomtéž článku pak státy převzaly dva podstatné závazky spadající do humanitárního práva:

- 1) nikdy za žádných okolností chemické zbraně nepoužít a
- 2) neužívat jako metodu vedení boje prostředky k potlačení vzpoury.

Úmluva tak v několika směrech významně doplnila a zpřesnila zákaz zakotvený v ženevském protokolu z roku 1925. Závazek chemické zbraně nepoužít „nikdy za žádných okolností“ ruší klauzuli *inter se*, jež obsahoval ženevský protokol, a zároveň *vylučuje užití chemických zbraní z důvodu represálií*. Dále to pak znamená rozšíření působnosti zákazu i na vnitřní ozbrojené konflikty.¹⁴⁹ Úmluva dále v článku II rozšířila pojem chemické zbraně, který tak zahrnuje chemikálie, které svým působením na životní procesy mohou způsobit smrt, dočasné vyřazení z oboje či trvalou újmu lidem nebo zvířatům. Na rozdíl od ženevského protokolu z roku 1925 tak úmluva z roku 1993 zákaz užití chemických zbraní *rozšířila i na prostředky, jež působí na zvířata, a na nesmrtící prostředky. Mimo dosah úmluvy však nadále zůstávají prostředky působící na rostliny* (zejm. herbicidy).¹⁵⁰

Bližší objasnění si zaslouží status, jež v platném mezinárodním právu po roce 1993 mají **nesmrtící chemikálie** užívané k potlačování nepokojů a vzpour či k udržování veřejného pořádku a zákonnosti. V praxi se to týká zejména slzného plynu. Úmluva z roku 1993 nezakazuje užití takových prostředků mimo rámec ozbrojeného konfliktu, tedy čistě k udržování veřejného pořádku a zákonnosti. *Zákaz zakotvený úmluvou se vztahuje na užití takových chemikálií jako bojového prostředku za ozbrojeného konfliktu.* Policejní jednotky tak mohou např. slzný plyn použít při potlačování vzpoury či nelegální demonstrace, ale voják za ozbrojeného konfliktu nesmí slzný plyn použít proti nepřátelským komбатantům. Úmluva však nezakazuje užití nesmrtících chemikálií ozbrojenými silami za ozbrojeného konfliktu, pokud takové užití sleduje udržování veřejného pořádku a zákonnosti. Všeobecně se uznává, že *ozbrojené síly mohou v tradičním ozbrojeném konfliktu legálně nesmrtící chemikálie užít v následujících případech:*

- 1) Mezinárodní právo ukládá okupační mocnosti povinnost udržovat na okupovaných územích veřejný pořádek (Řád války pozemní, článek 43). To může zahrnovat i potlačování nepokojů či rozhánění nepovolených shromáždění a demonstrací. V tomto kontextu je užití nesmrtících chemikálií ozbrojenými silami legální.

¹⁴⁶⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 259.

¹⁴⁷⁾ *Rome Statute of the International Criminal Court*, Article 8 para. 2 letter b) (xviii).

¹⁴⁸⁾ SCHMITT, Michael N. *Humanitarian Law and the Environment*, p. 290.

¹⁴⁹⁾ SCHMITT, Michael N. *Humanitarian Law and the Environment*, p. 290.

¹⁵⁰⁾ DINSTEN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 75.

- 2) Mezinárodní právo opravňuje okupační mocnost k přijímání opatření k zajištění bezpečnosti své vlastní i svých členů, majetku okupačních sil a okupační správy i zařízení a dopravních prostředků, jež užívá (čtvrtá ženevská úmluva, článek 64). Při zajišťování této bezpečnosti je užití nesmrtících chemikálií rovněž legální.
- 3) Okupační mocnost může též na okupovaném území vydávat nové obecně závazné předpisy, které jsou nezbytné pro plnění závazků vyplývajících z humanitárního práva, a plnění těchto předpisů vynucovat (čtvrtá ženevská úmluva, článek 64 – 78). I to může zahrnovat legální užití nesmrtících chemikálií.
- 4) Mezinárodní právo opravňuje válčící stranu vydávat předpisy závazné pro válečné zajatce a udržovat pořádek v zajateckých táborech. Mocnost, která zajatce drží, může při plnění těchto úkolů použít i nesmrtící chemikálie – např. slzný plyn při potlačování vzpoury v zajateckém táboře.¹⁵¹

Biologické zbraně

Biologické zbraně dlouho tvořily jednotný tematický celek s chemickými zbraněmi. Spojuje je totiž jeden významný znak – jedná se o prostředky, jež působí výlučně na živou hmotu. Až do 2. světové války se oba typy zbraní na mezinárodní úrovni projednávaly společně.¹⁵² *Ženevský protokol z roku 1925 zakázal užití nejen chemických zbraní, ale i zbraní biologických.* Pokud jde o interpretaci jeho ustanovení a rozsah jeho působnosti, i pro biologické zbraně platí vše, co bylo shora uvedeno při rozboru zbraní chemických – klauzule inter se, výhrady řady států a otázka látek působících na zvířata a rostliny.

Při jednáních o odzbrojení po 2. světové válce se ukázalo, že otázku biologických a chemických zbraní bude vhodné rozdělit. Užití biologických zbraní ve válce přináší řadu obtíží a jejich skutečný vojenský užitek je sporný. Státy tak při odzbrojovacích jednáních jevíly v případě těchto zbraní větší ochotu přebírat odzbrojovací závazky a postupně se těchto zbraní zbavit. Naproti tomu v případě chemických zbraní se ukazovalo, že jednání budou delší a složitější. Tato prognóza se potvrdila. Jednání o biologických zbraních postupovala kupředu poměrně rychle a již *v roce 1972 byla podepsána Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich zničení.* Její sjednání usnadnilo i to, že již v roce 1969 se USA jednostranně zřekly biologických zbraní a rozhodly se zničit všechny stávající zásoby a o rok později přijaly stejné rozhodnutí ve vztahu k toxinovým zbraním.¹⁵³

Úmluva z roku 1972 se někdy označuje za první skutečnou odzbrojovací úmluvu.¹⁵⁴ Smluvní strany se v článku 1 zavázaly, že nebudou nikdy a za žádných okolností vyvíjet, vyrábět, hromadit nebo jakýmkoliv jiným způsobem získávat nebo mít v držení:

- 1) biologické agenty nebo toxiny takových druhů a v takovém množství, které nejsou určeny k preventivním, ochranným anebo jiným mírovým účelům a
- 2) zbraně, zařízení nebo nosiče určené k použití takových agentů nebo toxinů k nepřátelským účelům nebo v ozbrojeném konfliktu.

V článku 2 se pak smluvní strany zavázaly zničit nebo převést na mírové účely všechny agenty, toxiny, zbraně, zařízení a nosiče uvedené v článku jedna, a to co nejdříve,

¹⁵¹⁾ Viz celk. FIDLER, David P. The meaning of Moscow: „Non-lethal“ weapons and international law in the early 21st century, p. 543 – 544.

¹⁵²⁾ DETTER, I. *The Law of War*, p. 251.

¹⁵³⁾ GOLDBLAT, Jozef. The Biological Weapons Convention. An overview, p. 252 – 253. Viz též DETTER, I. *The Law of War*, p. 259.

¹⁵⁴⁾ DETTER, I. *The Law of War*, p. 260.

nejpozději však do devíti měsíců po vstupu úmluvy v platnost. Tyto závazky pak doplňuje článek 3, který smluvním stranám zakazuje jednak předání přímo nebo nepřímo agentů, toxinů, zbraní, zařízení nebo nosičů podle článku 1 jinému subjektu a jednak pomáhání jinému státu, skupině států či mezinárodní organizaci při jejich výrobě nebo získávání či podněcování a nabádání k jejich získávání.

Úmluva výslovně nezakazuje užívání biologických zbraní, přičemž se zřejmě vycházelo z předpokladu, že užití zakázal již ženevský protokol z roku 1925. Nicméně závazek určitý bojový prostředek nemít implikuje zákaz použití – stěží může stát použít to, co vůbec nemá.¹⁵⁵

Studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK potvrzuje, že zákaz užití biologických zbraní má obyčejovou povahu.¹⁵⁶

Jaderné zbraně

Ačkoliv jaderné zbraně mají ze všech zbraní hromadného ničení nepochybně největší ničivý účinek, otázka zákazu jejich užití za ozbrojeného konfliktu je nejsložitější. Při odzbrojovacích jednáních po 2. světové válce se logicky na pořad dne dostala i otázka jaderného odzbrojení a státy – v čele s USA a tehdejšími Sovětským svazem – přijaly v mezinárodních smlouvách řadu odzbrojovacích závazků.¹⁵⁷ **Nicméně vzhledem ke strategickému významu jaderných zbraní jaderné mocnosti nebyly ochotny výslovně se jejich užití zříci.** Žádná úmluva humanitárního práva tak všeobecný zákaz užití jaderných zbraní neobsahuje. Skutečnost, že od konce 2. světové války, jaderné zbraně nebyly použity, problematizovala tvorbu mezinárodního obyčeje.¹⁵⁸

Československá nauka v období studené války mezi východem a západem v zásadě nepochybovala o tom, že tehdy platné mezinárodní právo užití jaderných zbraní zakazovalo.¹⁵⁹ Nicméně tento názor socialistické nauky byl nepochybně diktován politickou objednávkou. Názory nauky států západního bloku se lišily.¹⁶⁰ Pokud se při posuzování legality užití jaderných zbraní za ozbrojeného konfliktu vyjde ze základních pravidel, jež zakotvil článek 35 Protokol I, tak lze přesvědčivě argumentovat, že i při absenci výslovného zákazu je užití jaderných zbraní nelegální. Jaderné zbraně vskutku způsobují nadměrná zranění a zbytečné útrapy a vedou k rozsáhlým, dlouhodobým a vážným škodám na životním prostředí. Stejně tak lze argumentovat i jejich nerozlišujícími účinky.

V roce 1961 přijalo valné shromáždění OSN rezoluci pod názvem Deklarace o zákazu použití nukleárních a termonukleárních zbraní, jež stanovila, že každý stát, který použije nukleární nebo termonukleární zbraně, poruší Chartu OSN, jedná proti zákonům lidskosti a dopouští se zločinu proti lidstvu a civilizaci.¹⁶¹ Rezoluce Valného shromáždění jsou

¹⁵⁵⁾ DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 76. DETTER, I. *The Law of War*, p. 260.

¹⁵⁶⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 256.

¹⁵⁷⁾ Viz celk. POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zoláštní část*, s. 390 – 409.

¹⁵⁸⁾ DETTER, I. *The Law of War*, p. 242.

¹⁵⁹⁾ Viz např. DONNER, Bohdan. Jsou zbraně hromadného ničení zakázány platným právem mezinárodním?, s. 71 – 79. MENCER, Gejza. Civilní obyvatelstvo a jeho ochrana v mezinárodním právu, s. 103 – 105, 109 a 112. V zásadě stejný názor měl i J. Poštefl, který ale dospěl k zajímavé výjimce. Viz POKŠTEFL, Josef. Significance and Validity of the Laws of War in our Time, s. 238 – 243.

¹⁶⁰⁾ Viz celk. DETTER, I. *The Law of War*, p. 244 – 246.

¹⁶¹⁾ UN Doc. A/RES/1653/XVI

dokumenty nezávazné a vzhledem k jazyku, kterým tato deklarace hovoří, *se jednalo spíše o politické odsouzení než o právní analýzu.*

V roce 1994 požádalo Valné shromáždění OSN **Mezinárodní soudní dvůr** o posudek k otázce, zda jsou hrozba jadernými zbraněmi či jejich užití za nějakých okolností mezinárodním právem dovoleny.¹⁶² Soud vydal posudek v roce 1996. Dospěl v něm k závěru, že obyčejové ani smluvní mezinárodní právo neobsahuje úplný a univerzální zákaz hrozby jadernými zbraněmi či jejich užití. Nicméně *hrozba jadernými zbraněmi či jejich užití jsou obecně v rozporu s mezinárodním právem aplikovatelným v ozbrojeném konfliktu, a to zejména s pravidly humanitárního práva.* Soud dále pokračoval, že za současného stavu mezinárodního práva *nemůže s určitostí říct, zda hrozba jadernými zbraněmi či jejich použití je legální či nelegální v extrémní situaci sebeobrany, kdy by byla ohrožena samotná existence státu.*¹⁶³

Tyto právní závěry Mezinárodního soudního dvora vyvolaly u části nauky mezinárodního práva vlnu kritiky. Tato kritika směřovala zejména k poslední větě výroku týkající se extrémní situace sebeobrany, kde soud vlastně vyslovil *non liquet*. Kritiku však vzbudila i první část výroku. M. N. Schmitt posudku vytýká, že se zcela vyhnul otázce užití jaderných zbraní z titulu represálií a že nezhodil situace, ve kterých by užití jaderných zbraní nemuselo nutně představovat porušení humanitárního práva.¹⁶⁴ Podobný názor zastává Y. Dinstein. Dle něj formulace, kterou použil soud, tedy že užití jaderných zbraní je „obecně“ v rozporu s mezinárodním právem, naznačuje, že tomu tak nemusí být vždy a nezbytně. Soud se tak měl vypořádat s výjimečnými situacemi, kdy užití jaderných zbraní nebude odporovat humanitárnímu právu. Jako příklad uvádí užití jaderné zbraně za bezvětrí k útoku na jednotky nepřítel v pouštním regionu, kde nedochází k větrným poryvům, či odpálení jaderné nálože proti nepřátelské flotile uprostřed oceánu. Úhelným kamenem je dle něj riziko přidružených škod. Protože v obou uvedených případech takové riziko v podstatě neexistuje, nelze užití jaderných zbraní pokládat za porušení humanitárního práva. Protože se soud s tímto nevypořádal, ponechal tak dle něj prostor pro dohady a spekulace.¹⁶⁵

*Posudek Mezinárodního soudního dvora je právně nezávazný a některé státy v čele s USA jeho závěry odmítají.*¹⁶⁶ *Otázka legality užití jaderných zbraní tak nadále zůstává částečně nejasná.*

6.2. Konvenční zbraně

Petrohradská deklarace

Deklarace petrohradská o zákazu používání výbušných nábojů ve válce *zakázala užití jakýchkoliv nábojů lehčích než 400 g, které jsou výbušné nebo obsahují třaskavé či zápalné látky.* Tento typ munice se osvědčil při útocích např. na dřevěné vozy s municí tažené koňmi. Technický pokrok však posléze tyto projektily zdokonalil natolik, že explodovaly i při kontaktu s měkkou lidskou tkání. Vyvstala tak otázka, zda taková munice příliš nezvyšuje utrpení vojáků. Na návrh ruského cara se pak v Petrohradě sešla mezinárodní

¹⁶²) Res. 49/75 K.

¹⁶³) *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, p. 44.

¹⁶⁴) SCHMITT, Michael N. *Humanitarian Law and the Environment*, p. 293.

¹⁶⁵) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 79.

¹⁶⁶) SCHMITT, Michael N. *Humanitarian Law and the Environment*, p. 293.

vojenská komise, která měla tuto otázku zkoumat.¹⁶⁷ Hmotnost 400 g se zvolila jako dělící čára mezi municí dělostřeleckou a municí pro ruční zbraně. Dělostřelecká munice je určena k zasažení „pevných“ cílů (opevnění ap.), a proto u ní výbušná, třaskavá či zápalná povaha neodporuje zákonům lidskosti, přestože může zvýšit utrpení náhodně zasaženého vojáka. Naproti tomu munice pro ruční zbraně je určena k zasažení komбатantů, a proto nelze jejich utrpení zvyšovat výbušnou, třaskavou či zápalnou povahou projektilů.¹⁶⁸

Zákaz užití této munice má dnes obyčejovou povahu.¹⁶⁹

Haagská konference v roce 1899

IV. deklarace haagské konference z roku 1899 zakázala *užití nábojů, jež se v lidském těle snadno rozšiřují nebo zplošťují*. K takovým nábojům patří např. projektily s tvrdou schránkou, jež nepokrývá zcela jádro, nebo střely se zářezy. Tyto náboje se tradičně nazývají střely „dum-dum“, a to podle britské továrny v Indii, kde se poprvé začaly vyrábět.¹⁷⁰ **Zákaz užití těchto nábojů má dnes obyčejovou povahu**¹⁷¹ a Římský statut mezinárodního trestního soudu porušení tohoto zákazu *označuje za válečný zločin*.¹⁷²

Řád války pozemní z roku 1899 zakázal užití jedů a zbraní otrávených (článek 23 a). Zákaz užití jedu zahrnuje zejména zákaz otrávení vody (např. studní) a potravin, zatímco příkladem otrávené zbraně mohou být otrávené šípy či oštěpy.¹⁷³ Zákaz užití jedů a zbraní otrávených má obyčejovou povahu¹⁷⁴ a jeho porušení představuje válečný zločin.¹⁷⁵

Haagská konference v roce 1907

Pokud jde o bojové prostředky, znamenala Haagská konference v roce 1907 posun zejména v námořní válce. Již v té době panovala shoda, že **námořní miny** ohrožují svobodu námořní plavby, a proto je třeba jejich užití regulovat.¹⁷⁶ To vedlo ke sjednání *Úmluvy o kladení podmořských samočinných dotekových min*. Kromě min tato úmluva omezuje i užití **torpéd**, protože torpédu, které minulo svůj cíl, se tak stává volně plovoucí minou.¹⁷⁷ Článek 1 úmluvy zakazuje:

- 1) kladení nezakotvených samočinných dotekových min, které nejsou upraveny tak, aby se staly neškodnými nejpozději hodinu poté, co nad nimi strana v konfliktu ztratí kontrolu,
- 2) kladení zakotvených samočinných dotekových min, jestliže se nestanou neškodnými, jakmile se utrhnou od zakotvení a

¹⁶⁷) KALSHOVEN, Frits. Arms, Armaments and International Law, p. 205.

¹⁶⁸) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 63 – 64.

¹⁶⁹) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 272.

¹⁷⁰) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 64.

¹⁷¹) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 268.

¹⁷²) *Rome Statute of the International Criminal Court*, Article 8 para. 2 letter b) (xix)

¹⁷³) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 63.

¹⁷⁴) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 251.

¹⁷⁵) *Rome Statute of the International Criminal Court*, Article 8 para. 2 letter b) (xvii)

¹⁷⁶) DETTER, I. *The Law of War*, p. 229.

¹⁷⁷) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 71.

3) užívání torpéd, které se nestanou neškodnými poté, co minou cíl.

Článek 2 pak zakázal kladení samočinných dotekových min před břehy a přístavy protivníka s jediným cílem přerušit obchodní plavbu. Smluvní strany se dále v článku 3 zavázaly činit všechna opatření na ochranu pokojné plavby a označit nebezpečné oblasti. Dle článku 5 jsou pak smluvní strany povinny po skončení války položené miny odstranit.

Úmluva z roku 1907 usiluje zejména o ochranu svobodné plavby a zakazuje v podstatě nerozlišující užívání min, ačkoliv pojem nerozlišující neužívá.¹⁷⁸ Žádná pozdější úmluva otázku námořních min neupravila a úmluva z roku 1907 tak nadále zůstává výlučným pramenem v této otázce.

Úmluva o některých typech konvenčních zbraní z roku 1980.

V průběhu 20. století otázku konvenčních zbraní zastínil rozvoj zbraní hromadného ničení. MVČK však v období po 2. světové válce vytrvale poukazoval na nutnost právní regulace i v této oblasti.¹⁷⁹ Jeho volání dopřála sluchu OSN. V roce 1972 Valné shromáždění požádalo Generálního tajemníka, aby prozkoumal stávající pravidla omezující užití zbraní a podal o tom zprávu.¹⁸⁰

Otázkou konvenčních zbraní se původně zabývala Konference o potvrzení a rozvoji mezinárodního humanitárního práva aplikovatelného v ozbrojených konfliktech, jejímž výsledkem byly dodatkové protokoly k ženevským úmluvám. Hned na počátku konference v roce 1974 byl ustaven výbor *ad hoc* pro konvenční zbraně. Postupně se však ukázalo, že v rámci konference se potřebný konsensus nenalezne a že problematiku konvenčních zbraní bude potřeba vyčlenit. Iniciativy se opět chopil MVČK, který svolal konferenci vládních expertů o užití některých konvenčních zbraní. Konference se sešla poprvé v roce 1974 v Lucernu a podruhé v roce 1976 v Luganu.¹⁸¹ Do hry opět vstoupila OSN. Valné shromáždění na základě výsledků konference rozhodlo o svolání mezinárodní konference o konvenčních zbraních.¹⁸² V roce 1980 pak byl sjednán text **Úmluvy o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky.** Úmluva pak byla otevřena k podpisu v New Yorku dne 10. dubna 1981 a účinnosti nabyla 2. prosince 1983.¹⁸³

Tato úmluva se někdy s nadsázkou označuje za „Popelku“ humanitárního práva. V 80. letech 20. století řada vojensky významných států odmítala omezení, jež úmluva stanovila, zatímco rozvojové státy ji z velké části nepokládaly za významnou. V 90. letech 20. století se zájem o ni zvýšil v důsledku úsilí o zákaz protipěchotních min. Nicméně poté, co zákaz protipěchotních min byl pojat do samostatné úmluvy, zájem o úmluvu z roku 1980 opět poklesl.¹⁸⁴

¹⁷⁸⁾ POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 450.

¹⁷⁹⁾ Viz celk. MATHEWS, Robert J. The 1980 Convention on Certain Conventional Weapons: A useful framework despite earlier disappointments, p. 991 – 993.

¹⁸⁰⁾ DETTER, I. *The Law of War*, p. 214.

¹⁸¹⁾ MATHEWS, Robert J. The 1980 Convention on Certain Conventional Weapons: A useful framework despite earlier disappointments, p. 993 – 994.

¹⁸²⁾ DETTER, I. *The Law of War*, p. 215.

¹⁸³⁾ MATHEWS, Robert J. The 1980 Convention on Certain Conventional Weapons: A useful framework despite earlier disappointments, p. 996.

¹⁸⁴⁾ Viz celk. MATHEWS, Robert J. The 1980 Convention on Certain Conventional Weapons: A useful framework despite earlier disappointments, p. 997 – 1002.

Samotná úmluva je pouze rámcová, protože se omezuje na technické otázky – působnost, podpis, ratifikace, vstup v platnost ap. *Věcná pravidla upravující jednotlivé bojové prostředky jsou rozčleněna do tří protokolů, jež jsou součástí úmluvy.* Stát, který se stává smluvní stranou, musí vyslovit souhlas být vázán alespoň dvěma protokoly (článek 4 odst. 3). Každý protokol, kterým je smluvní strana vázána, tvoří pro ni nedílnou součást úmluvy (článek 4 odst. 5).

Protokol I zakazuje užití jakékoliv zbraně, jejímž primárním účinkem je zranění střepinami, které nejsou v lidské těle zjištělné rentgenovými paprsky. Zákaz těchto zbraní vychází z toho, že nejistitelnost rentgenovými paprsky v podstatě vylučuje léčbu a vyvolává tak nadměrné útrapy.¹⁸⁵ Zákaz se však vztahuje pouze na zbraně, jejichž „primárním“ účinkem je poranění takovými střepinami. Protokol nevylučuje použití zbraní, které mohou náhodně způsobit vniknutí takových třepin do lidského těla. Může se jednat např. o protitankové miny, jež jsou v plastovém obalu, který zabraňuje lokalizaci detektorem kovů. Jejich užití je legální, přestože exploze může vést k poranění nezjistitelnými střepinami. Zákaz se dále nevztahuje na zbraně, které poraňují střepinami zjištělnými. Příkladem mohou být tříštivé hlavice poraňující ocelovými šipkami.¹⁸⁶ *Zákaz užití zbraní zraňujících nezjistitelnými střepinami má rovněž obyčejovou povahu.*¹⁸⁷

Protokol II upravuje užití (pozemních) min, nástrah a podobných prostředků, jež se někdy souhrnně označují jako „zrádné“ zbraně.¹⁸⁸ V tomto případě se nejedná o úplný zákaz, nýbrž pouze o omezení užití. Protokol byl významně novelizován v roce 1996. Tato publikace rozebírá protokol v tomto novelizovaném znění.

„Minou“ se, ve smyslu protokolu, rozumí veškerá munice umístěná pod zemí, nad zemí nebo v blízkosti země či jiného povrchu a zkonstruovaná tak, aby explodovala přítomností, blízkostí nebo kontaktem osoby či vozidla (článek 2 odst. 1). Článek 1 odst. 1 z definice vylučuje protilodní miny užívané na moři či na vnitrozemských vodních cestách (námořní miny).

„Minou pro minování na dálku“ se rozumí mina, která není umísťována přímo, ale je dopravována pomocí dělostřelectva, řízené střely, rakety, minomety nebo podobnými prostředky či svrhována z letadel (článek 2 odst. 2).

„Protipěchotní mina“ označuje minu zkonstruovanou především tak, aby explodovala přítomností, blízkostí nebo kontaktem osoby, a způsobující zneschopnění, zranění nebo usmrcení (článek 2 odst. 3).

„Nástraha“ znamená jakýkoliv prostředek či materiál, který je určen, zkonstruován nebo uzpůsoben k zabití či poranění a který působí neočekávaně při styku nebo přiblížení osoby k zdánlivě neškodnému objektu nebo při provádění zdánlivě bezpečného úkonu (článek 2 odst. 4).

„Jiným prostředkem se rozumí ručně umístěná munice a prostředky, včetně improvizovaných výbušných prostředků, určené k zabití, poranění či poškození, jež jsou aktivovány ručně, dálkovým ovládáním či automaticky po uplynutí určité doby.

Na všechna užití všech zbraní spadajících do působnosti protokolu se dle článku 3 vztahují následující omezení:

- 1) Nesmějí být použity takové zbraně, které jsou svým určením nebo povahou zaměřeny na to, aby způsobily nadměrná zranění či zbytečné útrapy (odst. 3). Toto ustanovení

¹⁸⁵) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 65.

¹⁸⁶) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 71. DETTER, I. *The Law of War*, p. 217.

¹⁸⁷) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 275.

¹⁸⁸) Viz např. DETTER, I. *The Law of War*, p. 218.

nepřináší nic nového, nýbrž pouze aplikuje základní pravidla obsažená v článku 35 Protokolu I z roku 1977 na zrádné zbraně.

- 2) Jsou zakázány takové zbraně, jež detonují přítomností běžných minohledaček (odst. 5).
- 3) Jsou zakázány miny opatřené zařízením znemožňujícím manipulaci (odst. 6).
- 4) Nesmějí být zaměřovány na civilní obyvatelstvo jako takové či na jednotlivé civilní osoby. Toto ustanovení je poněkud nadbytečné, protože humanitární právo všeobecně zakazuje útoky na civilní obyvatelstvo nebo jednotlivé civilní osoby.¹⁸⁹
- 5) Nesmějí být použity nerozlišujícím způsobem (odst. 8). Definice nerozlišujícího užití se v podstatě shoduje s vymezením nerozlišujících útoků obsaženým v článku 51 odst. 4 a 5 Protokolu I z roku 1977.

Článek 3 dále smluvní strany zavazuje k učinění všech možných preventivních opatření na ochranu civilních osob před účinky zbraní spadajících do působnosti protokolu (odst. 10) a výslovně požaduje včasnou výstrahu před prostředky, jež by mohly postihnout civilní obyvatelstvo, s výjimkou případů, kdy to okolnosti nedovolí (odst. 11).

Pokud jde o protipěchotní miny, článek 4 zakazuje užití min, které nelze detekovat. Na protipěchotní miny jiné, než miny pro minování na dálku se pak vztahují ještě další omezení. Pokud nevyhovují podmínkám, jež Technická příloha k protokolu stanovila pro samodestrukci a samodezadjustaci, mohou být používány pouze za velmi přísných podmínek (článek 5 odst. 2, 3, 4 a 5).

Článek 6 omezil **užití min pro minování na dálku**. Užití všech min tohoto typu musí být zaznamenáno (odst. 1). Protipěchotní miny musí vyhovovat ustanovením Technické přílohy o samodestrukci a samodezadjustaci (odst. 2) a ostatní miny pro minování na dálku musí mít účinný samodestrukční či samoneutralizační mechanismus a záložní dezadjustační mechanismus tak, aby mina přestala fungovat, až přestane sloužit vojenskému účelu (odst. 3). Odst. 4 téhož článku pak požaduje, pokud to okolnosti dovolí, včasnou výstrahu civilnímu obyvatelstvu, jež mohou miny pro minování na dálku zasáhnout.

Podle článku 6 pak **užití nástrah a jiných prostředků** podléhá několika omezením. Odstavce 1 a 2 se vztahují na prostředky, jež jsou obzvláště „zrádné“. Jsou zakázány všechny nástražné miny ve formě zdánlivě neškodného objektu, který je zvláště určen a zkonstruován tak, aby obsahoval výbušný materiál a detonoval, když dojde ke střetu s ním nebo přiblížení k němu. Toto ustanovení však nezakazuje zaminování už existujícího neškodného objektu. Lze tak např. zaminovat kameru, nelze ale užívat miny vyrobené tak, aby vypadaly jako kamera.¹⁹⁰ Odst. 1 zakazuje užívání nástrah a jiných prostředků, jež jsou jakýmkoliv způsobem spojovány nebo uváděny do souvislosti s:

- a) mezinárodně uznávanými ochrannými symboly, znaky či signály,
- b) nemocnými, raněnými či mrtvými osobami,
- c) pohřebními či kremačními místy či hroby,
- d) lékařskými prostředky, vybavením, zásilkami nebo lékařskou dopravou,
- e) dětskými hračkami či jinými přenosnými předměty nebo výrobky zvláště určenými pro stravu, zdraví, hygienu, ošacení či výchovu dětí,
- f) potravinami nebo nápoji,
- g) kuchyňskými potřebami nebo nástroji, pokud nejsou ve vojenských zařízeních, postaveních či vojenských zásobovacích skladech,
- h) objekty čistě náboženského charakteru,

¹⁸⁹⁾ Viz např. DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 66.

¹⁹⁰⁾ DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 66.

- i) historickými památkami, uměleckými díly a místy pro konání bohoslužeb, jež představují kulturní nebo duchovní dědictví národů,
- j) zvířaty nebo zdechlinami.

Jiné než shora uvedené obzvláště zrádné nástrahy a jiné prostředky pak podléhají několika obecným omezením. Nelze je používat ve městě, vesnici nebo v jiném prostoru s obdobnou koncentrací civilních osob, pokud v něm neprobíhá nebo nehrozí střet mezi pozemními silami. Z tohoto pravidla se však stanovují dvě výjimky. Užití i v těchto prostorech tak bude legální, pokud zbraně jsou umístěny ve vojenském objektu či v jeho těsné blízkosti nebo byla přijata opatření na ochranu civilních osob odst. 3).

Protokol II pak smluvním stranám ukládá povinnost zaznamenávání minových polí a předávání informací o nich. Podle článku 9 odst. 1 jsou smluvní strany povinny zaznamenávat veškeré informace týkající se minových polí, zaminovaných prostorů, min, nástrah a jiných prostředků. Po skončení aktivního nepřátelství mají strany v konfliktu povinnost učinit všechna nezbytná a vhodná opatření na ochranu civilních osob, poskytnou si navzájem informace o minových polích a tyto informace poskytnout též Generálnímu tajemníkovi OSN (odst. 2).

Strany v konfliktu dále mají povinnost odstranit veškeré miny, nástrahy a jiné prostředky v oblastech, které kontrolují (článek 10 odst. 1 a 1).

Pokud jde o nástrahy, studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK dovozuje, že mezinárodní obyčej zakazuje užití nástrah, jež jsou jakýmkoliv způsobem spojovány nebo uváděny do souvislosti s objekty nebo osobami oprávněnými ke zvláštní ochraně podle mezinárodního humanitárního práva nebo s objekty, jež mohou přitahovat pozornost civilistů.¹⁹¹ Pokud jde o miny, studie dovozuje tři obyčejová pravidla:

- 1) Při jejich užití se musí věnovat zvláštní péče omezení jejich nerozlišujících účinků.
- 2) Strany v konfliktu musejí v co nejširší míře zaznamenávat jejich položení.
- 3) Po skončení aktivního nepřátelství strana v konfliktu, jež miny užila, musí je odstranit či zneškodnit nebo odstranění usnadnit.¹⁹²

Protokol III omezil užití zápalných zbraní. Tento kodifikační počín reaguje zejména na zkušenosti z Vietnamské války. Zápalné zbraně mohou mít při rozsáhlém užití nerozlišující účinky a zranění, která jsou velmi bolestivá a vyžadují náročnou lékařskou péči.¹⁹³

Protokol zápalné zbraně vymezuje pozitivně i negativně. Zápalnou zbraní se tak rozumí zbraň, která je v první řadě zaměřena na zapálení objektů nebo způsobení popálenin osobám působením ohně, tepla nebo kombinací ohně a tepla, které způsobuje chemická reakce látky dopravené na cíl. Z definice jsou naopak vyloučeny zbraně, jež mohou mít náhodný zápalný účinek (světlice, hledače, kouřové nebo signální systémy) a průrazná, výbušná nebo tříštivá munice užívaná proti „tvrdým“ cílům s dodatečným zápalným efektem, pokud tento efekt není určen ke způsobení popálenin osobám. Zápalné zbraně tak zahrnují např. plamenomety, fúgasy či různé nosiče zápalných látek. (článek 1 odst. 1).

Zápalné zbraně nesmějí být užity k útoku na civilní obyvatelstvo, jednotlivé civilní osoby či civilní objekty (článek 2 odst. 1). Vojenský objekt ležící uvnitř koncentrace civilního obyvatelstva nesmí být za žádných okolností předmětem útoku zápalnými zbraněmi dopravovanými na dálku. Útok jinými zápalnými zbraněmi na takový vojenský objekt je přípustný pouze za předpokladu, že je jasně oddělen od koncentrace civilního obyvatelstva

¹⁹¹⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 278.

¹⁹²⁾ *Ibid.*, p. 280 – 286.

¹⁹³⁾ DETTER, I. *The Law of War*, p. 223 – 224.

a jsou učiněna veškerá možná preventivní opatření pro omezení zápalných účinků na tento vojenský objekt a pro zabránění vzniku přidružených škod či alespoň pro jejich omezení (článek 2 odst. 2 a 3). Zápalné zbraně nesmějí být užity ani k útoku na lesní nebo jiné porosty s výjimkou případů, kdy slouží k maskování vojenských cílů či jsou samy vojenským cílem (článek 2 odst. 4). Toto ustanovení se někdy nazývá „džunglovou výjimkou“. Nepochybně se tak reaguje na situace, ve kterých se nacházela americká armáda ve Vietnamu, kdy tropická vegetace sloužila jako úkryt vojákům Viet Congu. Tato výjimka je však problematičtější, a to zejména v případě států pokrytých přirozenou tropickou džunglí, jež může ukrývat jak vojenské, tak civilní cíle.¹⁹⁴

Kombatanti, pokud nejsou uvnitř koncentrace civilního obyvatelstva, tak nepoživají ochranu proti zápalným látkám. Ačkoliv se protokol výslovně nezmiňuje o napalmu, tato zápalná látka nepochybně vyhovuje jeho definici zápalné zbraně. *Za podmínek stanovených protokolem je tak použití napalmu proti kombatantům a vojenským objektům legální.*¹⁹⁵

Studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK dovozuje dvě obyčejová pravidla upravující užití zápalných zbraní:

- 1) Při jejich užití musí být věnována zvláštní péče zabránění vzniku přidružených škod či alespoň jejich omezení.
- 2) Jejich užití proti osobám je zakázáno, pokud je možné k vyřazení z boje použít šetrnější zbraň.¹⁹⁶

V roce 1996 byl k úmluvě z roku 1980 připojen **Protokol IV** zakazující užití *oslepujících laserových zbraní*. Za oslepující se pokládá taková laserová zbraň, jejímž výlučným bojovým účinkem nebo jedním z bojových účinků je způsobení trvalého oslepnutí nechráněného zraku, tedy nechráněných očí nebo očí opatřených pomůckami korigující zrak (článek 1). Zákaz se nevztahuje na laserové systémy, jež mohou způsobit náhodné nebo průvodní oslepnutí (článek 3). Protokol dále zakazuje předávání takových zbraní, ale nezakazuje jejich výrobu. Zákaz užití oslepujících laserových zbraní je zároveň pravidlem obyčejovým.¹⁹⁷

V roce 2003 byl k úmluvě z roku 1980 připojen **Protokol V o výbušných pozůstatcích války**. Mezinárodní společenství tak reaguje na problém, jehož naléhavost se pociťovala již delší dobu. Každý ozbrojený konflikt tento problém přináší, protože na bojištích zůstane nevybuchlá munice, která zahrnuje např. dělostřeleckou munici, ruční granáty, letecké bomby či rakety. Odklizení této nevybuchlé munice může trvat i několik desítek let. Výbušné pozůstatky války tak po dlouhou dobu zabíjí a mrzačí především civilní obyvatelstvo a ztěžují tak poválečnou rekonstrukci. V současnosti se odhaduje, že výbušné pozůstatky války se nachází na území 82 států. Pokud jde o válku v Iráku, počet kusů nevybuchlé munice svržené koaličními jednotkami se pohybuje v řádu desítek tisíc. Protokol V tak vlastně doplňuje zákaz protipěchotních min z roku 1997 (viz níže).¹⁹⁸

Protokol výbušné pozůstatky války definuje jako nevybuchlou výzbroj a opuštěnou výbušnou výzbroj (článek 2). Smluvní strany přebírají základní *povinnost odklídit* po skončení nepřátelství výbušné pozůstatky války na územích pod jejich kontrolou. Než bude munice odklizená, musí smluvní strana učinit *opatření ke snížení nebezpečí*, jež výbušné

¹⁹⁴) DETTER, I. *The Law of War*, p. 226.

¹⁹⁵) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 72.

¹⁹⁶) HENCKAERTS, J. M.- DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 287 – 291.

¹⁹⁷) *Ibid.*, p. 292.

¹⁹⁸) MARESCA, Louis. A new protocol on explosive remnants of war: The history and negotiations of Protocol V to the 1980 Convention on Certain Conventional Weapons, p. 815 – 816.

pozůstatky války vyvolávají. Pomoc při odklizení přitom musí poskytnou ta válčící stran, jejíž vojenské operace výbušné pozůstatky války způsobily (článek 3). Článek 4 pak smluvním stranám ukládá **povinnost zaznamenávat** v největším možném rozsahu užití či opuštění výbušné výzbroje a stranám v konfliktu povinnost po skončení nepřátelství tyto **informace poskytnout** ostatním válčícím stranám, OSN a dalším mezinárodním organizacím. Podle článku 5 jsou pak smluvní strany povinny učinit všechna možná opatření k ochraně civilního obyvatelstva před výbušnými pozůstatky války na území pod jejich kontrolou a článek 6 tuto povinnost rozšiřuje o ochranu humanitárních organizací.

Úmluva o zákazu protipěchotních min z roku 1997

V průběhu 90. let 20. století začalo mezinárodní společenství velmi citlivě vnímat škodlivé důsledky užívání protipěchotních min. Přestože tyto miny představují tradiční bojový prostředek, jež se osvědčil zejména v obraně, jejich rozšířené užívání vede k nerozlišujícím účinkům. Protipěchotní miny podobně jako jiná nevybuchlá munice zůstávají v regionech postižených válkou dlouhou dobu po skončení nepřátelství a zabíjí a mrzačí civilní osoby. V roce 1999 se ve světě nacházelo 110 miliónů nastražených protipěchotních min. Tyto miny ročně zabíjí nebo zmrzačí 26 tisíc lidí, přičemž v 90 % se jedná o civilisty. Jenom v Afganistánu se nachází kolem 10 miliónů protipěchotních min. Pozornost k tomuto problému obrátila zejména Mezinárodní kampaň za zákaz min vedená princeznou Dianou.¹⁹⁹

Ustanovení protokol II k Úmluvě o některých typech konvenčních zbraní z roku 1980 se v 90. letech 20. století všeobecně začala pokládat za nedostatečná.²⁰⁰ Úsilí o zákaz protipěchotních min vedlo nejdříve v roce 1996 k novelizaci tohoto protokolu a **v roce 1997 ke sjednání Úmluvy o zákazu užití, hromadění, výroby a převádění protipěchotních min a o jejich zničení**. Úmluva přitom byla sjednána v rekordním čase. Kodifikační proces zahájila schůzka ve Vídni v únoru 1997 a ještě na sklonku téhož roku se úmluva otevřela k podpisu. Stejně tak i ratifikační proces postupoval rychle a úmluva nabyla účinnosti 1. března 1999.

Protipěchotní mina se v úmluvě definuje jako mina určená k detonaci přítomností či blízkostí osoby nebo kontaktem s ní. Úmluva se tak nevztahuje na protitankové miny. Pro ČR, jež je vázána jak úmluvou z roku 1997, tak protokolem II z roku 1980 ve znění z roku 1997, tak platí úplný zákaz užití protipěchotních min, zatímco pokud jde o protitankové miny, platí pouze omezení užití stanovená Protokolem II. Avšak pro státy, jež nejsou smluvní stranou úmluvy z roku 1997, platí pouze omezení pro užití protitankových a protipěchotních min.

6.3. Některé specifické zbraně

Nesmrtící zbraně

Otázka nesmrtících zbraní se stala aktuální v průběhu 90. let 20. století, kdy zájem o tento typ zbraní postupně narůstal. *Nesmrtící zbraně se definují* jako zbraně, jež jsou výslovně určené a primárně užívané k (dočasnému) vyřazení osob a materiálu z boje při

¹⁹⁹) DETTER, I. *The Law of War*, p. 227.

²⁰⁰) DINSTEN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 67 – 68.

minimalizaci úmrtí či trvalých zranění osob a nežádoucích škod na materiálu a na životním prostředí.²⁰¹

Platné mezinárodní právo výslovně upravuje užití pouze dvou nesmrtících zbraní. Úmluva o zákazu chemických zbraní z roku 1993 zakazuje užití nesmrtících chemikálií a Protokol IV z roku 1996 k Úmluvě o některých typech konvenčních zbraní z roku 1980 zakazuje užití oslepujících laserových zbraní (viz výše). Věda však dokázala vyvinout celou řadu dalších nesmrtících zbraní, k nimž patří kromě jiného:

- 1) zbraně využívající kinetickou energii: gumové projektily, vodní děla, dřevěné kolíky, projektily s pěnovou gumou a další,
- 2) elektrické zbraně: omračující pušky, bezdrátové elektrické zbraně, laserem indukované plasmové zbraně a další,
- 3) akustické zbraně: akustické generátory, akustická děla, infrazvukové zbraně a další,
- 4) zbraně využívající řízenou energii: lasery, mikrovlnné zbraně a další,
- 5) chemikálie: herbicidy, lepkavá pěna, generátory mlhy, chemikálie znehodnocující materiál a další,
- 6) biologické prostředky: bakterie znehodnocující paliva, prostředky znehodnocující úrodu a další,
- 7) kombinované technologie: zařízení pro kineticko-chemickou či opticko-chemickou disperzi a další.²⁰²

Zastánci nesmrtících zbraní tvrdí, že tyto zbraně se od tradičních smrtících zbraní liší nejen po stránce technologické, ale i po stránce etické. Tyto zbraně jsou údajně morálně nadřazené, neboť vojenského cíle se dá dosáhnout pouhým vyřazením z boje namísto zabítí. Tyto zvláštnosti pak dle zastánců odůvodňují zvláštní právní režim pro tyto zbraně.

Naproti tomu odpůrci trvají na tom, že legalitu použití každé jednotlivé nesmrtící zbraně je nutné posuzovat podle platných pravidel mezinárodního humanitárního práva, jako je tomu u zbraní smrtících. Přívlasek „nesmrtící“ přitom vyvolává pochybnosti. Lékaři varují, že rozdíl mezi jedem a drogou spočívá pouze v dávce. Nejen chemikálie, ale např. i infrazvuk, plasma, mikrovlny či gumové projektily mohou jak vyřadit z boje, tak zabít. Když se vezme v úvahu, že konvenční smrtící zbraně způsobují průměrnou úmrtnost v poli pouze na úrovni 20 – 25 %, tak „nesmrtící“ zbraně mohou být za jistých okolností více „smrtící“ než tradiční konvenční zbraně. Některé nesmrtící zbraně přitom způsobují nový typ poranění, pro jejichž léčbu v některých případech nemusí existovat prověřené lékařské postupy. Vojáci se tak z války nebudou vracet s jizvami a bez amputovaných údů, nýbrž s epilepsií či psychózou.²⁰³

Nesmrtící zbraně však vyvolávají i další otázky. Jestliže válčící strana má k dispozici nesmrtící zbraně, musí je použít před nasazením zbraní smrtících? Nebo znamenají nesmrtící zbraně nějaké další omezení pro užití zbraní smrtících? Odpovědi na tyto otázky zůstávají nejasné. Nicméně oficiální politika NATO obě otázky zodpovídá negativně. Nesmrtící zbraně neznamenají závazek užít je přednostně ani nepředstavují žádné omezení pro užití smrtících zbraní.²⁰⁴

Platné mezinárodní právo nestanovuje žádný zvláštní režim pro nesmrtící zbraně. Tyto zbraně samy o osobě nejsou nelegální, ale ani je nelze pokládat za „lidštější“. Legalita

²⁰¹⁾ FIDLER, David P. The meaning of Moscow: „Non-lethal“ weapons and international law in the early 21st century, p. 528 – 529.

²⁰²⁾ FIDLER, David P. The meaning of Moscow: „Non-lethal“ weapons and international law in the early 21st century, p. 528.

²⁰³⁾ COUPLAND, Robin M. „Non-lethal“ weapons: precipitating a new arms race.

²⁰⁴⁾ NATO policy on non-lethal weapons, Press Statement (13 Oct. 1999), <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p991013e.htm> (11.12.2006)

jejich užití se tak v každém jednotlivém případě musí posuzovat podle pravidel, jež jsou stejná i pro zbraně smrtící.

Enviromentální zbraně

Otázka prostředků měnících životních prostředí se dostala na pořad jednání konference Výboru pro odzbrojení v roce 1974 na návrh Švédska. V témže roce Valné shromáždění OSN přijalo rezoluci, jíž konferenci požádala o sjednání úmluvy o této otázce. **Výsledkem se v roce 1977 stala Úmluva o zákazu vojenského nebo jakéhokoliv jiného nepřátelského použití prostředků měnících životní prostředí.**²⁰⁵ Státy zde převzaly primární závazek neuchylovat se k vojenskému nebo jakémukoliv jinému nepřátelskému použití prostředků měnících životní prostředí, které mají rozsáhlé, dlouhodobé nebo vážné účinky (článek 1). K tomuto ustanovení konference přijala interpretační memorandum, jež však netvoří součást úmluvy. Dle memoranda se účinky pokládají za **rozsáhlé**, pokud zahrnují území několika set čtverečních kilometrů, **dlouhodobost** znamená období několika měsíců či přibližně ročního období a **vážnost** účinků obnáší významné rozrušení či poškození lidského života nebo přírodních a ekonomických zdrojů či jiného bohatství.²⁰⁶ **Článek 2 úmluvy pak prostředky měnící životní prostředí definuje** jako prostředky, jež pomocí záměrného řízení přírodních procesů vyvolávají změny dynamiky, složení nebo struktury Země, včetně její bioty, litosféry, hydrosféry, atmosféry či kosmického prostoru. Toto ustanovení je možné rovněž pokládat za definici životního prostředí. Je však zajímavé, že tato definice vynechala pedosféru a na druhé strany překvapivě zahrnula kosmický prostor.

7. Ochrana kulturních statků

Kulturní statky představují kulturní dědictví lidstva a symbolizují hodnoty lidské osobnosti a lidské civilizace. Tvoří pojítko mezi současností a minulostí a všem budoucím generacím sdělují, kdo jsou a odkud přicházejí. Jejich význam z nich činí součást sociální a kulturní identity člověka. V mnoha případech též vyjadřují náboženské vyznání a spirituální hodnoty.²⁰⁷

V mezinárodním společenství se přesvědčení, že kulturní statky si zasluhují zvláštní ochranu, začalo rodit už v průběhu napoleonských válek. Nicméně až do 2. světové války jejich ochranu upravovalo pouze několik dílčích ustanoveních roztroušených v různých mezinárodních úmluvách.²⁰⁸

Řád války pozemní z roku 1907 v článku 27 stanovil, že při obležení a bombardování mají být učiněna všechna potřebná opatření, aby se co nejvíce šetřilo budov věnovaných bohoslužbě, umění, vědě a dobročinnosti a historických památek, pokud je protivník nevyužívá k vojenským účelům. Tyto budovy pak měly být opatřeny zřetelnými zvláštními znameními, které příslušná válčící strana sdělí protivníkovi. Ochranu kulturních statků na okupovaných územích pak upravil článek 56, který stanovil, že objekty věnované bohoslužbě, dobro-

²⁰⁵) DETTER, I. *The Law of War*, p. 268 – 269.

²⁰⁶) GAOR, 31st Sess., 1976 Suppl. No. 27, A/31/27, paras. 297 – 333.

²⁰⁷) Viz celk. MERON, Theodor. *The Protection of Cultural property in the Event of Armed Conflict within the Case-law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, p. 41. DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 152 – 153.

²⁰⁸) Viz celk. ROGERS, A. P. V. *Law on the Battlefield*, p. 135 – 137.

činnosti, vyučování, umění a vědě, i kdyby náležely státu, se budou pokládat za soukromé vlastnictví. Výslovně se pak zakazovalo úmyslné zničení či poškození těchto objektů. Do článku 5 Úmluvy o bombardování námořními silami za války v roce 1907 pak bylo pojato ustanovení zcela totožné s článkem 27 Řádu války pozemní. Tato ustanovení se však nevztahovala na movité kulturní statky a ochrana, kterou poskytovaly, byla pouze podmíněná. Objekty ji pozbyly, pokud se jich využívalo k vojenským účelům.²⁰⁹

2. světová válka ukázal naprostou nedostatečnost stávající úpravy. Veliké množství historických budov, kulturních památek a jiných kulturních statků navždy zmizelo ze světa. Jako příklad lze uvést srovnání historického centra Varšavy se zemí na přímý Hitlerův rozkaz, spojenecké nálety na Norimberk, Drážďany či Braunschweig.²¹⁰ **Tyto tragické zkušenosti vedly v roce 1954 ke sjednání Úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu.**

Podle článku 1 úmluvy se za kulturní statky pokládají:

- a) *statky movité i nemovité, které mají velikou důležitost pro kulturní dědictví národů*, jako jsou památky architektonické, umělecké nebo historické, a to náboženské i světské, archeologická naleziště, stavební celky, které samy o osobě jsou historicky nebo umělecky zajímavé, umělecká díla, rukopisy, knihy nebo jiné předměty významu uměleckého, historického nebo archeologického jakož i vědecké sbírky a důležité sbírky knih, archiválií nebo reprodukcí statků výše uvedených,
- b) *budovy, jejichž hlavním a skutečným určením je uchovávání a vystavování movitých kulturních statků*, jako jsou muzea, velké knihovny, archivy a kryty určené za ozbrojeného konfliktu pro úschovu movitých kulturních statků a
- c) *střediska zahrnující značný počet kulturních statků (střediska kulturních památek).*

Ve srovnání s dřívějšími úmluvami tato definice ochranu v několika směrech významně rozšiřuje. Ochrana se tak nově vztahuje i na statky movité a na budovy, které slouží k uchovávání a vystavování movitých statků, i kdyby samy o osobě byly kulturně bezcenné. Zavádí se dále institut střediska kulturních statků, jež se pokládá za jediný chráněný objekt. Na druhou stranu se rozsah ochrany zužuje pouze na kulturní statky, které mají „velikou důležitost pro kulturní dědictví národů“. Tento obrat vyvolává interpretační obtíže. A. P. V. Rogers soudí, že význam kulturního statku musí přesahovat hranice státu.²¹¹ Naproti tomu Y. Dinstein dává článek 1 do souvislosti s preambulí úmluvy, která vyjadřuje přesvědčení smluvních stran, že poškození kulturních statků, ať patří kterémukoli národu, představuje poškození kulturního dědictví všeho lidstva, protože každý národ přispívá svým dílem ke světové kultuře. z toho dle něj vyplývá, že kulturní dědictví národů tvoří to, co jednotlivé státy pokládají za součást svého národního kulturního dědictví.²¹² Tento výklad lépe vyhovuje předmětu a účelu smlouvy i jejím dalším ustanovením a jeví se tak jako konsistentnější.

Smluvní strany úmluvy přebírají ve vztahu ke kulturním statkům dva základní závazky, a to závazek zabezpečit kulturní statky a závazek kulturní statky šetřit (článek 2). **Zabezpečení kulturních statků** znamená povinnost činit již v době míru vhodná opatření pro ochranu kulturních statků na vlastním území proti předvídatelným účinkům ozbrojeného konfliktu (článek 3). **Šetření kulturních statků** pak zahrnuje dvě povinnosti ve vztahu ke kulturním statkům jak na vlastním území, tak na území dalších smluvních stran:

²⁰⁹) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 154.

²¹⁰) Viz celk. ROGERS, A. P. V. *Law on the Battlefield*, p. 137 – 138. TOMAN, Jiri. *The Hague Convention – A Decisive Step taken by the International Community*, p. 11.

²¹¹) ROGERS, A. P. V. *Law on the Battlefield*, p. 140.

²¹²) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 157.

- a) povinnost nepoužívat tyto ostatky k účelům, které by je mohly vystavit nebezpečí zničení či poškození a
- b) povinnost zdržet se nepřátelských činů proti kulturním statkům (článek 4 odst.1).

Úmluva zavedla režim obecné a zvláštní ochrany. Obecnou ochranu kulturní statek pozbude, pokud to naléhavě vyžaduje vojenská nezbytnost (článek 4 odst. 2). Tomuto ustanovení se dostalo značné kritiky, protože významně ochranu kulturních statků snižuje.²¹³

Pod **zvláštní ochranou** může být podle článku 8 odst. 1 omezený počet krytů určených pro úschovu movitých kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, středisek kulturních památek a jiných nemovitých kulturních statků veliké důležitosti, jestliže:

- a) jsou v dostatečné vzdálenosti od velkého průmyslové střediska a od jakéhokoliv důležitého vojenského objektu představujícího citlivý bod, jako například letiště, rozhlasová stanice, závod pracující pro národní obranu, přístav nebo železniční stanice jisté důležitosti nebo velká komunikační linie a
- b) neužívá se jich pro vojenské účely.

Zvláštní ochrana je tak vyhrazena pouze pro omezený počet objektů veliké důležitosti. Zvláštní ochrana vzniká zápisem do Mezinárodního rejstříku kulturních statků pod zvláštní ochranou vedeného Generálním ředitelem UNESCO (článek 9 úmluvy a články 12 a 13 Prováděcího řádu). Kulturní statky pod zvláštní ochranou pak musí být označeny poznávacím znakem a přístupny mezinárodní kontrole (článek 10).

Ani zvláštní ochrana však není absolutní. Podle článku 11 odst. 2 zvláštní ochrana může být zrušena ve výjimečných případech nevyhnutelné vojenské nezbytnosti, a to jen po dobu trvání této nezbytnosti. O zrušení ochrany může rozhodnout pouze velitel útvaru velikosti alespoň divize. Formulace týkající se vojenské nezbytnosti je v tomto případě přísnější, nicméně i zde dochází k oslabení ochrany a obecnost formulace ponechává prostor pro různé výklady a zneužití. Zvláštní ochrana tak nepředstavuje ve srovnání s ochranou obecnou žádnou významnou výhodu.²¹⁴

Systém zvláštní ochrany se však v praxi příliš neosvědčil. Do Mezinárodního rejstříku kulturních statků pod zvláštní ochranou bylo zapsáno pouze jedno středisko kulturních památek a osm krytů s tím, že v roce 1994 byly tři kryty z rejstříku vyškrtнуты.²¹⁵ K přičinám nefunkčnosti tohoto systému patří zejména nerealistická podmínka požadující, aby se kulturní statky pod zvláštní ochranou nacházely v dostatečné vzdálenosti od velkého průmyslového střediska a od jakéhokoliv důležitého vojenského objektu. Nejcennější kulturní statky se zpravidla nacházejí v srdci měst v blízkosti celé řady potenciálních vojenských objektů. Rovněž tak není snadné posoudit, co představuje dostatečnou vzdálenost.²¹⁶ Významnou úlohu sehrála též polarita mezinárodních vztahů v období studené války, kdy kulturní dědictví bylo mnohdy obětováno politickým cílům.²¹⁷

Úmluva dále zavedla **rozlišovací znak kulturních statků**, kterým je štít dole zahrocený, úhlopříčně rozdělený na čtyři pole barvy královské a barvy bílé, přičemž modrými jsou čtverec, jehož roh tvoří hrot štítu, a trojúhelník nad ním. V případě kulturních statků pod

²¹³⁾ Viz např. DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 158

²¹⁴⁾ DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 160.

²¹⁵⁾ Zapsaným střediskem je Město Vatikán (zapsáno na žádost Svatého stolce den 18 ledna 1960). Zapsanými kryty jsou kryt v Alt-Aussee (zapsaný na žádost Rakouska dne 17. listopadu 1967), šest krytů v Zandvoortu, Heemskerku, Stlenwijkerwoldu a Maastrichtu (všechny zapsány na žádost Nizozemí dne 12. května 1969) a kryt v Oberrieder Stollen (zapsaný na žádost Německa dne 22. dubna 1978). Viz TOMAN, Jiri. *The Hague Convention – A Decisive Step taken by the International Community*, p. 17 – 18.

²¹⁶⁾ HENCKAERTS, Jean-Marie: *New rules for the protection of cultural property in armed conflict*, p. 607.

²¹⁷⁾ *Ibid.* J. Toman uvádí příklad Kambodže, kdy Khmérská republika žádala o zápis několika objektů. Viz TOMAN, Jiri. *The Hague Convention – A Decisive Step taken by the International Community*, p. 18.

zvláštní ochranou je tohoto znaku užito trojmo v trojúhelníkovém seskupení s jedním znakem dole (články 16 a 17).

Ochranu kulturních statků upravil též **Protokol I z roku 1977**. Článek 53 zakázal:

- a) provádět jakékoliv nepřátelské činy namířené proti historickým památkám, uměleckým dílům nebo místům pro konání bohoslužeb, které jsou kulturním nebo duchovním dědictvím národů a
- b) využívat takových objektů k podpoře vojenského úsilí.

Tyto zákazy přitom Protokol I stanovil bez újmy ustanovením Úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a dalších mezinárodních úmluv.

Ochrana přiznaná Protokolem I je absolutní a na rozdíl od úmluvy z roku 1954 nepřipouští žádnou výjimku či ztrátu ochrany na základě uplatnění vojenské nezbytnosti. Avšak vzhledem k tomu, že ochrana, kterou kulturním statkům přiznává, nemá vliv na aplikaci ustanovení úmluvy z roku 1954, smluvní strany této úmluvy mohou nadále uplatňovat argument vojenské nezbytnosti vedoucí ke ztrátě ochrany.²¹⁸

Protokol I pak v článku 85 odst. 4 písm. d označil za vážné porušení napadení jasně rozpoznatelných objektů podle článku 53, kterým byla zvláštní dohodou přiznána zvláštní ochrana, jestliže:

- a) došlo k jejich značnému poškození,
- b) neexistuje důkaz, že protější strana porušila zákaz využívání takových objektů k podpoře vojenského úsilí, a
- c) tyto objekty se nenacházejí v bezprostřední blízkosti vojenských objektů.

Rímský statut v ustanovení článku 8 odst. 2 písm. b (ix) pokládá za válečný zločin úmyslné vedení útoku proti budovám zasvěceným víře, vzdělání, umění, vědě nebo dobročinným účelům nebo historickým památkám, pokud se nejedná o vojenské objekty.

V roce 1999 byl k Úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu sjednán Druhý protokol²¹⁹, který její ustanovení rozvinul a zpřesnil a který rovněž odstranil některé její nedostatky. Zavádí se zde **institut zvýšené ochrany**, který není podmíněn dostatečnou vzdáleností od vojenských objektů. Zvýšenou ochranu mohou požívat kulturní statky, které splňují tři podmínky:

- 1) představují kulturní dědictví nejvyšší důležitosti pro lidstvo,
- 2) jsou chráněny dostatečnými vnitrostátními právními a administrativními opatřeními, jež uznávají jejich výjimečnou kulturní a historickou hodnotu a zajišťují nejvyšší míru ochrany,
- 3) nejsou užívány k vojenským účelům nebo k ochraně vojenských objektů a smluvní strana, do jejíž jurisdikce spadají, učinila prohlášení potvrzující, že k takovému užití nedojde (článek 15).

O přiznání zvýšené ochrany nově rozhoduje Výbor na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, který protokol zřizuje. Zvýšená ochrana je pak přiznána zápisem do Mezinárodního seznamu kulturních statků pod zvýšenou ochranou (články 11 a 24).

Ani zvýšená ochrana ovšem není absolutní. Podle odstavce 1 článku 13 kulturní statek ztratí zvýšenou ochranu buď na základě rozhodnutí Výboru na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, nebo na základě uplatnění vojenské nezbytnosti. Pokud jde o vojenskou nezbytnost, podle článku 13 odst. 1 písm. b kulturní statek pozbude zvýšenou ochranu, pokud se svým užitím stane vojenským objektem. V tomto případě však kulturní

²¹⁸⁾ DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 160 – 161.

²¹⁹⁾ Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, UNESCO Doc. HC/1999/7, autentické anglické znění je dostupné na internet. str. <http://unesco.unesco.org/images/0013/001306/130696geo.pdf>

statek může být učiněn předmětem útoku pouze za splnění relativně přísných podmínek stanovených odst. 2 článku 13:

- 1) útok představuje jediný možný způsob, jak ukončit závadné užívání kulturního statku,
- 2) při volbě prostředků a způsobů útoku se učiní všechna možná opatření tak, aby se při ukončení závadného užití zabránilo škodě na kulturním statku nebo aby se v každém případě tato škoda alespoň omezila a
- 3) s výhradou, že to požadavky bezprostřední sebeobrany nedovolí, bude útok nařízen na nejvyšší operační úrovni velení, bude dáno jednotkám protější strany včasné varování požadující ukončení závadného užití a bude poskytnuta přiměřená lhůta k nápravě.

Článek 13 významně rozvíjí, doplňuje a konkretizuje ustanovení úmluvy z roku 1954 a podstatně tak zužuje možné případy legálního útoku proti kulturním statkům mimořádné důležitosti.²²⁰

Druhý protokol v článku 6 zpřesnil i pravidla pro ztrátu všeobecné ochrany kulturních statků. Toto ustanovení navazuje na článek 4 úmluvy z roku 1954 a významně ho specifikuje.²²¹ Podle písmena a lze proti kulturnímu statku namířit nepřátelský akt pouze za splnění dvou podmínek:

- 1) kulturní statek byl svou funkcí přeměněn ve vojenský objekt a
- 2) není žádný jiný způsob, jak získat vojenskou výhodu podobné té, která vyplývá z namíření nepřátelského aktu proti kulturnímu statku.

Pododstavce c a d pak ještě dodávají další dvě podmínky: o ztrátě ochrany musí rozhodnout důstojník velící útvaru alespoň velikosti praporu, a pokud to okolnosti dovolí, musí být dáno účinné předchozí varování.

8. Preventivní opatření při útoku a proti následkům útoku

Právní úprava bojových prostředků a metod vedení boje zasazená do rámce zásady ochrany civilního obyvatelstva před účinky nepřátelství, zásady rozlišování a zásady proporcionality *představuje statický rozměr normativního rámce vedení bojových operací. Potřebnou dynamiku tomuto rámci dodává právní úprava preventivních opatření při útoku a proti následkům útoku*, jež ostatním normám haagského práva vdechuje život. Poprvé tuto problematiku uceleně upravil Protokol I z roku 1977 (články 57 a 58) a tato pravidla se všeobecně pokládají za obvyčejová.²²² Veškerá úprava přitom usiluje o ochranu civilního obyvatelstva před účinky nepřátelství.

Právní úprava preventivních opatření se vztahuje na všechny typy vojenských operací (včetně např. guerillové války, leteckého bombardování či boje v zastavěné oblasti) a zavazuje všechny státy s různě koncipovanými ozbrojenými silami užívajícími různou taktiku a způsob boje. *Tato úprava pokrývá širokou škálu nejrůznějších situací, jež za ozbrojeného konfliktu může nastat, a proto nezbytně vykazuje značnou míru flexibility ponechávajíc prostor pro uvážení při aplikaci na konkrétní situace. Rozhodování se při-*

²²⁰⁾ Srov. celk. HENCKAERTS, Jean-Marie: New rules for the protection of cultural property in armed conflict. p. 609 – 612. Srov. též. HLADÍK, Jan: The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the notion of military necessity, p. 621 – 630.

²²¹⁾ Srov. celk. HENCKAERTS, Jean-Marie: New rules for the protection of cultural property in armed conflict. p. 599 – 606, 611. Dále srov. HLADÍK, Jan: The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the notion of military necessity, p. 621 – 630.

²²²⁾ Viz celk. HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 51 – 76.

*tom ponechává v rukou vojenských velitelů.*²²³ Je zajímavé, že ustanovením Protokolu I se vytýká jak přílišná rigidita, tak přílišná volnost a neurčitost.²²⁴ Tato kritika zřejmě pramení z nepochopení některých důležitých aspektů problematiky. Níže uvedená pravidla musí být aplikována v dobré víře²²⁵ a jako interpretační kritérium se v praxi států a mezinárodních orgánů a organizací stále více prosazuje hledisko rozumného vojenského velitele.²²⁶

Mezinárodní právo ukládá povinnosti jak útočníkovi, tak tomu, kdo se brání. V prvním případě se jedná o preventivní opatření, jež je povinna učinit ta strana, která útok plánuje. Tato opatření směřují k ochraně civilního obyvatelstva druhé strany. V druhém případě se jedná o preventivní opatření, jež má učinit v zájmu ochrany vlastního civilního obyvatelstva stran, jež útok očekává.²²⁷

Preventivní opatření při útoku

Preventivní opatření při útoku zavazující vojenské velitele strany, jež plánuje útok proti druhé straně, upravuje článek 57 Protokolu I. Je nutné brát v úvahu, že ve skutečnosti bojístě vždy zahaluje „válečná mlha“ (*fog of war*). *Vojenští velitelé se často musí rozhodovat na základě nepřesných či neúplných informací či informací, u kterých se posléze ukáže, že byly mylné.* Nicméně velitel odpovídá za úspěch vojenské operace a musí se rozhodnout, a to mnohdy ve velmi krátkém čase, jenž nedovoluje ověření informací stávajících či získání informací nových. *Legalitu jeho rozhodnutí nelze hodnotit na základě informací, jež jsou k dispozici po skončení útoku, nýbrž na základě informací dostupných před zahájením útoku, a to světle toho, jak se tyto informace jevily příslušnému veliteli.* Několik států při ratifikaci protokolu I učinilo prohlášení v tomto směru. Do úvahy se tak berou „očekávané“ přidružené škody na místo „skutečných“ přidružených škod a „předpokládaná“ vojenská výhoda, jež měla být útokem získána.²²⁸

Po vojenských velitelích se požaduje, aby přijímala veškerá „možná“ (*feasible*) opatření. Při ratifikaci protokolu I některé státy učinily prohlášení, že *možná opatření zahrnují to, co praktické či prakticky uskutečnitelné s přihlédnutím ke všem aktuální okolnostem, včetně úspěchu vojenské operace a humanitárních ohledů.*²²⁹

Vojenští velitelé tak mají následující povinnosti:

- 1) *Učinit vše možné, aby ověřili, že cílem útoku je vojenský objekt* (článek 57 odst. 2 písm. a i). Potvrdit identifikaci objektu nikdy nebude možné s naprostou určitostí, ledaže by se velitel osobně vydal na inspekci (což je pochopitelně absurdní představa). Půjde tak o to ověřit status objektu na základě všech dostupných informací – např. informací

²²³) Srov. např. MULINEN, Frédéric de. Transformation of modern law of war into documents for practical application, p. 446.

²²⁴) Některé názory nauky cituje A. P. V. Rogers. Viz ROGERS, A. P. V. *Law on the Battlefield*, p. 97, 98.

²²⁵) Viz např. BURGER, James A. International humanitarian law nad the Kosovo crises: Lessons learned and to be learned, p. 132

²²⁶) Kritérium rozumného vojenského velitele použil Nejvyšší soud Izraele. Viz *Beit Sourik Village Council v. Israel* (June 30, 2004). Toto kritérium použila též Komise zřízená k přezkoumání letecké ofenzivy NATO proti Jugoslávské federální republice ve své závěrečné zprávě pro prokurátora Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii. Zpráva komise je citována v HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume II: Practice. Part 1*, p. 322.

²²⁷) MENCER, Gejza. Civilní obyvatelstvo a jeho ochrana v mezinárodním právu., s. 124 – 125.

²²⁸) ROGERS, A. P. V. *Law on the Battlefield*, p. 109 – 110.

²²⁹) ROGERS, A. P. V. Zero-casualty warfare, p. 175.

z vojenského průzkumu či informací od zpravodajských služeb.²³⁰ V případě pochybností pak platí presumpce civilního rázu objektu (článek 52 odst. 3 Protokolu I).

- 2) *Volit takové prostředky a metody útoku, aby se zabránilo vzniku přidružených škod nebo aby se tyto škody co nejvíce omezily* (článek 57 odst. 2 písm. a II). Jako příklad lze uvést útok na závod zbrojní výroby, který bude záměrně veden v noci, kdy se v objektu nachází jen minimum zaměstnanců.
- 3) *Nezahájit útok*, pokud lze předpokládat, že způsobí přidružené škody převyšující předpokládanou konkrétní a přímou vojenskou výhodu (článek 57 odst. 2 písm. a i).
- 4) *Útok odvolat či přerušit*, pokud se stane zřejmým, že objekt není vojenským objektem, který může být napaden, nebo že by útok mohl způsobit přidružené škody převyšující předpokládanou konkrétní a přímou vojenskou výhodu (článek 57 odst. 2 písm. b).
- 5) *Vydat varování civilnímu obyvatelstvu* (článek 57 odst. 2 písm. c). Varování musí být dáno v dostatečném předstihu a působivými prostředky. Tento požadavek se může jevit jako nerealistický, protože varováním se z útoku ztrácí prvek překvapení. Toto ustanovení je však třeba správně interpretovat. Povinnost dát varování se vztahuje pouze na útoky, jež mohou postihnout civilní obyvatelstvo. Pochopitelně tak není třeba dávat varování před útokem na opevněné pozice nepřítele na vojenské základně či před bombardováním vojenského letiště druhé strany. Varování nemusí být nijak specifické, aby se předešlo vyzaření plánů protivníkovi. Varování tak může být např. adresováno obyvatelstvu celé oblasti a může upozorňovat na rozšíření vojenských operací do této oblasti. Do tohoto ustanovení byla záměrně vložena úniková klauzule „ledaže to okolnosti nedovolí“. Bere se tak ohled na to, že u určitých útoků může prvek překvapení hrát mimořádnou úlohu.
- 6) Pokud je možné stejné vojenské výhody dosáhnout napadením několika vojenských objektů, *vybrat ten objekt, jehož napadení znamená nejmenší nebezpečí vzniku přidružených škod* (článek 57 odst. 3).

Preventivní opatření proti následkům útoků

Preventivní opatření proti následkům útoků jsou koncipována poněkud odlišně. Upravuje se zde vztah mezi stranou v konfliktu a jejím vlastním civilním obyvatelstvem, tedy oblast, do které mezinárodní právo s výjimkou mezinárodního práva lidských práv příliš nevstupuje. Část nauky to vede k závěru, že tato opatření mají pouze doporučující povahu.²³¹ Tento názor je třeba odmítnout. Nicméně větší citlivost preventivních opatření proti následkům útoků vedla zřejmě k tomu, že seznam těchto opatření je podstatně kratší než seznam opatření při útoku. Další zvláštnost spočívá v tom, že na provádění těchto opatření se budou ve velké míře podílet civilní úřady.²³²

Strany v konfliktu mají povinnost:

- 1) Učinit opatření, aby byly z blízkosti vojenských objektů přemístěny jednotlivé civilní osoby, civilní obyvatelstvo a civilní objekty (článek 58 písm. a).
- 2) Vyvarovat se umísťování vojenských objektů do hustě obydlených oblastí nebo do jejich blízkosti (článek 58 písm. b).

²³⁰) ROGERS, A. P. V. *Law on the Battlefield*, p. 96 – 97.

²³¹) Z české literatury viz zejm. MENCER, Gejza. Civilní obyvatelstvo a jeho ochrana v mezinárodním právu., s. 126.

²³²) ROGERS, A. P. V. *Law on the Battlefield*, p. 121.

Část nauky dovozuje nezbytnost ještě některých další preventivních opatření:

- 1) Pokud je možná volba mezi více obrannými postaveními, jež vedou k podobné vojenské výhodě, je nutné zvolit takové postavení, jež civilní obyvatelstvo vystaví nejmenšímu nebezpečí.
- 2) Civilní obyvatelstvo se z blízkosti vojenských objektů bude přemísťovat přednostně do oblasti jemu známé a bezpečné.
- 3) Pokud to taktická situace dovolí, bude civilnímu obyvatelstvu dáno účinné varování před obrannými opatřeními, jež ho mohou postihnout.²³³

9. Zvláštnosti námořní války

V průběhu 20. století výrazně poklesl význam tradičního rozlišování mezi válkou pozemní, námořní a leteckou. Pravidla humanitárního práva, jež byla nově vytvořena po 2. světové válce (zejména dodatkové protokoly k ženevským úmluvám) se vztahují na všechny typy operací, pokud mohou postihnout civilní obyvatelstvo. Mezinárodní obyčej současně rozšířil působnost řady pravidel, jež byla původně vytvořena pro pozemní válku, na operace námořní a letecké. *Významně se tak zúžila působnost pravidel tradičního práva námořní války. Tato pravidla se tak v podstatě uplatní pouze v případě bojové interakce dvou plavidel či plavidla a letadla, jež letí nad mořem.* Pokud jde o námořní bombardování objektů na souši či útok námořního letectva proti takovým objektům, řídí se tyto operace pravidly, jež byla vysvětlena v předchozích kapitolách.

Pravidla pro námořní válku byla kodifikována v několika úmluvách z roku 1907. V průběhu 20. století se námořní válka navzdory zásadnímu vývoji v řadě oblastí nedočkala re-kodifikace. Pouze Úmluva OSN o mořském právu z roku 1982 upravila některé dílčí otázky. *Z iniciativy Mezinárodního institutu humanitárního práva sídlícím v italském San Remu sestavila komise odborníků v roce 1994 Manuál mezinárodního práva aplikovatelného na ozbrojené konflikty na moři.*²³⁴ Přestože se jedná o dokument nezávazný, tento manuál představuje poměrně autoritativní zdroj.

Námořní válkou se rozumí nepřátelské akce vedené námořními silami:

- a) ve vnitřních vodách, pobřežním moři a souostrovních vodách nebo nad nimi či pod nimi,
- b) v mezinárodních vodních úžinách a na souostrovních plavebních cestách nebo nad nimi či pod nimi,
- c) ve výlučné ekonomické zóně a kontinentálním šelfu nebo nad nimi či pod nimi a
- d) na volném moři nebo nad ním či pod ním a na mořském dně za hranicí jurisdikce jednotlivých států (Manuál námořní války odst. 10, 14 – 37).

*K výkonu násilných aktů proti nepříteli jsou zásadně oprávněny pouze válečné lodě. I v námořní válce platí, že předmětem útoku mohou být pouze vojenské objekty.*²³⁵ Válečné lodě tak mohou útočit na vojenské objekty nepřitele a samy současně představují vojenský objekt. Mohou tak být ihned po spatření napadeny a potopeny bez varování, aniž by válčící strana měla povinnost učinit cokoli pro záchranu posádky. Pojem válečné lodi vymezila Úmluva OSN o mořském právu jako plavidlo náležející ozbrojeným silám státu, které

²³³) MULINEN, Frédéric de. Transformation of modern law of war into documents for practical application, p. 449.

²³⁴) San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea, 12 June 1994. Dostupný na <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/560?OpenDocument>

²³⁵) Viz celk. GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 167 – 169.

je označeno vlajkou daného státu a kterému velí důstojník řádně pověřený vládou daného státu, jehož jméno je zaneseno na příslušném seznamu, a jejíž osádka je podrobena řádné disciplíně ozbrojených sil (článek 29). Za splnění těchto podmínek je válečnou lodí jakákoliv plovoucí vojenská plošina, a to jak hladinová, tak podmořská, včetně plošin lehkých (např. torpédové čluny). Za válečnou loď se však nepokládají lodě nemocniční.²³⁶

Nepřátelské obchodní lodě se pokládají za civilní objekt, který nesmí být napaden. Tyto lodě a veškerý náklad, který vezou, však mohou být zabrány jako válečná kořist na základě kořistního práva, protože jak loď, tak náklad může protivník využít na podporu válečného úsilí (Manuál námořní války odst. 135 – 138). **O zabránění však musí rozhodnout kořistní soud příslušné válčící strany.** Tyto soudy se zřizují podle vnitrostátního práva válčící strany, ale aplikují právo mezinárodní.²³⁷

Nepřátelskou obchodní loď může válčící strana přeměnit na loď válečnou, pokud budou splněny všechny podmínky, jež požaduje Úmluva OSN o mořském právu pro válečné lodě. Takovouto loď však nelze přeměnit zpět na loď obchodní. Toto pravidlo zabráňuje tomu, aby konkrétní loď nárokovala libovolný status podle okamžité situace. Nezakazuje se však užívání „lodí Q“, jež ačkoliv se jeví jako lodě neutrální či obchodní, jsou ozbrojené a mají v úmyslu zaútočit na nepřítel, pokud tyto lodě před zahájením útoku vztyčí řádné označení válečné lodi příslušné válčící strany.²³⁸

Nepřátelská obchodní loď, i když není přeměněna na válečnou loď, se stane vojenským objektem, který smí být předmětem útoku, za splnění některé z následujících podmínek:

- a) přímo se účastní nepřátelství,
- b) slouží jako pomocné plavidlo v ozbrojených silách nepřítel,
- c) je začleněna do sběru zpravodajských informací či s takovým sběrem pomáhá,
- d) pluje v konvoji nepřátelských vojenských lodí či vojenských letadel,
- e) odmítá zastavit či aktivně vzdoruje prohlídce a zabavení,
- f) je natolik ozbrojena, že může poškodit válečnou loď nebo
- g) představuje jiný účinný příspěvek vojenských akcí, např. přepravou vojenského materiálu Manuál námořní války odst. 10

Rovněž neutrální obchodní lodě se pokládají za civilní objekt, který nesmí být napaden. Ovšem i tyto lodě se musí podrobit prohlídce válečnou lodí a za určitých okolností též podléhají kořistnímu právu válčících stran (Manuál námořní války odst. 146 – 152). Neutrální obchodní loď však může být napadena za splnění v podstatě totožných podmínek jako nepřátelská obchodní loď (Manuál námořní války odst. 67).²³⁹

V námořní válce se za legální metodu vedení boje pokládá blokáda. Blokádou se rozumí odříznutí nepřátelského pobřeží nebo jeho části od zbytku světa tím, že všem lodím brání v přístupu do blokováných přístavů a odplutí z nich.²⁴⁰ **Mezinárodní právo však předepisuje několik podmínek:**

- 1) Blokádu je nutné formálně vyhlásit prohlášením adresovaným všem válčícím i neutrálním státům (Manuál námořní války odst. 93).

²³⁶) DINSTEN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 102.

²³⁷) GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 166.

²³⁸) GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 167.

²³⁹) Několik odlišností tu je. Skutečnost, že neutrální obchodní loď je ozbrojená v tomto případě k útoku nepostačuje, a pokud loď odmítá zastavit a podrobit se prohlídce, musí být důvodné podezření, že převáží kontraband.

²⁴⁰) DINSTEN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 105. GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 178.

- 2) Blokáda musí být efektivní, tedy válčící strana musí být skutečně schopna bránit všem plavidlům v přístupu do blokováných přístavů (Manuál námořní války odst. 95). Tzv. „papírová“ blokáda je nelegální.²⁴¹
- 3) Blokáda se musí uplatňovat nestranně (Manuál námořní války odst. 100). O porušení mezinárodního práva by se jednalo, kdyby se blokáda diskriminačně uplatňovala jen vůči určitým plavidlům a určitému nákladu.
- 4) Mezinárodní právo zakazuje blokování pobřeží či přístavů neutrálního státu (Manuál námořní války odst. 99).

Blokáda může postihnout i civilní obyvatelstvo, a proto se na ni vztahují i pravidla o ochraně civilního obyvatelstva před účinky nepřátelství. *Za nelegální je tak nutné pokládat blokádu, jejímž jediným cíle je hladovění civilního obyvatelstva* (článek 54 odst. 1 Protokolu I z roku 1977).²⁴²

V obou světových válkách válčící strany jednostranně vyhlášovaly na moři tzv. „zakázané zóny“, ve kterých mohly být bez varování napadány obchodní lodě i lodě neutrální. Mezinárodní vojenský soudní dvůr v roce 1946 tuto praxi prohlásil za nelegální.²⁴³ Část nauky sice institut zakázaných zón obhajuje, ale *platné mezinárodní právo je neuznává. Platí tak, že status žádného plavidla se nemění překročením pomyslné čáry vedené válčící stranou v oceánu*.²⁴⁴ Potvrzuje to i Manuál námořní války, který sice umožňuje jako výjimečné opatření zřizování zón na moři, ale stanovuje, že zřízení takové zóny nemá vliv na aplikaci pravidel mezinárodního práva (Manuál námořní války odst. 105 – 108).

10. Zvláštnosti letecké války

Leteckou válkou se rozumí válečné operace vedené leteckými silami nebo proti nim. Kodifikace letecké války ve 20. století ztroskotala. V roce 1922 se jí sice zabývala mezinárodní konference ve Washingtonu a o rok později komise právníků vypracovala řád války letecké, ale tato pravidla nikdy nebyla přijata a nenabyla účinnosti.²⁴⁵ Mezinárodní společenství se pak nikdy k otázce kodifikace pravidel pro leteckou válku nevrátilo. Neznamená to však, že by zde existovalo nějaké právní vakuum. *Zvláštností letecké války je ještě méně než zvláštností války námořní a mezinárodní společenství nepociťuje potřebu nějakého samostatného souboru zvláštních pravidel*. Pokud útoky ze vzduchu směřují proti cílům na zemi, řídí se pravidly pozemní války popsanými v předešlých kapitolách (útok může směřovat pouze proti vojenským objektům atd.). Pokud letadlo útočí na plující loď, řídí se tento útok pravidly pro válku námořní popsanými v kapitole předešlé. *O skutečnou leteckou válku se tak jedná pouze v případě bojové interakce dvou letadel*.

V letecké válce platí, že vojenský objekt, který může být napaden, představuje pouze vojenské letadlo či jiná vojenská letící plošina (vrtulník, bezpilotní letoun, vznášedlo atd.). Totéž ale platí i o vojenském letadle či jiné technice, které jsou na zemi a na které útočí pozemní síly. Naproti tomu letadlo civilní zásadně musí být pokládáno za objekt civilní, ledaže by vyhovovalo definici vojenského objektu. I v tomto případě se ale nejedná o specifikum letecké války, protože totéž platí o objektech na zemi.

²⁴¹) GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 178.

²⁴²) GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 179.

²⁴³) DINSTEN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 106.

²⁴⁴) *Ibid.*, p. 107.

²⁴⁵) POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 451.

Jedinou skutečnou zvláštností letecké války jsou **bezletové zóny** zřizované válčícími stranami, aby se zabránilo nežádoucím přeletům nad citlivými oblastmi. Je sporné, zda může být napadeno civilní letadlo, které bezletovou zónu poruší. Nauka vesměs soudí, že v takovém případě je útok možný pouze po předchozím varování.²⁴⁶

Některé dílčí otázky letecké války upravil Protokol I z roku 1977. Článek 42 stanovil, že osoba, která seskakuje padákem z letadla, jemuž hrozí zničení, se nesmí během seskoku stát předmětem útoku. Pokud tato osoba dosáhne země na území kontrolovaném nepřátelskou stranou, musí jí být dáno možnost vzdát se dříve, než se stane předmětem útoku. To neplatí, pokud se tato osoba dopouští nepřátelských činů. Z působnosti této ochrany jsou dále vyloučeni příslušníci výsadkových jednotek. (článek 42). Protokol I dále podrobně upravil ochranu zdravotnických letadel (články 24 – 27).

11. Válečná neutralita

Málokterou část humanitárního práva provázejí takové kontroverze jako právo válečné neutrality. Navzdory relativně podrobné kodifikaci se vedou spory o interpretaci jednotlivých pravidel, ale i o to, zda zde vůbec existují nějaká pravidla obecného mezinárodního práva upravující otázky válečné neutrality.

Mezinárodní humanitární právo upravuje nejen vztahy mezi stranami v konfliktu, ale i vztahy mezi nimi a státy, jež se konkrétního konfliktu neúčastní. Propuknutí ozbrojeného konfliktu tak znamená změnu nejen v právním postavení stran v konfliktu, ale i v právním postavení třetích států. Rozlišuje se přitom:

- 1) prostá válečná neutralita, jíž se rozumí neúčast daného státu na konkrétním ozbrojeném konfliktu a
- 2) trvalá neutralita, jež daný stát zavazuje k neúčasti jakémkoliv budoucím ozbrojeném konfliktu.²⁴⁷

11.1. Prostá válečná neutralita

V tradičním mezinárodním právu záleželo na každém státu, jaký postoj zaujal k ozbrojenému konfliktu probíhajícímu mezi třetími státy. Pokud se rozhodl tohoto konfliktu nijak neúčastnit, měl zpravidla zájem na ochraně svých zájmů vůči válčícím stranám. Tato ochrana však vyžadovala v každém jednotlivém konfliktu uzavření zvláštní smlouvy s válčícími stranami, jež upravila vzájemná práva a povinnosti vyjadřující neúčast státu na konfliktu.²⁴⁸ Střetávaly se zde přitom zájmy neutrálních států se zájmy válčících stran a celé dějiny provázela snaha o nalezení rovnováhy. Snaha o ochranu vlastních zájmů mnohdy vedla k uzavírání ozbrojených lig. Institut prosté válečné neutrality se pak začíná konsolidovat v průběhu 19. století, kdy rovněž započal proces jeho kodifikace. Některá pravidla zakotvila již Pařížská deklarace o válečném právu přijatá v roce 1864 na mírovém kongresu, který ukončil krymskou válku.²⁴⁹ *Proces kodifikace pak byl dovršen v roce 1907*, kdy na druhé haagské kodifikační konferenci byly sjednány Úmluva o právech

²⁴⁶) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 110.

²⁴⁷) POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 476.

²⁴⁸) ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 748 – 749.

²⁴⁹) KOPAL, Vladimír – MENCER, Gejza. *Vývoj a formy neutrality v mezinárodním právu*, s. 26 – 30.

a povinnostech neutrálních mocností a osob v pozemní válce a Úmluva o právech a povinnostech neutrálních mocností v námořní válce.

Právo prosté válečné neutrality, jež vyplývá z těchto úmluv, je ovládáno následujícími zásadami:

- 1) *Neutrální státy mají právo na územní nedotknutelnost a právo nadále udržovat s válčícími stranami dosavadní hospodářské vztahy.*
- 2) Neutrální státy mají povinnost zdržet se účasti na konfliktu, a to i nepřímé, a povinnost zachovávat ve vztahu k válčícím stranám nestrannost. Pokud neutrální poskytné výhodu jedné válčící straně, musí ji poskytnout i straně druhé, a pokud něco jedné válčící straně odepré, musí to odeprít i v druhém směru (*zásada neúčasti a nestrannosti*).
- 3) *Neutrální státy mají právo hájit svá práva proti porušování.* V případě útoku na své území je neutrální stát oprávněn postavit se na odpor i ozbrojenou silou, při porušení neutrality mimo své území je pak oprávněn užít všech prostředků, jež má k dispozici. Hájení práv ze strany neutrálního státu, včetně užití ozbrojené síly, nesmí být pokládáno za nepřátelský čin.
- 4) *Povinnosti vyplývající z neutrality zavazují pouze neutrální stát.* Jeho státní příslušníci a soukromé společnosti mohou poskytovat pomoc válčícím stranám, včetně dodávek válečného materiálu, a neutrální stát není povinen tomu zabránit.
- 5) *Neutrální stát může nabídnout válčícím stranám dobré služby či zprostředkování k zastavení nepřátelství.* Nepokládá se to přitom za zasahování do ozbrojeného konfliktu.²⁵⁰

Úmluva o právech a povinnostech neutrálních mocností a osob v pozemní válce pak tyto zásady konkretizuje pro válku pozemní. Článek 1 garantuje nedotknutelnost neutrálního území. Válčící strany nesmějí přes území neutrálního státu dopravovat ani vojsko, ani válečný materiál (článek 2) a nesmějí zde zřizovat radiotelegrafní stanice nebo podobné zařízení pro zajištění spojení s ozbrojenými silami válčící strany. Zařízení zřízené před válkou nesmí být používáno (článek 3). Pokud neutrální stát přijme na svém území příslušníky ozbrojených sil válčící strany, je povinen je internovat co nejdále od bojiště (článek 11), naproti tomu uprchlí váleční zajatci mají být ponecháni na svobodě (článek 13). Neutrální stát může povolit přes své území průjezd raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil válčících stran, pokud konvoj nepoveze válečný personál či válečný materiál. Musí přitom učinit nezbytná bezpečnostní a kontrolní opatření. Stejně tak může neutrální stát přijmou na svém území raněné a nemocné příslušníky ozbrojených sil válčící strany, musí ale učinit opatření tak, aby se nemohli znovu zúčastnit válečných operací (článek 14).

Zásadu neúčasti pak konkretizuje zejména článek 4, podle kterého se nesmí na území neutrálního státu zřizovat sbory komendantů ani verbovní místa ve prospěch válčících stran. Neutrální stát však není odpovědný za to, když jeho státní příslušníci budou jednotlivě překračovat hranici, aby vstoupili do ozbrojených sil válčících stran (článek 6). Úmluva dále potvrzuje, že soukromý obchod s válčícími stranami neutralitu neporušuje. Neutrální stát není povinen zabránit vývozu nebo průvozu válečného materiálu (článek 7).

Úmluva o právech a povinnostech neutrálních mocností v námořní válce pak konkretizuje zásady práva válečné neutrality pro námořní válku. Zásada nedotknutelnosti neutrálního území se projevuje především v zákazu jakéhokoliv činu na neutrálním území a v neutrálních vodách, který by představoval porušení neutrality (článek 1). V pobřežních vodách neutrálního státu je tak zakázán jakýkoliv nepřátelský čin, včetně ukořistění a výkonu práva prohlídky. Pokud se takto ukořistěná loď ještě nachází v oblasti juris-

²⁵⁰⁾ Viz celk. KOPAL, Vladimír – MENCER, Gejza. Vývoj a formy neutrality v mezinárodním právu, s. 32 – 33.

dikce neutrálního státu, musí tento stát použít všech prostředků, aby osvobodil kořist i s jejími důstojníky a mužstvem a aby internoval mužstvo dosazené kořistitelem na ukořistěnou loď. Pokud je už kořist mimo oblast jurisdikce neutrálního státu, musí na žádost tohoto státu vláda kořistitele kořist i s důstojníky a mužstvem propustit (článek 3). Válčí strany nesmějí učinit z neutrálních přístavů nebo vod základnu pro námořní válečné operace (článek 5) ani nesmějí zřídit na neutrálním území ani na lodi v neutrálních vodách žádný kořistní soud (článek 4). Za porušení neutrality se však nepokládá prosté proplutí válečných lodí a kořistí válčících stran pobřežními vodami neutrálního státu (článek 10). Kořist smí být dopravena do neutrálního přístavu pouze z důvodu chatrnosti lodi, špatného stavu moře nebo pro nedostatek paliva či zásob. Jakmile pomine ospravedlňující veplutí do neutrálního přístavu, musí kořist opět vyplout. Pokud tak neučiní, musí ji neutrální mocnost k okamžitému vyplutí vyzvat. Při neuposlechnutí této výzvy musí kořist osvobodit a internovat posádku kořistitele (článek 21). Stejně tak musí neutrální stát osvobodit kořist dopravenou do jeho přístavu bez některé ze shora uvedených příčin (článek 22). Neutrální stát však může povolit přístup do svých přístavů kořisti, která má být do rozhodnutí kořistního soudu zadržena. Kořist přitom může provázet válečná loď (článek 23).

Úmluva rovněž upravuje pobyt válečných lodí v neutrálních přístavech. Podle článku 12 nesmějí válečné lodě prodlévat v těchto přístavech déle než dvacet čtyři hodiny, zákonodárství neutrálního státu však může stanovit lhůtu delší (článek 12). Pokud se po vypuknutí války válečné lodě nacházejí v neutrálních přístavech, musí je neutrální stát vyzvat, aby ve lhůtě dvaceti čtyř hodin přístav opustily (článek 13). Válečná loď může svůj pobyt v neutrálním přístavu prodloužit pouze z důvodu poškození či stavu moře. Jakmile příčina pomine, musí vyplout (článek 14). Pokud zákonodárství neutrálního státu nestanoví jinak, mohou v jednom neutrálním přístavu prodlévat nejvýše tři válečné lodě (článek 15). Jsou-li v jednom neutrálním přístavu nebo v jedné neutrální zátocě současně válečné lodě obou válčících stran, musí mezi jejich vyplutím uplynout alespoň dvacet čtyři hodiny. Válečné lodě válčících stran smějí z neutrálního přístavu vyplout nejdříve dvacet čtyři hodiny po vyplutí obchodní lodi pod vlajkou jejich protivníka (článek 16). Válečné lodě smějí v neutrálních přístavech provádět pouze opravy nezbytné pro bezpečnost plavby a nesmějí nijak zvyšovat svou vojenskou sílu. Stejně tak nesmějí obnovovat či zvětšovat vojenské zásoby či výzbroj ani zesilovat posádku (články 17 a 18). Pokud válečná loď válčí strany přes výzvu neutrálního státu neopustí přístav, kde není oprávněna zůstat, má neutrální stát právo učinit všechna potřebná opatření, aby učinil takovou loď nezpůsobilou k vyplutí do konce války. V takovém případě bude zadržena i posádka lodi (článek 10).

Zásada neúčasti neutrálního státu na konfliktu se v úmluvě projevuje zákazem přenechávat válčícím stranám válečné lodě, střelivo nebo jiný válečný materiál (článek 6). Neutrální stát je dále povinen zabránit všemi prostředky, aby v oblasti jeho jurisdikce došlo k vystrojení či vyzbrojení lodi, o které lze předpokládat, že se bude účastnit válečných operací proti mocnosti, se kterou tento stát žije v míru. Stejně tak musí zabránit vyplutí takové lodě z oblasti jeho jurisdikce (článek 8). Naproti tomu stejně jako v pozemní válce není neutrální stát povinen zabránit vývozu či průvozu válečného materiálu určeného některé válčící straně (článek 7). Zásada nestrannosti neutrálního státu je pak vyjádřena v článku 9 úmluvy, podle kterého musí neutrální stát vztahovat stejnoměrně na všechny válčící strany podmínky, omezení a zákazy týkající se připuštění válečných lodí nebo kořisti do svých přístavů, zátok či pobřežních vod (článek 9).

Česká nauka se neshoduje v tom, zda pravidla o válečné neutralitě obsažená v haagských úmluvách mají obyčejový status. V. Kopal a G. Mencer tvrdí, že již v 19. století se vytvořil soubor obyčejových pravidel upravujících válečnou neutralitu, i když připouštějí,

že ve 20. století tato obyčejová pravidla nebyla vždy jednotně vykládána a aplikována.²⁵¹ Naproti tomu Č. Čepelka trvá na tom, že haagské úmluvy z roku 1907 nemohly představovat kodifikaci obyčejového práva válečné neutrality a ani následně obyčejový status nezískaly.²⁵² Skutečnost je taková, že praxe států v průběhu 20. století rozhodně neodpovídala pravidlům haagských úmluv.

Na počátku 2. světové války USA před svým vstupem do světového konfliktu porušovaly zásadu neúčasti a nestrannosti. Zákon o neutralitě z 4. listopadu 1939 umožňoval prodej zbraní válčícím stranám, jestliže je ihned zaplatí a odvezou. V září 1940 přenechaly USA Velké Británii padesát torpédoborců výměnou za pronájem britských námořních a leteckých základů. Zákon o půjčce a pronájmu z 11. března 1941 (Lend and Lease Act) pak dovoloval půjčku a pronájem válečného materiálu všem zemím, jejichž obrana byla pro USA životně důležitá. *Zásadu neúčasti a nestrannosti přitom porušovaly i některé státy sympatizující s mocnostmi Osy, např. Španělsko.*²⁵³

Do problematického světla postavil institut válečné neutrality proní systém kolektivní bezpečnosti zavedený Paktem Společnosti národů po 1. světové válce. V případě války, kterou by v rozporu se závazkem šetřit územní celistvost a politickou nezávislost ostatních států rozpoutal některý člen Společnosti, mělo se to, podle článku 10 Paktu, pokládat za válečný čin vůči všem ostatním členům. Pakt pro tyto případy ukládal řadu závazků neslučitelných s pravidly pro válečnou neutralitu, obsaženými v haagských úmluvách z roku 1907. Kromě hospodářských sankcí se jednalo zejména o účast členského státu na vojenských sankcích doporučených Radou a závazek umožnit průchod přes státní území ozbrojeným silám člena Společnosti účastnícího se společné akce. V meziválečném období však tento problém zůstal pouze v teoretické rovině, protože systém kolektivní bezpečnosti zavedený Paktem v praxi nefungoval. Státy se tak nadále uchýlovaly k vyhlášení neutrality v konkrétních ozbrojených konfliktech.²⁵⁴

Obdobná otázka vyvstala i po 2. světové válce. Charta OSN zakázala užívání ozbrojené síly s výjimkou legitimní sebeobranu a zavedla nový systém kolektivní bezpečnosti, jehož ohnisko představuje Rada bezpečnosti oprávněná určit agresora a rozhodnout o sankcích. Účastníci ozbrojeného konfliktu se tak dle Charty ocitají v různém právním postavení – na jedné straně agresor porušující mezinárodní právo a na druhé straně oběť ozbrojeného útoku vykonávající své legitimní právo sebeobranu.²⁵⁵ Je v tomto systému místo pro tradiční neutralitu, jež požaduje, aby neutrální stát zachovával nestrannost? Česká nauka se na odpovědi na tuto otázku neshoduje.

Č. Čepelka soudí, že Charta OSN svými ustanoveními jednoznačně kvalifikovala institut válečné neutrality za pojmově neslučitelný s jejím systémem kolektivní bezpečnosti. Poukazuje přitom zejména na článek 2 odst. 5 Charty, jenž všem členským státům OSN ukládá povinnost poskytnout pomoc při kolektivní donucovací akci nařízené Radou bezpečnosti a povinnost zdržet se jakékoliv pomoci donucovanému státu.²⁵⁶ Ze zahraniční nauky v zásadě stejný názor zastává A. R. McLin.²⁵⁷ Naproti tomu V. Kopal a G. Mencer poukazují na to, že v případě rozporu mezi závazky z Charty a z jiných mezinárodních smluv mají přednost závazky z Charty. To dle nich znamená pouhou modifikaci práva válečné neutrality. Ustanovení haagských úmluv z roku 1907 je tak možné aplikovat pouze v mezích

²⁵¹) KOPAL, Vladimír – MENCER, Gejza. Vývoj a formy neutrality v mezinárodním právu, s. 29, 31 a 41.

²⁵²) ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 750.

²⁵³) KOPAL, Vladimír – MENCER, Gejza. Vývoj a formy neutrality v mezinárodním právu, s. 42.

²⁵⁴) KOPAL, Vladimír – MENCER, Gejza. Vývoj a formy neutrality v mezinárodním právu, s. 43 – 44.

²⁵⁵) POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 478.

²⁵⁶) ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 751.

²⁵⁷) McLIN, Alexander R. *The ICRC: An Alibi for Swiss Neutrality?*, p. 498.

slučitelných se závazky z Charty. Připouští přitom, že v případech, kdy Rada bezpečnosti nerozhodne o kolektivní donucovací akci, mají členské státy OSN právo zůstat v probíhající ozbrojeném konfliktu až do rozhodnutí Rady neutrální.²⁵⁸ Podobný názor zastává M. Potočný, který poukazuje na to, že systém kolektivní bezpečnosti zavedený Chartou OSN v době studené války fakticky nefungoval. Stálí členové Rady bezpečnosti se nebyli často schopni dohodnout, kdo se dopustil útočného činu a kdo se brání, a Rada tak nepřijala žádné rozhodnutí o kolektivní donucovací akci. V mnoha případech se pak válčící strany vzájemně obviňovaly z agrese. Za této situace bylo dle něj vhodnější, když třetí státy zůstávaly neutrální. Konflikt se tak omezil na válčící strany a nehrozilo nebezpečí jeho rozšíření. Neutrálové přitom mohli nepřímo působit k ukončení ozbrojeného konfliktu. Existence neutrálních států tak, dle M. Potočného, v době studené války konflikty lokalizovala a tím zmírňovala jejich negativní dopady. Válčící strany byly nuceny dodržovat mezinárodním právem stanovené meze vedení války a neutrální státy umožňovaly provádění humanitárních úkolů na území válčících stran. Protože podobné situace nelze vyloučit ani v budoucnu, dodává M. Potočný, ponechává si neutralita svůj význam i v současnosti.²⁵⁹

Prostou válečnou neutralitu přitom provází ještě jedna kontroverze. Za 2. světové války některé státy označovaly svůj stav nikoliv jako „neutrální“, nýbrž jako „neválečný“. Usilovaly tak o to, aby se na ně nevztahoval pravidla přísné neutrality. Za neválečné označovala své postavení v první fázi války Itálie, jež však později na straně Německa do války vstoupila. Neválečný stav vyhlásily i Turecko, Egypt a Argentina. Skutečný postoj „neválčících“ států se přitom lišil v každém jednotlivém případě.²⁶⁰ Tato praxe se promítla i do jazyka ženevských úmluv z roku 1949, které v řadě ustanovení rozlišují státy neutrální a neválčící. Zdá se tak, že *v mezinárodním právu existuje jakýsi „přechodný“ status*. Neválčící stát není vázán pravidly pro válečnou neutralitu a nemusí tak vystupovat nezúčastněně a nestranně. Na druhou stranu však nemůže nárokovat ani ochranu poskytovanou právem válečné neutrality. Nemůže se tak zejména dovolávat nedotknutelnosti svého území. *Stát, který po propuknutí ozbrojeného konfliktu mezi jinými státy nevyhlásí neutralitu a označí se za neválčícího (či neučiní žádné prohlášení), si tak ponechává volnost, zda a kdy do ozbrojeného konfliktu vstoupí a na které straně. Pravidla pro válečnou neutralitu se tak zřejmě budou vztahovat pouze na stát, jenž svou neutralitu v daném konfliktu oficiálně vyhlásí.*

11.2. Trvalá neutralita

Status trvalé neutrality ukládá státu závazek neúčastnit se žádného budoucího mezinárodního ozbrojeného konfliktu. Vzniká zpravidla na základě mezinárodní smlouvy, protože předpokládá výslovné uznání dalšími státy. Pouhé jednostranné prohlášení, jež ostatní státy, zejména významné mocnosti a sousední státy neuznaly, ke vzniku statusu trvalé neutrality nepostačuje. Podobně i ke zrušení tohoto statusu je třeba souhlasu států, jež neutralitu uznaly.²⁶¹

Tradičně se rozlišuje trvalá neutralita uznaná a garantovaná. V případě uznané neutrality se ostatní státy zavazují pouze k jejímu respektování, aniž by jim vznikla povinnost

²⁵⁸) KOPAL, Vladimír – MENCER, Gejza. Vývoj a formy neutrality v mezinárodním právu, s. 45 – 47

²⁵⁹) POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část, s. 478.

²⁶⁰) KOPAL, Vladimír – MENCER, Gejza. Vývoj a formy neutrality v mezinárodním právu, s. 42 – 43.

²⁶¹) POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část, s. 478 - 479. KOPAL, Vladimír – MENCER, Gejza. Vývoj a formy neutrality v mezinárodním právu, s. 50.

vystoupit na její obranu. V případě garantované neutrality přebírají garantující státy mezinárodní závazek aktivně vystoupit na její obranu, pokud dojde k ohrožení nebo napadení neutrálního státu.²⁶²

Ve švýcarské politice se v průběhu 19. století ustálila následující pravidla pro trvalou neutralitu. Trvale neutrální stát je povinen zachovávat ve všech ozbrojených konfliktech mezi ostatními státy neutralitu. Přitom se již v době míru musí vyhnout všemu, co by jej mohlo zavléci do ozbrojeného konfliktu. Nesmí tak zejména uzavírat žádné smlouvy směřující k přípravě války nebo k vytvoření jakéhokoliv vojensko-politického seskupení. Svůj zvláštní status musí mít na zřeteli i při uzavírání smluv hospodářských a celních, neboť i hospodářská závislost může stát vtáhnout do ozbrojeného konfliktu. Proti případnému pokusu o porušení neutrality je trvale neutrální stát povinen zasáhnout všemi prostředky, včetně ozbrojené síly.²⁶³ K obranným účelům tak může udržovat armádu a stavět vojenská opevnění.²⁶⁴

Prvním trvale neutrálním státem se stalo **Švýcarsko**, které uskutečňovalo politiku ozbrojené neutrality již od obranného paktu kantonů z roku 1647. Formálního mezinárodně právního základu se však švýcarské trvalé neutralitě dostalo až na Vídeňském kongresu v roce 1815 Deklarací o uznání a garantování švýcarské věčné neutrality a nedotknutelnosti jeho území, již podepsaly Rakousko, Francie, Velká Británie, Portugalsko, Prusko a Rusko (později přistoupily též Španělsko a Švédsko. Trvalá neutralita Švýcarska byla potvrzena i mírovými smlouvami sjednanými po 1. světové válce (článek 435 Versailleské smlouvy a článek 375 Saintgermainské smlouvy).²⁶⁵

Po 1. světové válce vstoupilo Švýcarsko do Společnosti národů, avšak rozhodnutí Rady Společnosti ze dne 13. února 1920 ho osvobodilo od účasti na vojenských sankcích podle článku 16 Paktu Společnosti i od povinnosti umožnit průchod vojsk státu provádějícího sankce. Švýcarsko přitom mělo uzpůsobit svou neutralitu tak, aby mu umožňovala účast na sankcích hospodářských a finančních. Po účasti na neúspěšných hospodářských sankcích uvalených na Itálii v důsledku jejího útoku na Habeš, vyhlásilo Švýcarsko v roce 1938 „integrální“ neutralitu a odmítlo se v budoucnu účastnit jakýchkoliv sankčních opatření. Po 2. světové válce Švýcarsko s poukazem na svou trvalou neutralitu odmítlo vstoupit do nově vznikající OSN.²⁶⁶

Od roku 1839 byla trvale neutrální **Belgie**. Zatímco Švýcarsko přijalo tento status dobrovolně, Belgii závazek k trvalé neutralitě uložily evropské mocnosti jako podmínku uznání nového státu vzniklého po belgické revoluci v roce 1830. Belgická trvalá neutralita byla formálně založena Londýnskou smlouvou ze dne 19. dubna 1839, kterou ji uznalo Nizozemí a zaručily Francie, Velká Británie, Prusko a Rakousko. Na počátku 1. světové války Německo belgickou neutralitu porušilo. Po válce se Belgie neutrality vzdala (článek 31 Versailleské smlouvy a vstoupila do Společnosti národů. V období vzestupu nacistického Německa a úpadku Společnosti v roce 1936 znovu vyhlásila neutralitu, kterou Německo uznalo nótou ze dne 13. října 1937. V roce 1940 však Německo opět belgickou neutralitu porušilo. Po 2. světové válce se Belgie k politice neutrality již nevrátila. V roce 1948 vstoupila do Bruselského paktu, v roce 1949 do NATO a v roce 1954 se stala signatářem Pařížských dohod.

²⁶²) POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 479.

²⁶³) KOPAL, Vladimír – MENCER, Gejza. *Vývoj a formy neutrality v mezinárodním právu*, s. 51.

²⁶⁴) POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 479.

²⁶⁵) KOPAL, Vladimír – MENCER, Gejza. *Vývoj a formy neutrality v mezinárodním právu*, s. 51. POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 479.

²⁶⁶) KOPAL, Vladimír – MENCER, Gejza. *Vývoj a formy neutrality v mezinárodním právu*, s. 52 – 53.

Podobným vývojem prošlo i **Lucembursko**. Jeho status trvalé neutrality založila Londýnská smlouva ze dne 11. května 1867 uzavřená poté, co Lucembursko nevstoupilo do Severoněmeckého spolku vedeného Pruskem. Trvalá neutralita měla vyvážit odchod pruské armády a zrušení pevnosti. Lucembursko rovněž převzalo závazky demilitarizačního charakteru a jeho neutralita zůstala odzbrojená. Lucemburská neutralita byla na počátku 1. světové války porušena Německem a po válce byla zrušena (článek 40 Versailleské smlouvy).²⁶⁷

Od roku 1955 je trvale neutrálním **Rakousko**. Jejím vzniku předcházela dosti dlouhá a složitá politická jednání, jež 15. května 1955 vyústila v uzavření Státní smlouvy tvořícímu její formální základ. Dne 7. června 1955 pak rakouská Národní rada přijala prohlášení trvalé neutrality a 26. října 1955 rakouský parlament schválil ústavní zákon o neutralitě. Rakouské neutralitě se v krátké době dostalo širokého mezinárodního uznání, žádný stát ji však dosud negarantoval. Státní smlouva zakazuje Rakousku jakékoliv hospodářské nebo politické spojenectví s Německem a jakoukoliv činnost či opatření, jež by tomu mohla napomáhat. Neutralita Rakouska je přitom ozbrojená, i když mu byly uloženy zvláštní závazky týkající se držení, výroby a zkoušek určitých zbraní (zejména zbraní hromadného ničení). Rakousko vstoupilo do OSN a tradičně vystupuje velmi aktivně v otázkách dodržování mezinárodního míru a bezpečnosti.²⁶⁸

V roce 1962 přijal status trvale neutrálního státu **Laos**. Jeho neutralitu založily dva dokumenty – na jedné straně Prohlášení královské laoské vlády o neutralitě ze dne 9. července 1962 a na druhé straně Deklarace o neutralitě Laosu ze dne 23. července 1962, již podepsalo třináct států účastnících se konference o vyřešení laoské otázky v Ženevě. Postup Laosu inspiroval vládu sousední Kambodže, jež se s žádostí o uznání kambodžské neutrality obrátila na účastníky téže konference. Kambodža přijala zákon o neutralitě již v roce 1957, dosud však její neutralita nebyla mezinárodně uznána.²⁶⁹

V období studené války se objevil nový fenomén politiky tzv. aktivní neutrality, již začaly uskutečňovat některé východoasijské státy (Indie, Afgánistán či Kambodža). Nejedná se přitom však o snahu získat status trvalé neutrality, nýbrž pouze o politickou linii, jež nemá žádný mezinárodně právní základ. Tato politika se přitom vyznačuje zejména aktivním vystupováním při udržování mezinárodního míru včetně účasti na kolektivních donucovacích akcích, neúčasti ve vojenských organizacích a uskutečněních a odmítáním přítomnosti cizích vojsk či cizích vojenských základů na státním území.²⁷⁰

V současnosti se status trvalé neutrality začíná napadat z morálních hledisek. V 90. letech 20. století se morální odsouzení stalo základem i pro právní nároky. Na švýcarskou vládu a na švýcarské banky byla podána řada žalob kvůli podpoře nacismu za 2. světové války. Většinu žalob přitom podali potomci obětí holokaustu přes americké židovské organizace.²⁷¹ *Diskuse o významu a úloze trvalé neutrality v současném světě tak zřejmě bude pokračovat.*

²⁶⁷⁾ Ibid., s. 53 – 54.

²⁶⁸⁾ KOPAL, Vladimír – MENCER, Gejza. Vývoj a formy neutrality v mezinárodním právu, s. 54 – 55. POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 479 – 480.

²⁶⁹⁾ KOPAL, Vladimír – MENCER, Gejza. Vývoj a formy neutrality v mezinárodním právu, s. 57 – 58.

²⁷⁰⁾ ČEBIŠ, V. Politika aktivní neutrality asijských států. In *Studie z mezinárodního práva 9 (1964)*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1964, s. 223 – 261.

²⁷¹⁾ Viz celk. McLIN, Alexander R. The ICRC: An Alibi for Swiss Neutrality?, p. 495 – 518.

HLAVA IV

Ochrana obětí ozbrojených konfliktů

Právní normy upravující ochranu obětí ozbrojených konfliktů (ženevské právo) tvoří relativně samostatné pododvětví humanitárního práva. Jeho kořeny sahají až do roku 1864, kdy byla sjednána Úmluva o zlepšení osudu raněných při armádách v poli. Ženevské právo tak má historii o něco delší než právo haagské. *Zatímco haagské právo upravuje chování válečnických stran na bojišti, ženevské právo upravuje jejich chování mimo bojiště, s cílem ochránit osoby postižené ozbrojeným konfliktem.* Do popředí tak v tomto pododvětví výrazně vystupuje úsilí o ochranu lidské důstojnosti. Ženevské právo mělo původně stejný mezistátní charakter jako právo haagské. Chránilo nejen zájmy individuálních obětí, ale též zájmy válečnické strany a stanovovalo práva a povinnosti výhradně válečnickým stranám. *Po 2. světové válce se však na ženevském právu začal významně projevovat vliv nově se rodícího mezinárodního práva lidských práv, který jeho mezistátní povahu zmírnil.* Ženevské úmluvy z roku 1949 a Dodatkové protokoly z roku 1977 se ve velké míře začaly obracet přímo k jednotlivci a stanovily mu „práva“. Středem právní úpravy se stala ochrana jednotlivce namísto ochrany zájmů válečnické strany. Ženevské právo se tak v mnohém podobá mezinárodnímu právu lidských práv.¹

Ženevské právo vykazuje tři **zvláštnosti**:

- 1) **Hovoří pozitivním jazykem:** Haagské právo v zásadě hovoří jazykem negativním, neboť stanovuje omezení pro použití síly na bojišti. Naproti tomu ženevské právo, ačkoliv také v mnoha ohledech stanovuje zákazy a omezení, hovoří ve velké míře jazykem pozitivním a požaduje od válečnických stran aktivní konání.²
- 2) **Ochrana je absolutní:** Haagské právo stanovuje relativně pružná kritéria omezující násilí, založená na zásadě rozlišování a zásadě proporcionality s tím, že válečnickým stranám ponechává jistou míru uvážení. Naproti tomu v ženevském právu mimořádně naléhavě vystupují požadavky lidskosti, a proto ženevské právo stanovuje řadu absolutních zákazů, které nepřipouštějí žádnou výjimku či odchylku. Žádný význam tak nemají argumenty založené na vojenské nezbytnosti či vojenské výhodě.³ *Ženevské úmluvy absolutní povahu ochrany zajišťují v několika směrech:*

¹) Viz celk. MERON, Theodor. International Law in the Age of Human Rights, p. 54 – 61.

²) DETTER, I. *The Law of War.*, p. 315 – 316.

³) Viz např. REISMAN, W. Michael. Holding the Centre of the Law of Armed Conflict, p. 852. ABI-SAAB, Georges. The specificities of humanitarian law, p. 268 – 269.

- a) Válčí strany nemohou uzavřít žádnou zvláštní dohodu, která by byla újmou postavení chráněných osob (první ženevská úmluva článek 6, druhá ženevská úmluva článek 6, třetí ženevská úmluva článek 6 a čtvrtá ženevská úmluva článek 7). Úmluvy tak reagují na zkušenosti z 2. světové války, kdy např. nacistické Německo uzavřelo dohodu s Vichystickou Francií, která francouzské válečné zajatce částečně zbavovala ochrany.⁴ Tato ustanovení však nebrání tomu, aby válčí strany uzavíraly zvláštní dohody, jimiž postavení chráněných osob nad rámec úmluv zlepší (např. dohody o výměně válečných zajatců či o recipročním lepším zacházení s určitými osobami)
  - b) Striktně se zakazují represálie vůči chráněným osobám a chráněným objektům a materiálu (první ženevská úmluva článek 46, druhá ženevská úmluva článek 47, třetí ženevská úmluva článek 13 a čtvrtá ženevská úmluva článek 33).
  - c) Chráněné osoby se nemohou zcela ani zčásti svých práv platně zříci (první ženevská úmluva článek 7, druhá ženevská úmluva článek 7, třetí ženevská úmluva článek 7 a čtvrtá ženevská úmluva článek 8). Nepřátelská mocnost může na osoby, které drží vyvíjet nátlak, aby přijaly určité rozhodnutí. Tento nátlak se pak těžko prokazuje. Ženevské úmluvy tomu zamezují tím, že zbavují právních účinků jakýkoliv projev vůle chráněné osoby v tomto směru.⁵
- 3) **Soudní ochrana:** Zatímco haagské právo rozhodování ponechává v rukou vojenských velitelů, ženevské právo svěřuje rozhodování o osobním statusu chráněných osob do rukou soudu příslušné válčí strany. Brání se tak tomu, aby vojenští velitelé svévolně zbavovali oběti ozbrojeného konfliktu ochrany.

Dále je nutné zodpovědět otázku, kdo je vlastně **oběť ozbrojeného konfliktu**. Tento výraz se neobjevuje v ženevských úmluvách ani v žádné jiné úmluvě humanitárního práva. V nejobecnější rovině lze oběť ozbrojeného konfliktu vymezit jako osobu, která je postižena ozbrojeným konfliktem a v důsledku toho trpí. Takovéto obecné vymezení nepostačuje, protože potenciálně zahrnuje veškeré civilní obyvatelstvo válčících stran a vlastně i všechny komatanty. Ti všichni musí v různé míře snášet strážné způsobené válkou. Definici je tak nutné zúžit. Ženevské právo chrání pouze ty osoby, které jsou obzvláště zranitelné. **Oběti ozbrojeného konfliktu se tak rozumí osoba, která se za ozbrojeného konfliktu z jakéhokoliv důvodu ocitla v moci nepřátelské mocnosti.** Ženevské právo tyto osoby chrání před svévolným nakládáním ze strany této mocnosti.⁶

V zásadě lze rozlišit **tři kategorie obětí ozbrojeného konfliktu:**

- 1) ranění, nemocní a třešníci,
- 2) váleční zajatci a
- 3) civilní osoby v moci nepřátelské mocnosti.

S ochranou raněných a nemocných úzce souvisí ochrana lékařského personálu a zdravotnických objektů. V tomto případě se sice nejedná o oběti ozbrojeného konfliktu v pravém slova smyslu, nicméně zařazení pravidel o jejich ochraně do první a druhé ženevské úmluvy se jeví svrchovaně logické.

V současnosti je ochrana obětí ozbrojených konfliktů obsažena v ženevských úmluvách z roku 1949 a Dodatkových protokolech z roku 1977. Je velmi obsáhlá a podrobná a v mnoha případech zabíhá až do technických detailů. Nicméně **pro zacházení se všemi kategoriemi obětí ozbrojených konfliktů platí čtyři společná základní pravidla**, jež lze

⁴) MERON, Theodor. International Law in the Age of Human Rights, p. 61.

⁵) PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 78 – 80.

⁶) ZEGVELD, Liesbeth. Remedies for victims of violations of international humanitarian law, p. 501.

nalézt ve všech čtyřech ženevských úmluvách a jež tvoří jistý minimální standard zacházení:⁷

- 1) **Povinnost respektovat oběti ozbrojených konfliktů** (první ženevská úmluva články 12, 19 a 24, druhá ženevská úmluva články 12, 22 a 36, třetí ženevská úmluva článek 13 a čtvrtá ženevská úmluva články 20 a 27). Výraz „respektovat“, jež používá oficiální český překlad ženevských úmluv, bude nutné vykládat s přihlédnutím k autentickému francouzskému znění, jež používá sloveso „respecter“. Povinnost respektovat oběti tak znamená zákaz jakýchkoliv činů, jež by je mohly poškodit nebo ohrozit. Zahrnuje to též povinnost šetřit jejich život, celistvost a osobnost.⁸
- 2) **Povinnost chránit oběti ozbrojených konfliktů** (první ženevská úmluva články 12, 19 a 24, druhá ženevská úmluva články 12, 22 a 36, třetí ženevská úmluva články 13 a čtvrtá ženevská úmluva články 20 a 27). Toto pravidlo představuje logický doplněk pravidla předchozího. Je to povinnost chránit oběti před nebezpečím či utrpením a v případě potřeby jim poskytnout pomoc.⁹
- 3) **Povinnost lidského zacházení s oběťmi ozbrojených konfliktů** (první ženevská úmluva články 12 a 28, druhá ženevská úmluva články 12 a 37, třetí ženevská úmluva článek 13 a čtvrtá ženevská úmluva článek 27). Značí to přístup vztahující se ke všem aspektům zacházení s oběťmi ozbrojených konfliktů, přičemž cílem je zajistit jim podmínky důstojné pro lidskou bytost.¹⁰
- 4) **Zákaz diskriminace mezi oběťmi ozbrojených konfliktů** (první ženevská úmluva článek 12, druhá ženevská úmluva článek 12, třetí ženevská úmluva článek 16 a čtvrtá ženevská úmluva článek 27).

Studie obyčejového mezinárodního humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK potvrdila obyčejovou povahu těchto základních pravidel.¹¹

1. Ranění, nemocní a trosečníci ozbrojených sil

Ochranu raněných a nemocných v pozemní válce upravila první ženevská úmluva, jež nahradila úmluvu z roku 1929, a ochranu raněných, nemocných a trosečníků v námořní válce upravila druhá ženevská úmluva nahrazující Úmluvu o úpravě zásad ženevské úmluvy pro námořní válku z roku 1907. Obě úmluvy shodně v článku 13 vymezily svou osobní působnost. ***Za raněné, nemocné a trosečníky ozbrojených sil se tak pokládají tři kategorie osob, jimž mezinárodní právo přiznává status kombatanta:***

- 1) příslušníci vládních ozbrojených sil (odst. 1),
- 2) příslušníci jiných než vládních ozbrojených sil včetně příslušníků organizovaných hnutí odporu, jež se hlásí k některé straně v konfliktu, pokud splňují tradiční čtyři

⁷⁾ KALSHOVEN, F., ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 53 – 54.

⁸⁾ PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 134 – 135. Z české literatury viz zejm. MENCER, Gejza. Civilní obyvatelstvo a jeho ochrana v mezinárodním právu, s. 119. MENCER, G. *Nové mezinárodní humanitární právo (vybrané problémy)*, s. 66.

⁹⁾ PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 135. Z české literatury viz zejm. MENCER, Gejza. Civilní obyvatelstvo a jeho ochrana v mezinárodním právu, s. 119. MENCER, G. *Nové mezinárodní humanitární právo (vybrané problémy)*, s. 66.

¹⁰⁾ KALSHOVEN, F., ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 53.

¹¹⁾ HENCKAERTS, J.-M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 306 – 319.

znaky – odpovědné velení, pevný rozlišovací znak viditelný na dálku, otevřené nošení zbraně a dodržování zákonů a obyčejů války (odst. 2) a

- 3) příslušníci masového povstání obyvatelstva (odst. 6).

Nad rámec osob se statutem kombatananta pak obě úmluvy ochranu rozšiřují o několik dalších kategorií osob:

- 1) osoby, které doprovázejí ozbrojené síly, aniž by byly jejich součástí, jako jsou civilní členové posádek vojenských letounů, váleční dopisovatelé, dodavatelé, členové pracovních jednotek a služeb, pokud tyto osoby dostaly povolení od ozbrojených sil, které doprovázejí a
- 2) členové lodních posádek, včetně velitelů, lodivodů a učňů obchodních lodí a posádky civilního letectva stran v konfliktu, kteří nepožívají výhod příznivějšího zacházení podle mezinárodního práva.

Do obou ženevských úmluv bylo pojato zcela nové ustanovení, podle kterého se ochrana vztahuje i na příslušníky pravidelných ozbrojených sil, kteří se hlásí k vládě nebo k mocnosti, kterou neuznává mocnost, která je drží. Tato kategorie zahrnuje ozbrojené síly vlády v exilu či vlády sesazené okupačními jednotkami.¹² *Obě úmluvy pak shodně prohlašují, že chráněné osoby jsou zároveň válečnými zajatci ve smyslu třetí ženevské úmluvy* (první ženevská úmluva článek 14, druhá ženevská úmluva článek 16).

Ženevské úmluvy z roku 1949 zanechaly zajímavou právní mezeru, když nijak nevymezily samotný **pojem raněného, nemocného či trosečníka**. Tuto mezeru zaplnil až Protokol I z roku 1977. Podle článku 8 písm. a se *za raněné a nemocné pokládají všechny vojenské nebo civilní osoby, které pro zranění, nemoc nebo jiné fyzické nebo duševní poruchy nebo neschopnost potřebují lékařskou pomoc nebo péči a které se zdržují jakékoliv nepřátelské činnosti*. Tento pojem přitom zahrnuje rodičky, novorozenáta a jiné osoby, které by mohly potřebovat okamžitou lékařskou pomoc nebo péči. Toto ustanovení tak vymezilo **dva definiční znaky** raněných a nemocných jako kategorie obětí ozbrojených konfliktů – potřeba lékařské péče a skutečnost, že tyto osoby se nedopouští žádných násilných činů. Současně se zde však učinil jeden podstatný krok – pod pojem raněných a nemocných byly zahrnuty i raněné a nemocné civilní osoby. *Až do roku 1977 ochranu raněných a nemocných vojáků upravovaly první a druhá ženevská úmluva, zatímco ochranu raněných a nemocných civilních osob upravovala čtvrtá ženevská úmluva. Protokol I ochranu sjednotil.* Nicméně obě kategorie osob si ponechávají rozdílný status podle mezinárodního práva.¹³ Podle článku 8 písm. b *se za trosečníky pokládají všechny vojenské i civilní osoby, které jsou v nebezpečné situaci na moři nebo v jiných vodách v důsledku neštěstí, které postihlo je nebo loď nebo letadlo, jimiž se přepravovaly, a které se zdržují jakékoliv nepřátelské činnosti*. I zde se požadují dva definiční znaky – kromě skutečnosti, že se tyto osoby nedopouštějí žádných násilných činů, je to nebezpečná situace na moři. *Status trosečníka je však přechodný, neboť trvá pouze po dobu záchrany.* Poté daná osoba vždy nabude jiný status podle mezinárodního práva podle toho, kdo ji zachrání (válečný zajatec, internovaná civilní osoba atd.).¹⁴

Základní pravidla pro zacházení s raněnými, nemocnými a trosečníky vymezily první a druhá ženevská úmluva shodně v článku 12. *Nad rámec základních pravidel společných pro všechny oběti* (respekt, ochrana, lidské zacházení a zákaz diskriminace) *úmluvy*

¹²⁾ Viz celk. YINGLING, Raymund T. – GINNANE, Robert W. The Geneva Conventions of 1949, p. 398 – 399, 402 – 403.

¹³⁾ SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 117.

¹⁴⁾ *Ibid.*, p. 118 – 124.

zakázaly jakýkoliv útok na jejich život nebo osobu, zejména dobití či vyhlazení, mučení a biologické pokusy. Tyto osoby nesmějí být ponechány záměrně bez lékařské pomoci a ošetření či vystaveny nebezpečí nákazy. Článek 12 dále rozvinul zákaz diskriminace, když stanovil, že *jediné důvody lékařské potřeby mohou ospravedlnit ošetření v přednostním pořadí.* Lékařská péče se tak musí poskytovat nestranně, tedy zraněným nepřátelským vojákům se musí dostat stejné péče jako vojákům vlastním. Tento princip však nebude porušen, pokud lékaři při zahlcení zdravotní služby návalem pacientů ošetří přednostně naléhavé případy.¹⁵ Článek 12 dále stanovil, že *se ženami se musí zacházet se všemi zvláštními ohledy příslušejícími jejich pohlaví.* Pokud strana v konfliktu musí protivníkovi zanechat raněné a nemocné, je zde povinnost, pokud to vojenské ohledy dovolí, ponechat s nimi část svého zdravotnického personálu a materiálu, aby pomáhal při jejich ošetřování.

Posléze se ukázala potřeba tuto poměrně obecnou a útržkovitou ochranu rozvinout a doplnit. Článek 12 především vykazuje jedno nepřijemné opomenutí – nestanovil totiž jednoznačně pozitivní povinnost poskytnout raněným a nemocným lékařskou péči (což není totéž jako negativně formulovaný zákaz záměrného ponechání bez lékařské péče). Tento nedostatek odstranil až Protokol I z roku 1977. Článek 10 odst. 2 stanovil, že *raněným a nemocným musí být poskytnuta lékařská péče a ošetření v co nejvyšší možné míře a co nejrychleji.* Protokol I pak ochranu raněných a nemocných významně rozvinul v článku 11. Odst. 1 *zakázal podrobovat tyto osoby jakémukoliv lékařskému zákroku, který není odůvodněn jejich zdravotním stavem a který je v rozporu s všeobecně uznanými pravidly lékařské etiky* aplikovatelnými na příslušníky strany v konfliktu držící raněné a nemocné, kteří nebyli zbaveni svobody. Odst. 2 tento obecný zákaz doplnil příkladným výčtem zakázaných jednání:

- 1) tělesné mrzačení,
- 2) lékařské či vědecké pokusy (první a druhá ženevská úmluva zakázaly pouze biologické pokusy) a
- 3) odnímání tkání či orgánů za účelem transplantace.

Pokud jde o *zákaz odnímání tkání či orgánů za účelem transplantace*, odst. 3 stanovil výjimku. Lze tak odebírat krev k transfuzi a kůži k transplantaci, pokud je darování dobrovolné, sleduje pouze léčebné účely, odpovídá pravidlům lékařské etiky a bude provedeno pod dozorem sloužícím ve prospěch dárce i příjemce. Podle odst. 5 pak mají ranění a nemocní právo odmítnout jakýkoliv chirurgický zákrok. V případě odmítnutí musí zdravotnický personál získat písemné prohlášení.

První i druhá ženevská úmluva shodně označily za vážné porušení následující jednání spáchané na raněných, nemocných a trosečnících – úmyslné zabití, mučení nebo nelidské zacházení, včetně biologických pokusů a úmyslné způsobení velkého utrpení nebo vážné tělesné zranění či ohrožení zdraví (první ženevská úmluva článek 50, druhá ženevská úmluva článek 51). Protokol I pak výčet vážných porušení doplnil o úmyslné jednání či opomenutí vážně ohrožující zdraví, tělesnou nebo duševní integritu, pokud je v rozporu s jeho ustanoveními (článek 11 odst. 4). Římský status mezinárodního trestního soudu pak všechna tato jednání označuje za válečný zločin (článek 8 odst. písm. a (I), (II), (III), písm. b (X)).

Strany v konfliktu mají v pozemní i v námořní válce *povinnost učinit všechny možná opatření pro vyhledání a sebrání raněných, nemocných a mrtvých* (a trosečníků), aby je chránily proti plenění a špatnému nakládání a aby jim zajistily nutné ošetření. V případě

¹⁵ PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 137, 139 – 140.

mrtvých půjde po zamezení jejich oloupení (první ženevská úmluva článek 15, druhá ženevská úmluva článek 18). Je tu však jeden zajímavý rozdíl – podle první ženevské úmluvy musí strany v konfliktu tato opatření činit v každé době, zatímco podle druhé ženevské úmluvy pouze po bitvě. První ženevská úmluva dále ukládá stranám v konfliktu povinnost sjednávat, kdykoliv to okolnosti dovolí, *příměří, zastavení palby či místní dohody za účelem sběru, výměny a přepravy raněných*. Toto ustanovení nemá protějšek v druhé ženevské úmluvě. Naproti tomu obě úmluvy shodně stanovují, že strany v konfliktu mohou uzavírat místní dohody za účelem evakuace nebo výměny raněných a nemocných z obléhaného nebo obklíčeného území a za účelem průvozu zdravotnického a duchovního personálu a zdravotnického materiálu. (první ženevská úmluva článek 15, druhá ženevská úmluva článek 18). Sjednávání místních dohod, příměří a zastavení palby bude logicky v rukou příslušných vojenských velitelů stran v konfliktu.¹⁶

Podle první ženevské úmluvy se vojenské úřady mohou obrátit na místní civilní obyvatelstvo s výzvou, aby dobrovolně sebrali a ošetřili raněné a nemocné. Stejně tak vojenské úřady musí civilnímu obyvatelstvu dovolit tuto lidumilnou činnost, pokud se k ní dobrovolně přihlásí, a to i v krajích napadených či obsazených. Nikomu přitom nesmí vzniknout újma tím, že sbíral a ošetřoval raněné a nemocné (článek 18). Toto pravidlo potvrdil i Protokol I (článek 17). druhá ženevská úmluva stanovila podobně, že strany v konfliktu se mohou dovolávat charitativní péče velitelů neutrálních plavidel, aby vzali na loď a ošetřili raněné, nemocné a trosečníky či aby sebrali mrtvé (článek 21).

Strany v konfliktu pak mají povinnost evidovat raněné a nemocné (první ženevská úmluva článek 16, druhá ženevská úmluva článek 19). Obě úmluvy pak podrobně upravují pohřbívání (první ženevská úmluva článek 17, druhá ženevská úmluva článek 20).

Druhá ženevská úmluva pak upravuje některé specifické instituty námořní války. Každá válečná loď strany v konfliktu může požadovat, aby jí byli odevzdáni ranění, nemocní a trosečníci z jakéhokoli plavidla s výjimkou neutrálních válečných lodí, pokud jejich zdravotní stav přemístění dovoluje a pokud válečná loď je schopna zajistit dostačující ošetření (článek 14). Bude pak záležet na státu vlajky, zda raněné nemocné a trosečníky dopraví do přístavu ve své vlastní zemi, do přístavu neutrálního nebo do přístavu na nepřátelském území (článek 16).¹⁷

Studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK dovodila tři obecná obyčejová pravidla upravující ochranu raněných, nemocných a trosečníků:

- 1) Jakmile to okolnosti dovolí, zejména po boji, každá strana v konfliktu musí neprodleně učinit všechny možná opatření k vyhledání, sesbírání a evakuaci raněných, nemocných a trosečníků bez nepříznivého rozlišování.
- 2) Raněným, nemocným a trosečníkům se musí poskytnou v nejvyšší možné míře a s nejmenším prodlením lékařská péče a ošetření, jež jejich stav vyžaduje. Rozlišovat přitom lze pouze z lékařských důvodů.
- 3) Každá strana v konfliktu musí učinit všechna možná opatření k ochraně raněných, nemocných a trosečníků před špatným zacházením a plněním jejich majetku.¹⁸

Studie tak v zásadě potvrdila názor všeobecně panující v mezinárodním společenství, že *ustanovení ženevských úmluv z roku 1949 jsou zároveň pravidly obyčejovými*. Ostatně

¹⁶⁾ GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 220.

¹⁷⁾ Viz celk. GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 220. DETTER, I. *The Law of War*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, p. 322. YINGLING, Raymond T. – GINNANE, Robert W. *The Geneva Conventions of 1949*, p. 400.

¹⁸⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 396 – 405.

i kdyby tomu tak nebylo, smluvními stranami ženevských úmluv jsou všechny státy světa. Jinak je tomu s ustanoveními Protokolu I. Ačkoliv Protokol I významně doplnil a rozvinul ochranu poskytnutou ženevskými úmluvami a zaplnil řadu právních mezer, většina jeho ustanovení o ochraně raněných a nemocných zůstávají pouze ustanoveními smluvními, jež zavazují pouze smluvní strany.

2. Lékařský personál a zdravotnické objekty

Ženevské úmluvy z roku 1949 vyšly z důsledné dichotomie mezi vojenským lékařským personálem a vojenskými zdravotnickými objekty na jedné straně a jejich civilními protějšky na straně druhé. Ochranu vojenského lékařského personálu a vojenských zdravotnických objektů upravily první a druhá ženevská úmluva, zatímco ochrana civilních lékařského personálu a civilních zdravotnických objektů zůstala vyhrazena čtvrté ženevské úmluvě.¹⁹ Těmto kategoriím se však neposkytla stejná ochrana. Ochrana civilního personálu a objektů podle ženevských úmluv nedosáhla úrovně ochrany zdravotní služby armád. *Tuto disparporci odstranil až Protokol I z roku 1977.*²⁰

2.1. Lékařský personál

Ochrana první ženevské úmluvy se vztahuje na následující kategorie personálu:

- 1) **Personál zdravotní služby ozbrojených sil strany v konfliktu** určený výhradně ke zdravotnickým funkcím: Tento personál lze v zásadě rozdělit do dvou kategorií
  - lékařský personál ve vlastním slova smyslu, který přímo poskytuje lékařskou péči a ošetření (lékaři, zdravotní sestry atd.),
  - administrativní personál, který přímo lékařskou péči a ošetření neposkytuje (řidiči sanitek, kuchaři, uklízečky, účetní apod.).

Na roveň personálu zdravotní služby jsou postaveni vojenští duchovní (článek 24).²¹

- 2) **Pomocný zdravotní personál:** Jedná se o příslušníky ozbrojených sil, kterým se dostalo zvláštního výcviku, aby v případě potřeby (tj. příležitostně) mohli být využiti jako pomocné síly zdravotní služby (např. k nošení nosítek či vyhledávání raněných a nemocných). Na tyto osoby se ochrana vztahuje, jenom pokud tyto úkoly plní v okamžiku, kdy přijdou ve styk s nepřítelem. V ostatních případech mají status kombatanta (článek 25).²²

- 3) **Personál národních společností Červeného kříže a jiných dobrovolných pomocných společností:** Aby se předešlo nejistotě či zneužití, předepisuje se zde pět podmínek, které musí tento personál splňovat:
  - musí být uznaný vládou strany v konfliktu,
  - tato vláda ho musí zmocnit k poskytování pomoci zdravotní službě ozbrojených sil,
  - jeho užití musí být oznámeno druhé straně v konfliktu,

¹⁹) PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 217.

²⁰) KOSIRNIK, René. The 1977 protocols: a landmark in the development of international humanitarian law, p. 485.

²¹) PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 218 – 220.

²²) *Ibid.*, p. 221 – 224.

- personál musí podléhat vojenským předpisům a
- personál musí být zaměstnán ve stejných funkcích jako personál zdravotní služby (článek 26).²³

4) Personál uznaných pomocných společností neutrálního státu: Tento personál může být použit jen se souhlasem své vlády a pochopitelně též s povolením příslušné strany v konfliktu. Neutrální vláda musí svůj souhlas oznámit nepříteli státu, který pomoc přijímá. Strany v konfliktu přijímající pomoc musí o tom rovněž zpravit protější stranu, a to ještě před vlastním užitím personálu.

Druhá ženevská úmluva chrání lékařský duchovní a nemocniční personál nemocničních lodí (článek 36).

Protokol I ochranu rozšířil o několik kategorií osob za předpokladu, že jsou tyto osoby stranou v konfliktu určeny výhradně ke zdravotnickým účelům:

- 1) civilní zdravotnický personál,
- 2) zdravotnický personál neutrálního státu daný k dispozici straně v konfliktu a
- 3) personál nestranné mezinárodní humanitární organizace daný k dispozici straně v konfliktu (článek 8 písm. c a článek 9 odst. 2).

Protokol I rovněž vymezil pojem duchovního personálu a rozšířil ho i o civilní duchovní. Za **duchovní personál** se tak pokládají osoby zabývající se výhradně duchovní činností, jež jsou přiděleny k ozbrojeným silám, zdravotnickým jednotkám či k organizacím civilní obrany strany v konfliktu (článek 8 písm. d). **Tato definice požaduje naplnění dvou znaků:**

- 1) Přidělení k ozbrojeným silám za účelem poskytování duchovní útěchy souvěrcům: Tento znak vylučuje kněží, kteří jsou řádně odvedeni do ozbrojených sil, neboť ty je nutné pokládat za kombatanaty. Stejně tak tento znak vylučuje civilní kněží stojící mimo ozbrojené síly. Ty bude nutné pokládat za civilní osoby.
- 2) Výhradní zaměření na duchovní činnost. Tento znak vylučuje kněží na „částečný úvazek“, kteří plní v ozbrojených silách jiné úkoly a pouze příležitostně poskytují duchovní útěchu.²⁴

Veškerý lékařský a duchovní personál musí být za všech okolností respektován a chráněn (první ženevská úmluva článek 24, druhá ženevská úmluva článek 36). V dalších ustanoveních pak **první ženevská úmluva rozlišuje tři stupně ochrany. Nejslabší ochrana** se přiznává pomocnému zdravotnímu personálu. Pokud upadne do zajetí, pokládá se za válečné zajatce. V případě potřeby však má být využit ke zdravotní službě (článek 29).

Ostatnímu lékařskému personálu s výjimkou personálu uznané pomocné společnosti neutrálního státu se přiznává **střední stupeň ochrany. Pokud upadne do zajetí protivníka, nesmí být zadržen, nýbrž musí být navrácen straně v konfliktu, ke které náleží** (článek 30). Z tohoto pravidla vybočuje jediná **výjimka** – lékařský personál lze zadržet, pokud to vyžaduje zdravotní stav, duchovní potřeba a počet válečných zajatců. **Personál takto zadržený nesmí být pokládán za válečné zajatce**, ale za všech okolností se s ním musí zacházet minimálně stejně příznivě jako s válečnými zajatci. **Personálu navíc musí být umožněno vykonávat své poslání**, tedy léčebné a duchovní funkce ve prospěch válečných zajatců příslušejících především k jejich vlastním ozbrojeným silám. Za tím účelem musí požívat potřebné výhody:

1) v budoucím mít právo navštěvovat válečné zajatce v pracovních oddílech či nemocnicích mimo tábor.

²³⁾ Ibid., p. 226 – 228.

²⁴⁾ Viz celk. LUNZE, Stefan. Serving God and Caesar: Religious personnel and their protection in armed conflict, p. 74 – 75.

- 2) Za odbornou činnost zadrženého personálu bude příslušným vojenským úřadům v každém táboře odpovídat nejstarší vojenský lékař nejvyšší hodnosti. Tento lékař bude mít přímý přístup k příslušným vojenským úřadům ve všech otázkách odborné činnosti personálu.
- 3) Zadržený personál nesmí být nucen k žádné práci, která nesouvisí s jeho posláním (článek 28).

Nesilnější ochrana se přiznává personálu uznaných pomocných společností neutrálního státu. *Tento personál nesmí být zadržen za žádných okolností a z tohoto pravidla není žádná výjimka.* Jakmile to vojenské nutnosti dovolí, musí mu být umožněno vrátit se do vlasti, a pokud to není možné, na území strany v konfliktu, v jejichž službách byl. Než dojde k propuštění, bude tento personál přidělen k ošetřování raněných a nemocných té strany v konfliktu, v jejichž službách byl. Strana, do jejíž moci personál upadl, musí mu zajistit totéž zaopatření, ubytování, náležitosti a platy jako odpovídajícímu personálu své vlastní armády (článek 32).²⁵

Druhá ženevská úmluva přiznává lékařskému duchovnímu nemocničnímu personálu v podstatě stejnou ochranu, jaké se podle první ženevské úmluvy dostává personálu zdravotní služby v pozemní válce (střední ochrana). Může být zadržen, pouze pokud to vyžadují zdravotní a duchovní potřeby válečných zajatců. Jinak musí být navrácen straně, ke které náleží. Status personálu zadrženého podle druhé ženevské úmluvy je pouze přechodný, protože po vyloštění se na tento personál vztahuje ochrana první ženevské úmluvy (článek 37).

Protokol I z roku 1977 významně doplnil všeobecnou ochranu osob vykonávajících zdravotnickou činnost. *Nikdo tak nesmí být potrestán za provedení zdravotnických úkonů, které jsou v souladu s lékařskou etikou*, bez ohledu na okolnosti a osoby, jimž se služba poskytuje. *Osoby vykonávající zdravotnickou činnost nesmějí být nuceny k úkonům či pracím odporujícím lékařské etice* nebo humanitárnímu právu a nesmějí být nuceny k poskytování informací o raněných a nemocných, pokud by takové informace mohly uškodit pacientům nebo jejich rodinám (článek 16).

Studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK dovodila následující pravidla pro ochranu lékařského a duchovního personálu:

- 1) Lékařský a duchovní personál určený výhradně k zdravotní či duchovní činnosti nesmí být napaden, nýbrž musí být za všech okolností respektován a chráněn. Ochranu pozbude pouze v případě, že se nad rámec svého humanitárního poslání dopustí činů škodících nepříteli.
- 2) Nikdo nesmí být potrestán za provedení zdravotnických úkonů, které jsou v souladu s lékařskou etikou, a nikdo nesmí být nucen k úkonům lékařské etice odporujícím.²⁶

Tyto závěry jsou poněkud problematické. Studie vůbec nezmiňuje ustanovení ženevských úmluv o zadržení lékařského personálu, ačkoliv mají nepochybně obyčejovou povahu. Nicméně i v tomto případě platí, že ustanovení ženevských úmluv se všeobecně pokládají za obyčejová, zatímco ustanovení Protokolu I z větší části zůstávají pouze pravidly smluvními, jež zavazují pouze smluvní strany.

V ozbrojeném konfliktu vždy sehrává důležitou roli **identifikace**. Již Úmluva o zlepšení osudu raněných při armádách v poli zavedla **rozeznávací znak** červeného kříže na bílém poli k označení zdravotní služby armád. Posléze byly mezinárodně uznány dva další sym-

²⁵ PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 267 – 270.

²⁶ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 79 – 91.

boly – červený půlměsíc a červený lev a slunce na bílém poli. Tyto rozeznávací znaky výslovně uznávají i první a druhá ženevská úmluva (první ženevská úmluva článek 38, druhá ženevská úmluva článek 41).²⁷ 8. prosince 2005 byl v Ženevě sjednán Dodatečný protokol III, který zavedl další rozeznávací znak nazývaný „červený krystal“.²⁸ Jedná se o červený čtvercový rám postavený na hrot na bílém poli (článek 2 odst. 2). Tento nový symbol stávající symboly nenahrazuje, nýbrž je pouze doplňuje a má s nimi rovný status (článek 2 odst. 1). Národní společnosti, které se rozhodnou používat tento nový znak, mohou do něj pro identifikační účely vložit rozeznávací znak uznaný ženevskými úmluvami nebo jiný znak, který zajistí efektivní ochranu (článek 3 odst. 1). Národní společnosti, které již užívají jiný znak, mohou za výjimečných okolností k usnadnění své činnosti dočasně užívat znak nový (článek 3 odst. 3). Přijetí nového znaku si vyžádalo několik skutečností. V některých konfliktech ochrannou úlohu dřívějších znaků zeslabovaly náboženské, kulturní, etnické či politické souvislosti těchto symbolů. Navíc některé státy odmítali užívat výhradně některé z dřívějších znaků (např. izraelská společnost Magen David Adom užívající červenou Davidovu hvězdu). Přijetí nového znaku tak umožní, aby do hnutí Červeného kříže byly přijaty i ty národní společnosti, jež neakceptují stávající znaky.²⁹

Personál zdravotní služby a personál pomocných společností nosí na levé paži pásku s rozeznávacím znakem odolávající vlhku, vydanou příslušným vojenským úřadem a opatřenou jeho razítkem. Tento personál dále musí mít průkaz totožnosti s rozeznávacím znakem, jenž bude odolávat vlhkosti a bude mít rozměry takové, aby se vešel do kapsy (první ženevská úmluva článek 40, druhá ženevská úmluva článek 42). **Pomocný zdravotní personál** nosí náramenní pásku s rozeznávacím znakem menších rozměrů, a to pouze po dobu, kdy vykonává zdravotní službu (první ženevská úmluva článek 41).³⁰

2.2. Zdravotnické objekty

První ženevská úmluva upravila ochranu stálých ústavů a pohyblivých útvarů zdravotní služby ozbrojených sil stran v konfliktu. Tato ustanovení, jež byla jen s malými změnami převzata z úmluvy z roku 1929, představují logický doplněk ochrany raněných a nemocných a lékařského personálu.³¹

Podle článku 19 nesmějí být stále ústavy a pohyblivé útvary zdravotní služby napadeny, nýbrž musí být respektovány a chráněny. Ochrana poskytovaná těmto objektům však není absolutní. Podle článku 21 tyto objekty ochranu pozbudou pokud se jich kromě jejich lidumilného poslání využívá k páčání činů škodících nepříteli. Ochrana však zanikne až po výzvě k ukončení této činnosti, která dle možností stanoví přiměřenou lhůtu. Studie

²⁷) Viz celk. BUGNION, F. *The Emblem of the Red Cross*, p. 37 – 55.

²⁸) Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Adoption of an Additional Distinctive Emblem (Protocol III). Autentické anglické znění bylo uveřejněno v *International Review of the Red Cross*. March 2006, vol. 88, no. 186, p. 191 – 196. Neoficiální český překlad je dostupný na http://www.cck-cr.cz/docs/mhp/treti_protokol.pdf.

²⁹) K tomu viz např. Vládní návrh, kterým se předkládá Parlamentu České republiky k vyslovení souhlasu s ratifikací Dodatečný protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o přijetí dalšího rozeznávacího znaku, přijatý dne 8. prosince 2005 v Ženevě (sněmovní tisk 77) <http://psp.cz/cgi-bin/ascii/eknih/2006ps/stenprot/007schuz/s007062.htm>

³⁰) Viz celk. BOUVIER, Antoine. Special aspects of the use of the red cross red crescent emblem, p. 441.

³¹) PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 194.

mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK potvrdila obyčejovou povahu tohoto pravidla.³²

Úmluva rovněž stanovila jedno důležité *preventivní opatření*. Podle článku 19 mají příslušné úřady bdít nad tím, aby *zdravotnické ústavy a útvary byly pokud možno umístěny tak, aby je nemohly ohrozit útoky proti vojenským objektům*. Toto ustanovení, jež nemá protějšek v úmluvě z roku 1929, vybočuje z tradičního rámce ženevských úmluv. Ve většině případů se stranám v konfliktu stanovují povinnosti ve vztahu k příslušníkům nepřátelské mocnosti. Toto ustanovení představuje jednu z mála výjimek, neboť straně v konfliktu se zde ukládá povinnost k ochraně vlastních raněných a nemocných.³³

Pokud se stálé ústavy a pohyblivé útvary zdravotní služby dostanou do moci protivníka, budou i nadále pokračovat ve své činnosti, pokud se mocnost, která je zajala, sama nepostará o potřebné ošetření raněných a nemocných (článek 19). Obdobné pravidlo platí i pro budovy a materiál zdravotní služby. Materiál pohyblivých zdravotnických útvarů, pokud se dostane do moci protivníka, zůstane vyhrazen pro raněné a nemocné. Podobně stavby, materiál a sklady stálých zdravotnických zařízení, pokud se jich zmocní protivník, nemohou být odňaty svému účelu, dokud jich je třeba k péči o raněné a nemocné. Tyto objekty však nesmějí být úmyslně ničeny (článek 33). Naproti tomu movitý i nemovitý majetek pomocných společností se pokládá za soukromé vlastnictví (článek 34).

Obdobná ochrana jako pohyblivým zdravotnickým útvarům se přiznává též transportům raněných a nemocných. Tyto transporty a jejich vozidla, pokud upadnou do moci protivníka, mohou být rekvírovány za předpokladu, že se strana, která se jich zmocní, postará o raněné a nemocné (článek 35).

Je zajímavé, že Studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK obyčejovou povahu shora uvedených pravidel nepotvrdila. Ustanovení první ženevské úmluvy se však za obyčejová všeobecně v mezinárodním společenství pokládají.

I v tomto případě hraje významnou úlohu **identifikace**. Se souhlasem příslušného vojenského úřadu mohou pohyblivé útvary i stálé ústavy zdravotní služby vztyčit prapor s rozeznávacím znakem. Vedle toho může být vztyčen i státní prapor strany v konfliktu, ke které náleží. Naproti tomu útvary a ústavy, jež upadly do moci nepřítele, mohou vztyčit pouze prapor s rozeznávacím znakem (článek 42). Zdravotní útvary neutrálního státu, které propůjčili své služby válčící straně, musí spolu s praporem s rozeznávacím znakem vztyčit i prapor této válčící strany. Mohou však vztyčit i svůj státní prapor, i když upadnou do moci protivníka (článek 43).

2.3. Nemocniční lodi

Zvláštnost nemocničních lodí spočívá v tom, že na jednu stranu slouží jako námořní dopravní prostředek a na druhou stranu představují plně vybavené plovoucí nemocnice.³⁴

Druhá ženevská úmluva pod pojem nemocniční lodi podřazuje následující pravidla:

1) vojenské nemocniční lodi postavené stranou v konfliktu výlučně k péči o raněné, nemocné a trosečníky a jejich dopravě (článek 22),

³²) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 91 – 104.

³³) PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 198.

³⁴) DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, p. 168.

- 2) nemocniční lodi národních společností Červeného kříže či jiných oficiálně uznaných pomocných společností, které strana v konfliktu, ke níž náležejí, pověřila oficiálním posláním (článek 24),
- 3) nemocniční lodi národních společností Červeného kříže či jiných oficiálně uznaných pomocných společností neutrálního státu, které se se souhlasem své vlády podřídily straně v konfliktu (článek 25) a
- 4) pobřežní záchranné čluny užívané státem nebo oficiálně uznanými pomocnými společnostmi (článek 27).

Podle článku 26 se ochrana vztahuje na lodi všech tonáží a jejich záchranné čluny. V průběhu sjednávání úmluvy některé delegace z důvodu viditelnosti (zejména ze vzduchu) požadovaly stanovení striktního prahu tonáže. Jiné delegace s vyřazením malých člunů z ochrany nesouhlasily. Článek 26 je kompromisem. Smluvním stranám se zde ukládá pouze povinnost „vynasnažit se“, aby se k dopravě raněných, nemocných a trosečníků na větší vzdálenosti na volném moři užívaly jen nemocniční lodi přes 2000 brutto registrovaných tun.³⁵

Protokol I ochranu rozšířil o dvě kategorie plavidel:

- 1) nemocniční lodi dopravující civilní raněné, nemocné a trosečníky (článek 22) a
- 2) ostatní jasně označená zdravotnická plavidla (článek 23).

Užití všech nemocničních lodí s výjimkou pobřežních záchranných člunů musí být notifikováno protější straně v konfliktu nejméně 10 dní předem s uvedením jmen a popisu těchto lodí včetně tonáže (články 22, 24 a 25). Nemocniční lodi včetně pobřežních záchranných člunů nesmějí být za žádných okolností napadeny, nýbrž musí být respektovány a chráněny (články 22, 24 a 25). První ženevská úmluva zákaz napadení rozšířila i na útok ze země (článek 20). Tato ochrana zanikne pouze v případě, že jich je užito vedle jejich lidumilného úkolu k spáchání činů škodících nepříteli (druhá ženevská úmluva článek 34). Nemocniční lodi nepodléhají ani kořistnímu právu válečnických stran (články 22, 24 a 25). Strany v konfliktu však mají právo kontroly a prohlídky nemocničních lodí. Mohou jim nařídít, aby se vzdálily, uložit jim určitý kurz, upravit používání jejich bezdrátových zařízení a jiných dorozumívacích prostředků, a vyžadují-li to závažné okolnosti, zadržet je po dobu nejvýše 7 dnů (článek 31).

Označení nemocničních lodí upravil článek 43 druhé ženevské úmluvy. Tyto lodi mají mít všechny vnější plochy bílé, přičemž na každé straně trupu i na vodorovných plochách bude namalován jeden či více tmavočervených křížů co největší velikosti. Všechny nemocniční lodi pak musí vztyčit svoji národní vlajku, a pokud se jedná o lodi neutrálního státu, též vlajku strany v konfliktu, které se podřídily. Nadto musí též na hlavním stěžni vztyčit bílou vlajku s červeným křížem.

2.4. Sanitní letadla

Podle ženevských úmluv z roku 1949 *sanitní letadla užívaná výlučně k přepravě raněných a nemocných a sanitního personálu a materiálu nesmějí být napadena při letech, které se konají ve výškách, v dobách a ve směrech výslovně dohodnutými mezi všemi zúčastněnými stranami v konfliktu.* Nesmějí však létat nad územím kontrolovaným nepřítelem a musí uposlechnout každé výzvy k přistání. Přistane-li sanitní letadlo na výzvu, musí mu být po eventuálně prohlídce umožněno pokračovat v letu. V případě nouzového přistání vojenského letadla na území kontrolovaném nepřítelem, stanou se ranění, nemocní

³⁵⁾ YINGLING, Raymund T. – GINNANE, Robert W. The Geneva Conventions of 1949, p. 401.

a osádka válečnými zajatci a zdravotnickému personálu bude náležet příslušná zvláštní ochrana (první ženevská úmluva článek 36, druhá ženevská úmluva článek 39, čtvrtá ženevská úmluva článek 22).

Protokol I z roku 1977 tuto ochranu rozvinul a poněkud modifikoval. Rozlišuje se zde několik případů:

- 1) Pozemní oblasti a vzdušný prostor nad nimi, které jsou kontrolovány spřátelenými silami, a mořské oblasti a vzdušný prostor nad nimi, které nejsou kontrolovány protější stranou: Zde ochrana sanitních letadel nezávisí na dohodě s protější stranou, avšak strana v konfliktu ji může pro větší bezpečnost o letech uvědomit (článek 25).
- 2) Dotykové zóny, tedy zóny, kde jsou navzájem v dotyku přední jednotky stran v konfliktu, a příslušné vzdušné prostory: Zde se vyžaduje předchozí dohoda mezi příslušnými vojenskými orgány. Nicméně i letadla letící na vlastní nebezpečí mají být po rozpoznání respektována (článek 26).
- 3) Vzdušný prostor nad územím či mořskou oblastí kontrolovanou protější stranou: Zde se k letům vyžaduje předchozí souhlas příslušných orgánů protější strany. Pokud bude rozpoznáno letadlo letící bez takového souhlasu či v rozporu s jeho podmínkami, musí příslušná strana v konfliktu vynaložit veškeré přiměřené úsilí, aby dala příkaz k přistání či jinak ochránila své zájmy. Letadlo však v každém případě musí dostat čas ke splnění rozkazu před útokem (článek 27).

Sanitní letadla musí být označena rozeznávacím znakem na všech spodních, horních i bočních plochách (první ženevská úmluva článek 36, druhá ženevská úmluva článek 39, čtvrtá ženevská úmluva článek 22). Vzhledem k rychlosti letecké války však tato tradiční identifikace nedostačuje, a proto Protokol I z roku 1977 v článku 6 Přílohy I zavedl dobrovolný světelný signál skládající se z přerušovaného modrého světla.

3. Váleční zajatci

Ve středověku byl voják zajatý za války nepřítelem zcela v rukou toho, kdo ho zajal. Voják, který zajal zajatce, ho mohl zabít, zotročit, propustit nebo za něj mohl požadovat výkupné.³⁶ Mezinárodní právo na v novověku tento princip postupně otočilo. Pravidla pro zacházení s válečnými zajatci se začala ustalovat v průběhu 19. století a poprvé byla kodifikována v Řádu války pozemní z roku 1899. 1. světová válka odhalila potřebu ucelenější a podrobnější úpravy a ve světle zkušeností z tohoto prvního celosvětového konfliktu byla sjednána úmluva z roku 1929. Po 2. světové válce ji nahradila třetí ženevská úmluva z roku 1949.³⁷ Studie obyčejového mezinárodního humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK v zásadě potvrdila obyčejovou povahu většiny pravidel pro zacházení s válečnými zajatci.³⁸ Přitom je však pozoruhodné, že ačkoliv se v mezinárodním společenství pokládají za obyčejová veškerá pravidla obsažená v třetí ženevské úmluvě, studie některá z nich vůbec neuvádí – např. zákaz nařízení nucené práce důstojníkům, povinnost repatriovat přímo ještě za trvání aktivního nepřátelství vážně nemocné a těžce raněné zajatce či povinnost zřídit informační kancelář pro válečné zajatce. Tato opomenutí jsou však zřejmě důsledkem ne příliš vhodné organizace studie v této části. Faktem přitom zůstává, že smluvními stranami třetí ženevské úmluvy jsou všechny státy světa.

³⁶) GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 196.

³⁷) Viz celk. POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 465.

³⁸) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 306 – 456.

Okruh osob chráněných třetí ženevskou úmluvou se z velké části shoduje s okruhem osob chráněných podle první a druhé ženevské úmluvy. Odpovídá to tomu, že ranění a nemocní příslušníci ozbrojených sil podle první a druhé ženevské úmluvy jsou zároveň válečnými zajatci (první ženevská úmluva článek 14, druhá ženevská úmluva článek 16). Článek 4 třetí ženevské úmluvy, jenž vymezuje, kdo je válečným zajatcem ve smyslu úmluvy, se v písmenu A zcela shoduje s článkem 13 první a druhé ženevské úmluvy. Vypočítávají se zde tradiční kategorie válečných zajatců:

- a) příslušníci vládních ozbrojených sil stran v konfliktu,
- b) příslušníci jiných ozbrojených sil, skupin či jednotek hlásících se k některé straně v konfliktu,
- c) osoby doprovázející ozbrojené síly,
- d) posádky obchodních lodí a civilních letadel a
- e) příslušníci masového povstání obyvatelstva.

Nicméně článek 4 v písmenu B okruh chráněných osob rozšiřuje nad rámec první a druhé ženevské úmluvy. Toto ustanovení bylo do úmluvy pojato ve světle zkušeností z 2. světové války, která odhalila potřebu vztáhnout ochranu příslušející válečným zajatcům na některé další osoby.³⁹ Jedná se o:

- 1) osoby, které příslušejí či příslušely k ozbrojeným silám obsazené země a které se okupační mocnost rozhodla internovat, a
- 2) osoby internované v souladu s mezinárodním právem na území neutrálního nebo neválčícího státu.

*Mezinárodní právo obyčejové dále tradičně přiznává status válečného zajatce hlavě státu a členům vlády, kteří upadli do moci nepřítel.*⁴⁰

Naproti tomu za válečné zajatce se nesmějí pokládat diplomatictí zástupci nepřátelské mocnosti. Těm musí být umožněn návrat do jejich země.⁴¹

V roce 1999 v průběhu letecké ofenzívy některých členských států NATO proto Jugoslávské svazové republiky (tzv. války o Kosovo) byli tři američtí vojáci zadrženi srbskými jednotkami na území bývalé jugoslávské republiky Makedonie. Tito vojáci náleželi k misi OSN UNPREDEP vyslané na území Makedonie, jejíž mandát ale právě vypršel. Ačkoliv jejich přítomnost nesouvisela s probíhajícím ozbrojeným konfliktem, jednalo se o příslušníky vládních ozbrojených sil státu účastnícího se konfliktu, kteří byli zadrženi protější stranou v tomto konfliktu, byť na území neutrálního státu. Ozbrojený konflikt, který probíhal, přitom měl jednoznačně mezinárodní povahu (ve smyslu společného článku 2 ženevských úmluv). Přesto se objevily pochybnosti ohledně statusu těchto osob a ozvaly se hlasy požadující, aby americká vláda prohlásila zadržení těchto vojáků za nelegální a požadovala jejich okamžité propuštění. Americká vláda se však přiklonila k názoru, že se jedná o válečné zajatce, a veřejně to oznámila. Toto rozhodnutí podle všeho mělo pragmatický rozměr, protože pravidla pro zacházení s válečnými zajatci stanovená třetí ženevskou úmluvou jsou jasná a nepochybná, zatímco pravidla pro zacházení s osobami nelegálně zadrženými jsou opředena některými nejasnostmi.⁴²

Irák, který v roce 1990 okupoval Kuvajt, protiprávně zadržel na okupovaném území diplomatické zástupce států, které podporovaly rezoluce OSN odsuzující Irák a v některých

³⁹⁾ Viz celk. YINGLING, Raymund T. – GINNANE, Robert W. *The Geneva Conventions of 1949*, p. 401, 405 – 406.

⁴⁰⁾ Z české literatury viz zejm. POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, s. 466.

Ze zahraniční literatury viz např. GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 198.

⁴¹⁾ GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 198.

⁴²⁾ BURGER, James A. *International humanitarian law and the Kosovo Crisis: Lessons learned or to be learned*, p. 135 – 136.

případech je záměrně držel v blízkosti vojenských objektů. Jednalo se o očividné porušení humanitárního práva.⁴³

3.1. Základní pravidla ochrany

Účelem válečného zajetí je zabránit držným osobám v další účasti na nepřátelství. Od této zásady se odvíjí veškerá právní úprava ochrany válečných zajatců.

Článek 12 stipuluje, že *váleční zajatci jsou v moci mocnosti, která je zajala, nikoliv však v moci jednotlivců či oddílů, které je zajaly.* Mocnost, která zajatce zajala, v každém případě odpovídá za zacházení s nimi. Třetí ženevská úmluva dále obsahuje několik ustanovení, jež zajišťují, aby se strana v konfliktu skutečně nemohla svých závazků vůči válečným zajatcům zprostit. Článek 5 stanovuje, že ochrana se na válečné zajatce vztahuje od doby, kdy upadnou do moci nepřítele, až do jejich konečného propuštění a repatriace. Toto ustanovení brání tomu, aby strana v konfliktu válečné zajatce ochrany nezabavila předstíraným propuštěním a následnou opětovnou internací.⁴⁴ Stejně tak se zabraňuje tomu, aby počátek ochrany nebyl odložen svévolným rozhodnutím vojenských velitelů.⁴⁵ Článek 12 pak upravuje přesun válečných zajatců k jiné mocnosti. Váleční zajatci zásadně nesmějí být přesunuti k mocnosti, která není smluvní stranou úmluvy, nicméně vzhledem k tomu, že smluvními stranami ženevských úmluv, jsou všechny státy světa, je toto ustanovení dnes již přežitě. Přesun k jiné mocnosti lze uskutečnit pouze za předpokladu, že tato mocnost je schopna a ochotna zajistit zachovávání pravidel ochrany. Po dobu, kdy jsou zajatci přesunuti, odpovídá mocnost, která je přijala, za zacházení s nimi. Nicméně ani přesouvající mocnost se odpovědnosti zcela nezprošťuje. Pokud by mocnost, jež zajatce přijala, neplnila své závazky, je přesouvající mocnost povinna učinit účinná opatření pro zjednání nápravy. Pokud by požádala o navrácení zajatců, musí mocnost, jež je přijala, takové žádosti vyhovět. Tato ustanovení představují vyvážený kompromis mezi dvěma konfliktními názory. Podle jednoho náhledu by přesouvající mocnost měla být odpovědnosti za válečné zajatce zcela zproštěna, podle druhého by měla nadále nést ve všech ohledech spoluodpovědnost.⁴⁶

Třetí ženevská úmluva dále stipuluje čtyři základní pravidla společná pro zacházení se všemi oběťmi ozbrojených konfliktů – respekt, ochrana, lidské zacházení a zákaz diskriminace (články 13 a 16) – *a dále je rozvíjí.* Zakazuje se tak každý nezákonný čin nebo opomenutí, které by měly za následek smrt nebo které by vážně ohrozily zdraví válečného zajatce, a to zejména tělesné mrzačení nebo lékařské či vědecké pokusy, které nejsou odůvodněné lékařským ošetřováním a nejsou prováděny v jeho prospěch (článek 13). Váleční zajatci dále mají právo na šetření osobnosti a cti. Uchovávají si svou plnou občansko právní způsobilost a mocnost, která je drží, ji může omezovat jen v míře, již nezbytně vyžaduje zajetí (článek 14). Mocnost, která zajatce drží, je povinna postarat se zdarma o jejich zaopatření a lékařské ošetření (článek 15).

Zvláštní ochrana se přiznává ženám. Musí s nimi být nakládáno se všemi ohledy příslušejícími jejich pohlaví, přičemž se zakazuje zejména nucená prostituce a jakákoliv forma

⁴³) GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 198.

⁴⁴) PICTET, J. S. (ed.) *III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary*. 1st ed. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1960, p. 75.

⁴⁵) YINGLING, Raymund T. – GINNANE, Robert W. *The Geneva Conventions of 1949*, p. 406.

⁴⁶) YINGLING, Raymund T. – GINNANE, Robert W. *The Geneva Conventions of 1949*, p. 406 – 407.

nemravného jednání. V každém případě musí být se ženami nakládáno stejně příznivě jako s muži (třetí ženevská úmluva článek 15 a Protokol I článek 75 odst. 2 písm. b).

Po skončení války v Perském zálivu v roce 1991 vyšlo najevo, že v průběhu války došlo k sexuálnímu útoku na příslušnice ozbrojených sil států koalice, které zajaly irácké jednotky.⁴⁷

Nutno dodat, že strana v konfliktu nemá povinnost zajmout příslušníky ozbrojených sil, kteří při provádění bojových operací upadnou do její moci. V ozbrojeném konfliktu často nastávají situace, kdy konkrétní jednotky operující v terénu vzhledem k bojovým úkolům, které plní, objektivně nejsou schopny zajetí uskutečnit. Například při útoku nacistického Německa na Francii v roce 1940 postupovaly německé jednotky natolik rychle, že francouzským vojákům, kteří upadli do jejich moci, pouze odebraly zbraně a daly jim pokyn, aby utíkali na jih. Zajetí válečného zajatce tak nadále zůstává právem strany v konfliktu. Pokud jej však strana v konfliktu využije, je za všech okolností vázána pravidly na ochranu válečných zajatců.

3.2. Počátek zajetí

Počátkem zajetí je okamžik, kdy válečný zajatec fakticky upadne do moci nepřátelské mocnosti. Může se tak stát různými způsoby, např. vzdáním se, upadnutím do bezvědomí, nouzovým přistáním letadla na území kontrolovaném nepřítelem nebo přepadením a odzbrojením na bojišti. Způsob ale není rozhodující. Humanitárnímu právo dominuje princip fakticity. Od okamžiku, kdy osoba definovaná v článku 4 třetí ženevské úmluvy upadne do faktické moci protější strany, stává se bez dalšího válečným zajatcem.

*Mocnost, jež zajme válečné zajatce musí zjistit jejich totožnost pro účely evidence a pro přiznání odpovídajícího zacházení.*⁴⁸ Z tohoto důvodu pochopitelně bude válečné zajatce vyslýchat. *Válečný zajatec je však povinen uvést pouze* své příjmení, křestní jména, hodnost, datum, narození a matriční číslo nebo jemu odpovídající údaj. Při úmyslném porušení této povinnosti mu mohou být omezeny výhody poskytované válečným zajatcům (článek 17 odst. 1 a 2). Tento postih se však nemůže týkat minimálního povinného standardu zacházení předepsaného třetí ženevskou úmluvou. Omezit tak lze pouze privilegia náležející důstojníkům, poddůstojníkům a osobám s podobným statutem (články 16, 39, 40, 44, 45, 49, 60, 79, 87, 97, 104 a 122). Váleční zajatci ve skutečnosti bývají vyslýcháni krátce po zajetí, mnohdy ještě na bojišti, a proto může docházet k neúmyslnému porušení povinnosti poskytnout potřebné informace. Váleční zajatci, kteří nejsou schopni udat svou totožnost, tak mají být odevzdáni zdravotní službě s tím, že jejich totožnost bude zjištěna všemi možnými prostředky.⁴⁹

Válečný zajatec představuje pro mocnost, která ho drží, potenciální zdroj informací. Tato mocnost se může snažit o získání informací např. vlídným výsledkem či pozitivními pobídkami. Je však *striktně zakázáno vykonávat na válečných zajatcích jakékoliv tělesné či duševní trýznění za účelem vynucení informací*. Váleční zajatci, kteří odmítnou vypovídat, nesmějí být uráženi nebo vystaveni nepříjemnostem či nevýhodám ani se jim nesmí vyhrožovat (článek 17 odst. 4).⁵⁰

⁴⁷) GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 203

⁴⁸)) PICTET, J. S. (ed.) *III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary*, p. 156.

⁴⁹) *Ibid.*, p. 159 – 160.

⁵⁰) KALSHOVEN, F., ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 58.

Válečnému zajatci nesmí být za žádných okolností odebrán průkaz totožnosti vystavený stranou v konfliktu, ke které náleží (článek 17 odst. 3). *Válečným zajatcům dále musí být ponechány* svršky a předměty sloužící jejich osobní potřebě, ošacení či výživě, i když patří k oficiální vojenské výstroji. Rovněž se jim musí ponechat předměty, jež jim byly vydány pro jejich osobní ochranu (kovové přilby, plynové masky apod.). Na druhou stranu je mocnost, jež je zajala, *oprávněna jim odebrat* vojenskou výzbroj a vojenské dokumenty. Válečným zajatcům lze odebrat peněžní částky či jiné cenné předměty, avšak pouze na základě rozkazu důstojníka s tím, že částky musí být zapsány do zvláštního rejstříku a zajatci musí být vystavena stvrzenka (článek 18). Předměty, materiál a dokumenty legálně odebrané válečným zajatcům se stávají válečnou kořistí, jež připadá mocnosti, která je zajala. Válečnou kořistí se stávají též peněžní prostředky náležející vládě mocnosti, k níž zajatec náleží.⁵¹

Váleční zajatci musejí být v co nejkratší lhůtě odsunuti do táborů dostatečně vzdálených od bitevního pásmy. Odsun se vždy musí provést lidsky a za podobných podmínek, za nichž se premisťují vojska mocnosti, jež zajatce drží (články 19 a 20).

3.3. Internování válečných zajatců

Mocnost, která zajatce drží, se sice může rozhodnout propustit je na příslib (podmínku), má však základní právo je internovat, tedy zbavit je svobody, aby jim zabránila v další účasti na nepřátelství. Internace může trvat až do skončení aktivního nepřátelství. Právní úprava přitom zohledňuje skutečnost, že právní řády některých států ukládají vojákům povinnost pokusit se o útěk z nepřátelského zajetí, jakmile bude rozumná vyhlídka na úspěch. I v těch případech, kdy válečnému zajatci právní řád jeho země takovou povinnost neukládá, bude se zajatec v mnoha případech chtít o útěk pokusit, aby dosáhl ozbrojené síly své země nebo spojenecké mocnosti. Samotný pokus válečného zajatce není nelegální.⁵² *Zajatec má právo se o útěk pokusit a mocnost, která jej drží má právo činit všechna možná opatření, aby mu v tom zabránila.* Může tak válečné zajatce internovat v ohrazených táborech, může jim uložit závazek, aby se nevzdálili za hranici tábora či může činit jiná opatření zabraňující jim v útěku (článek 21 odst. 1).

Pokud jde o *propuštění na příslib*, může se jednat o propuštění úplné nebo částečné. Úplné propuštění umožňuje válečnému zajatci zcela opustit území mocnosti, která ho zajala s tím, že válečný zajatec se zavazuje znovu nezapojit do nepřátelství. Při částečném propuštění se zajatec zavazuje, že buď nepřekročí hranice určitého správního obvodu nebo se bude pravidelně hlásit na příslušném vojenském úřadě. Propuštění na příslib je však možné pouze tehdy, pokud to umožňují zákony jeho domovského státu, protože i tento stát bude muset respektovat podmínky příslibu (článek 21 odst. 2).⁵³

Váleční zajatci musejí být internováni pouze v budovách postavených na pevné zemi, které skýtají všechny záruky hygieny a zdraví. Protože internace není trestem a zajatci nejsou trestanci, nesmějí být internováni ve věznicích. Při rozčleňování válečných zajatců do jednotlivých táborů nesmějí být zajatci odděleni od ostatních příslušníků jejich ozbrojených sil a musí se brát zřetel na jejich národnost, jazyk a zvyky. Zajatci nesmí být drženi v krajích, kde by byli vystaveni palbě bitevního pásma, či v krajích, které jsou pro ně nezdравé

⁵¹) Viz celk. GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 203. MULINEN, Frédéric de. Příručka mezinárodního humanitárního práva pro ozbrojené síly, s. 109 – 110.

⁵²) KALSHOVEN, F., ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 59.

⁵³) DINSTEIN, Yoram. *The release of prisoners of war*, p. 37 – 38.

nebo škodlivé. *Tábory pro válečné zajatce musí být vybaveny kryty proti leteckému bombardování a jiným válečným nebezpečím.* Kdykoliv to vojenské ohledy dovolí, mají být tábory pro válečné zajatce ve dne označeny písmeny PG nebo PW viditelnými i ze vzduchu. Strany v konfliktu se přitom mohou dohodnout i na jiném označení, nicméně tímto způsobem mohou být označeny pouze tábory pro válečné zajatce (články 22 a 23).

Každý tábor pro válečné zajatce musí být postaven pod přímou pravomoc odpovědného důstojníka pravidelných ozbrojených sil mocnosti, jež válečné zajatce drží. Tento důstojník musí mít k dispozici text 3. ženevské úmluvy a bude své vládě odpovídat za její dodržování (článek 39). *Text úmluvy musí být dále v táboře vyvěšen na místech, kde si jej mohou přečíst, a v jazyce, kterému rozumějí* (článek 41).

Třetí ženevská úmluva předepisuje, že váleční zajatci musí být ubytováni za stejných podmínek jako příslušníci ozbrojených sil mocnosti, která je drží. Vztahuje se to zejména na ložnice, jak co do celkové plochy a vzduchové kubatury, tak po stránce vybavení, zařízení a příkrývek. Předepisují se zde rovněž minimální podmínky i pro všechny další místnosti určené pro užívání válečnými zajatci – ochranu před vlhkem, dostatečné vytápění a osvětlení. Musí se též učinit všechna opatření proti nebezpečí požáru. Ženy přitom musí být ubytovány odděleně od mužů s výjimkou zachování celistvosti rodiny a musí být postaveny pod bezprostřední dozor žen (třetí ženevská úmluva článek 25 a Protokol I článek 75 odst. 5).

Podle článku 26 se musí válečným zajatcům poskytnout v dostatečném množství *pitná voda* (zajímavé přitom je, že v téže větě se povoluje užívání tabáku). *Základní denní dávka* potravin musí být z hlediska množství i rozmanitosti dostačující tak, aby se předešlo poruchám z podvýživy a úbytkům na váze. Je přitom potřeba zohlednit způsob výživy, na který jsou váleční zajatci zvyklí, a dle možností mají být váleční zajatci přibráni k přípravě svých jídel. Ustanovení článku 26 představuje jeden z případů, kdy se třetí. ženevská úmluva podstatně odchyluje od úpravy před 2. světovou válkou. Úmluva z roku 1929 vyžadovala, aby váleční zajatci dostávali přiděly potravin takové, jaké mocnost, jež je drží, poskytuje svým vlastním vojákům. Úmluva z roku 1949 se namísto zásady národního zacházení uchyluje k absolutním standardům. Potřebné přiděly potravin musí být válečným zajatcům poskytnuty i tehdy, když je mocnost, jež je drží, svým vojákům neposkytuje. Tento posun vyplynul ze zkušeností z 2. světové války. Řada amerických vojáků zajatých asijskými státy trpěla poruchami z podvýživy a v některých případech i umírala, když byla donucena žít v přidělech potravin poskytovaných asijským vojákům.⁵⁴

Zajatcům musí být poskytnut v dostatečné míře oděv vyhovující podnebí kraje, kde jsou drženi (článek 27). Ve všech táborech musí být zřízeny *kantýny*, kde si váleční zajatci mohou zakoupit potraviny, předměty běžné spotřeby, mýdlo a tabák. Prodejní ceny přitom nesmějí překročit ceny obvyklé v místním obchodě. Zisku z kantýn se pak užije ve prospěch válečných zajatců. Za tím účelem musí být zřízen zvláštní fond, přičemž důvěrník válečných zajatců má právo účastnit se jeho správy i správy samotné kantýny (článek 28).

Mocnost, která zajatce drží, musí učinit všechna zdravotní opatření k zajištění čistoty a hygieny v táborech a k prevenci epidemií. Tábor musí být vybaven zařízeními odpovídajícími pravidlům hygieny, jež budou neustále udržována v čistotě. Pokud jsou v jednom táboře ubytováni muži i ženy, musí mít ženy oddělené zařízení. Rovněž tak se musí válečným zajatcům poskytnout v dostatečném množství voda a mýdlo (článek 29).

Tábor pro válečné zajatce musí mít vhodnou nemocnici a nejméně jednou za měsíc se musí konat pravidelné lékařské prohlídky. Váleční zajatci mají být dle možností ošetřováni zdravotním personálem mocnosti, ke které přísluší. Mocnost, jež je drží, může k jejich

⁵⁴) YINGLING, Raymund T. – GINNANE, Robert W. The Geneva Conventions of 1949, p. 407.

ošetření použít i válečné zajatce, kteří jsou lékaři, dentisté nebo ošetřovatelé, i když ne-náleželi ke zdravotní službě ve svých ozbrojených silách. Tento personál zůstává nadále válečnými zajatci, nicméně bude s ním nakládáno podobně jako se zadrženým lékařským personálem (články 31 – 32).

Mocnost, která zajatce drží, má povinnost respektovat jejich náboženské vyznání a ponechat jim volnost výkonu náboženských obřadů a úkonů. Pro bohoslužby se musí vyhradit vhodné místnosti (článek 34). Vojenští duchovní, kteří upadli do moci nepřátelského státu a kteří byli zadrženi pro pomoc válečným zajatcům, budou mít právo svobodně vykonávat své poslání mezi svými souvěrci. Mocnost, jež je zajala, je musí rozdělit do jednotlivých táborů a pracovních oddílů, v nichž jsou váleční zajatci náležející ke stejným ozbrojeným silám a vyznávající totéž náboženství (článek 35). Duchovní službu budou oprávněni vykonávat též váleční zajatci, kteří jsou kněžími některého vyznání, i když nejsou vojenskými duchovními ve svých ozbrojených silách (článek 36).

Mocnost držící válečné zajatce má též povinnost podporovat jejich činnost duševní, výchovnou, rekreační a sportovní. Za tím účelem jim musí poskytnout potřebné místnosti a vybavení a stejně tak musí vyhradit volná prostranství pro tělesné cvičení, sporty a hry (článek 39).

3.4. Práce válečných zajatců

Třetí ženevská úmluva v zásadě umožňuje nařízení nucené práce zajatcům. Práci však lze nařídit pouze mužstvu, zatímco poddůstojníkům může být nařízen pouze výkon dozorčích prací a důstojníci nesmějí být k práci žádným způsobem nuceni. Zajetí důstojníci přitom mohou o přidělení vhodné práce požádat a na základě takové žádosti jim pak má být dle možností přidělena (článek 49). třetí ženevská úmluva přitom *důsledně vychází ze zásady, že válečné zajatce nelze užít k pracím, jež mají nějaký vztah k vojenským operacím.* Namísto obecného zákazu úmluva taxativně vypočítává práce, které zajatcům nařízeny být mohou.⁵⁵ Povolenými oblastmi pro práci zajatců tak jsou:

- a) správa a udržování tábora pro válečné zajatce,
- b) zemědělství,
- c) průmysl související s výrobou nebo těžbou surovin, továrenský průmysl s výjimkou průmyslu kovodělného, strojíního a chemického, veřejných staveb a stavebních prací, které mají vojenskou povahu nebo určení,
- d) doprava a práce ve skladištích, které nemají vojenskou povahu nebo určení,
- e) obchodní a umělecká činnost,
- f) služby v domácnosti a
- g) veřejné služby, které nemají vojenskou povahu nebo určení (článek 50).⁵⁶

Tento pozitivní výčet úmluva doplňuje několika negativními zákazy. Válečným zajatcům nesmí být nařízena práce nebezpečná nebo zdraví škodlivá, přičemž odstraňování min nebo podobných zbraní se vždy pokládá za práci nebezpečnou. Tato ochrana se však zeslabuje tím, že válečný zajatec se na tyto práce může dobrovolně přihlásit. Válečným zajatcům dále nesmí být přidělena práce, která se pokládá za ponižující pro příslušníka ozbrojených sil mocnosti, jež zajatce drží. Zde úmluva možnost dobrovolného přihlášení nestanovuje (článek 52).

⁵⁵) YINGLING, Raymund T. – GINNANE, Robert W. The Geneva Conventions of 1949, p. 407. GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 203.

⁵⁶) KALSHOVEN, F., ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 60.

Úmluva vychází ze zásady, že *na práci válečných zajatců se vztahují stejná pravidla jako na obdobnou práci, kterou vykonávají příslušníci mocnosti, jež zajatce drží*. Platí to pro ubytování, stravu, ošacení a výstroj, předpisy o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci (článek 51). Pracovní doba nesmí přesáhnout pracovní dobu přípustnou pro civilní dělníky vykonávající tutéž práci v tomtéž kraji. Uprostřed denní práce musí být poskytnut alespoň hodinový oddech a na každý týden je předepsaný pracovní klid v délce 24 po sobě jdoucích hodin. Válečnému zajatci, který odpracoval celý rok, pak musí být poskytnut odpočinek v délce 8 po sobě jdoucích dnů.

Váleční zajatci práci vykonávají zásadně za odměnu. Tuto odměnu stanoví úřadu mocnosti, jež zajatce drží, přičemž minimální výše je stanovená na čtvrtinu švýcarského franku za celý pracovní den (článek 62).

3.5. Styky válečných zajatců

Váleční zajatci mají právo na styk s vnějším světem. Každému zajatci musí být umožněno ihned po zajetí nebo nejpozději do týdne po příchodu do tábora, aby zaslal lístek zpravující o zajetí, adrese a zdravotním stavu, a to jednak své rodině a jednak Ústřední informační kanceláři válečných zajatců (článek 70). Nepovinný vzor tohoto lístku tvoří přílohu úmluvy. Váleční zajatci jsou oprávněni přijímat a odesílat korespondenci. Mocnost, jež je drží, může korespondenci omezit, ale musí zachovat nezbytné minimum dvou dopisů a čtyř lístků měsíčně. Korespondence může být podrobena cenzuře, ale nesmí se zadržovat či doručovat opožděně (články 71 a 76). Zajatci dále mohou přijímat individuálně i hromadně pomocné zásilky obsahující zejména potraviny, šatstvo, léky a předměty sloužící osobním potřebám (článek 72). Pomocné zásilky musí být osvobozeny od všech cel či jiných poplatků (článek 74).

Váleční zajatci mají též právo na styk s úřady mocnosti, jež je drží. Mohou se na ně obracet se stížnostmi na zajatecký režim či s jinými podáními. Styk mohou zajatci vykonávat přímo nebo prostřednictvím důvěrníka (článek 78). V táborech, kde jsou pouze poddůstojníci a mužstvo, si váleční zajatci důvěrníka svobodně volí tajným hlasováním, a to vždy na půl roku. Zvolený důvěrník podléhá sválení mocností, jež zajatce drží. Pokud ho neschválí, musí ochranné mocnosti sdělit důvody. V táborech, kde jsou zajatí důstojníci, bude za důvěrníka uznán věkem nejstarší důstojník nejvyšší hodnosti (článek 79).

3.6. Trestání válečných zajatců

Třetí ženevská úmluva vychází ze zásady asimilace. Protože váleční zajatci zůstávají příslušníky ozbrojených sil, připodobňuje se jejich postavení po dobu zajetí k postavení vojáků mocnosti, jež je drží. Jsou podrobeni zákonům, nařízením a všeobecným řádům platným v ozbrojených silách této mocnosti a podléhají postihu za veškerá porušení (článek 82 odst. 1). *Zároveň však mezinárodně právní úprava zohledňuje skutečnost, že váleční zajatci nadále zůstávají podrobeni právnímu řádu své země, které jsou vázání slibem věrnosti*. Předpisy pro ozbrojené síly každého státu zdůrazňují hodnoty jako věrnost, čest a odvaha a vojáka, který tyto předpisy poruší, obzvláště za války, mnohdy postihne velmi přísný trest. Aplikace těchto předpisů na válečné zajatce by odporovala skutečnosti, že váleční zajatci nadále zůstávají vázání slibem věrnosti své zemi. To se promítá např. do zvláštní úpravy pro případ, že se válečný zajatec pokusí o útěk,

a podobně nepokoje v zajateckém táboře nelze pokládat za vzpouru v ozbrojených silách.⁵⁷ *Válečný zajatec je tak mocnosti, která ho drží, vázán poslušností, nikoliv ale věrností.*

Postih válečného zajatce za porušení předpisů mocnosti, jež ho drží, může mít povahu trestní nebo disciplinární (kázeňskou). Pokud jde o **trestní postih**, zde *zásada asimilace platí bezvýhradně*. Zajatec může být trestně stíhán pouze za skutky, jež jsou trestné i tehdy, pokud je spáchá příslušník ozbrojených sil mocnosti držící zajatce. Pokud by tato mocnost přijala zvláštní trestní legislativu pro zajatce, za porušení by každopádně mohla ukládat pouze disciplinární tresty. Pokud jde o disciplinární postih, samostatné předpisy pro válečné zajatce, jež nezavazují příslušníky ozbrojených sil mocnosti držící zajatce, se v zásadě připouští.⁵⁸

Úmluva obsahuje relativně ucelený trestní a disciplinární kodex postihu válečných zajatců. Tomuto kodexu dominuje několik zásad:

- 1) Válečného zajatce může soudit pouze vojenský soud, ledaže by zákonodárství mocnosti, jež zajatce drží, stanovovalo pro člena jejích ozbrojených sil za totéž provinění příslušnost občanského soudu (článek 84 odst. 1). To je případ ČR. Platná česká legislativa nezná institut vojenských soudů a k trestání příslušníků ozbrojených sil jsou zásadně příslušny soudy civilní.
- 2) Válečný zajatec nesmí být postaven před soud, který by neposkytoval všeobecně uznávané základní záruky nezávislosti a nestrannosti či který by nezaručoval práva obhajoby (článek 84 odst. 2).
- 3) Zajatci mohou být trestáni i za činy, jichž se dopustili před zajetím, a nadále požívají ochranu úmluvy i v případě odsouzení (článek 85). Tato otázka je aktuální zejména v případě stíhání válečných zajatců za válečné zločiny. Proti tomuto principu se při sjednávání ohrazoval Sovětský svaz, který požadoval, aby se na tyto osoby po odsouzení vztahoval výhradně právní řád mocnosti, jež je zajala. Sovětský svaz také proti ustanovení článku 85 vznesl výhradu a totéž učinily i další státy východního bloku včetně bývalého Československa (dalšími státy jsou Ukrajina, Rumunsko, Polsko, Maďarsko, Bulharsko, Bělorusko a Albánie).⁵⁹ Česká Republika, jež je vázána úmluvou z titulu sukcese ve znění výhrad, které učinilo bývalé Československo, tuto výhradu dosud neodvolala.
- 4) Válečný zajatec nesmí být stíhán za čin, který nebyl výslovně zakázán zákonodárstvím mocnosti, jež jej drží, nebo mezinárodním právem (článek 99). Odkaz na mezinárodní právo byl do úmluvy pojat na základě kritiky stíhání nacistických válečných zločinců před norimberským soudem za zločiny proti míru, jež vycházela z tvrzení, že se jednalo o zákaz ex post facto.⁶⁰ Přitom je zajímavé, že tato zásada se nevztahuje na disciplinární postih.
- 5) Válečný zajatec může být odsouzen pouze k takovému trestu, které za tytéž činy stanovuje zákonodárství mocnosti, jež ho drží, pro členy svých ozbrojených sil (článek 87).
- 6) Válečný zajatec může být za tentýž čin potrestán pouze jednou. Při stanovení trestu se musí brát v úvahu v největší možné míře skutečnost, že obviněný není mocnosti, jež ho drží, vázán žádným slibem věrnosti. Zakazují se přitom jakékoliv kruté tresty,

⁵⁷ Viz celk. PICTET, J. S. (ed.) *III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary*, p. 406 – 407.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 409 – 410.

⁵⁹ YINGLING, Raymond T. – GINNANE, Robert W. *The Geneva Conventions of 1949*, p. 409.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 408.

hromadné tresty, tělesné tresty a degradace, tedy zbavení hodnosti (non bis in idem, článek 86).

Pokud jde o **disciplinární postih**, úmluva taxativně vypočítává tresty, které lez válečnému zajatci uložit:

- 1) pokuta až do výše 50 % zálohy na plat a odměny za práci,
- 2) odnětí výhod poskytovaných nad rámec režimu stanoveného úmluvou,
- 3) pracovní povinnost nejvýše dvě hodiny denně (tento trest nelze uložit důstojníkům) a
- 4) vězení (článek 89).⁶¹

Trvání jednoho trestu nesmí překročit třicet dní, a to i tehdy, když se válečný zajatec zodpovídá z několika činů bez ohledu na to, zda spolu souvisí. Do výměry trestu se započítává doba strávená v zajišťovací vazbě. Mezi vynesením disciplinárního trestu a jeho výkonem nesmí uplynout více jak jeden měsíc (článek 90).

Disciplinární tresty může vynášet pouze důstojník s disciplinární pravomocí, a to buď velitel tábora nebo jím pověřený jiný důstojník. Tato pravomoc nesmí být v žádném případě svěřena válečnému zajatci. Činy zakládající disciplinární provinění musí být vyšetřeny bezodkladně. Před vydáním rozhodnutí může být válečný zajatec držen v zajišťovací vazbě pouze v případě, že se takové opatření užívá i pro příslušníky ozbrojených sil mocnosti, jež zajatce drží. I v tomto případě však musí být omezena na nejnižší míru a nesmí překročit čtrnáct dní. Před vynesením disciplinárního trestu musí být válečný zajatec zpraven o činech, jež se mu kladou za vinu, a má právo hájit se. Rozhodnutí se oznamuje válečnému zajatci a důvěrníkovi válečných zajatců. Velitel tábora je povinen vést rejstřík disciplinárních trestů, do kterého mohou nahlížet zástupci ochranné mocnosti (články 95 a 96).

Všechny místnosti, v nichž si váleční zajatci odpykávají disciplinární tresty musí odpovídat požadavkům hygieny a v žádném případě se nesmí jednat o vězeňské ústavy. Důstojníci si nemohou trest odpykávat ve stejných místnostech jako poddůstojníci a mužstvo a stejně tak ženy musí být drženy v místnostech oddělených od mužů. Nadto musí být postaveny pod bezprostřední dozor žen (článek 97). Váleční zajatci, kteří byli disciplinárně potrestáni, nadále požívají výhod stanovených třetí ženevskou úmluvou a nesmějí být ani zbaveni výhod spojených s jejich hodností (článek 98).⁶²

Pokud jde o *soudní stíhání válečných zajatců*, třetí ženevská úmluva upravuje poměrně podrobně **záruky spravedlivého procesu**. Podle článku 102 je válečný zajatec oprávněn k zachování takového řízení, jež se uplatňuje u příslušníků ozbrojených sil mocnosti, jež ho drží. Nesmí to ovšem být na újmu záruk stanovených úmluvou. Jinými slovy, třetí ženevská úmluva stanovuje minimální standard procesních záruk, jež se musí zachovat za všech okolností, a nad rámec těchto záruk je válečný zajatec oprávněn ke všem dalším procesním právům a zárukám, jež stanovuje právní řád mocnosti, jež ho drží, pro řízení s příslušníky svých ozbrojených sil.⁶³

Úmluva stanovuje zejména následující procesní záruky:

- 1) Na válečném zajatci nelze vynucovat doznání (článek 99 odst. 2).
- 2) Válečný zajatec má právo hájit se, a to buď sám nebo prostřednictvím obhájce (článek 99 odst. 3).

⁶¹) Oficiální český překlad užívá poněkud zavádějící výraz „uzamčení“. Autentický anglický text užívá výraz „confinement“, kterému lépe odpovídá výraz „vězení“, jež užívá tato učebnice v hlavním textu.

⁶²) GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 211.

⁶³) YINGLING, Raymond T. – GINNANE, Robert W. *The Geneva Conventions of 1949*, p. 408.

- 3) Váleční zajatci a ochranné mocnosti musí být zpraveny o trestných činech, za něž lze uložit trest smrti. Poté nesmí být na žádný trestný čin stanoven trest smrti bez dohody s mocností, k níž náležejí váleční zajatci. Trest smrti nesmí být vynesen dříve, než byl soud výslovně upozorněn, že obviněný není mocnosti, jež ho drží, vázán žádným slibem věrnosti. Trest smrti nesmí být vykonán dříve než šest měsíců od jeho vynesení (články 100 a 101).
- 4) Soudní vyšetřování se musí provádět bez zbytečných průtahů (článek 103).
- 5) Válečného zajatce lze vzít do zajišťovací vazby pouze v případech, kdy je možné ji uvalit i na příslušníky ozbrojených sil mocnosti, jež zajatce drží. Délka zajišťovací vazby nesmí přesáhnout tři měsíce a započítává se do výměry trestu (článek 103).
- 6) Zahájení každého soudního stíhání se musí oznámit ochranné mocnosti, a to nejpozději tři týdny před zahájením hlavního líčení (článek 104).
- 7) Válečný zajatec má právo zvolit si kvalifikovaného advokáta. Může mu ho též opatřit ochranná mocnost. V ostatních případech jej ustanoví z úřední moci mocnost, jež zajatce drží (článek 105 odst. 1 a 2).
- 8) Válečný zajatec má právo předvolávat svědky a užívat služeb kvalifikovaného tlumočníka (článek 105 odst. 1).
- 9) Obhájce válečného zajatce musí dostat lhůtu alespoň dvou týdnů k přípravě obhajoby. Může volně navštěvovat obviněného a mluvit s ním beze svědků (článek 105 odst. 3).
- 10) Válečnému zajatci musí být včas před přelíčením doručeny v jazyce, jemuž rozumí, obžaloba a spisy, jež se zpravidla doručují obviněným příslušníkům ozbrojených sil mocnosti, jež zajatce drží (článek 105 odst. 4).
- 11) Zástupce ochranné mocnosti má právo účastnit se přelíčení, pokud se v zájmu státní bezpečnosti nekoná s vyloučením veřejnosti (článek 105 odst. 5).
- 12) Rozsudek vynesený nad válečným zajatcem se oznamuje ochranné mocnosti a důvěrníkovi válečných zajatců. Pokud válečný zajatec nebyl přítomen při jeho vynesení, oznámí se též jemu v jazyce, kterému rozumí (článek 107).
- 13) Válečný zajatec je oprávněn napadnout každý rozsudek opravnými prostředky za stejných podmínek jako příslušníci ozbrojených sil mocnosti, jež jej drží (článek 106).
- 14) Tresty si válení zajatci budou odpykávat ve stejných ústavech a za stejných podmínek jako příslušníci ozbrojených sil mocnosti, jež zajatce drží. Tyto podmínky musí v každém případě odpovídat pravidlům hygieny a lidskosti. Odsouzené ženy musí být umístěny v oddělených místnostech a postaveny pod bezprostřední dozor žen (článek 108).

Navzdory zdánlivé ucelenosti procesní kodex stanovený třetí ženevskou úmluvou při bližším prozkoumání vykazuje některá zajímavá opomenutí. Tyto nedostatky napravit Protokol I z roku 1977 úpravou základních záruk vztahujících se na všechny oběti ozbrojených konfliktů. Článek 75 tak nad rámec ustanovení třetí ženevské úmluvy přinesl následující:

- 1) Válečný zajatec nesmí být odsouzen k přísnějšímu trestu než k tomu, který mohl být uložen v době spáchání. Pokud však pozdější zákon stanoví mírnější trest, bude odsouzen k tomuto mírnějšímu trestu (odst. 4 písm. c).
- 2) Válečný zajatec musí být pokládán za nevinného, dokud nebude vina v souladu se zákonem prokázána (presumpce nevinny, odst. 4 písm. d).
- 3) Válečný zajatec má právo, aby se soudní líčení konalo v jeho přítomnosti (odst. 4 písm. e).
- 4) Válečný zajatec má právo nevypovídat (odst. 4 písm. f).
- 5) Válečný zajatec má právo na veřejné vynesení rozsudku (odst. 4 písm. i).

3.7. Konec zajetí

Zajetí válečného zajatce skončí některým z následujících způsobů:

- 1) osvobozením válečného zajatce,
- 2) zdařilým útekem válečného zajatce,
- 3) smrtí válečného zajatce,
- 4) repatriací za trvání aktivního nepřátelství a
- 5) repatriací po skončení aktivního nepřátelství.

Ačkoliv to třetí ženevská úmluva výslovně nestanovuje, zajetí skončí, jestliže válečného zajatce za trvání aktivního nepřátelství *osvobodí* ozbrojené síly jeho domovského státu nebo spojenecké mocnosti. Může se tak stát obsazením tábora pro válečné zajatce, který mocnost, jež zajatce drží, nestihla přesunout a do úvahy přichází též vyslání zvláštní jednotky na území kontrolované nepřítelem za účelem osvobození konkrétních válečných zajatců.

Zajetí dále skončí *zdařilým útekem* válečného zajatce. Jak již bylo předesláno, válečný zajatec má právo pokusit se o útěk z nepřátelského zajetí za účelem dostižení ozbrojených sil svého státu nebo spojenecké mocnosti a následného opětovného zapojení do nepřátelství. Pokusem o útěk válečný zajatec neporušuje mezinárodní právo a stejně tak mocnost, jež ho drží, nemůže samotný pokus o útěk pokládat za protiprávní jednání.⁶⁴ Válečný zajatec může být postižen pouze za opakovaný nezdařilý pokus o útěk, a to pouze disciplinárně. Zajatec potrestaný za opakovaný nezdařilý pokus o útěk může být sice podroben režimu zvláštního dohledu, ale tento režim nemůže odstranit žádnou ze záruk poskytovaných třetí ženevskou úmluvou (článek 92). Váleční zajatci, jimž se podařilo uprchnout a kteří jsou posléze znovu zajati, nesmějí být za předchozí zdařilý útěk nijak postihováni. *Útěk se přitom pokládá za zdařilý*, jestliže válečný zajatec:

- 1)vdostihne ozbrojené síly svého státu nebo spojenecké mocnosti,
- 2)vopustí území podléhající moci mocnosti, u níž je v zajetí, nebo moci jejího spojence nebo
- 3) vstoupí na loď plující pod vlajkou jeho státu nebo spojenecké mocnosti, která je v pobřežních vodách mocnosti, u níž je v zajetí, a která není pod kontrolou této mocnosti (článek 91).

Válečné zajatce, kteří jsou nápomocni při útěku nebo pokusu o útěk, lze postihovat pouze disciplinárně (článek 93). Proti válečnému zajatci, který se pokouší o útěk, lze užít zbraň pouze jako krajní prostředek a vždy tomu musí předcházet výzva uzpůsobená okolnostem (článek 42).

Zajetí pochopitelně skončí *smrtí válečného zajatce*. Mocnost, jež zajatce drží, je povinna vystavit úmrtní list potvrzený odpovědným důstojníkem, jenž bude odpovídat vzoru tvořícímu přílohu IV c třetí ženevské úmluvy. Tento úmrtní list pak musí být zaslán informační kanceláři pro válečné zajatce. Pohřbení či zpopelnění válečného zajatce musí předcházet lékařská prohlídka mrtvoly, aby se zjistila příčina smrti (článek 120). Mocnost, jež zajatce drží, musí zahájit úřední vyšetřování ve všech případech, kdy smrt válečného zajatce zavinila jiná osoba nebo zde takové podezření je. Závěrečná zpráva pak bude odeslána ochranné mocnosti. Pokud vyšetřování zjistí vinu jiné osoby, musí mocnost, v jejíž moci zajatci jsou, učinit všechna opatření k soudnímu stíhání viníka (článek 121).

V roce 1982 po skončení války o Falklandské ostrovy mezi velkou Británií a Argentinou britské úřady zahájily šetření smrti argentinského válečného zajatce, kterého zabil britský

⁶⁴) GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 212. KALSHOVEN, F., ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 59.

seržant. Šetření ukázalo, že zajatce byl závažně popálen při výbuchu a britský seržant jej zabil, aby „ukončil jeho trápení“. Závěr byl v roce 1983 sdělen argentinským důstojníkům, kteří jej akceptovali, a Argentina žádá další opatření nepožadovala.⁶⁵

Váleční zajatci musí být pohřbeni s úctou a dle možností podle obřadů náboženství, k němuž patřili. Hroby musí být udržovány a označeny tak, aby je bylo možné nalézt. S výjimkou případů vyšší moci vyžadujících společné pohřbení budou váleční zajatci pohřbíváni jednotlivě. Mrtvoly mohou být zpopelněny, jen pokud to vyžadují naléhavé zájmy zdravotní nebo to vyžaduje náboženství zemřelého anebo si to zemřelý přál. Každá strana v konfliktu musí zřídit správu válečných hrobů (článek 120).

K propuštění válečného zajatce za trvání aktivního nepřátelství může dojít z několika právních důvodů.⁶⁶ Prvním z nich je dohoda stran v konfliktu o výměně válečných zajatců. Článek 109 odst. 2 stanovuje, že strany v konfliktu mohou uzavřít dohodu o přímé repatriaci zajatců, jež jsou tělesně zdatní a mají za sebou dlouhé zajetí. Vzhledem k článku 6, který opravňuje strany v konfliktu k uzavírání dohod o všech otázkách, které chtějí upravit zvláště, pokud to není na újmu ochrany válečných zajatců, však nci nebrání uzavření dohody o výměně zajatců, jež podmínky stipulované článkem 109 nesplňují.

Článek 109 odst. 1 a článek 110 odst. 1 úmluvy válčícím stranám ukládají povinnost repatriovat přímo vážně nemocné a těžce raněné zajatce, jejichž duševní a tělesné schopnosti jsou značně sniženy, pokud jsou nevléčitelní nebo nelze uzdravení očekávat do jednoho roku. K repatriaci má dojít bez ohledu na jejich počet a hodnotu, pokud jsou schopni přepravy. Nicméně podle odst. 3 článku 109 nesmí být válečný zajatec takto repatriován proti své vůli. Zatímco zbytek článku 109 byl převzat z úmluvy z roku 1929, tento zákaz se do úmluvy dostal nově na základě návrhu MVČK, který vycházel ze zkušeností z 2. světové války.⁶⁷

Podle článku 109 odst. 2 se mají strany v konfliktu vynasnažit, aby zařídily v neutrální zemi nemocniční ošetření určitých kategorií raněných a nemocných válečných zajatců. Odst. 2 článku 110 pak specifikuje, že se jedná o takové válečné zajatce, jejichž ošetření v neutrálním státě by dalo naději na uzdravení nebo záchranu života.

Nejdůležitější závazek válčících stran, pokud jde o propuštění válečných zajatců, nastává po skončení aktivního nepřátelství. Článek 118 odst. 1 třetí ženevské úmluvy stanovuje kategoricky, že **váleční zajatci budou propuštěni a repatriováni neprodleně po skončení aktivního nepřátelství**. Strany v konfliktu mohou uzavírat dohody upravující repatriaci válečných zajatců, nicméně v případě, že zde žádná taková dohoda není, musí každá stran v konfliktu podle odst. 2 článku 118 neprodleně přistoupit k jednostranné realizaci propuštění a repatriace válečných zajatců bez ohledu na počet a hodnotu válečných zajatců, jež má ve své moci.⁶⁸

Povinnost neprodleně repatriovat válečné zajatce straně v konfliktu vzniká ihned po skončení aktivního nepřátelství bez ohledu na to, zda a kdy bude uzavřena mírová smlouva. Řád války pozemní z roku 1899 v článku 20 stanovil, že váleční zajatci mají být repatriováni v nejkratší lhůtě po uzavření míru. Neuspokojivost vázání povinnosti repatriovat válečné zajatce na uzavření míru ukázala 1. světová válka. Po jejím skončení došlo ke značné prodlevě mezi uskončením aktivního nepřátelství a uzavřením mírových smluv. Aktivní nepřátelství skončilo v listopadu 1918, zatímco Versailleská smlouva, která požadovala

⁶⁵) GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 202.

⁶⁶) Viz celk. DINSTEIN, Yoram. *The release of prisoners of war*, p. 37 – 40.

⁶⁷) PICTET, J. S. (ed.) *III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary*, p. 512.

⁶⁸) DINSTEIN, Yoram. *The release of prisoners of war*, p. 40.

repatriaci válečných zajatců, nabyla účinnosti v lednu 1920. Němečtí váleční zajatci tak nebyli repatriováni po dobu 14 měsíců. Navzdory těmto zkušenostem úmluva z roku 1929 zachovala základní pravidlo Řádu války pozemní, přičemž pouze uložila povinnost proces repatriace urychlit. V ještě větší nahotě se nevyhovující povaha této úpravy ukázala po skončení 2. světové války. Aktivní nepřátelství v Evropě skončilo v květnu 1945. Ustanovení o repatriaci válečných zajatců pak byla pojata do pařížských smluv sjednaných s poraženou Itálií, Bulharskem, Maďarskem a Rumunskem a do smlouvy z roku 1955 sjednané s Rakouskem. Nadto s hlavním poraženým státem evropské války, Německem, nebyla mírová smlouva uzavřena vůbec. Třetí ženevská úmluva tak byla sjednávána v době, kdy statisíce německých a japonských válečných zajatců zůstávaly v zajetí Sovětského svazu bez vyhlídek na brzkou repatriaci. Článek 118 třetí ženevské úmluvy tak změnil stávající úpravu a povinnost repatriovat válečné zajatce není vázána na uzavření mírové smlouvy. Povinnost válečné zajatce repatriovat má absolutní povahu. Neexistuje žádný legální důvod pro oddalování či zdržování repatriace.⁶⁹

Ustanovení o repatriaci válečných zajatců však neobsahují žádné ustanovení, jež by podobně jako článek 109 odst. 3 stanovovalo, že váleční zajatci nesmějí být repatriováni proti své vůli. Vzniká tak otázka, zda váleční zajatci mají právo odmítnout repatriaci. Nauka se vesměs kloní k názoru, že válečný zajatec má právo repatriaci odmítnout.⁷⁰

Otázka, zda je možné válečné zajatce repatriovat do země původu bez jejich souhlasu, po dlouhou dobu představovalo překážku při sjednávání příměří v korejské válce v 50. letech 20. století, protože veliké množství severokorejských a čínských válečných zajatců se odmítalo vrátit do své země. Strany v konfliktu se nakonec dohodly na zřízení Repatriční komise složené z příslušníků neutrálních států. Komise převzala ty zajatce, kteří se odmítali vrátit do země původu, přičemž země původu mohla vyslat svého zástupce, který se se zajatci sejde a objasní jim jejich právo vrátit se do vlasti. Zajatcům, kteří návrat odmítnou, se pak mělo dostat pomoci při odchodu do jiných zemí.⁷¹

3.8. Informační kanceláře

Evidování údajů o válečných zajatcích vychází z předpokladu, že válečný zajatec má právo podat zprávu o svém osudu svým rodinným příslušníkům a ti mají právo vědět, co se stalo s jejich blízkým. Nejistota v tomto směru se snáší hůře než špatná zpráva, že blízký byl zajat či raněn nebo že dokonce zemřel. Navíc evidence válečných zajatců přispívá k jejich ochraně.⁷² *Informační kanceláře pro válečné zajatce patří k tradičním institutům mezinárodního práva*, jejichž historie sahá až do roku 1870, kdy za francouzsko-německé války MVČK poprvé zřídil úřad pro sběr a předávání informací o válečných zajatcích.⁷³

Pokud jde o současnou úpravu, článek 122 odst. 1 třetí ženevské úmluvy ukládá všem stranám v konfliktu povinnost ihned po vypuknutí nepřátelství zřídit **oficiální informační kancelář pro válečné zajatce**. Tutéž povinnost má i neutrální stát, který na svém území přijme osoby s nárokem na postavení válečného zajatce. Pro informační kancelář musí pak být vyčleněny potřebné místnosti, zařízení a personál.

⁶⁹) Viz celk. DINSTEIN, Yoram. The release of prisoners of war, p. 42 – 44. PICTET, J. S. (ed.) *III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary*, p. 541.

⁷⁰) Viz celk. DINSTEIN, Yoram. The release of prisoners of war, p. 40 – 41.

⁷¹) *Ibid.*, p. 40 – 41.

⁷²) SASSOLI, Marco. The National Information Bureau in aid of the Victims of Armed Conflict, p. 6.

⁷³) PICTET, J. S. (ed.) *III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary*, p. 581.

Informační kancelář pro válečné zajatce plní tři základní funkce:

- 1) získávání informací o válečných zajatcích v moci strany v konfliktu, jež kancelář zřídila,
- 2) předávání těchto informací Ústřední informační kanceláři pro válečné zajatce a ochranným mocnostem a
- 3) zodpovídání dotazů.⁷⁴

Pokud jde o získávání informací, strana v konfliktu, která kancelář zřídila, a její různé úřady musí informační kanceláři postupovat následující informace:

- a) údaje potřebné ke zjištění totožnosti raněných, nemocných a trosečníků nepřátelských ozbrojených sil (první ženevská úmluva článek 16, druhá ženevská úmluva článek 19),
- b) úmrtní listy a seznamy zemřelých raněných, nemocných a trosečníků nepřátelských ozbrojených sil (první ženevská úmluva článek 16, druhá ženevská úmluva článek 19),
- c) seznamy udávající přesné místo a označení hrobů zemřelých raněných, nemocných a trosečníků nepřátelských ozbrojených sil (první ženevská úmluva článek 17, druhá ženevská úmluva článek 20),
- d) informace o totožnosti válečných zajatců, jejich zdravotním stavu a změnách v jejich situaci (třetí ženevská úmluva článek 122),
- e) cenné předměty, které nebyly válečným zajatcům vráceny při repatriaci (třetí ženevská úmluva článek 119),
- f) oznámení o dopadení prchajícího válečného zajatce (třetí ženevská úmluva článek 94) a
- g) úmrtní listy nebo seznamy všech válečných zajatců, kteří zemřeli v zajetí (třetí ženevská úmluva článek 120).

Informační kancelář má povinnost předávat všechny informace a dokumenty, které obdrží Ústřední informační kanceláři a ochranným mocnostem (článek 122 odst. 3). Podle odst. 7 článku 122 má informační kancelář povinnost odpovídat na všechny dotazy týkající se válečných zajatců, včetně těch, kteří v zajetí zemřeli. Pokud potřebné informace nemá, je povinna provést potřebné šetření. Třetí ženevská úmluva však nespecifikuje, kdo je oprávněn dotazy vznášet. Britský návrh, aby to úmluva vymezila, konference v roce 1949 zamítla. Dotazy budou nejčastěji přicházet od protějškové strany v konfliktu, Ústřední informační kanceláře či národních společností Červeného kříže. Nic ovšem nebrání tomu, aby dotazy vznášeli přímo rodinní příslušníci válečných zajatců.⁷⁵

V neutrálním státě pak má být zřízena **Ústřední informační kancelář pro válečné zajatce**. Jejím úkolem je shromažďovat všechny informace týkající se válečných zajatců. Tyto informace pak kancelář předává zemi, z níž zajatci pocházejí, nebo mocnosti, k níž patří (článek 123).

V ozbrojených konfliktech, k nimž došlo od sjednání ženevských úmluv z roku 1949, strany v konfliktu povinnost zřizovat informační kanceláře pro válečné zajatce často zanedbávaly. Funkce kancelářů tak v podstatě plnili delegáti MVČK. Nicméně státy nemají povinnost zřídit samostatnou organizaci a nazvat ji „oficiální informační kancelář pro válečné zajatce“. Ke splnění závazku stipulovaného třetí ženevskou úmluvou postačí pověření určitého úřadu, složky či oddělení shromažďovat potřebné informace a předávat je Ústřední informační kanceláři a ochranným mocnostem. Vzhledem k tomu, že ústřední informační

⁷⁴⁾ Viz celk. SASSOLI, Marco. The National Information Bureau in aid of the Victims of Armed Conflict, p. 10 – 13.

⁷⁵⁾ SASSOLI, Marco. The National Information Bureau in aid of the Victims of Armed Conflict, p. 13

kanceláře potřebné informace z velké části dostávaly, není celková statistika plnění tohoto závazku tak bezútěšná.⁷⁶

4. Civilní osoby

Až do roku 1949 ženevské úmluvy chránily pouze příslušníky ozbrojených sil, kteří upadli do moci nepřátelské mocnosti. Ochranu civilních osob upravovalo pouze několik ustanovení Řádu války pozemní z roku 1907. Konference, na které se sjednávaly ženevské úmluvy z roku 1929, doporučila přijetí samostatné úmluvy o ochraně civilních osob a MVČK připravil návrh pro konferenci, jež se měla sejít v Tokiu v roce 1934. Propuknutí nepřátelství na asijských bojištích však konání konference zmařilo.⁷⁷ 2. světová válka pak ukázala naléhavou potřebu revidovat dosavadní úpravu obsaženou v Řádu války pozemní, protože právě na civilních osobách, zejména na okupovaných územích, se páchaly ty nejhorší ukrutnosti. Ve světle těchto zkušeností byla přijata čtvrtá ženevská úmluva, která se stala první samostatnou úmluvou chránící civilní osoby za ozbrojeného konfliktu.⁷⁸ Pro samostatnou a ucelenou úpravu ochrany civilních osob za války svědčí několik důvodů. Mezi civilní osoby se řadí nejslabší členové lidské komunity, kteří nejnaléhavěji vyžadují ochranu – ženy, děti a staří lidé. U civilních osob lze dále předpokládat, že si nepřejí jakkoliv se do ozbrojeného konfliktu zapojit. A v neposlední řadě většinu každého obyvatelstva vždy tvoří civilní osoby.

Čtvrtá ženevská úmluva chrání individuální civilní osoby, jež za ozbrojeného konfliktu upadly do moci nepřátelské mocnosti, přičemž tento legislativní úkol je třeba odlišovat od ochrany civilního obyvatelstva před účinky nepřátelství, jež představuje doménu haagského práva. Přes úzký vztah mezi haagským a ženevským právem by zaměňování pravidel z těchto dvou větví vytrhávalo příslušná pravidla z jejich organického kontextu a mohlo by vést k nesprávným interpretacím.⁷⁹

Úmluva je neobsáhlejší ze čtyř ženevských úmluv z roku 1949. Vychází přitom z dichotomie *dvou typických situací*, jež za ozbrojeného konfliktu pravidelně nastávají:

- 1) Pokud propukne konflikt, na území každé strany se bude nacházet značné množství cizinců. Ochranu cizinců na území strany v konfliktu upravuje část III oddíl II úmluvy.
- 2) Pokud strana v konfliktu obsadí území nebo část území protější strany, vždy se na něm bude nacházet veliké množství civilních osob. Ochranu civilních osob na okupovaných územích upravuje část III oddíl III úmluvy.

Systematika úmluvy i její jednotlivá ustanovení naznačují, že třetí situace už nastat nemůže, tedy že z pohledu úmluvy neexistuje žádná přechodná fáze dobývání území nepřítele. Toto východisko není bezproblémové (viz dále).

Úmluva dále upravuje základní pravidla ochrany civilních osob, jež se vztahují jak na území stran v konfliktu, tak na území okupovaná. Tato pravidla byla pojata do části III oddílu I úmluvy. Ochrana cizinců na území strany v konfliktu se tak řídí oddíly I a II části III, zatímco ochrana civilních osob na okupovaných územích se řídí oddíly I a III části III.

Část III oddíl IV úmluvy pak upravuje pravidla pro zacházení s internovanými civilními osobami. Zvláštností úmluvy je část II upravující ochranu civilního obyvatelstva před

⁷⁶⁾ *Ibid.*, p. 14 – 15.

⁷⁷⁾ DETTER, I. *The Law of War*, p. 317 – 318.

⁷⁸⁾ PICTET, J. S. IV *Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary*, p. 5

⁷⁹⁾ Viz celk. DETTER, I. *The Law of War*, p. 315 – 316.

některými účinky války (viz níže). Kromě toho úmluva pochopitelně obsahuje část I obsahující obecná ustanovení a část IV upravující provádění úmluvy.

Zatímco zbylé úmluvy z roku 1949 chrání příslušníky ozbrojených sil, čtvrtá ženevská úmluva chrání kvalitativně odlišný okruh osob. Pojem chráněné osoby vymezuje článek 4 úmluvy. V odst. 3. se **pojem civilní osoby** vymezuje *negativně* – *civilní osobou je ten, kdo není příslušníkem ozbrojených sil ve smyslu první, druhé a třetí ženevské úmluvy*. Podle odst.1 úmluva chrání osoby, které jsou v jakékoliv době a jakýmkoliv způsobem, za ozbrojeného konfliktu nebo za okupace, v moci některé strany v konfliktu a nejsou přitom jejími státními příslušníky. Odst. 2 pak z působnosti úmluvy vylučuje několik kategorií osob:

- a) příslušníky státu, který není úmluvou vázán (vzhledem k tomu, že smluvní stranou čtvrté ženevské úmluvy jsou všechny státy světa, ztratilo toto ustanovení význam)
- b) příslušníky neutrálního státu, kteří se nalézají na území strany v konfliktu, a příslušníky spojeneckého státu, pokud jejich domovský stát má ve státě, v jehož moci tyto osoby jsou, normální diplomatické zastoupení.⁸⁰

Z tohoto ustanovení vyplývá poněkud složitá a pokroucená definice chráněné osoby. Na území strany v konfliktu jsou chráněnými osobami všichni cizinci, přičemž ochrana se nevztahuje na příslušníky neutrálního státu a příslušníky spojeneckého státu, pokud existuje mezi dotčenými státy normální diplomatické zastoupení. Na okupovaných územích jsou chráněnými osobami všichni, kdo nejsou státními příslušníky okupační mocnosti, přičemž ochrana se nevztahuje pouze na příslušníky spojeneckého státu, pokud existuje mezi dotčenými státy normální diplomatické zastoupení. Na příslušníky neutrálního státu na okupovaných územích se ochrana úmluvy v každém případě vztahuje.⁸¹

Ochrana civilních osob podle čtvrté ženevské úmluvy není absolutní, neboť úmluva zohledňuje bezpečnostní zájmy stran v konfliktu. Článek 5 umožňuje pozastavení ochrany. **Pro území strany v konfliktu se zde vymezují dva alternativní důvody pozastavení ochrany** – vyvíjení činnosti škodlivé pro bezpečnost státu nebo důvodné podezření z takové činnosti. Daná osoba se pak nemůže dovolávat těch práv a výsad, jejichž výkon by mohl být na újmu bezpečnosti státu.

Pro okupovaná území se vymezují tři alternativní důvody pozastavení ochrany:

- a) chráněná osoba byla zadržena jako vyzvědač,
- b) chráněná osoba byla zadržena jako sabotér nebo
- c) je zde důvodné podezření, že chráněná osoba vyvíjí činnost škodlivou pro bezpečnost okupační mocnosti.

Pojem vyzvědače vymezil Řád války pozemní z roku 1899 (resp. 1907) v článku 29. Naproti tomu pojem sabotéra žádná mezinárodní smlouva nedefinuje. MVČK ve svém komentáři k úmluvě zastává názor, že sabotáží je třeba rozumět činy poškozující nebo ničící materiál, který náleží okupační armádě nebo který tato armáda používá.⁸² Chráněná osoba pak může být držena incommunicado, tedy zbavena práv na styk s vnějším světem, pokud to nezbytně vyžaduje vojenská bezpečnost.⁸³

Pozastavení ochrany je možné pouze na dobu nezbytně nutnou, a jakmile to bezpečnostní ohledy dovolí, chráněná osoba opět nabude všech svých práv a výsad. Článek 5 dále

⁸⁰⁾ Viz celk. DÖRMANN, Knut. The legal position of unlawful/unprivileged combatants, p. 48 – 49. Oficiální český překlad článku 4 je poněkud nepřesný. Toto ustanovení bude nutné vykládat s přihlédnutím k autentickému francouzskému a anglickému znění.

⁸¹⁾ PICTET, J. S. IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary, p. 46, 48.

⁸²⁾ PICTET, J. S. IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary, p. 57.

⁸³⁾ Oficiální český překlad článku 5 je značně nepřesný. Toto ustanovení tak bude nutné vykládat s přihlédnutím k francouzskému a anglickému autentickému znění.

stanovuje nederogovatelné jádro ochrany, jež tvoří dvě práva – právo na lidské zacházení a právo na spravedlivý proces v případě souzení.⁸⁴

4.1. Ochrana civilních osob před některými účinky války

Část II čtvrté ženevské úmluvy nazvaná „všeobecná ochrana obyvatelstva proti některým účinkům války“ poněkud vybočuje z tradičního rámce ženevského práva, jenž spočívá v ochraně osob, jež za ozbrojeného konfliktu upadly do moci nepřátelské moci. Ačkoliv otázky spojené s vedením bojových operací byly na konferenci v roce 1949 z projednávání vyloučeny, pociťoval se potřeba reagovat na nárůst civilních obětí ozbrojených konfliktů. Převládl tak názor, že nově sjednávaná úmluva by se měla vyslovit i k ochraně civilních osob před účinky nepřátelství. Část II tak obsahuje *pravidla, jež systematicky spadají spíše do práva haagského a smluvním stranám se zde ukládají povinnosti i k ochraně vlastního civilního obyvatelstva*. Tento cíl, tedy zmírnění utrpení všeho obyvatelstva zemí v konfliktu, stipuluje článek 13.⁸⁵ Nicméně úprava obsažená v této části pro svou obecnost a útržkovitost příliš nevyhovovala praktickým účelům a z větší části byla nahrazena podrobnějšími a ucelenějšími ustanoveními Protokolu I z roku 1977.

Podle článku 14 mohou smluvní strany již v době míru a strany v konfliktu ihned po vypuknutí nepřátelství, zřizovat na svém území a dle potřeby i na území okupovaném **nemocniční oblasti a místa**, kde najdou ochranu před účinky války ranění, nemocní, neduživí, staré osoby, děti mladší patnácti let, těhotné ženy a matky s dětmi mladšími sedmi let (odst. 1). Strany v konfliktu mohou též uzavírat dohody o uznání těchto oblastí a míst (odst. 2).

*Tato úprava předvídá oblasti a místa poměrně velké rozlohy situované ve značné vzdálenosti od bitevního pásma.*⁸⁶ Ačkoliv formulace odst. 1 nasvědčuje tomu, že nemocniční oblasti a místa lze zřizovat jednostranně, druhá strana v konfliktu je povinna zřízení respektovat pouze v případě, že je uzná. Nemocniční oblasti a místa tak lze zřizovat pouze dohodou stran v konfliktu. MVČK to ve svém komentáři potvrzuje.⁸⁷ Článek 14 navíc vykazuje zajímavou právní mezeru, když vůbec nestanovuje, jaké jsou právní následky zřízení nemocničních oblastí a míst. Není tak jasné, jaké závazky strany v konfliktu ohledně těchto oblastí a míst vlastně mají. Praxe článek vyhodnotila jako nevyhovující – dosud v žádném ozbrojeném konfliktu ke zřízení nemocniční a bezpečnostní oblasti či místa nedošlo.⁸⁸

Podle článku 15 může strana v konfliktu navrhnout nepřátelské straně buď přímo nebo prostřednictvím neutrálního státu či humanitární organizace, aby v krajích, kde se odehrávají boje, byly zřízeny **neutralizované oblasti**, kde najdou ochranu před nebezpečím bojů ranění, nemocní a civilní osoby, které se neúčastní nepřátelství a které nekonají žádnou práci vojenského rázu. *Dohoda o zřízení neutralizované oblasti musí být písemná. Na rozdíl od nemocničních a bezpečnostních oblastí a míst mohou být neutralizované oblasti zřizovány pouze za ozbrojeného v konfliktu a pouze v bitevním pásmu.*

Článek 15 vykazuje stejný nedostatek jako článek 14, když nijak neupravuje právní následky zřízení neutralizované oblasti. Nicméně k užití tohoto institutu v praxi několikrát

⁸⁴) DÖRMANN, Knut. The legal position of unlawful/unprivileged combatants, p. 66.

⁸⁵) Viz celk. PICTET, J. S. IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary, p. 118 – 119.

⁸⁶) KALSHOVEN, F. – ZEGVELD, L. Constraints on the Waging of War, p. 62

⁸⁷) PICTET, J. S. IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary, p. 127.

⁸⁸) KALSHOVEN, F. – ZEGVELD, L. Constraints on the Waging of War, p. 62.

došlo, většinou díky zprostředkování MVČK.⁸⁹ Zřejmě je tomu tak proto, že toto ustanovení rozvíjí tradiční institut nebráněných míst, které zmiňoval již Řád války pozemní z roku 1899 (článek 25). Nicméně i tuto nepřesnou a neucelenou úpravu nahradil článek 59 Protokolu I z roku 1977, která upravuje nebráněná místa.

Skutečný přínos části II úmluvy spočívá v tom, že se zde poprvé upravila ochrana civilních nemocnic, civilního lékařského personálu a civilních zdravotnických transportů, byť tato ochrana nedosáhla takového stupně jako u personálu a objektů zdravotní služby armád. Tím čtvrtá ženevská úmluva zaplnila významnou právní mezeru v dřívější úpravě.

Podle článku 18 nesmějí být **civilní nemocnice** způsobilé k ošetřování raněných a nemocných za žádných okolností napadeny, nýbrž musí být respektovány a chráněny. Strana v konfliktu musí vydat civilním nemocnicím osvědčení, že nejsou používány k vojenským účelům a se souhlasem příslušných úřadů mohou být civilní nemocnice označeny červeným křížem na bílém poli nebo jiných uznaným rozeznávacím znakem ženevských úmluv. Strany v konfliktu pak musí učinit všechna nutná opatření, jež dovolí vojenské požadavky, aby rozeznávací znaky byly viditelné pro všechny pozemní, letecké a námořní síly protivníka. Přitom se má dbát na to, aby civilní nemocnice byly co nejvíce vzdáleny od vojenských objektů. Podle článku 19 ochrana civilních nemocnic zanikne pouze v případě, že se jich nad rámec humanitárního poslání užije k činům škodícím nepříteli. Ochrana však zanikne až po marné výzvě k ukončení této činnosti, která dle možností stanoví přiměřenou lhůtu.

Podle článku 20 **civilní personál určený k provozu nebo správě civilních nemocnic**, včetně toho, který je pověřen vyhledáváním, sbíráním, dopravou a ošetřováním raněných a nemocných civilních osob, musí být respektován a chráněn. Ochrana se přitom vztahuje jak na personál stálý, tedy personál určený k těmto účelům řádně a výhradně (odst. 1), tak na personál dočasný (odst. 3). Dočasný personál může zahrnovat např. chirurga, který má soukromou praxi ale do nemocnice přichází občas k provádění operací, či zdravotní sestru na částečný úvazek. Na přechodný personál se ochrana vztahuje pouze po dobu práce v nemocnici.⁹⁰ Civilní lékařský personál musí být v oblastech vojenských operací a na obsazených územích vybaven průkazy totožnosti a při výkonu služby musí mít na levé paži náramenní pásku odolávající vlhku opatřenou úředním razítkem (odst. 2). Ředitelství každé civilní nemocnice přitom musí mít k dispozici pro příslušné úřady, včetně úřadů okupačních, seznam personálu, jenž bude denně doplňovaný (odst. 4).

Článek 21 stanovuje, že **transporty civilních raněných a nemocných** musí být respektovány a chráněny, a článek 22 přiznává ochranu letadlům, jichž se užívá výhradně k dopravě civilních raněných a nemocných nebo k dopravě zdravotního personálu či materiálu, pokud letí ve výškách, dobách a směrech dohodnutých zúčastněnými stranami. Tato letadla však vždy musí uposlechnout výzvy k přistání.

Na zkušenosti 2.světové války reaguje článek 23, jenž smluvním stranám ukládá povinnost povolit průjezd zdravotnických zásilek i věcí potřebných k bohoslužbám, jež jsou určeny výhradně civilními obyvatelstvu, a to i nepřátelskému. Průjezd se rovněž musí povolit všem zásilkám potravin, šatstva a posilujících prostředků určeným dětem do patnácti let, těhotným ženám a rodičkám. Strana v konfliktu, jež má průjezd povolit, však může požadovat potřebné záruky, že nedojde k zneužití zásilek.⁹¹

⁸⁹⁾ *Ibid.*, p. 62.

⁹⁰⁾ PICTET, J. S. IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary, p. 159 – 160, 164 – 165.

⁹¹⁾ Viz celk. KALSHOVEN, F. – ZEGVELD, L. Constraints on the Waging of War, p. 63.

4.2. Základní pravidla ochrany civilních osob

Základní pravidla ochrany, jež se vztahují jak na cizince na území stran v konfliktu, tak na civilní osoby na okupovaných územích, upravuje oddíl I části III úmluvy. Stanovují se zde *čtyři základní pravidla pro zacházení s oběťmi ozbrojených konfliktů – respekt, ochrana, lidské zacházení a zákaz diskriminace. Tato pravidla se zde rozvíjí*. Civilní osoby tak mají právo na respektování své osoby, cti, rodinných práv, náboženského přesvědčení a úkonů, způsobů a zvyků. Musí být chráněny před každým aktem násilí nebo zastrašování, urážkami a zvědavostí obecnosti (článek 27 odst. 1). Zakázány jsou zejména opatření, jež by civilním osobám způsobila tělesné útrapy nebo smrt – vražda, trýznění, tělesné tresty, zmrzačení a lékařské či vědecké pokusy (článek 32). Civilní osoby nelze trestat za činy, jichž se osobně nedopustily, a zakazují se hromadné tresty (článek 33).

Článek 34 zakazuje brání rukojmí. Brání rukojmí spočívá v tom, že se osoba či skupina osob zbaví svobody s cílem přinutit stát, mezinárodní organizaci, fyzickou či právní osobu nebo skupinu osob, aby něco konaly nebo se něčeho zdržely. Splněním požadavků se pak podmiňuje propuštění či bezpečnost rukojmí.⁹² Článek 147 úmluvy brání rukojmí označuje za vážné porušení. Za válečný zločin brání rukojmí označuje Statut Tribunálu pro bývalou Jugoslávii (článek 2 písm. h i Římský statut Mezinárodního trestního soudu (článek 8 odst. 2 písm. a (viii))).

Evoluce zákazu brání rukojmí není bez zajímavosti. Statut Mezinárodního vojenského soudního dvora z roku 1945 pokládal za válečný zločin zabíjení rukojmí, nezmínil se však výslovně o brání rukojmí jako takovém. Právě v otázce rukojmí se americký soud soudící nacistické zločince podle zákona Kontrolní rady pro Německo č. 10 výrazně odchýlil od právního názoru Mezinárodního vojenského soudního dvora.⁹³ Bylo to v případě Rukojmí (Hostage Case), ve kterém bylo dvanáct německých důstojníků obžalováno z toho, že popravilo statisíce rukojmí z řad Řeků, Jugoslávců a Albánců jako represálie za zabití či zranění německých komatantů či osob pod německou ochranou.⁹⁴ Americký soud dospěl k závěru, že okupační mocnost může podle mezinárodního práva brát i popravovat rukojmí jako represálie reagující na porušení válečného práva. Tyto represálie jsou ospravedlněny principem kolektivní odpovědnosti obyvatelstva na okupovaném území, které má povinnost chovat se pokojně a legálně. Při porušení této povinnosti může okupační mocnost jako poslední prostředek brát a popravovat rukojmí. Přitom však musí být splněna řada podmínek. Německo to však nedodržovalo. Vojáci Tita sice neměli dle soudu nárok na postavení válečného zajatce a mohli být po dopadení popraveni, nicméně rozkaz stanovující pevný počet sto popravených rukojmí za každého zabitého německého vojáka a padesát za zraněného neměl povahu odstrašení od budoucího protiprávního jednání, nýbrž povahu pomsty a stal se tak vraždou.⁹⁵

Na civilní osoby se nesmí vykonávat jakýkoliv nátlak tělesného nebo duševního rázu za účelem získávání informací od nich nebo od třetích osob (článek 31). Ženy mají být zvláště

⁹²) PICTET, J. S. IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary, p. 600. Takto zločin brání rukojmí vymezila Přípravná komise pro Mezinárodní trestní soud v Znacích skutkových podstat. Viz *Finalized draft text of the Elements of Crimes*. UN Doc. PCNICC/2000/1/Add.2, 2 November 2000, p. 22. Potvrzuje to i judikatura Tribunálu pro bývalou Jugoslávii, viz *The Prosecutor v. Dario Kordić & Mario Čerkez*, para. 314.

⁹³) BASAK, Adam. The Influence of the Nuremberg Judgement on the Practice of the Allied Courts in Germany, s. 174

⁹⁴) LIPPMAN, Matthew. War Crimes: American Prosecution of Nazi Military Officers, Sec. V.A.

⁹⁵) *Ibid.*, Sec. V.F.

chráněny proti každému útoku na jejich čest, zejména proti znásilnění, nucení k prostituci a každému nemravnému jednání (článek 27 odst. 2). Civilním osobám musí být umožněno obracet se na ochranné mocnosti, MVČK, národní společnosti Červeného kříže čin na jiné organizace, jež by jim mohly přispět ku pomoci (článek 30).

Čtvrtá ženevská úmluva však také chrání důležité zájmy stran v konfliktu. Podle článku 27 odst. 4 mohou strany v konfliktu ohledně civilních osob učinit kontrolní nebo bezpečnostní opatření nutná v důsledku války.

4.3. Cizinci na území strany v konfliktu

Postavení cizinců na území válčících stran se v průběhu dějin měnilo. Od otroctví ve starověkém Římě se jejich postavení postupně zlepšovalo. V 18. století státy v době míru často uzavírali smlouvy, které zaručovaly, že státní příslušníci smluvní strany budou moci v případě války opustit území válčící strany. Právo opustit území válčící strany se zřejmě na sklonku 19. století pokládalo za natolik samozřejmé, že není potřeba ho při kodifikaci humanitárního práva garantovat. Řád války pozemní tak k této otázce mlčí. 1. světová válka však tento pohled zcela obrátila. V důsledku zavedení všeobecné branné povinnosti se z každého civilisty v odvodním věku stal potenciální voják, kterého je třeba internovat. Účastníci 1. světové války uzavřeli hranice, cizincům bránili v odchodu a internovali veliké množství státních příslušníků nepřátelských mocností.⁹⁶ K podobné praxi docházelo i za 2. světové války. V první fázi války Velká Británie internovala většinu německých státních příslušníků na svém území, včetně uprchlíků a nezletilých (na začátku roku 1941 celkový počet internovaných dosáhl 18 tisíc). USA internovaly veliké množství osob japonské národnosti, včetně těch, které se narodily na americké, resp. kanadské půdě, a konfiskovaly jejich majetek (120 tisíc internovaných či přesídlených osob). Podobně postupovala i Kanada (25 tisíc internovaných či přesídlených osob) a Brazílie (50 tisíc osob). Naproti tomu Japonsko internovalo 40 tisíc Angličanů a 6 tisíc Američanů.⁹⁷ MVČK se přitom úspěšně zasadil o to, aby se internovaným civilním osobám na základě analogie dostalo stejného zacházení jako válečným zajatcům. Nicméně právní mezera zůstávala. Hlavní přínos oddílu II části III čtvrté ženevské úmluvy tak spočívá v tom, že tuto mezeru zaplňuje.⁹⁸

Cizinci na území strany v konfliktu mají základní oprávnění opustit toto území, a to jak na počátku konfliktu, tak v jeho průběhu, pokud jejich odjezd neodporuje státním zájmům strany v konfliktu. Žádosti o povolení k odjezdu musí být vyřizovány v pravidelném řízení a musí se o nich rozhodnout co nejdříve. Osoby, jejichž žádost o povolení k odjezdu byla zamítnuta, mají právo na přezkum v nejkratší lhůtě tohoto rozhodnutí soudem nebo správní komisí. Na žádost se důvody odmítnutí sdělí zástupcům ochranné mocnosti (článek 35).

Povolené odjezdy cizinců se musí provádět za uspokojivých podmínek bezpečnosti, hygieny, čistoty a výživy, přičemž všechny náklady s tím spojené jdou k tíži státu určení (článek 36).

⁹⁶) ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 689 – 690. PICTET, J. S. *IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary*, p. 232.

⁹⁷) ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 691. GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 237.

⁹⁸) PICTET, J. S. *IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary*, p. 233.

Na všechny cizince na území strany v konfliktu má být v co nejširším rozsahu aplikován mírový režim. V každém případě se jim přitom dostane následujících práv:

- 1) právo dostávat jednotlivě nebo hromadně podporu, jež jim bude zasílána,
- 2) právo na lékařskou péči ošetření ve stejném rozsahu jako státní příslušníkům strany v konfliktu,
- 3) právo účastnit se bohoslužeb a dostávat duchovní útěchu,
- 4) právo přestěhovat se z oblasti zvlášť vystavené válečnému nebezpečí, a to za stejných podmínek jako státní příslušníci strany v konfliktu,
- 5) právo na přednostní zacházení za stejných podmínek jako státní příslušníci strany v konfliktu budou mít děti pod patnáct let, těhotné ženy a matky dětí do sedmi let (článek 38).

Nicméně úmluva předvídá, že bezpečnostní zájmy strany v konfliktu si v některých případech vynutí zvláštní opatření vůči cizincům. Těmito zvláštními opatřeními jsou místo nuceného pobytu a internace, které lze nařídit ze dvou důvodů:

- 1) v případě, že to nezbytně vyžaduje bezpečnost strany v konfliktu nebo
- 2) pokud o to cizinec prostřednictvím zástupců ochranné mocnosti požádá a jeho situace internaci činí nezbytnou (články 41 a 42).

Za 1. světové války byl život německých státních příslušníků pobývajících na území Velké Británie ohrožen davovou nenávistí, jež propukla v celé zemi poté, co německá ponorka U-20 dne 7. května 1915 potopila u irských břehů britský osobní a poštovní parník Lusitania a způsobila tak smrt 1100 civilních osob. Britská vláda, která do té doby internovala jen si třetinu německých a rakousko-uherských státních příslušníků, byla nucena tento počet výrazně zvýšit.⁹⁹

Cizincům na území strany v konfliktu může být nařízena nucená práce, ale pouze v takovém rozsahu jako státním příslušníkům strany v konfliktu, na jejímž území se nacházejí. Cizinci pak budou práci vykonávat za stejných podmínek a při stejných ochranných opatřeních jako domácí pracovníci, zejména pokud jde o mzdu, délku pracovní doby, výstroj, předběžnou průpravu a náhrady za pracovní úrazy a nemoci z povolání. Nepřátelským cizincům přitom nelze nařídit práci, která by byla v přímé souvislosti s vedením bojových operací (článek 40). Tato zvýšená ochrana nepřátelských cizinců představuje jeden z projevů zásady, jež našla výraz ve více ustanoveních čtvrté ženevské úmluvy – osoba, jež upadla do moci nepřátelské mocnosti, nesmí být nucena k účasti na vojenských operacích proti vlastní zemi.¹⁰⁰

Čtvrtá ženevská úmluva nijak neupravila ochranu nepřátelského majetku na území stran v konfliktu a tato otázka tak nadále zůstává upravena pouze mezinárodním obyčejem. V průběhu 18. a 19. století se ustálilo obyčejové pravidlo zakazující válčícím stranám konfiskaci soukromého majetku nepřátelských cizinců a anulování dluhů vůči nim. Tento zákaz se však netýkal majetku veřejné povahy, tedy majetku nepřátelské mocnosti či jejích správních jednotek, jež se nacházel na území strany v konfliktu – bankovní aktiva a jiné cennosti, sklady zboží a materiálu, dopravní prostředky apod. Konfiskace tohoto majetku byla povolena. Toto pravidlo ovšem nebránilo tomu, aby strana v konfliktu nepřipustila odsunutí ze země soukromého majetku, kterého by nepřítel mohl využít k vojenským operacím. Týkalo se to zejména nejrůznějších dopravních prostředků, telekomunikační a obdobné techniky nebo strojního či obdobného vybavení továren. Takovýto majetek mohl

⁹⁹⁾ ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 690.

¹⁰⁰⁾ PICTET, J. S. *IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary*, p. 253 – 254.

být sekvestrován, tedy podroben nucené státní správě a za tím účelem zabaven. Stejně tak mohlo být suspendováno placení dluhů nepřátelským cizincům, protože tím se bránilo navyšování zdrojů druhé válčící strany. O konečném právním osudu sekvestrovaného nepřátelského majetku a o zrušení suspenzace placení dluhů se pak rozhodlo po ukončení ozbrojeného konfliktu.¹⁰¹

Po skončení 1. i 2. světové války se však aplikoval asymetrický přístup. Podle mírových smluv sjednaných po 1. světové válce se navrácení soukromého majetku jeho vlastníkům týkalo pouze státních příslušníků vítězných mocností, zatímco majetek státních příslušníků poražených mocností vlastníkům navrácen nebyl, nýbrž byl bez jejich souhlasu likvidován prodejem na účet válečných reparací. Případné odškodnění pak vlastníci mohli nárokovat pouze vůči vlastnímu státu podle jeho zákonodárství. Podobně tomu bylo po skončení 2. světové války. Vítězné státy nepřátelský majetek definitivně konfiskovaly za účelem odškodnění vlastního i svých státních příslušníků, zatímco majetek státních příslušníků spojenců byl vlastníkům navrácen, a to včetně úroků. Nicméně mírové smlouvy sjednané po 2. světové válce tento asymetrický přístup odůvodňovaly odpovědností poraženého státu za spoluúčast na agresi.¹⁰²

Za 2. světové války došlo k praxi, jež odporovala obyčejovému pravidlu zakazujícímu konfiskaci soukromého nepřátelského majetku.. USA a Velká Británie se sice spokojily se sekvestrováním nepřátelského majetku, protože Německo postupovalo vůči jejich státním příslušníkům obdobně, ale státy Latinské Ameriky (Brazílie, Mexiko, Kolumbie či Peru) nepřátelský německý soukromý majetek konfiskovaly a z prodeje odškodňovaly oběti poškozené německými útoky na civilní objekty.¹⁰³

4.4. Civilní osoby na okupovaných územích

Čtvrtá ženevská úmluva v části III oddíle III podrobně upravuje ochranu civilních osob na okupovaných územích, ale samotný **pojem válečné okupace** přitom ani v tomto oddíle, ani v žádném jiném ustanovení neupravuje. Totéž platí o pojmu okupovaných (obsazených) území. Při hledání odpovědi na otázku, za jakých podmínek jsou příslušná ustanovení úmluvy aplikovatelná, je tak nutné vyjít ze systematického a teleologického výkladu úmluvy a z mezinárodního obyčeje.

Válečná okupace (*occupatio bellica*) patří k tradičním institutům válečného práva. Nicméně jako samostatný titul pro nabývání práv a povinností ze strany válčícího státu se ustálil až v průběhu 19. století v kontextu systému zavedeného vídeňským kongresem v roce 1815 po skončení napoleonských válek.¹⁰⁴ V tomto období byla válka legálním prostředkem uskutečňování zahraniční politiky a státy mohly nabývat nová území dobytím a následnou anexí. V období po vídeňském kongresu však anexi bylo možné právně uskutečnit až po skončení nepřátelství uzavřením mírové smlouvy, byť s účinky *ex tunc*. V mezidobí válčící strana, která fakticky vojensky obsadila území jiné válčící strany a vykonávala na něm veřejnou moc, byla v postavení okupační mocnosti.¹⁰⁵

Ustanovení **Řádu války pozemní z roku 1899** (resp. 1907) odráží tento tradiční náhled. Článek 42 Řádu, který upravuje podmínky aplikovatelnosti ustanovení oddílu třetího

¹⁰¹⁾ Viz celk. ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 693 – 695.

¹⁰²⁾ ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 695 – 700.

¹⁰³⁾ *Ibid.*, s. 697.

¹⁰⁴⁾ K tomu srov. např. BHUTA, Nehal. *The Antimonies of Transformative Occupation*, p. 722 – 733.

¹⁰⁵⁾ BHUTA, Nehal. *The Antimonies of Transformative Occupation*, s. 726 – 728.

nazvaného „vojenská moc na obsazeném nepřátelském území“, obsahuje komponenty pojmu válečné okupace. Stanovuje se zde, že *území se pokládá za obsazené, je-li skutečně v moci nepřátelské armády, a že obsazení se vztahuje pouze na území, kde je tato moc zřízena a může být vykonávána*. Tím je vyloučena aplikovatelnost těchto ustanovení na fázi dobývání území. *Vzniká tak otázka, zda ustanovení o obsazených územích v části III oddílu III čtvrté ženevské úmluvy jsou aplikovatelná za stejných podmínek*. Skutečnost, že čtvrtá ženevská úmluva z roku 1949 byla sjednána o téměř půl století později ve zcela jiném politickém a právním kontextu, naznačuje, že odpověď nemusí být nutně kladná. V nauce na tuto otázku panují různé názory. *Část nauky vychází důsledně ze systematiky úmluvy*, přičemž vychází z předpokladu, že úmluva nezanechala žádnou právní mezeru. Dle tohoto názoru se právní poměry na území stran v konfliktu tak řídí oddíly I a II části III úmluvy, a *jakmile vojska strany v konfliktu vstoupí na území druhé strany, bude se tato situace v každém případě řídit ustanoveními o okupovaných územích* obsažených v oddílu III části III. Tato interpretace, jež vylučuje existenci jakoukoliv přechodnou fázi dobývání území, se odchyluje od tradičního pojmu válečné okupace. Naproti tomu *druhá část nauky trvá na tom, že pravidla o válečné okupaci lze z povahy věci aplikovat pouze po stabilizaci okupace, kdy okupační mocnost má veřejnou moc na daném území skutečně ve svých rukou*.¹⁰⁶

Právo válečné okupace je ovládáno několika zásadami:

- 1) Válečná okupace je dočasným jevem a postavení okupační mocnosti se omezuje na faktického vykonavatele veřejné moci na okupovaném území.
- 2) Okupační mocnost se nestává územním suverénem na okupovaných územích.
- 3) Okupační mocnost nesmí provádět na okupovaných územích žádné trvalé změny v politickém a hospodářském systému.
- 4) Okupační mocnost může zasahovat do civilního života a chodu civilních správy civilních institucí na okupovaném území jen v rozsahu nezbytně vyžadovaném vojenskou nezbytností.¹⁰⁷

Již řád války pozemní z roku 1899 uložil okupační mocnosti základní *povinnost udržovat na okupovaných územích veřejný pořádek*. Řád dále stanovil, že se tak má dít se zachováním zákonů platných na okupovaném území (článek 43). Čtvrtá ženevská úmluva pak otázku *zákonodárství na okupovaném území* rozvinula. Článek 64 stanovil, že *trestní zákonodárství na okupovaném území zůstává v platnosti*, přičemž okupační mocnost může toto zákonodárství zrušit nebo suspendovat pouze ze dvou důvodů – pokud ohrožují její bezpečnost nebo je na překážku dodržování úmluvy. Stejně tak zůstává zachována působnost stávajících trestních soudů na okupovaném území (odst. 1). Ačkoliv toto ustanovení hovoří pouze o trestním zákonodárství, praxe států, jež se promítá zejména do výcvikových a jiných materiálů pro ozbrojené síly, toto pravidlo se vztahuje na veškeré zákonodárství (občanskoprávní předpisy atd.) na okupovaném území.¹⁰⁸ Podle článku 64 může okupační mocnost dále vydávat nové právní předpisy pro okupované území, ale pouze z některého ze tří následujících důvodů:

- 1) je to nezbytné pro dodržování úmluvy,
- 2) je to nezbytné pro zajištění správy území nebo

¹⁰⁶⁾ K tomu srov. např. THÜRER, Daniel. Current challenges to the law of occupation. Speech delivered at 6th Bruges Colloquium. DÖRMANN, Knut. The legal position of unlawful/unprivileged combatants, p. 61 – 63.

¹⁰⁷⁾ Viz např. IMSEIS, Ardi. Critical Reflections on the International Humanitarian Law Aspects of the ICJ *Wall* Advisory Opinion, p. 103.

¹⁰⁸⁾ Viz např. MARCUS, Maxine. Humanitarian Intervention without Borders: Belligerent Occupation or Colonization?, p. 111 – 112.

3) je to nezbytné pro zajištění bezpečnosti okupační mocnosti, jejích členů, majetku okupačních sil, okupační správy nebo zařízení a dopravních spojů, které používá (odst. 2).

Trestní předpisy vydané okupační mocností nabudou účinnosti až po uveřejnění v jazyce místního obyvatelstva. Tyto předpisy přitom nesmějí mít zpětnou účinnost (článek 65). Okupační mocnost může pro případ porušení trestních předpisů, jež vydala, stanovit příslušnost svých vojenských soudů. Musí se však jednat o soudy nepolitické, řádně ustavené, které mají sídlo na okupovaném území. Dle možností pak mají mít na okupovaném území sídlo i soudy odvolací (článek 66). Při výměře trestu se musí vždy brát zřetel na to, že obviněný není státním příslušníkem okupační mocnosti (článek 67). Předpisy vydané okupační mocností mohou stanovit trest smrti jen u taxativně vypočítaných trestných činů – vyzvědačství, sabotáž na vojenských zařízeních okupační mocnosti a úmyslné trestné činy, které způsobily smrt jedné či více osob – a pouze za předpokladu, že za ně trest smrti stanovovalo i zákonodárství platné před začátkem okupace. Před uložením trestu smrti musí být soud upozorněn, že obviněný nemá vůči okupační mocnosti žádný závazek věrnosti. Trest smrti nesmí být uložen osobě, která v době spáchání trestného činu nedosáhla věku osmnácti let (článek 68). Civilní osoby nesmějí být trestány za činy, jichž se dopustily před začátkem okupace nebo za přechodného přerušení okupace. Výjimku představují válečné zločiny (článek 70).

Na okupovaném území zůstává zachována působnost místních civilních úřadů a soudů. Okupační mocnost přitom nesmí měnit status veřejných zaměstnanců a soudců a ani je jakkoliv postihovat, pokud z důvodů svědomí odmítnou vykonávat své funkce. Okupační mocnost však má právo zbavit veřejné zaměstnance jejich míst (článek 54). Mezinárodní obyčej přiznává okupační mocnosti právo dočasně na okupovaném území organizovat vlastní soudy, pokud je to nezbytné k vynucování platných zákonů či k potrestání válečných zločinců.

Okupační mocnost musí v co nejširší míře zachovat a udržovat v činnosti některé další civilní instituce důležité pro každodenní život místního obyvatelstva. Týká se to lékařských a nemocničních ústavů a služeb (článek 56) či zařízení pro péči o děti a jejich výchovu (článek 50).

Čtvrtá ženevská úmluva chrání demografickou strukturu okupovaného území. Článek 49 odst. zakazuje jakékoliv hromadné nebo jednotlivé nucené přesuny či deportace chráněných osob z okupovaného území na jakékoliv jiné území (území okupační mocnosti či území jiného státu). Tento zákaz se však podle 2 nevztahuje na evakuaci obyvatelstva vynucenou jeho bezpečností. Evakuace přitom musí probíhat za podmínek vyhovujícím požadavkům hygieny, zdraví, bezpečnosti a výživy a při zachování celistvosti rodin. Pro evakuované musí být připraveno vhodné ubytování (odst. 3). O evakuaci musí být zpravena ochranná mocnost (odst.4). Okupační mocnost dále nemůže přesouvat své vlastní obyvatelstvo na okupované území (odst. 6). Tento zákaz byl do úmluvy pojat ve světle zkušeností z 2. světové války, kdy zejména nacistické Německo přesouvalo své obyvatelstvo za účelem „kolonizace“ na okupovaná území, zejména území Sovětského svazu.¹⁰⁹

Izrael od roku 1967 vybudoval řadu židovských osad na okupovaných palestinských územích. Zejména vláda Mechanema Begina, která se ujala moci v roce 1977, pokládala usazování židů ve všech částech historického Izraele za klíčový bod své politiky.¹¹⁰ Legality těchto osad se zabýval Mezinárodní soudní dvůr v posudku ve věci právních následků stavby zdi na okupovaném palestinském území vydaném na základě žádosti Valného

¹⁰⁹⁾ PICTET, J. S. *IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary*, p. 283.

¹¹⁰⁾ KRETZMER, David. *The Advisory Opinion: The Light Treatment of International Humanitarian Law*, p. 89.

shromáždění OSN. Dospěl k závěru, že budování židovských osad na okupovaných palestinských územích porušuje článek 49 odst. 6 čtvrté ženevské úmluvy, přičemž toto ustanovení nezakazuje pouze nucené přesuny, nýbrž veškerá opatření, kterými okupační mocnost organizuje nebo podněcuje přesuny vlastního obyvatelstva na okupované území.¹¹¹

Okupační mocnost nesmí nutit místní civilní obyvatelstvo ke službě ve svých ozbrojených silách a zakazuje se jakýkoliv nátlak či propagace směřující k náboru dobrovolníků. Nicméně civilním osobám v zásadě lze nařídít nucenou práci, ale za splnění celé řady omezujících podmínek. Především nelze nařídít jakoukoliv práci, jež by civilní osoby nutili k účasti na vojenských operacích. K dalším podmínkám patří zejména následující:

- 1) Práci lze nařídít pouze osobám starším 18 let.
- 2) Práce musí být vykonávána uvnitř okupovaného území.
- 3) Může se jednat pouze o práci pro potřeby okupační armády nebo ve prospěch místního civilního obyvatelstva.
- 4) Za práci musí být vyplacena spravedlivá mzda a musí se vykonávat za podmínek stanovených stávajícími zákony.
- 5) Pracující nesmí být v žádném případě postaveni pod vojenský nebo polovojenský režim (článek 51).

Okupační mocnost nesmí ničit soukromý ani veřejný majetek na okupovaných územích s výjimkou případů, kdy by vojenské operace činily takové zničení naprosto nezbytným (článek 53). Čtvrtá ženevská úmluva však nijak neupravila otázku konfiskace majetku a na zasahování do majetkových práv se tak nadále vztahují ustanovení Řádu války pozemní z roku 1907 a mezinárodní obyčej. Tato otázka je však v teorii i praxi opředena řadou nejasností. Článek 46 Řádu kategoricky stanovil, že soukromé vlastnictví nesmí být konfiskováno. Tento zákaz je absolutní a nepřipouští žádnou výjimku. Ačkoliv výraz konfiskace by mohl naznačovat, že zákaz se vztahuje pouze na vyvlastnění bez vyplacení peněžní náhrady, nauka se z větší části kloní k názoru, že se to vztahuje i na vyvlastnění za náhradu.¹¹² Článek 52 Řádu pak stanovuje, že naturální rekvizice a služby mohou být požadovány po obcích a obyvatelích jen pro potřebu okupační armády. Rozdíl mezi konfiskací a naturální rekvizicí spočívá v tom, že naturální rekvizice je pouze dočasná. Nicméně nauka ani praxe se neshoduje v tom, kudy přesně vede dělicí čára. Nauka se neshoduje ani v tom, zda se pojem naturální rekvizice vztahuje pouze na movitý majetek, což sám pojem naznačuje, nebo zda zahrnuje i majetek nemovitý.¹¹³

Studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK dovozuje následující pravidlo platící na okupovaných územích:

- a) movitý veřejný majetek využitelný pro vojenské operace může být konfiskován,
- b) nemovitý veřejný majetek musí být spravován jako ususfructus a
- c) soukromý majetek musí být respektován a nesmí být konfiskován.

Všechna tři pravidla však dle studie připouští výjimku na základě vojenské nezbytnosti.¹¹⁴ V tomto pojetí by pravidlo připouštělo konfiskování i soukromého majetku, pokud to vojenská nezbytnost vyžaduje. Závěry studie se v tomto ohledu jeví jako poněkud problematické.

¹¹¹⁾ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, para 120. Blíže viz FUCHS, Jirí: Mezinárodní soudní dvůr v říši války a za zdí, s. 1475 – 1476.

¹¹²⁾ KRETZMER, David. *The Advisory Opinion: The Light Treatment of International Humanitarian Law*, p. 96 – 97.

¹¹³⁾ *Ibid.*, p. 97 – 98.

¹¹⁴⁾ HENCKAERTS, J.-M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 178.

V roce 2004 měl možnost vyjádřit se k této otázce Mezinárodní soudní dvůr ve svém posudku ve věci právních následků stavby zdi na okupovaných palestinských územích, který si vyžádalo Valné shromáždění OSN rezolucí z roku 2003. Soud však této možnosti nevyužil. Konstatoval sice, že Izrael porušil ustanovení článků 46 a 52 Řádu války pozemní, ale své rozhodnutí v této části v podstatě nijak nezduvodnil.¹¹⁵

*Čtvrtá ženevská úmluva dále ukládá okupační mocnosti povinnost zajistit zásobování obyvatelstva potravinami a léky (článek 55). Protokol I z roku 1977 pak tuto povinnost rozšířil i na zásobování dalšími prostředky nezbytnými k přežití civilního obyvatelstva (oblečení, ložní prádlo či přístřeší) a na předměty nezbytné ke konání bohoslužeb. Okupační mocnost musí tyto prostředky v nejvyšší možné míře zajistit na nediskriminačním základě z prostředků, které má k dispozici (článek 69 odst. 1). Pokud by obyvatelstvo okupovaného území nebylo dostatečně zásobováno těmito prostředky, musí okupační mocnost připustit pomocné akce v jeho prospěch podniknuté buď jiným státem nebo nestranou humanitární organizací (čtvrtá ženevská úmluva článek 59, Protokol I článek 70 odst. 1). Zásilky pak mají být rozdělovány za pomoci ochranné mocnosti a pod jejím dohledem (čtvrtá ženevská úmluva článek 61). Protokol I dále upravil i ochranu personálu účastnícího se pomocných akcí. Podle článku 71 musí být respektován a chráněn (odst. 2) a každá strana v konfliktu mu musí v nejvyšší možné míře napomáhat při výkonu jeho poslání (odst. 3). Pomocné akce sice podléhají souhlasu okupační mocnosti, ta však nemá absolutní a neomezené právo odmítat pomocné akce, neboť pomocná akce může být odmítnuta jen z legitimního důvodu. Odmítnutí by tedy mělo být jevem výjimečným.*¹¹⁶

V 90. letech 20. století velmi často docházelo k situaci, kdy civilní obyvatelstvo hladovělo, protože některá strana v konfliktu záměrně zadržovala humanitární pomoc.¹¹⁷ Zadržování humanitární pomoci bylo několikrát odsouzeno Radou bezpečnosti OSN jako porušení mezinárodního práva humanitárního.¹¹⁸ Podobně Valné shromáždění OSN i Nezávislá komise expertů požadovaly, aby ti, kdo jsou odpovědní za zadržování humanitární pomoci, byli popohnáni ke spravedlnosti.¹¹⁹

Studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK nevyčleňuje pravidla pro válečnou okupaci do samostatného oddílu, nicméně z větší části obyčejovou povahu ustanovení čtvrté ženevské úmluvy potvrzuje.¹²⁰

4.5. Internování civilních osob

Zatímco válečného zajatce může každá strana v konfliktu internovat pouze z důvodu zabránění v další účasti na nepřátelství, aniž by existoval nějaký další specifický důvod,

¹¹⁵) *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, para 132. Blíže viz FUCHS, Jiří: Mezinárodní soudní dvůr v říši války a za zdi, s. 1477 – 1478.

¹¹⁶) SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 819 – 820.

¹¹⁷) ROTTENSTEINER, Christa. The denial of humanitarian assistance as a crime under international law, p.556.

¹¹⁸) S/RES/794 (1992), para. 5, on Somalia, S/RES/787 (1992), para. 7, on Bosnia-Herzegovina, S/25334, 25 February 1993.

¹¹⁹) V případě Valného shromáždění OSN viz např. U.N.G.A. Res. 52/140 (1997), para. 2. V případě Komise expertů viz *Interim Report of the Commission of experts on evidence of grave violations of international humanitarian law in Rwanda*, S/1994/1125, paras. 107 and 150.

¹²⁰) HENCKAERTS, J.-M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules.*

civilní osoby mohou být internovány pouze z některého z taxativně vypočítaných důvodů (čtvrtá ženevská úmluva článek 79). Pokud žádný z těchto důvodů neexistuje, je internování civilní osoby nelegální. *V případě cizinců na území strany v konfliktu jsou legálními důvody internace:*

- 1) bezpečnost strany v konfliktu, na jejímž území se cizinec nachází a
- 2) žádost cizince o dobrovolné internování, pokud to jeho situace činí nezbytným (článek 42).

Na okupovaném území může být civilní osoba internována, pokud:

- 1) se dopustí trestného činu jen v úmyslu poškodit okupační mocnost, jestliže tento trestný čin není útokem na život či zdraví členů okupačních sil nebo úřadů, nevytváří vážné hromadné nebezpečí ani vážně nepoškozuje majetek okupačních sil a úřadů či zařízení, jež používají (článek 68) nebo
- 2) to okupační mocnost považuje za nutné z naléhavých bezpečnostních důvodů (článek 78).

Čtvrtá ženevská úmluva pak podrobně upravuje podmínky internování civilních osob. Tato ustanovení jsou přitom téměř slovo od slova převzata z ustanovení třetí ženevské úmluvy, která upravují internování válečných zajatců. Vynechala se pouze pravidla, jež se mohou z povahy věci vztahovat pouze na příslušníky ozbrojených sil (hodnosti, disciplína apod.). Na druhou stranu odlišnost postavení internovaných civilních osob si vynutila zařazení několika ustanovení, jež ve třetí. ženevské úmluvě nemají protějšek.¹²¹ Ve stručnosti je tak mocnost internující civilní osoby vázána zejména následujícími pravidly.

Internovaní si zachovávají svou občanskoprávní způsobilost a práva z ní vyplývající mohou vykonávat v míře slučitelné s internováním (článek 80).

Mocnost, jež civilní osoby internuje, musí se zdarma postarat o jejich výživu a lékařské ošetření, jež vyžaduje jejich zdravotní stav (článek 81).

Internovaní musí být seskupeni podle jejich národnosti, jazyka a zvyků. Musí se přitom zachovávat celistvost rodiny (článek 82).

Internovaní musí být ubytováni a spravováni odděleně od válečných zajatců (článek 84). Kdykoliv to dovolí vojenské ohledy, budou internační tábory označeny písmeny IC viditelnými i ze vzduchu. Internační místa se nesmí nacházet v krajích, kde by byly vystaveny nebezpečí války. Internovaní musí být ubytováni v budovách skýtajících všechny záruky hygieny a zdraví. Místnosti musí být chráněny před vlhkem a dostatečně vytápěny a osvětleny a stejně tak musí být vyhovující i ložnice a zařízení pro spaní a příkrývky. Internační místa budou mít zdravotnická zařízení udržovaná neustále v čistotě a internovaným se poskytne v dostatečném množství voda a mýdlo. Ženy musí být ubytovány zvlášť a musí mít oddělené zdravotnické zařízení (články 83 a 85). Internační místa musí být vybavena kryty proti leteckému bombardování a musí se učinit všechna opatření proti nebezpečí požáru (článek 88). V táboře rovněž musí být kantýny, kde si internovaní budou moci koupit potraviny a věci denní potřeby za ceny, jež nepřekročí ceny v místním obchodě (článek 87). Internovaným se musí poskytnout vhodné místnosti pro výkon bohoslužeb (86),

Internovaným bude poskytnuta v dostatečném množství pitná voda a denní dávka potravin bude postačující, pokud jde o množství, jakost a rozmanitost, aby se zabránilo poruchám z podvýživy. Je přitom třeba brát ohled na způsob výživy, na který jsou internovaní zvyklí.

Každé internační místo musí být vybaveno vhodnou ošetrovnou řízenou kvalifikovaným lékařem a pravidelné lékařské prohlídky se musí konat alespoň jednou za měsíc (články 91 a 92).

¹²¹⁾ PICTET, J. S. IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary, p. 370 – 371.

Internovaným se ponechává úplná volnost výkonu jejich náboženství a mocnost, jež je internuje, musí podporovat jejich duševní, výchovnou, rekreační a sportovní činnost (článek 93 a 94).

Pokud jde o práci internovaných, úprava obsažená ve čtvrté ženevské úmluvě se v jednom ohledu podstatně liší od pravidel pro zacházení s válečnými zajatci – internovaní mohou pracovat jen na vlastní žádost (článek 95 odst. 1). Jinak je však úprava podmínek výkonu práce v zásadě shodná s úpravou platnou pro válečné zajatce (články 95 a 96).

Čtvrtá. ženevská úmluva rovněž internovaným garantuje právo na styk jak s úřady mocnosti, jež je drží, tak s vnějším světem (články 101 – 116). Před úřady mocnosti, jež je internuje, je zastupuje výbor internovaných, jehož členy si internovaní v každém internačním místě svobodně volí každého půl roku tajným hlasováním (článek 102).

Pokud jde o trestání internovaných, i zde – podobně jako u válečných zajatců – přichází do úvahy buď postih disciplinární nebo postih trestní (články 117 – 126). V případě trestního stíhání úmluva podrobně upravuje záruky spravedlivého procesu. Tyto záruky úmluva v článcích 71 – 76 stanovila pro stíhání civilních osob na okupovaných územích před vojenskými soudy okupační mocnosti, ale na základě článku 126 úmluvy se tato ustanovení vztáhnou i na trestní stíhání osob internovaných na státním území mocnosti, jež je drží. Tyto záruky zahrnují zejména následující pravidla:

- 1) Nesmí být vysloveno žádné odsouzení bez pravidelného soudního řízení (článek 71 odst. 1).
- 2) Obviněnému musí být bez odkladu sděleny v jazyce, kterému rozumí, podrobnosti žalobních důvodů (článek 71 odst. 2).
- 3) Ochranná mocnost musí být informována o každém trestním stíhání, pokud lze uložit trest smrti nebo trest vězení v délce dvou nebo více let (článek 71 odst. 2). Oznámení musí být doručeno nejpozději tři týdny před prvním přelíčením, jinak se nesmí přelíčení konat (článek 71 odst. 3).
- 4) Obviněný má právo uplatňovat důkazy ve svůj prospěch a může se zejména dovolávat svědků (článek 72 odst. 1).
- 5) Obviněný má právo na obhájce. Může si ho zvolit sám nebo mu ho opatří ochranná mocnost. Má-li se obviněný zodpovídat z těžké obžaloby a není-li ochranná mocnost, musí mu obhájce opatřit mocnost, jež ho soudí (článek 72 odst. 1 a 2).
- 6) Obviněný má právo na tlumočníka, ledaže by se ho dobrovolně zřekl (článek 72 odst. 3).
- 7) Obviněný má právo uplatnit opravné prostředky (článek 73).
- 8) Zástupci ochranné mocnosti mají právo být přítomni při přelíčení, ledaže by se konalo s vyloučením veřejnosti (článek 74 odst. 1).
- 9) Všechny rozsudky stanovující trest smrti nebo trest vězení v délce dvou let nebo více musí být sděleny ochranné mocnosti. Ostatní rozsudky musí být zapsány v soudních protokolech a zástupci ochranné mocnosti je mohou přezkoumat (článek 74 odst. 2).
- 10) Osoby odsouzené k trestu smrti mají právo žádat o milost a odklad trestu. Rozsudek smrti nesmí být vykonán dříve než šest měsíců od okamžiku, kdy ochranná mocnost obdržela sdělení o konečném rozsudku (článek 75).
- 11) Osobám ve výkonu trestu se musí dostat lékařského ošetření a duchovní pomoci. Ženy musí být umístěny v oddělených místnostech a musí být pod bezprostředním dozorem žen (článek 76).

Právní úprava trestního stíhání civilních osob podle čtvrté ženevské úmluvy vykazuje v zásadě tytéž právní mezery jako právní úprava stíhání válečných zajatců obsažená ve třetí ženevské úmluvě. I v případě civilních osob tyto nedostatky napravil Protokol I z roku 1977 úpravou základních záruk vztahujících se na všechny oběti ozbrojených konfliktů. Článek 75 tak dodal následující:

- 6) Obviněný nesmí být odsouzen k přísnějšímu trestu než k tomu, který mohl být uložen v době spáchání. Pokud však pozdější zákon stanoví mírnější trest, bude odsouzen k tomuto mírnějšímu trestu (odst. 4 písm. c).
- 7) Obviněný musí být pokládán za nevinného, dokud nebude vina v souladu se zákonem prokázána (presumpce nevin, odst. 4 písm. d).
- 8) Obviněný má právo, aby se soudní líčení konalo v jeho přítomnosti (odst. 4 písm. e).
- 9) Obviněný má právo nevypovídat (odst. 4 písm. f).
- 10) Nikdo nesmí být stíhán za tentýž skutek dvakrát (non bis in idem, odst. 4 písm. h).
- 11) Obviněný má právo na veřejné vynesení rozsudku (odst. 4 písm. i).

Každá internovaná osoba musí být propuštěna, jakmile pominou důvody internace. Strany v konfliktu se přitom mají snažit o uzavření dohod o propuštění, repatriaci a návratu domů nebo o nemocničním ošetření v neutrální zemi určitých kategorií osob, zejména dětí, těhotných žen, matek s kojenci a malými dětmi, raněných, nemocných a internovaných, jež mají za sebou dlouhé zajetí (článek 132).

Internace pak v každém případě skončí co nejdříve po ukončení nepřátelství. Nicméně osoby internované na území strany v konfliktu, proti kterým se vede trestní stíhání, mohou být podle článku 133 čtvrté ženevské úmluvy zadrženy až do skončení řízení, případně až do odpykání trestu. Ačkoliv se toto pravidlo vztahuje pouze na území stran v konfliktu, mezinárodní obyčej jej logicky doplnil v tom smyslu, že každá internovaná civilní osoba může být i po skončení nepřátelství zadržována, pokud se proti ní vede trestní stíhání nebo pokud je ve výkonu legálně uloženého trestu.¹²²

Všechny smluvní strany se mají vynasnažit, aby se internovaní po skončení nepřátelství nebo okupace navrátili do místa posledního pobytu. Jinak musí smluvní strany usnadnit jejich repatriaci do domovského státu (článek 134).

Studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK v zásadě potvrdila obyčejovou povahu pravidel zacházení s internovanými civilními osobami.¹²³

4.6. Informační kanceláře

Evidence civilních osob postižených ozbrojeným konfliktem je stejně významná jako evidence válečných zajatců (viz kap. IV.3.8.). Nicméně právní základ nalezla až ve čtvrté ženevské úmluvě z roku 1949. Stalo se tak ve světle zkušeností z 2. světové války, kdy informační kanceláře pro válečné zajatce získávaly a předávaly informace o civilních osobách.¹²⁴ Podle článku 136 má každá strana v konfliktu povinnost ihned po začátku nepřátelství a ve všech případech okupace zřídit **oficiální informační kancelář pro civilní osoby**. Informační kancelář pro civilní osoby *plní v zásadě stejné základní funkce jako informační kancelář pro válečné zajatce*:

- 1) získávání informací o civilních v moci strany v konfliktu, jež kancelář zřídila,
- 2) předávání těchto informací Ústřední informační kanceláři pro chráněné osoby a ochranným mocnostem a

¹²²⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 752.

¹²³⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 428 – 456.

¹²⁴⁾ PICTET, J. S. *IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary*, p. 522.

3) zodpovídání dotazů.¹²⁵

Pokud jde získávání informací, strana v konfliktu a její různé orgány mají povinnost předávat informační kanceláři následující údaje o osobách, které jsou zadrženy více jak dva týdny nebo kterým byl přikázán nucený pobyt anebo které jsou internovány:

- a) skutečnost, že civilní osoba byla zadržena či internována nebo že jí byl přikázán nucený pobyt, a všechny změny stavu (propuštění, repatriace, útěk, úmrtí) (článek 138 odst. 2),
- b) informace týkající se totožnosti a zdraví civilních osob (článek 138),
- c) cenné osobní předměty, jež civilní osoby zanechaly při repatriaci, propuštění na svobodu, útěku nebo úmrtí (článek 139),
- d) seznamy hrobů civilních osob (článek 130 odst. 3).

Informační kancelář pak získané informace předává ústřední informační kanceláři pro chráněné osoby a ochranným mocnostem (články 140 a 137). Tato povinnost ale není absolutní. Podle článku 137 odst. 2 informační kancelář neodešle informace domovskému státu nebo státu pobytu civilní osoby, pokud by to mohlo být na újmu dotyčné osobě nebo její rodině. Informace však v každém případě musí být odeslány ústřední informační kanceláři pro chráněné osoby. Toto ustanovení nemá protějšek ve třetí ženevské úmluvě. Zkušenosti ze dvou světových válek ukázaly, že civilní osoby, které uprchnou před perzekucí ze svého domovského státu, budou mít zájem na tom, aby se nich úřady tohoto státu nedozvěděly. Ponechává se tak na rozhodnutí těchto osob, aby se rozhodly, zda chtějí podat zprávu svým blízkým i za cenu, že se prozradí orgánům svého domovského státu.¹²⁶

Informační kancelář má dále povinnost zodpovědět všechny dotazy týkající se chráněných osob, které obdrží (článek 137 odst. 1). Čtvrtá, ženevská úmluva však podobně jako třetí ženevská úmluva nespecifikuje, kdo je oprávněn dotaz vznést. Ve většině případů budou dotazy přicházet od protější strany v konfliktu, Ústřední informační kanceláře či národních společností Červeného kříže. Žádné ustanovení ženevských úmluv však nebrání tomu, aby dotazy vznášeli přímo rodinní příslušníci civilních osob.¹²⁷

Ženevské úmluvy ponechávají na úvaze každé strany v konfliktu, zda zřídí samostatnou informační kancelář pro válečné zajatce podle třetí ženevské úmluvy a samostatnou kancelář pro civilní osoby podle čtvrté ženevské úmluvy nebo zda obě kanceláře spojí. Podobnost funkcí pochopitelně svědčí ve prospěch spojení, na druhou stranu však lze nalézt řadu organizačních důvodů vyžadujících oddělení – úřady odpovědné za válečné zajatce se zpravidla nebudou shodovat s úřady odpovědnými za zadržené, uvězněné či internované civilní osoby.¹²⁸

V neutrálním státě má být podle článku 140 zřízena **Ústřední informační kancelář pro chráněné osoby**. Jejím úkolem bude shromažďovat všechny informace o civilních osobách, jež byly zadrženy či internovány nebo jim byl přikázán nucený pobyt. Získané informace pak kancelář bude zasílat domovskému státu nebo státu pobytu civilní osoby. Ani v tomto případě však povinnost zasílat informace není absolutní. Ústřední kancelář, podobně jako národní kanceláře, nesmí odeslat informace, pokud by to mohlo uškodit dotčené civilní osobě nebo její rodině (článek 140 odst. 2).

¹²⁵⁾ Viz celk. SASSOLI, Marco. The National Information Bureau in aid of the Victims of Armed Conflict, p. 10 – 13.

¹²⁶⁾ PICTET, J. S. IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary, p. 531 – 532.

¹²⁷⁾ SASSOLI, Marco. The National Information Bureau in aid of the Victims of Armed Conflict, p. 13.

¹²⁸⁾ SASSOLI, Marco. The National Information Bureau in aid of the Victims of Armed Conflict, p. 9.

5. Zvláštní ochrana určitých kategorií osob

5.1 Ženy

Po tisíciletí se ženy a dívky stávají za ozbrojeného konfliktu oběťmi sexuálních a sexuálně motivovaných zločinů, které jsou na nich páchany především příslušníky ozbrojených sil. Nicméně tyto zločiny byly po dlouhou dobu marginalizovány a ospravedlňovány jako přirozený důsledek války.¹²⁹

Ženevské úmluvy dohromady obsahují méně než 20 ustanovení, která se týkají specificky žen (první ženevská úmluva článek 12 odst. 4, druhá ženevská úmluva článek 12 odst. 4, třetí ženevská úmluva článek 14 odst. 2, článek 25 odst. 4, článek 29 odst. 2, článek 88 odst. 2 a 3, článek 97 odst. 2 a článek 108 odst. 2, čtvrtá ženevská úmluva článek 14 odst. 1, článek 16, článek 17, článek 23, článek 27 odst. 2, článek 38 odst. 5, článek 50 odst. 4, článek 76 odst. 4 a článek 85 odst. 4). Tato úprava je však neucelená, nejednotná a jazyk příslušných ustanovení mnohdy vyvolává nejasnosti. Kromě toho některá ustanovení spíše usilují o ochranu dětí.¹³⁰ První, druhá a třetí ženevská úmluva dokonce výslovně nezakázaly ani znásilnění. Nejdále v ochraně žen postoupila čtvrtá ženevská úmluva, která v článku 27 odst. 2 stanovila, že ženy mají být zvláště chráněny proti každému útoku na jejich čest, zejména proti znásilnění, nucení k prostituci a každému nemravnému jednání. Žádná z ženevských úmluv neoznačila sexuální násilí páchané na ženách za vážné porušení.¹³¹

Ochranu žen pak upravil **Protokol I** z roku 1977 v článku 76. Odst. 1 potvrdil zákaz znásilnění, nucené prostituce a jakékoliv další formy nemravného jednání a rozšířil působnost tohoto zákazu na všechny ženy, jež se stanou oběťmi ozbrojeného konfliktu (válečné zajatky a raněné a nemocné příslušnice ozbrojených sil). Odst. 2 pak stanovil, že těhotné ženy a matky malých dětí, které byly uvězněny, zadrženy nebo internovány mají právo na přednostní projednání svých případů. Podle odst. 3 se pak strany v konfliktu mají v nejvyšší možné míře snažit, aby nad těhotnými ženami a matkami malých dětí nebyl vynesen trest smrti. Pokud vynesen bude, nesmí být vykonán. Ani Protokol I však násilí na ženách neoznačil za vážné porušení.

Ženevské úmluvy z roku 1949 se přidržely zažitého stereotypu, podle kterého je sexuální násilí útokem na čest ženy. Znásilněním nebo jiným sexuálním či sexuálně motivovaným zločinem je žena údajně zneuctěna. *Tento přístup je však chybný, neboť nezohledňuje fyzické a citové utrpení oběti.* Protokol I, přestože vynechal zmínku o cti, se v zásadě přidržel stejného přístupu. Navíc i zde se klade důraz především na ochranu těhotných žen a matek malých dětí.¹³²

Podceňování sexuálních a sexuálně motivovaných zločinů se promítlo i do statutů ad hoc tribunálů zřízených Radou bezpečnosti OSN. Jak Statut Tribunálu pro bývalou Jugoslávii (článek 5 písm. g), tak Statut Tribunálu pro Rwandu (článek 3 písm. g) pokládají znásilnění za zločin proti lidskosti, nikoliv však za válečný zločin. Znásilnění tedy nebylo

¹²⁹) BEDONT, Barbara, MARTINEZ, Katherine H. Ending Impunity for Gender Crimes under the International Criminal Court, text mezi odkazy 1 a 2, 15 a 16, 24 a 26, srov. též McCORMACK, Timothy L. H. Selective Reaction to Atrocity: War Crimes and the Development of International Criminal Responsibility, p. 718 - 719

¹³⁰) GARDAM, Judith. Women, human rights and international humanitarian law, p. 423 - 424.

¹³¹) *Ibid.*, p. 424.

¹³²)) BEDONT, Barbara, MARTINEZ, Katherine H. Ending Impunity for Gender Crimes under the International Criminal Court, text mezi odkazy 20 a 21. GARDAM, Judith. Women, human rights and international humanitarian law, p. 424. LINDSEY, Charlotte. Women and war, p. 576 - 577.

uznáno ani za vážné porušení ženevských úmluv, ani za porušení zákonů a obyčejů války. Další sexuální zločiny nebyly zmíněny vůbec.¹³³

Nicméně *v souvislosti s ozbrojeným konfliktem v Bosně a Hercegovině se výrazně dostala do popředí otázka sexuálních a sexuálně motivovaných zločinů*. Řada důkazů ukázala, že zde existovala politika systematického znásilňování namířená proti nesrbskému obyvatelstvu. Obdobně se sexuální a sexuálně motivované zločiny dostaly do popředí v souvislosti s událostmi ve Rwandě.¹³⁴ To přitáhlo pozornost na tuto problematiku při sjednávání Římského statutu. Dále se o bližší rozpracování sexuálních a sexuálně motivovaných zločinů v Římském statutu významně zasloužily organizace a hnutí bojující za práva žen.¹³⁵

Římský status Mezinárodního trestního soudu v článku 8 odst. 2 písm. b) (XXII) pokládá za válečný zločin znásilnění, sexuální otroctví, nucenou prostituci, nucené těhotenství, nucenou sterilizaci nebo jinou formu sexuálního násilí, které rovněž představuje vážné porušení ženevských úmluv.

5.2. Děti

*Ochranu dětí za ozbrojeného konfliktu upravila čtvrtá ženevská úmluva v několika ustanoveních.*¹³⁶ Článek 14 upravující zřizování nemocničních a bezpečnostních oblastí a míst počítá s tím, že v nich naleznou ochranu před účinky války děti mladší patnácti let. O dětech se zmiňuje článek 17 upravující dohody o evakuaci civilních osob z obléhaného nebo obklíčeného pásma i článek 23 upravující zásilky pro civilní obyvatelstvo. Výhradně dětem je pak věnovaný článek 24. Odst. 1 ukládá stranám v konfliktu povinnost zaopatřit děti pod patnáct let, které osiřely nebo byly odděleny od svých rodin následkem války, a usnadnit jejich výživu, výkon jejich náboženství a jejich výchovu. Podle odst. 2 mají strany v konfliktu podporovat umístění těchto dětí do neutrální země a odst. 3 vyžaduje potřebná opatření k zajištění totožnosti dětí. Článek 38 zaručuje přednostní zacházení dětem na území strany v konfliktu. Pokud jde o děti na okupovaných územích jejich ochranu upravuje článek 50. Odst. 2 ukládá okupační mocnosti povinnost usnadňovat zjištění totožnosti dětí a zakazují jí měnit jejich osobní status či je dovádět do svých útvarů či organizací. Podle odst. 2 musí okupační mocnost zajistit výživu a výchovu dětí osiřelých nebo odloučených od svých rodin následkem války a podle odst. 3 zjišťování totožnosti dětí má zajišťovat samostatné oddělení informační kanceláře pro civilní osoby. Článek 51 zakazuje nařízení nucené práce dětem a podle článku 68 nelze uložit trest smrti osobě, která v době spáchání trestného činu nedosáhla věku 18 let.

Ženevské úmluvy z roku 1949 však nijak neupravily účast dětí na nepřátelství. To není nijak překvapivé. Diplomatická konference v roce 1949 jednala pod dojmem zkušeností z 2. světové války a právní regulace účasti dětí na nepřátelství nebyla tehdy prioritou.¹³⁷ **Účast**

¹³³) BEDONT, Barbara, MARTINEZ, Katherine H. Ending Impunity for Gender Crimes under the International Criminal Court, text mezi odkazy 21 a 22.

¹³⁴) LIPPMAN, Matthew. The Convention On The Prevention And Punishment Of The Crime Of Genocide: Fifty Years Later, p. 492 – 493.

¹³⁵) Srov. celk. BEDONT, Barbara, MARTINEZ, Katherine H. Ending Impunity for Gender Crimes under the International Criminal Court, text mezi odkazy 1 a 5 a mezi odkazy 40 – 44.

¹³⁶) Viz celk. SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 898.

¹³⁷) HAPPOLD, Matthew. *Child Soldiers in International Law: The Legal Regulation of Children's Participation in Hostilities*, p. 29.

děti na nepřátelství v mezinárodním ozbrojeném konfliktu tak upravil až Protokol I ve svém článku 77 odst. 2. Smluvní strany zde převzaly dva závazky: učinit veškerá vhodná opatření, aby se osoby mladší 15 let přímo neúčastnily nepřátelství, a především se zdržet povolávání těchto osob do ozbrojených sil. Prvního závazek se týká pouze přímé účasti na nepřátelství a děti se zde nijak nechraní před nepřímou účastí na nepřátelství (sběr a předávání vojenských informací, přeprava zbraní a munice či přeprava potravinových zásob), i když účast na takovýchto aktivitách vystavuje děti nebezpečí fyzického zranění a psychického traumatu, které může být srovnatelné s nebezpečím spojeným s přímou účastí na nepřátelství.¹³⁸ Druhý závazek obsažený v článku 77 odst. 2 je závazek nepovolávat osoby mladší 15 let do ozbrojených sil. Tento zákaz zahrnuje pouze povinné odvody a bohužel se netýká dobrovolného vstupu do ozbrojených sil.

Ustanovení článku 77 odst. 2 Protokolu I bylo převzato do článku 38 odst. 2 a 3 Úmluvy o právech dítěte z roku 1989. Úmluva o právech dítěte je instrumentem z oblasti mezinárodní ochrany lidských práv, nicméně zahrnutí článku 38 bylo označeno za nadmíru důležité, neboť se tak sbližují mezinárodní ochrana lidských práv a mezinárodní právo humanitární a ukazuje se tak vzájemná komplementarita těchto oblastí mezinárodního práva.¹³⁹ Valné shromáždění OSN schválilo dne 25. května 2000 Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte, který zvedl věkovou hranici pro přímou účast na nepřátelství a pro povinné odvody do ozbrojených sil na 18 let (články 1 a 2).¹⁴⁰

Římský status Mezinárodního trestního soudu v ustanovení článku 8 odst. 2 písm. b) (XXVI) označuje za válečný zločin odvádění dětí mladších 15 let do národních ozbrojených sil nebo jejich užití k aktivní účasti na nepřátelství.

Protokol I z roku 1977 dále stanovil, že děti, které se přes shora uvedená pravidla zúčastní nepřátelství a upadnou do moci protější strany, budou nadále požívat zvláštní ochrany stanovené Protokolem (článek 77 odst. 3). Pokud splní kritéria pro přiznání statusu válečného zajatce, bude se na ně však současně vztahovat i ochrana třetí ženevské úmluvy. V případě uvěznění, zadržení nebo internace z důvodů souvisejících s ozbrojeným konfliktem, budou děti umístěny odděleně od dospělých s výjimkou zachování celistvosti rodiny (článek 77 odst. 4). Podle odst. 5 článku 77 trest smrti uložený za trestný čin související s ozbrojeným konfliktem nesmí být vykonán na osobě, která v době jeho spáchání nedosáhla věku osmnácti let. Protokol I pak v článku 78 podrobně upravil evakuaci dětí.

5.3. Novináři

Protokol I z roku 1977 nově upravil ochranu novinářů za ozbrojeného konfliktu. Vyčlenění této kategorie osob pro zvláštní ochranu může na první pohled působit zvláště, zejména když se tak novináři ocitli v poněkud nezvykle působící společnosti žen a dětí. *Nicméně novináři za ozbrojeného konfliktu plní důležité a nebezpečné profesní úkoly. Z jejich zpráv se světová veřejnost dozvídá o průběhu války a o chování válečnických stran.* Novináři tak mohou podávat zprávy i o nelidských praktikách stran v konfliktu a jejich činnost významně přispívá k formování světového veřejného mínění, jež pak může vytvářet nátlak na válečnické strany.

¹³⁸) HELLE, Danielle. Optional Protocol on the involvement of children in armed conflict to the Convention on the Rights of the Child, p. 802.

¹³⁹) SHEPPARD, Ann. Child Soldiers: Is the optional protocol evidence of an emerging "straight-18" consensus?, p. 42.

¹⁴⁰) Blíže viz FUCHS, Jiří. Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte: významný krok vpřed v oblasti ochrany dětí za ozbrojeného konfliktu, s. 252 – 258.

*V důsledku toho se novináři stávají velmi zranitelnými, protože některá stran v konfliktu může mít zájem na umlčení nezávislého zdroje objektivních informací.*¹⁴¹

Článek 79 Protokolu I stanovil, že novináři plnící nebezpečné profesní úkoly v oblastech ozbrojeného konfliktu musí být pokládáni za civilní osoby a náleží jim odpovídající ochrana, pokud nepodniknou žádné akce neslučitelné se statusem civilních osob (odst. 1 a 2). Novinář může dostat osobní průkaz potvrzující status novináře. Průkaz mu vydá vláda státu, jehož státním příslušníkem je nebo na jehož území má trvalé bydliště anebo na jehož území je umístěna informační agentura, jež ho zaměstnává (odst. 3).

---

¹⁴¹⁾ DETTER, I. *The Law of War*, p. 323.

Právní úprava vedení vnitřních konfliktů

Současná mezinárodně právní úprava vedení mezinárodních ozbrojených konfliktů představuje poměrně obsáhlý a podrobný soubor pravidel. Naproti tomu pravidel pro vedení konfliktů vnitřních je podstatně méně. Tato nerovnováha vyvěrá ze skutečnosti, že pokud jde o konflikty nemající mezinárodní ráz, státy vždy jevíly menší ochotu zavázat se k dodržování určitých pravidel. Dovolávaly se všeobecně uznávané zásady mezinárodního práva zakazující vměšování se do vnitřních záležitostí státu a trvaly na svém právu činit rozhodná a účinná opatření za účelem udržení či obnovení vnitřního pořádku a bezpečnosti na svém území či za účelem zachování územní celistvosti.¹

Přestože k vnitřním ozbrojeným konfliktům docházelo v celých dějinách lidstva, v průběhu 20. století došlo k jejich výraznému početnímu nárůstu. V období po 2. světové válce vnitřní konflikty četností i počtem obětí překonaly tradiční mezistátní konflikty. K řadě konfliktů došlo v souvislosti s procesem dekolonizace v Africe a Asii, kdy nesamosprávná území usilovala o nezávislost ozbrojenou silou. Po získání nezávislosti pak v mnoha případech kmenové, etnické a rasové spory přerostly v nové vnitřní konflikty, v nichž se bojovalo o moc v nových státech.²

Ukázala se tak nezbytnost upravit závaznými pravidly i tento typ konfliktů a mezinárodní právo postupně vstoupilo i do této oblasti. *Navzdory vnitřní povaze konfliktů lze pro mezinárodní úpravu nalézt zejména tři důvody:*

- 1) Konflikt, jenž nemá mezinárodní ráz, může představovat ohrožení mezinárodního míru a bezpečnosti. V důsledku konfliktu často okolní státy zaplaví vlna uprchlíků, boje se mohou snadno přenést za hranice a nestabilita vyvolaná konfliktem může ohrožovat celý region.
- 2) Současné mezinárodní právo předmět úpravy neomezuje striktně na vztahy mezi státy, nýbrž v mnoha případech upravuje i vztahy uvnitř státu, tedy vztahy mezi státem a státními příslušníky. Nejvýrazněji se to projevuje v mezinárodním právu lidských práv. Jestliže vztah mezi jednotlivcem a státem je mezinárodním právem upraven v době míru, úprava téhož vztahu ve vnitřním konfliktu představuje logické pokračování.

¹) Viz např. HENKIN, Louis. *International Law: Politics, Values and Functions*, p. 163 – 167.

²) MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, p. 1.

- 3) Postupně začal vítězit praktický argument, tvrdící, že pokud mezinárodní právo upravuje ochranu obětí mezinárodních konfliktů s cílem zmírnit jejich utrpení, je svrchovaně logické, aby se podobné ochrany dostalo i obětem konfliktů vnitřních. Lidské utrpení přece nezávisí na právní kvalifikaci konfliktu.³

Vnitřní konflikt vždy vznikne tak, že na území státu začnou operovat povstalci. Jedná se o organizované skupiny osob, jež se postavily na odpor proti stávající vládě ve státě a k prosazování svých zájmů používají ozbrojenou sílu.⁴ Zájmy a cíle povstalců se liší případ od případu, většinou však povstalci usilují buď o svržení vlády či o odtržení části státního území. Na rozdíl od mezinárodních ozbrojených konfliktů, jednání stran ve vnitřním konfliktu se nadále řídí vnitrostátním právem státu, na jehož území povstalci operují. Toto právo pochopitelně může být modifikováno legislativou pro krizové situace či může být v důsledku vnitřního konfliktu oslabena jeho faktická vymahatelnost. Nicméně žádné pravidlo mezinárodního práva státu nebrání, aby na jednání povstalců aplikoval ustanovení svého vnitrostátního právního řádu, zejména trestních zákonů. Vnitrostátní právo jednání povstalců pravidelně pokládá za trestnou činnost a státy skutečně ve většině případů s povstalci zachází jako se zločinci.⁵

Vzhledem k tomu, že stát zde zachází se svými vlastními státními příslušníky, do popředí výrazně vystupuje otázka dodržování mezinárodního práva lidských práv. Dochází zde k souběhu a vzájemné interakci dvou právních režimů, jejichž obsah se v mnohém liší.⁶ Podrobnější pojednání o lidských právech ve vnitřním konfliktu by překračovalo rámec této učebnice, nicméně významné styčné plochy obou režimů nedovolují tuto problematiku zcela pominout.

1. Kodifikace pravidel pro vedení vnitřních konfliktů

Až do 2. světové války veškeré úmluvy humanitárního práva upravovaly výlučně vedení mezinárodních ozbrojených konfliktů. Mezinárodní právo obyčejové sice umožňovalo, aby se tato pravidla na základě uznání povstalců za válčící stranu aplikovala i na konkrétní vnitřní konflikt, ale v 1. polovině 20. století institut uznání za válčící stranu v podstatě vyšel z užívání. Důsledkem bylo právní vakuum, jež zajisté státům v mnohém vyhovovalo, neboť jim ponechávalo naprostou volnost v zacházení s povstalci.⁷ Hnutí Červeného kříže, v čele MVČK, však usilovalo všemožně o poskytování humanitární pomoci obětem vnitřních konfliktů, přestože státy takové úsilí často pokládaly za pokus o zasahování do jejich vnitřních záležitostí. Hnutí současně propagovalo myšlenku právní regulace vnitřních konfliktů. V období před 2. světovou válkou však veškeré úsilí v tomto směru zůstávalo neúspěšné.⁸

MVČK se opět chopil iniciativy po 2. světové válce a z jeho iniciativy se otázka právní úpravy vnitřních konfliktů dostal na pořad konference v Ženevě v roce 1949, jež měla sjednat revidované úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů. Názory delegátů

³) MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, p. 2.

⁴) Viz např. GREEN, L.C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 317.

⁵) ROGERS, A.P.V. *Law on the Battlefield*, p. 216.

⁶) Podrobnou analýzu shod a rozdílů mezinárodního práva lidských práv a mezinárodního humanitárního práva při úpravě vnitřních konfliktů přináší např. T. Hadden a C. Harvey. Viz HADDEN, Tom – HARVEY, Colin. *The law of internal crisis and conflict*, p. 119 – 133.

⁷) MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, p. 19 – 21.

⁸) MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, p. 21 – 22. PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 39 – 42.

na konferenci zahrnovaly velmi široké spektrum, ale v zásadě se zde střetly dva názorové proudy – obhajoba státní suverenity a humanitarismus. Obhájci státní suverenity tvrdili, že aplikování pravidel humanitárního práva na vnitřní konflikty by příliš upřednostňovalo zájmy jednotlivců před legitimními zájmy státu a poskytovalo by příliš širokou ochranu skupinám osob, jež jsou ve své podstatě pouhými zločinci. Takové aplikování by mohlo sloužit i jako podnět ke vzpourám a povstáním. Naproti tomu zastánci humanitarismu prosazovali co nejširší aplikaci humanitárního práva za vnitřního konfliktu s odůvodnění, že oni „zločinci“ mohou ve skutečnosti být vlastenci bojující za nezávislost či za svou důstojnost.⁹

Smířit tyto názorové proudy nebylo jednoduché. Počáteční návrhy projednávané na konferenci se snažily vymezit podmínky, za jejichž splnění budou budoucí ženevské úmluvy aplikovatelné na vnitřní konflikt v celé své šíři. Ukázalo se však, že tyto návrhy jsou neprůchodné. Novým směrem zavelel spásný návrh francouzské delegace, který nespočíval v omezení vnitřních konfliktů, na něž se budou pravidla aplikovat, nýbrž v omezení pravidel, jež se budou aplikovat na všechny vnitřní konflikty. Tento přístup získal větší podporu a výsledkem se stal společný článek 3.¹⁰

Společný článek 3 ženevských úmluv z roku 1949 představuje první ustanovení obsažené v mezinárodní úmluvě, jež upravuje vnitřní konflikty. Často se nazývá „miniaturní konvencí“.¹¹ Vybírá ze všech čtyřech úmluv ta nejdůležitější pravidla představující humanitární minimum a činí je aplikovatelnými ve všech vnitřních konfliktech nezávisle na jejich povaze, délce či intenzitě nepřátelství. Kategoricky stipuluje povinnost lidského zacházení s oběťmi vnitřních konfliktů a tuto obecnou povinnost rozvíjí několika konkrétními základy. Mezinárodnímu výboru Červeného kříže, stejně jako ostatním nestranným humanitárním organizacím se zde přiznává právo iniciativy a předposlední odstavec umožňuje, aby strany ve vnitřním konfliktu zvláštními dohodami uvedly v účinnost i další ustanovení úmluv, jež se jinak vztahují na konflikty mezinárodní.

Lze mu vytýkat relativně velkou stručnost, jež je výsledkem nevyhnutelných kompromisů. Článek nevyjadřuje humanitární ideály v celé jejich šíři a v tomto smyslu představuje pouze částečné řešení. Nicméně jeho výhodou je jednoduchost a srozumitelnost. Zakotvuje humanitární pravidla uznávaná celým mezinárodním společenstvím. V tomto směru článek 3 na konferenci v roce 1949 ocenil zástupce MVČK. Švýcarský delegát pak výstižně shrnul, že je lepší mít půl bochníku, než být bez chleba a že skromné řešení je lepší než žádné.¹²

Ačkoliv společný článek 3 ženevských úmluv z roku 1949 představoval revoluční milník ve vývoji humanitárního práva, postupně se ukázala naléhavá potřeba právní úpravu vnitřních konfliktů doplnit a rozvinout. Článek 3 zůstal téměř výlučně v oblasti ženevského práva, a tak v něm chybí úprava klíčových otázek vlastního vedení bojových operací, zejména ochrana civilního obyvatelstva a bojové prostředky a metody vedení boje. Mezery však lze najít i v otázkách ženevského práva. Nejcitelnějším nedostatkem v tomto směru je absence ochrany lékařského personálu a znaku Červeného kříže. Kromě toho se stále více ukazovala potřeba dále rozvinout pravidla ochrany obětí vnitřních konfliktů, jež článek 3

⁹) MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, p. 24.

¹⁰) PICTET, J.S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 46 – 48.

¹¹) PICTET, J.S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 48. KALSHOVEN, F., ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, p. 69

¹²) MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, p. 29.

pojal jen v obecné rudimentární podobě. Nejisté postavení zajatých povstalců vyžadovalo zejména zpřesnění záruk spravedlivého procesu.¹³

Z iniciativy MVČK tak byl Diplomatičké konferenci o potvrzení a rozvoji mezinárodního humanitárního práva předložen návrh **Dodatkového protokolu II** k ženevským úmluvám, jenž pojednával výhradně o vnitřních konfliktech.¹⁴ Tento návrh se členil do osmi částí a obsahoval celkem čtyřicet osm článků. Tento návrh charakterizovaly zejména čtyři znaky:

- 1) byl podobně strukturovaný jako Protokol I,
- 2) ustanovení byla formulována jednodušeji a obecněji, aby lépe vyhovovala specifickému kontextu vnitřního konfliktu,
- 3) vycházel ze zachování autonomní existence společného článku 3 ženevských úmluv z roku 1949,
- 4) nestanovoval odlišná pravidla zacházení pro jednotlivé kategorie chráněných osob, nýbrž zakotvoval záruky pro všechny osoby v moci protější strany v konfliktu.¹⁵

Při jednání na konferenci se opět střetly dva protichůdné názorové proudy. Na jedné straně zastánci humanitarismu v čele s Norskem požadovali, aby se ochrana obětí vnitřních konfliktů co nejvíce vyrovnala ochraně obětí konfliktů mezinárodních. Na druhé straně delegace některých států zcela zavrhovaly myšlenku samostatného protokolu z obavy, že by to podněcovalo zasahování do vnitřních záležitostí států. Tomuto názorovému proudu dominovala indická delegace.

Navzdory řadě nesouhlasných názorů se postupně vypracoval návrh Protokolu II po vzoru Protokolu I, jenž byl dokonce podrobnější než původní návrh MVČK. Ukázalo se však, že takto odvážný návrh nemá naději na přijetí. Pákistánská delegace pak předložila řadu návrhů, jež směřovaly ke zkrácení a zjednodušení návrhu. Výsledkem se stal Protokol II v konečné podobě.¹⁶

Oproti původnímu návrhu MVČK zůstala konečná verze Protokolu II ochuzena o tři oblasti:

- 1) právní úpravu bojových prostředků,
- 2) metody vedení boje, ustanovení o provádění protokolu
- 3) vynechány byly veškeré zmínky o „stranách v konfliktu“, aby se předešlo jakémukoliv právnímu uznání povstalců.¹⁷

Protokol II rozvíjí a doplňuje společný článek 3 ženevských úmluv z roku 1949, avšak článek 3 si ponechává autonomní existenci. Je tak zaručeno, že protokol II neohrožuje ochranu, kterou obětem vnitřních konfliktů poskytl již článek 3.¹⁸

Protokol II zvyšuje podstatně práh aplikovatelnosti, když stanovuje, že se bude aplikovat pouze na ozbrojené konflikty k nimž dochází na území některé smluvní strany mezi jejími ozbrojenými silami a disidentskými ozbrojenými silami, jež pod odpovědným velením

¹³) SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 88 – 89.

¹⁴) *Ibid.*, p. 1326 – 1333.

¹⁵) SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, s. 1333 – 1334.

¹⁶) MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, s. 92 – 94. SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, s. 1334 – 1336.

¹⁷) MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, s. 94 – 96.

¹⁸) Zachování autonomní existence článku 3 zaručuje článek 1 odst.1 Protokolu II. Pro komentář viz MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, s. 100 – 101.

vykonávají takovou kontrolu nad částí jejího území, která jim umožňuje vést trvalé a koordinované vojenské operace a aplikovat ustanovení Protokolu (článek 1 odst. 1).

Protokol II podstatně rozvíjí ochranu obětí vnitřních konfliktů. Podrobněji specifikuje základní záruky zacházení s osobami, jež jsou v moci protějšší strany v konfliktu (články 4 a 5), včetně záruk spravedlivého procesu (článek 6). Rozvádí ochranu raněných a nemocných (články 7 a 8) a doplňuje ochranou lékařského a duchovního personálu (články 9 a 10), zdravotnických objektů (článek 11) a znaku Červeného kříže (článek 12). Protokol dále významně vstupuje do oblasti haagského práva. Výslovně zakotvuje ochranu civilního obyvatelstva před účinky nepřátelství (článek 13) a doplňuje ji ochranou objektů nezbytných k přežití civilního obyvatelstva (článek 14), staveb a zařízení obsahujících nebezpečné síly (článek 15) a kulturních statků (článek 16). Zakazuje též nucené přesuny civilních osob (článek 17) a poskytuje právní základ pomocných akcí ve prospěch civilního obyvatelstva. (článek 18).

Protokol II obsahuje pouhých 18 operativních článků a rozhodně ho nelze označit za ideální řešení, jež by uspokojilo všechny stoupence humanitarismu. Navzdory tomu představuje podstatné rozvinutí a zpřesnění pravidel pro vnitřní konflikty a lze ho pokládat za významný pokrok.¹⁹

2. Mezinárodní obyčej a vnitřní konflikty

V praxi mezinárodního práva dlouhou dobu panovala skepse, pokud jde o existenci obyčejových pravidel upravujících vedení vnitřních ozbrojených konfliktů. Tato skepse se projevila i při sjednávání Protokolu II na diplomatické konferenci v letech 1974 – 1977. Jedním z důsledků je i odlišná formulace Martensovy klauzule v preambuli Protokolu II, jež se nezmiňuje o ustálených obyčejích.²⁰ *Tuto skepsi sdílela i část nauky.*²¹ Mezinárodní výbor Červeného kříže však zastával názor, že se zde vytvořila obyčejová pravidla aplikovatelná ve vnitřním konfliktu. Významně se též zasadil o vznik „Deklarace pravidel mezinárodního humanitárního práva upravujících vedení nepřátelství ve vnitřních konfliktech“ přijaté 7. dubna 1990 v San Remu.²²

*Optimistům dal nejdříve za pravdu Mezinárodní soudní dvůr v případě Vojenských a polovojenských jednotek v Nicaraguy a proti ní, když dospěl k závěru, že společný článek 3 ženevských úmluv z roku 1949 představuje obyčejové humanitární minimum aplikovatelné ve všech typech ozbrojených konfliktů nezávisle na jejich klasifikaci.*²³

*Dalšího potvzení existence obyčejových pravidel se optimistům dostalo v judikatuře Mezinárodního trestního soudu pro bývalou Jugoslávii, a to hned v prvním rozsouzeném případě – v případě Tadić. Odvolací komora soudu konstatovala, že tradiční dichotomie mezi mezinárodními a vnitřními konflikty postupně ztrácí svůj význam. Po prozkoumání praxe států a důkazů *opinia iuris* ve vztahu k celé řadě vnitřních konfliktů v průběhu dvacátého století pak dospěla k závěru, že zde existuje soubor obyčejových pravidel upravujících vnitřní konflikty, jež jdou nad rámec společného článku 3 ženevských úmluv*

¹⁹⁾ SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, s. 1336.

²⁰⁾ MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, s. 133.

²¹⁾ Viz např. HIGGINS, Rosalyn. *International Law and Civil Conflict*.

²²⁾ K tomu viz KOSIRNIK, René. *The 1977 Protocols: a landmark in the development of international humanitarian law. International Review of the Red Cross*. September-October 1997, no. 320, s. 496 – 497.

²³⁾ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgement of 27 June 1986, I.C.J. Reports 1986.

a Protokolu II. Tato pravidla dle soudu zahrnují: ochranu civilního obyvatelstva před účinky nepřátelství, zejména zákaz nerozlišujících útoků, ochranu civilních objektů, zejména kulturních statků, ochranu osob, které se neúčastní nepřátelství nebo se ho přestaly účastnit a zákaz určitých bojových prostředků a metod vedení boje.²⁴ Na toto klíčové rozhodnutí pak soud navázal v celé řadě dalších případů a jeho judikaturu pak doplnil Mezinárodní trestní soud pro Rwandu.

Navzdory hojné judikatuře mezinárodních soudů dokládajících existenci celé řady obyčejových pravidel upravujících vedení vnitřních konfliktů část nauky stále vyjadřuje skepsi. Tak např. L. C. Green v roce 2000 píše, že Protokol II je nově vytvořeným právem a dosud tak nemohl být přetaven do mezinárodního obyčeje.²⁵ Některá ustanovení Protokolu II se obyčejovými nepochybně nestala, ale v případě některých ustanovení jeho názor judikatura mezinárodních soudů vyvrací.

Studie obyčejového mezinárodního práva humanitárního zpracovaná pod záštitou MVČK dovozuje existenci řady obyčejových pravidel aplikovatelných ve vnitřních konfliktech. I v tomto případě část nauky hodnotí závěry studie kriticky.

Navzdory skepsi části nauky mezinárodní právo kráčí cestou postupné konvergence pravidel pro mezinárodní a pro vnitřní konflikty. Pravidla, jež byla původně vytvořena pouze pro konflikty mezinárodní se v mnoha případech vývojem mezinárodního obyčeje stávají aplikovatelnými v konfliktech vnitřních.²⁶ Nicméně, řečeno slovy Mezinárodního trestního soudu pro bývalou Jugoslávii, pouze část pravidel a zásad upravujících vedení mezinárodních ozbrojených konfliktů se vztáhla na vnitřní konflikty a tento proces nemá povahu úplného mechanického přenosu, nýbrž aplikovatelnými ve vnitřním konfliktu se stala pouze podstata těchto pravidel.²⁷

3. Vedení bojových operací ve vnitřních konfliktech

3.1. Účast na nepřátelství

V právní úpravě vedení mezinárodních ozbrojených konfliktů otázka, kdo je oprávněn účastnit se nepřátelství, představuje jeden ze stěžejních výchozích bodů. Naproti tomu společný článek 3 ženevských úmluv z roku 1949 ani Protokol II účast na nepřátelství nijak neupravují. Tato otázka tak ve vnitřním konfliktu zůstává zcela ponechána vnitrostátní právní úpravě.²⁸ Jednání skupin osob, jež má povahu vzpoury či povstání proti stávající vládě či jiným orgánům veřejné moci ve státě vnitrostátní právo pravidelně kvalifikuje jako trestnou činnost a povstalci zůstávají podrobeni trestně právním předpisům státu, na jehož území operují. *Mezinárodní právo povstalcům nepřiznává status kombatanta a povstalci tak na základě norem mezinárodního práva nemají právo účastnit se nepřátelství.* Pokud povstalec upadne do zajetí vládních jednotek, mezinárodní právo státu neukládá povinnost zacházet s ním jako s válečným zajatcem. *Zajatý povstalec nemůže nárokovat*

²⁴) *Prosecutor v. Tadić*, 2 October 1995, paras. 97 a 127.

²⁵) GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 320.

²⁶) Viz např. STEWART, James G. Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law: A critique of internationalized armed conflict. *International Review of the Red Cross*. June 2003, vol. 85, no. 850, p. 322.

²⁷) *Prosecutor v. Tadić*. Appeal on Jurisdiction, Case IT-94-1-AR72 (2 October 1995), para. 126.

²⁸) HENCKAERTS, J.-M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 12 – 13.

*trestně právní imunitu týkající se účasti na nepřátelství a žádná norma mezinárodního práva státu nezakazuje vykonat na něm trestní postih v souladu s ustanoveními vnitrostátního trestního práva.*²⁹ Pokud se v souvislosti s povstalcí ve vnitřním konfliktu hovoří o „kombatantech“, používá se tento pojem jako druhové označení pro osoby, jež nepožívají ochranu stanovenou civilním osobám, jež se neúčastní nepřátelství.³⁰

Do Protokolu II se pouze podařilo prosadit velmi obecné ustanovení, jež vládnoucím orgánům ukládá povinnost snažit se udělit amnestie osobám, jež se účastnily nepřátelství, nebo těm, které byly zbaveny svobody z důvodů souvisejících s ozbrojeným konfliktem (P II článek 6 odst. 5). Dále státy z obavy, aby nebylo ohroženo jejich právo udržovat vnitřní pořádek a bezpečnost na svém státním území, nebyly ochotny jít. Toto pravidlo je však pouze smluvním ustanovením zavazujícím smluvní strany Protokolu II, popř. povstalce, jež zvítězí ve vnitřním konfliktu na území smluvní strany. Obyčejové právo státům neukládá povinnost amnestovat povstalce stíhané za porušení vnitrostátního práva.

Mezinárodní právo neupravuje ani právo účasti na nepřátelství vládních jednotek. I úprava této otázky zůstává vyhrazena vnitrostátnímu právu. Příslušníci vládních ozbrojených sil nemají ve vnitřním konfliktu status kombatanta, a pokud upadnou do zajetí povstalců, nemají postavení válečných zajatců.³¹ Lze však předpokládat, že vnitrostátní právo bude vládním ozbrojeným silám přiznávat právo boje proti povstalcům. Povstalci pak nebudou oprávněni vykonat na zajatých vládních vojácích jakýkoliv postih za pouhou účast na nepřátelství. Složitější bude posouzení případu, kdy povstalci efektivně ovládají část státního území a vykonávají na něm fakticky veřejnou moc, včetně moci zákonodárné. Povstalci by mohli na ovládaném území zavádět vlastní zákonodárství a jeho ustanovení vynucovat. Lze si představit, že zákonodárství přijaté povstalci by mohlo kriminalizovat například dobrovolný vstup místního obyvatel do vládních ozbrojených sil. Taková osoba, pokud by upadla do zajetí povstalců, by zřejmě nemohla nárokovat žádnou trestně právní imunitu a povstalci by tak podle všeho mohli trestní postih vykonat – za splnění záruk spravedlivého procesu zakotvených ve společném článku 3 ženevských úmluv z roku 1949 a ve Protokolu II. Totéž by pak platilo v případě, že by se ve vnitřním konfliktu utkávaly různé povstalecké frakce, z nichž každá by efektivně ovládala část státního území.

3.2. Zásada rozlišování a zásada proporcionality

Na základě mezinárodního obyčeje se i ve vnitřním konfliktu uplatní jak zásada rozlišování, tak zásada proporcionality, přestože společný článek 3 ženevských úmluv ani Protokol II to výslovně nestanovily.

Mezinárodní obyčej ukládá všem stranám vnitřního konfliktu povinnost za všech okolností rozlišovat mezi příslušníky ozbrojených sil a civilními osobami a mezi objekty vojenskými a civilními. Předmětem útoku mohou být pouze příslušníci ozbrojených sil a objekty vojenské.³² Obyčejové právo vymezuje ozbrojené síly strany v konfliktu jako souhrn všech

²⁹) ROGERS, A.P.V. *Law on the Battlefield*, p. 216, 224. HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 12 – 13.

³⁰) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 12. PFANNER, Toni. Military uniforms and the law of war. *International Review of the Red Cross*. March 2004, vol. 86, no. 853, s. 121.

³¹) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 11 a 14.

³²) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 3, 25.

organizovaných ozbrojených sil, skupin a jednotek, jež jsou pod velením odpovídajícím straně v konfliktu za chování podřízených osob. Za civilní osobu se pak pokládá každý, kdo není příslušníkem ozbrojených sil. Zatímco v mezinárodním ozbrojeném konfliktu toto pravidlo platí bezvýhradně, ve vnitřním ozbrojeném konfliktu se vztáhne pouze na vládní ozbrojené síly, a to pouze pro účely zásady rozlišování.³³ Příslušníci vládních ozbrojených sil představují vojenský objekt, který může být kdykoliv legálně povstalcem napaden. Naproti tomu mezinárodní právo nevymezuje jednoznačně pojem disidentských či povstaleckých ozbrojených sil. Vzniká tak otázka, kudy vede dělící linie mezi civilní osobou, která nesmí být předmětem útoku, a povstalcem, jež napaden být může. Aplikování zásady rozlišování v tomto směru ve vnitřním konfliktu stěžuje skutečnost, že vládní ozbrojené síly zpravidla disponují dobrou vojenskou výzbrojí a mají nad povstalcem zdrucující převahu v palebné síle. Pokud povstalci nechtějí být vládními jednotkami rozdrceni, musí se – zejména v první fázi konfliktu – uchýlovat ke guerillovému způsobu boje využívajícím podpory místního civilního obyvatelstva.³⁴ Kdy tedy povstalec představuje vojenský objekt a kdy musí být pokládán za civilní osobu?

Je zajímavé, že judikatura mezinárodních orgánů se v této otázce rozchází. Meziamerická komise pro lidská práva v případě *Abella v. Argentina* dospěla k závěru, že osoby, které se účastní útoku na vojenskou základnu, představují vojenský objekt pouze po dobu, kdy se aktivně účastní nepřátelství.³⁵ Naproti tomu Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii v případě *Tadić* dospěl k závěru, že vojenské operace zahrnují přepravu na místo útoku a z tohoto místa. Povstalci, kteří se po útoku vrací zpět do své vesnice, tak podle tribunálu stále představují vojenský objekt.³⁶

L. Moirová zastává názor, že pokud povstalci nemají odlišitelné ozbrojené síly, musí být ochrana humanitárního práva přiznána veškerému civilnímu obyvatelstvu. Nejde-li povstalece odlišit od civilních osob, nemohou být pokládáni za vojenský objekt.³⁷ Přiklání se tak k pojetí Meziamerické komise pro lidská práva. Autor této učebnice pokládá za vyváženější přístup Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii. Pokud by se povstalci pokládali za vojenský objekt pouze po dobu útoku, zakládala by se zde velká nerovnováha mezi stranami ve vnitřním konfliktu, protože příslušníci vládních ozbrojených sil představují vojenský objekt nepřetržitě.

Mezinárodní obyčej převzal do úpravy vnitřních konfliktů bezvýhradně definici vojenského objektu obsaženou v ustanovení článku 52 odst. 2 Protokolu I. I ve vnitřním konfliktu se tak vojenské objekty omezují pouze na objekty, jež svou povahou, umístěním, účelem nebo užitím představují účinný příspěvek k vojenským akcím a jejichž úplné nebo částečné zničení, obsazení či neutralizace poskytuje za daných okolností zjevnou vojenskou výhodu.³⁸ Všechny objekty, jež těmto kritériím nevyhovují pak musí být pokládány za objekty civilní.³⁹

Zatímco Protokol I zmiňuje zásadu proporcionality v několika roztroušených ustanoveních, Protokol II o ní zcela mlčí. I v tomto případě právní mezeru vyplnil mezinárodní obyčej. Již krátce po sjednání dodatkových protokolů část nauky soudila, že zásada proporcionality je obsažena v zásadě lidskosti pojaté do preambule Protokolu II a z tohoto titulu se vztáhne i na vnitřní ozbrojené konflikty. V roce 1985 Argentinský národní odvo-

³³) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 14, 17, 19.

³⁴) Viz celk. MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, p. 58 – 60. ROGERS, A. P.V. *Law on the Battlefield*, p. 224.

³⁵) *Case of Juan Carlos Abella (Argentina)*, para. 189.

³⁶) *Prosecutor v. Tadić*, 7 May 1997, para. 616.

³⁷) MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, s. 59.

³⁸) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 29.

³⁹) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 32.

laci soud dospěl v případě *Vojenská junta* k závěru, že zásada proporcionality tvoří součást mezinárodního práva obyčejového.⁴⁰ Obyčejový status zásady potvrdil Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii.⁴¹ I ve vnitřním ozbrojeném konfliktu je tak zakázáno způsobovat přidružené škody, jež by převyšovaly předpokládanou konkrétní a přímou vojenskou výhodu.

3.3. Preventivní opatření při útoku a proti následkům útoků

Protokol I upravuje preventivní opatření při útoku a proti následkům útoků relativně podrobně a články 57 a 58 se staly jedněmi z jeho klíčových ustanovení. Ustanovení o preventivních opatřeních při útoku obsahoval i původní návrh Protokolu II, ale v rámci jeho zkrácení a zjednodušení byla nakonec vypuštěna.⁴² Lze sice tvrdit, že povinnost činit preventivní opatření vyplývá ze všeobecné ochrany civilního obyvatelstva i jednotlivých civilních osob proti nebezpečím vznikajícím v důsledku bojových operací, jež výslovně stipuluje článek 13 odst. 1 Protokolu II.⁴³ Nicméně i v tomto případě platí, že obecná povaha ustanovení nezbytně obnáší též neurčitost. Ke slovu tak přišel mezinárodní obyčej. Ustanovení článků 57 a 58 Protokolu I byla následně přetavena v obyčejové právo, jež se vztáhne i na vnitřní konflikty.⁴⁴

Mezinárodní obyčej tak všem stranám vnitřního konfliktu ukládá povinnost učinit následující preventivní opatření:

- 1) Při vedení bojových operací věnovat neustálou péči tomu, aby bylo ušetřeno civilní obyvatelstvo, civilní osoby a civilní objekty.
- 2) Činit veškerá proveditelná opatření k zabránění vzniku přidružených škod či alespoň k jejich omezení.
- 3) Učinit vše proveditelné k ověření, že objekt, jenž má být napaden, představuje vojenský objekt.
- 4) Učinit vše proveditelné při volbě bojových prostředků a metod vedení boje tak, aby se zabránilo vzniku přidružených škod či aby se tyto škody alespoň omezily.
- 5) Zvážit, zda lze očekávat, že útok způsobí přidružené škody převyšující předpokládanou konkrétní a přímou vojenskou výhodu, a v takovém případě útok nezahájit.
- 6) Odvolat nebo přerušit útok, pokud se stane zjevným, že napadený objekt není vojenským objektem nebo že útok může způsobit přidružené škody převyšující předpokládanou konkrétní a přímou vojenskou výhodu.
- 7) Vydat včasné a účinné varování před útoky, jež mohou postihnout civilní obyvatelstvo, ledaže to okolnosti nedovolí.
- 8) Je-li možné volit mezi několika vojenskými objekty k dosažení podobné vojenské výhody, vybrat takový objekt, při jehož napadení lze očekávat nejmenší přidružené škody.

Pokud jde o preventivní opatření proti následkům útoků, mezinárodní obyčej ukládá všem stranám vnitřního ozbrojeného konfliktu následující:

- 1) Činit veškerá proveditelná opatření, aby civilního obyvatelstva a civilních objekty pod kontrolou příslušné strany v konfliktu byly ochráněny před účinky útoků.

⁴⁰) *Military Junta Case*, Argentina, National Appeals Court. Citováno v HENCKAERTS, J.-M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 48 – 49.

⁴¹) *Prosecutor v. Zoran Kupreškić*, Judgement, 14 January 2000, Case No. IT-95-16-T, paras. 524 – 525.

⁴²) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 52.

⁴³) ROGERS, A.P.V. *Law on the Battlefield*, s. 231.

⁴⁴) Viz celk. HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 51 – 76.

- 2) V proveditelném rozsahu se vyhnout umístění vojenských objektů v hustě obydlených oblastech nebo v jejich blízkosti.
- 3) V proveditelném rozsahu přemístit civilní osoby a civilní objekty, jež má příslušná strana pod kontrolou, z blízkosti vojenských objektů.

3.4. Zakázané metody vedení boje

Protokol II v článku 13 odst. 2 stanovuje, že **civilní obyvatelstvo jako takové ani jednotlivé civilní osoby nesmějí být předmětem útoku**. Toto pravidlo zároveň odpovídá mezinárodnímu obyčeji. Na základě mezinárodního obyčeje se pak ve vnitřním konfliktu uplatní pravidlo, že civilní osoba pozbývá ochranu před útokem, jenom pokud se přímo účastní nepřátelství, a to pouze po dobu této účasti.⁴⁵ Římský statut Mezinárodního trestního soudu pak porušení tohoto zákazu pokládá za válečný zločin (článek 8 odst. 2 písm. e (I)).

Protokol II se vůbec nezmiňuje o pojmu vojenského objektu a ani výslovně nezakazuje útok na civilní objekty. Nicméně mezinárodní obyčej zákaz **útoků na civilní objekty** vztáhl i na vnitřní ozbrojené konflikty.⁴⁶ Žádná mezinárodní smlouva však dosud porušení tohoto zákazu neoznačila za válečný zločin a zřejmě zde v tomto směru není ani obyčejové pravidlo.

Protokol II nestanovil zákaz **nerozlišujících útoků**. Původní návrh toto pravidlo sice obsahoval, ale v rámci zjednodušení návrhu bylo příslušné ustanovení vypuštěno. I v tomto případě právní mezeru vyplnil mezinárodní obyčej, jenž převzal pravidlo zakazující nerozlišující útoky včetně jejich definice obsažené v článku 51 odst. 4 a 5 Protokolu I. I ve vnitřním konfliktu jsou tak nerozlišující útoky zakázány. Za nerozlišující se pokládají útoky, jež svou povahou zasahují jak vojenské objekty, tak civilní osoby či civilní objekty bez rozdílu. Tento pojem zahrnuje tři typy útoků:

- 1) útoky, které nejsou zaměřeny na konkrétní vojenské objekty,
- 2) útoky, při nichž se používají bojové prostředky nebo metody vedení boje, které nelez zaměřit na konkrétní vojenské objekty a
- 3) útoky, při nichž se používají bojové prostředky nebo metody vedení boje, jejichž účinky nelze omezit v souladu s mezinárodním humanitárním právem.

Za nerozlišující se tak kromě jiného pokládá útok spočívající v bombardování jakýmikoliv prostředky či metodami, při němž se za jediný vojenský objekt pokládá řada zřetelně oddělených a rozlišitelných vojenských objektů umístěných ve městě, vesnici či jiné oblasti s podobnou koncentrací civilních osob a civilních objektů.⁴⁷

Porušení zákazu nerozlišujících útoků ve vnitřním konfliktu se nepokládá za válečný zločin.

Protokol II v rámci ustanovení o ochraně obětí ozbrojených konfliktů stanovil, že zdravotnický a duchovní personál musí být respektován a chráněn (článek 9 odst.1). Tutéž základní ochranu pak logicky přiznal i zdravotnickým jednotkám a zdravotnickým přepravním prostředkům (článek 11 odst.1). Obě pravidla mají i ve vnitřním konfliktu obyčejový status. Ačkoliv Protokol II se o tomto personálu a objektech nezmiňuje v ustanoveních spadajících do haagského práva, mezinárodní obyčej i v tomto případě vyplnil právní mezeru, když zakázal **útoky na zdravotnický a duchovní personál a na objekty, které v souladu**

⁴⁵) HENCKAERTS, J.-M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 3, 19.

⁴⁶) *Ibid.*, p. 25.

⁴⁷) *Ibid.*, p. 37 – 45.

s mezinárodním právem užívají rozlišovací znak ženevských úmluv.⁴⁸ Římský statut Mezinárodního trestního práva pak pokládá za válečný zločin úmyslné vedení útoku na budovy, materiál, zdravotnické jednotky či transporty a personál užívající v souladu s mezinárodním právem rozlišovací znak ženevských úmluv (článek 8 odst. 2 písm. e (II)).

Protokol II nijak neupravil ochranu personálu poskytujícího humanitární pomoc ani personálu účastnícího se mírové operace v souladu s Chartou OSN (modré přílby). Nicméně mezinárodní obyčej i ve vnitřním konfliktu požaduje, aby personál poskytující humanitární pomoc i objekty využívané pro humanitární pomoc byly respektovány a chráněny. Mezinárodní obyčej dále zakazuje vedení útoku na personál a objekty mírové operace podle Charty OSN, pokud jim přísluší ochrana poskytovaná civilním osobám a objektům.⁴⁹ Porušení těchto zákazů představuje válečný zločin. Římský statut Mezinárodního trestního soudu za něj označuje úmyslné vedení útoku proti personálu, zařízením, materiálu, jednotkám či vozidlům účastnícím se humanitární pomoci nebo mírové operace v souladu s Chartou OSN, pokud jim přísluší ochrana poskytovaná mezinárodním právem civilním osobám a objektům (článek 8 odst. 2 písm. e (II)).

Ve vnitřním konfliktu, stejně jako v konfliktu mezinárodním je zakázáno **proradné zabití, zranění nebo zajetí protivníka**, přestože Protokol II tento zákaz neobsahuje. I v tomto případě mezinárodní obyčej rozšířil působnost původního pravidla určeného pro mezinárodní ozbrojené konflikty i na konflikty vnitřní.⁵⁰ Aplikovatelnost obyčejového zákazu proradnosti na vnitřní konflikty potvrdil i Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii v případě *Tadič*.⁵¹ Římský statut mezinárodního trestního soudu pokládá za válečný zločin zrádné zabití nebo zranění protivníka, i když je spácháno ve vnitřním konfliktu (článek 8 odst. 2 písm. e (IX)).⁵² Naproti tomu obyčejové mezinárodní humanitární právo dovoluje válečné lsti i ve vnitřním konfliktu.⁵³

Mezinárodní obyčej dále ve vnitřním konfliktu zakazuje **zneužití bílé vlajky příměří**, rozlišovacích znaků ženevských úmluv a jiných mezinárodně uznaných symbolů, vlajek, odznaků, insignií a uniforem protivníka. Zakázáno je rovněž jakékoliv neoprávněné užití znaku a uniforem OSN a jakékoliv užití vlajek, odznaků, insignií a uniforem neutrálního státu.⁵⁴ Porušení těchto zákazů, pokud nenaplní znaky proradnosti, se nepovažuje za válečný zločin.

Ve vnitřním konfliktu je zakázáno **napadení osoby vyřazené z boje** (*hors de combat*), přičemž mezinárodní obyčej převzal pro vnitřní konflikty definici takové osoby, jež je obsažena v článku 41 od. 2 Protokolu I. Za vyřazenou z boje se tak i ve vnitřním konfliktu pokládá osoba, která se nedopouští žádných nepřátelských činů ani se nepokouší o útěk a která:

- a) je v moci protější strany,
- b) je bezbranná v důsledku bezvědomí, ztroskotání, zranění či nemoci nebo
- c) jasně projevila úmysl vzdát se.⁵⁵

Porušení tohoto zákazu ve vnitřním konfliktu však dosud nebylo výslovně označeno za válečný zločin. Lze však tvrdit, že takové jednání představuje závažné porušení článku 3

⁴⁸) *Ibid.*, p. 43.79 – 86, 88 – 102.

⁴⁹) *Ibid.*, p. 105 – 112.

⁵⁰) *Ibid.*, s. 221, 222 – 223.

⁵¹) *Prosecutor v. Tadič*, Appeal on Jurisdiction of 2 October 1995, Case No. IT-94-1-AR72.

⁵²) Autentické anglické znění Římského statutu Mezinárodního trestního soudu užívá obrat „tracherously“. Hovoří tak stejným jazykem jako Řád války pozemní z roku 1999, zatímco Protokol I hovoří o proradnosti („perfidy“).

⁵³) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 203.

⁵⁴) *Ibid.*, s. 205 – 219.

⁵⁵) *Ibid.*, s. 164.

spočívající v útoku na život a zdraví osoby vyřazené z boje, jež Římský statut Mezinárodního trestního soudu pokládá za zločin (článek 8 písm. c (I)).

Protokol II v článku 4 odst. 1 zakazuje **vydání rozkazu, že nikdo nezůstane naživu**. Poprvé tak bylo pro vnitřní konflikt kodifikováno pravidlo obsažené již v Řádu války pozemní z roku 1899 (článek 23 d). Tomuto pravidlu se dostalo různých formulací. Řád války pozemní hovoří o „prohlášení, že nebude dáván žádný pardon (milost)“, lze se setkat i s formulací, že „nebudou bráni žádní zajatci“. Tyto formulace vyjadřují totéž pravidlo. Zakotvení tohoto pravidla v roce 1977 v Protokolu II aplikovatelném na vnitřní konflikty znamenalo nepochybný pokrok, byť jeho umístění do článku upravujícího základní záruky je poněkud nesystémové a matoucí.⁵⁶ Mezinárodní obyčej pak toto pravidlo vztáhl i na vnitřní konflikty a rovněž jej obsahově rozšířil. Ve vnitřním konfliktu je tak, stejně jako v konfliktu mezinárodním, zakázáno:

- 1) vydání rozkazu, že nebude dávána žádná milost,
- 2) hrozba protivníkovi takovým způsobem vedení boje a
- 3) vedení nepřátelství na tomto základě.⁵⁷

Prohlášení ve vnitřním konfliktu, že nebude dávána žádná milost, Římský statut Mezinárodního trestního soudu pokládá za válečný zločin (článek 8 odst. 2 písm. e (X)).

Protokol II v ustanovení článku 4 odst. 2 písm. g zakazuje **plenění**. Zákaz plenění se všeobecně pokládá za obyčejové pravidlo aplikovatelné jak v mezinárodním konfliktu, tak v konfliktu vnitřním.⁵⁸ Římský statut Mezinárodního trestního soudu pak porušení tohoto zákazu označuje za válečný zločin i ve vnitřním konfliktu (článek 8 odst. 2 písm. e (V)).

Mezinárodní obyčej ve vnitřním konfliktu zakazuje ničení a zabírání majetku protivníka, jež není naléhavě vyžadováno vojenskou nezbytností.⁵⁹ Porušení tohoto zákazu pak dle Římského statutu Mezinárodního trestního soudu představuje válečný zločin (článek 8 odst. 2 písm. e (XII)).

Na základě mezinárodního obyčeje je dále ve vnitřním konfliktu zakázáno napadení zón zřízených k tomu, aby v nich našli ochranu před účinky nepřátelství ranění, nemocní a civilní osoby.⁶⁰ Porušení tohoto zákazu ve vnitřním konfliktu však nikdy nebylo označeno za válečný zločin.

Ve vnitřním konfliktu mezinárodní obyčej zakazuje napadení nebráněného místa zřízeného jednostranně některou stranou v konfliktu a demilitarizované zóny zřízenou dohodou stran v konfliktu.⁶¹ V případě demilitarizované zóny je zde jeden rozdíl proti právní úpravě mezinárodních ozbrojených konfliktů. Protokol I aplikovatelný na mezinárodní ozbrojené konflikty zakazuje jakékoliv rozšiřování vojenských operací do demilitarizovaných (článek 60 odst. 1), zatímco ve vnitřním konfliktu je zakázáno pouze jejich napadení. Porušení zákazu napadení nebráněného místa a demilitarizované zóny spáchané ve vnitřním konfliktu se nepokládá za válečný zločin.

Protokol II zakázal hladovění civilních osob jako metodu vedení boje a zakotvil i s tím související zákaz útoků na objekty nezbytné k přežití civilního obyvatelstva a jejich ničení, odstraňování nebo znehodnocování (článek 14). Toto základní pravidlo se shoduje s pravidlem obsaženým v článku 54 Protokolu I. Protokol II však na rozdíl od protokolu I neupravil žádné výjimky z tohoto pravidla ani nepřipouští možnost derogace. Úprava vnitřních konfliktů je tak v tomto bodě přísnější než úprava konfliktů mezinárodních. Nicméně i ve

⁵⁶) MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, s. 111.

⁵⁷) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 161.

⁵⁸) *Ibid.*, s. 182 – 185.

⁵⁹) *Ibid.*, s. 175 – 176.

⁶⁰) *Ibid.*, s. 119.

⁶¹) *Ibid.*, s. 120 – 126.

vnitřním konfliktu platí, že toto pravidlo usiluje o ochranu civilního obyvatelstva a nevztahuje se tak na metody vedení boje vůči příslušníkům ozbrojených sil. Blokády či obležení, pokud směřují k přerušení zásobovacích tras pouze pro příslušníky ozbrojených sil a nevedou k hladovění civilního obyvatelstva, zakázány nejsou.⁶² I toto pravidlo bylo následně přetaveno v mezinárodní obyčej zavazující všechny státy.⁶³ Porušení pravidel ochrany v tomto případě nepředstavuje válečný zločin.

Protokol II se nijak nevyslovil k ochraně **životního prostředí** ve vnitřním konfliktu. Studie obyčejového mezinárodního humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK dovozuje několik obyčejových pravidel, jež by se údajně měla vztahovat i na vnitřní konflikty. Důkazy, jež studie přináší, však nejsou příliš přesvědčivé. Jedná se o následující pravidla:

- 1) Při volbě bojových prostředků a metod vedení boje je třeba zohlednit ochranu životního prostředí. Při vedení bojových operací je třeba činit preventivní opatření k zabránění či alespoň omezení škod na životním prostředí
- 2) Žádná část životního prostředí nesmí být předmětem útoku, pokud nepředstavuje vojenský objekt.
- 3) Je zakázáno jakékoliv ničení životního prostředí, které naléhavě nevyžaduje vojenská nezbytnost.
- 4) Škody na životním prostředí se započítávají do přidružených škod při útoku na vojenské objekty a nesmí tak převýšit předpokládanou konkrétní a přímou vojenskou výhodu.
- 5) Je zakázáno používat bojové prostředky metody vedení boje, jejichž cílem je způsobit rozsáhlé, dlouhodobé a vážné škody na životním prostředí nebo u nichž lze očekávat, že takové škody způsobí. Z ničení životního prostředí nelze učinit zbraň.⁶⁴

Poškozování životního prostředí ve vnitřním konfliktu se nepokládá za válečný zločin.

Protokol II zakázal **útoky na stavby a zařízení obsahující nebezpečné síly**, i když představují vojenské objekty, pokud takový útok může vést k uvolnění nebezpečných sil a vést v důsledku toho k vážným ztrátám na civilním obyvatelstvu (článek 15). Za objekty obsahující nebezpečné síly se pokládají přehrady, hráze a atomové elektrárny, přičemž tento výčet je nutné pokládat za vyčerpávající.⁶⁵ Toto ustanovení, na rozdíl od článku 56 Protokolu I, nijak neupravuje možnost, že by tyto objekty ochranu pozbyly. I v tomto směru je úprava vnitřních konfliktů přísnější než úprav konfliktů mezinárodních. Na druhou stranu Protokol II nezakazuje stranám vnitřního konfliktu umísťování vojenských objektů do blízkosti těchto staveb a zařízení. V tomto ohledu je úprava vnitřních konfliktů benevolentnější.

Vzhledem k následné praxi států, zejména těch, jež nejsou smluvními stranami Protokolu II, nelze toto ustanovení pokládat za součást obyčejového mezinárodního práva. Nicméně státy celkově věnují zvýšenou péči situacím, kdy se zvažuje možnost útoku na stavby a zařízení obsahující nebezpečné síly. Studie obyčejového mezinárodního práva zpracovaná pod záštitou MVČK z praxe států vyvodila následující pravidlo, jež by se údajně mělo vztahovat i na vnitřní konflikty:

⁶²) SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*. 1st ed. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1987, p. 1457.

⁶³) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 186 – 193.

⁶⁴) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 143 – 158.

⁶⁵) SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 1462.

„Při útoku na stavby a zařízení obsahují nebezpečné síly, a to přehrady, hráze a atomové elektrárny, a na jiná zařízení umístěná na nich nebo v jejich blízkosti se musí věnovat zvláštní péče tomu, aby se zabránilo uvolnění nebezpečných sil a následným vážným ztrátám na civilním obyvatelstvu.“⁶⁶

Řada přesvědčivých důkazů osvědčuje existenci takového obyčejového pravidla v mezinárodních ozbrojených konfliktech, méně přesvědčivým je však závěr, že toto pravidlo zavazuje i strany konfliktu vnitřního.

Útok na stavby a zařízení obsahující nebezpečné síly spáchaný ve vnitřním konfliktu se nepovažuje za válečný zločin.

3.5. Právní úprava bojových prostředků

Původní návrh Protokolu II obsahoval ustanovení o bojových prostředcích, avšak v rámci zkrácení a zjednodušení byla tato ustanovení vypuštěna.⁶⁷ Protokol II tak v konečném znění k otázce bojových prostředků zcela mlčí. V této oblasti se však postupně vyvinul relativně obsáhlý soubor obyčejových pravidel, jež se vztahují i na vedení vnitřních konfliktů.⁶⁸ Existenci takových případů poprvé potvrdil Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii v případě Tadić⁶⁹ a znovu potvrdil v případě Martić.⁷⁰ Tvorbu obyčejových pravidel usnadňuje skutečnost, že státy nemají dvě rozdílné výzbroje pro účast v konfliktech mezinárodních a pro vedení konfliktů vnitřních. Státy v mezinárodních smlouvách spolu se závazkem bojový prostředek nepoužít často přebírají též závazek daný prostředek ve výzbroji vůbec nemít. Vláda logicky nemůže bojový prostředek, který vůbec nemá, použít ani v boji proti povstalcům. Kromě toho lze v teoretické rovině argumentovat zásadou lidskosti. Pokud použití určitého bojového prostředku odporuje požadavkům lidskosti v mezinárodním ozbrojeném konfliktu, stěží lze tvrdit, že prostředek bude humánní v boji proti povstalcům. Státy si zřejmě toto stále více uvědomují, neboť nejnovější úmluvy týkající se bojových prostředků se zpravidla vztahují i na vnitřní konflikty a v mnoha případech dochází k novelizaci úmluv starších. Nicméně užití zakázaného bojového prostředku ve vnitřním konfliktu se nepokládá za válečný zločin.

Ve vnitřním konfliktu platí stejná **základní pravidla** upravující legalitu užití bojových prostředků.⁷¹

- 1) Strany v konfliktu nemají neomezené právo volby prostředků k poškození nepřítele.⁷²
- 2) Je zakázáno užití bojových prostředků, jež by svou povahou způsobovaly nadměrná zranění nebo zbytečné útrapy.
- 3) Je zakázáno užití bojových prostředků, jež jsou svojí povahou nerozlišující.

⁶⁶) „Particular care must be taken if works and installations containing dangerous forces, namely dams, dykes and nuclear electrical generating stations, and other installations located at or in their vicinity are attacked, in order to avoid the release of dangerous forces and consequent severe losses among the civilian population.“
HENCKAERTS, J.-M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 139.

⁶⁷) MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, s. 91 – 94.

⁶⁸) Viz celk. HENCKAERTS, J.-M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 237 – 296.

⁶⁹) Prosecutor v. Tadić, Case No. IT-94-1AR72, Appeal on Jurisdiction of 2 October 1995 (1996), para. 119.

⁷⁰) Prosecutor v. Martić (Rule 61), Case No. IT-95-11-R61, para. 11.

⁷¹) Viz celk. HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 237 – 250.

⁷²) Je zajímavé, že studie obyčejového mezinárodního humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK toto pravidlo vůbec nezmiňuje.

- 4) Je zakázáno užití bojových prostředků, jejichž cílem je způsobit rozsáhlé, dlouhodobé a vážné škody na životním prostředí nebo u nichž lze způsobení takových škod předpokládat.

Pokud jde o konkrétní bojové prostředky, *ve vnitřním konfliktu je zcela zakázáno užití následujících bojových prostředků*.⁷³

- 1) **Jedy a zbraně otrávené:** toto pravidlo obsažené v Řádu války pozemní (článek 23 a) mezinárodní obyčej vztáhl i na vnitřní konflikty.
- 2) **Biologické zbraně:** toto pravidlo zakotvené v ženevském protokolu (článek 1) a znovu potvrzené v Úmluvě o zákazu biologických zbraní (preambule) mezinárodní obyčej vztáhl i na vnitřní konflikty.
- 3) **Zbraně chemické:** státy mnohokrát odsoudily užití chemických zbraní ve vnitřním konfliktu (např. Irákem proti Kurdům) a nepochybně zde existuje obyčejové pravidlo zakazující jejich užití ve vnitřním konfliktu.
- 4) **Projektily, které se v lidském těle snadno rozšiřují nebo zplošťují:** i tyto prostředky ve vnitřním konfliktu zakazuje mezinárodní obyčej.
- 5) **Zbraně, jejichž primárním účinkem je poranění střepinami nezjistitelnými v lidském těle rentgenovými paprsky:** tento zákaz obsažený v Protokolu I k Úmluvě o některých typech konvenčních zbraní se po novelizaci článku 1 úmluvy vztahuje i na vnitřní konflikty. Kromě toho užití těchto zbraní ve vnitřním konfliktu zakazuje i mezinárodní obyčej.
- 6) **Protipěchotní miny:** užití protipěchotních min v mezinárodním i vnitřním konfliktu zakázala Ottawská úmluva z roku 1999. Tento zákaz však není obyčejovým pravidlem. Státy, jež nejsou smluvní stranou Ottawské úmluvy, nejsou tímto pravidlem vázány. Mezinárodní obyčej jim ukládá pouze obecnou povinnost věnovat zvláštní péči omezení nerozlišujících účinků min.
- 7) **Oslepující laserové zbraně:** Užití laserových zbraní v mezinárodních ozbrojených konfliktech zakázal Protokol IV z roku 1996 k Úmluvě o některých typech konvenčních zbraní z roku 1980. Na základě novelizace článku 1 úmluvy se tento zákaz vztahuje i na vnitřní konflikty. Zákaz užití laserových zbraní ve všech typech ozbrojených konfliktů, včetně konfliktů vnitřních, je zároveň pravidlem obyčejovým, jež zavazuje všechny státy.

Mezinárodní právo dále ve vnitřním konfliktu omezuje užití následujících bojových prostředků.⁷⁴

- 1) **Výbušné projektily:** nelze je použít proti osobám.
- 2) **Nástrahy:** nelze užívat nástrahy, jež jsou jakkoli spojeny s objekty či osobami oprávněnými ke zvláštní ochraně podle mezinárodního humanitárního práva nebo s objekty, které mohou přitahovat pozornost civilních osob.
- 3) **Protitankové miny:** i ve vnitřním konfliktu platí omezení pro použití protitankových min, jež stanovil Protokol II k Úmluvě o některých typech konvenčních zbraní – zákaz proti civilnímu obyvatelstvu nebo jednotlivým civilním osobám, zákaz nerozlišujícího užití a zákaz užívání v oblastech s vysokou koncentrací civilního obyvatelstva. Tato omezení však nejsou obyčejová a zavazují tak pouze smluvní strany Protokolu II. Ostatní státy mají obecnou povinnost věnovat zvláštní péči omezení nerozlišujících účinků min.

⁷³⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 251, 256, 259, 268, 275, 280, 292 – 295.

⁷⁴⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 272, 278, 280, 287 – 291.

- 4) **Zápalné zbraně:** i ve vnitřním konfliktu platí omezení užití zápalných zbraní stanovená Protokolem III k Úmluvě o některých typech konvenčních zbraní. – zákaz užití proti civilnímu obyvatelstvu nebo jednotlivým civilním osobám, zákaz užívání v oblastech s vysokou koncentrací civilního obyvatelstva a zákaz užití proti lesním či jiným porostům. Tato pravidla však nejsou obyčejová a zavazují tak pouze smluvní strany Protokolu III. Ostatním státům mezinárodní obvyčej ukládá pouze povinnost věnovat zvláštní péči zabránění vzniku přidružených škod či alespoň jejich omezení a povinnost neužívat je proti osobám, pokud lze k vyřazení osoby z boje použít šetrnější zbraň.

3.6. Ochrana kulturních statků

Článek 18 Úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu vymezující její působnost převzal doslovně ustanovení společného článku 2 ženevských úmluv. Úmluva se tak v zásadě vztahuje pouze na mezinárodní ozbrojené konflikty. Pokud jde o konflikty vnitřní, článek 19 úmluvy stanovil, že každá strana bude povinna provádět alespoň ustanovení úmluvy o šetření kulturních statků (odst. 1). Strany vnitřního konfliktu tak mají povinnost nepoužívat kulturní statky, jejich ochranná zařízení a bezprostřední okolí k účelům, jež by je mohly za ozbrojeného konfliktu vystavit nebezpečí zničení nebo poškození, a povinnost nedopouštět se nepřátelských činů vůči kulturním statkům (článek 4 odst. 1 úmluvy). Článek 19 dále uložil stranám vnitřního konfliktu povinnost usilovat o uzavření zvláštních dohod, jež by uvedly v účinnost i další ustanovení úmluvy (odst. 2). UNESCO pak může stranám vnitřního konfliktu nabídnout své služby a provádění úmluvy nemá vliv na právní postavení stran v konfliktu (odst. 3 a 4).

Protokol II zakázal jakékoliv nepřátelské činy proti historickým památkám, uměleckým dílům nebo místům pro konání bohoslužeb, které představují kulturní a duchovní dědictví národů, a jejich užívání k podpoře vojenského úsilí (článek 16). Toto ustanovení v zásadě odpovídá článku 53 Protokolu I. I v tomto případě bylo zařazení tohoto ustanovení odůvodněno skutečností, že některé státy se dosud nestaly smluvními stranami Úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Živá debata se na konferenci vedla o zařazení míst pro konání bohoslužeb mezi chráněné objekty. Po původním vyškrtnutí z návrhu byly opět na seznam zařazeny. Ochrana se však vztahuje pouze na ta místa pro konání bohoslužeb, jejichž duchovní význam nezávisí na jejich kulturní hodnotě a jež vyjadřují víru národa.⁷⁵

V roce 1999 byl sjednán a podepsán Druhý dodatkový protokol k Úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, který znamenal významný pokrok pro úpravu vnitřních konfliktů. Podle článku 22 odst. 1 se protokol bude vztahovat i na konflikty nemající mezinárodní ráz, jež se odehrávají na území některé smluvní strany. Strany vnitřního konfliktu tak mají povinnost zabezpečit kulturní statky již v době míru, a pokud jde o šetření kulturních statků, jsou uvázány pravidly o pozbytí ochrany kulturních statků. Dále mají strany vnitřního konfliktu povinnost činit preventivní opatření při útoku i proti následkům útoku a v neposlední řadě se na vnitřní konflikt vztahují i ustanovení o zvýšené ochraně a stíhání porušení.

Římský statut Mezinárodního trestního soudu označuje za válečný zločin úmyslné vedení útoku proti budovám zasvěceným víře, vzdělání, umění, vědě či charitativním účelům a historickým památkám (článek 8 odst. 2 písm. e (IV)).

⁷⁵) SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 1466, 1469.

Státy, jež nejsou smluvními stranami výše uvedených úmluv, zůstávají vázány pravidly mezinárodního obyčeje. Studie obyčejového mezinárodního humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK dovozuje několik pravidel ochrany kulturních statků, jež platí ve všech typech ozbrojených konfliktů, včetně konfliktů vnitřních:⁷⁶

- 1) Strany v konfliktu musí při vedení bojových operací věnovat zvláštní péči zabránění škod na budovách věnovaným víře, umění, vědě, vzdělání a charitativním účelům a historickým památkám, pokud nepředstavují vojenský objekt.
- 2) Kulturní statky velké důležitosti pro kulturní dědictví všech národů nesmějí být předmětem útoku, pokud to naléhavě nevyžaduje vojenská nezbytnost.
- 3) Je zakázáno používat kulturní statky velké důležitosti pro kulturní dědictví všech národů k účelům, které by je vystavily nebezpečí zničení nebo poškození, pokud to naléhavě nevyžaduje vojenská nezbytnost.
- 4) Je zakázáno jakékoliv ničení, úmyslné poškozování a zmocnění se institucí věnovaných víře, charitě, vzdělání, umění nebo vědě, historických památek a uměleckých či vědeckých děl.
- 5) Jsou zakázány krádež, plenění a zpronevřování kulturních statků velké důležitosti pro kulturní dědictví všech národů i jakékoliv akty vandalství namířené proti nim.

4. Ochrana obětí vnitřních konfliktů

4.1. Základní pravidla

Ochrana obětí vnitřních konfliktů vychází ze stejných zásad jako ochrana obětí konfliktů mezinárodních. většina pravidel byla převzata z úpravy konfliktů mezinárodních a zůstal v podstatě zachován jejich obsah. Nicméně i v tomto případě platí, že některá pravidla ochrany obětí mezinárodních konfliktů se na konflikt vnitřní nevztáhnou. V některých případech tomu brání povaha pravidla, jež nepřipouští aplikaci ve vnitřním konfliktu, v jiných případech převzetí pravidla brání nedostatek politické vůle států.

Pro zacházení s oběťmi vnitřních konfliktů platí, byť s jednou výhradou (viz níže), čtyři základní pravidla, jež byla převzata z úpravy konfliktů mezinárodních:

- 1) povinnost respektovat chráněné osoby, tedy zákaz násilných činů,
- 2) povinnost ochrany proti případnému nebezpečí,
- 3) povinnost lidského zacházení,
- 4) zákaz diskriminace mezi chráněnými osobami.

Společný článek 3 ženevských úmluv z roku 1949 nepochybně zakotvil dvě z těchto základních pravidel, povinnost lidského zacházení a zákaz diskriminace. V odstavci 1 stanovil, že s oběťmi vnitřních konfliktů musí být za všech okolností zacházeno lidsky, bez jakéhokoliv nepříznivého rozlišování založeného na rase, barvě pleti, náboženství či víře, pohlaví, rodu či majetku nebo na jakémkoliv jiném obdobném znaku. Povinnost lidského zacházení pak rozvedl výčtem zakázaných jednání, jež se vždy kvalifikují jako nelidské:

- a) útoky na život a zdraví, zejména vražda, zmrzačení, kruté nakládání, trýznění a mučení,
- b) braní rukojmí,
- c) útoky proti osobní důstojnosti, zejména ponižující a pokořující zacházení,

⁷⁶⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 127 – 135.

- d) odsouzení a vykonání popravky bez předchozího rozsudku vyneseného řádně ustaveným soudem, poskytujícím soudní záruky uznané civilizovanými národy za nezbytné.⁷⁷

Pravidla obsažená v článku 3 označil Mezinárodní soudní dvůr v případě *Vojenských a polovojských organizací v Nikaraguy a proti ní* za obyčejové humanitární minimum aplikovatelné ve všech typech ozbrojených konfliktů

Společný článek 3 však výslovně nestanovil povinnost respektu a ochrany obětí vnitřních konfliktů, byť povinnost respektu lze odvodit ze zákazu útoků na život a zdraví. Tuto právní mezeru zaplnil až Protokol II z roku 1977 ve vztahu k raněným a nemocným (článek 7 odst. 1) a ke zdravotnickému a duchovnímu personálu (článek 9 odst. 1). Pokud jde o osoby, které se přímo neúčastní nepřátelství nebo se ho přestaly účastnit a nejsou raněné či nemocné, ani Protokol II povinnost jejich ochrany nestanovil a zřejmě nebude možné dovodit ani existenci příslušného obyčejového pravidla.⁷⁸ Tvrzení, že vláda státu má ve vnitřním konfliktu povinnost chránit zajaté povstalce před případnými nebezpečími (pogromy části obyvatelstva, posměch ap.), by pak bylo nutné opřít pouze o Martensovu klauzuli.

4.2. Ranění, nemocní a trosečníci

Společný článek 3 ženevských úmluv stanovil, že ranění a nemocní budou sebráni a ošetřeni. Protokol II pak ochranu dále rozvinul. Podle článku 7 odst. 2 musí být raněným, nemocným a trosečníkům poskytnuta v co největší míře a co nejrychleji lékařská péče a ošetření, které vyžaduje jejich stav. Rozlišovat lze mezi nimi pouze z důvodů zdravotních. Článek 8 pak stanovil, že kdykoliv to okolnosti dovolí, zejména po skončení boje, budou učiněna všechna možná opatření k vypátrání a sebrání raněných, nemocných a trosečníků, jakož i k pátrání po mrtvých, aby se zabránilo jejich oloupení a aby byli důstojně pohřbeni. Všechna tato pravidla jsou současně pravidly obyčejovými.⁷⁹ Mezinárodní obyčej pak zaplnil několik právních mezer, jež shora uvedená ustanovení zakázal. I ve vnitřním konfliktu je tak zakázáno zohavování mrtvol. Strany v konfliktu mají dále povinnost zaznamenávat údaje o mrtvých před pohřbením a hroby náležitě označit a udržovat.⁸⁰

4.3. Ochrana zdravotnického a duchovního personálu

Společný článek 3 ženevských úmluv ochranu zdravotnického a duchovního personálu nijak neupravil. Tento nedostatek odstranil až Protokol II.⁸¹ Základní pravidla ochrany stanovil článek 9. Zdravotnický a duchovní personál musí být respektován a chráněn. Strany v konfliktu mu musí při výkonu jeho povinností poskytovat veškerou možnou pomoc a nesmí ho nutit k plnění úkolů neslučitelných s jeho humanitárním posláním (odst. 1). Zákaz diskriminace mezi raněnými a nemocnými pak posiluje zákaz požadování, aby zdravotnický personál při plnění svých funkcí dával přednost jakékoliv osobě z jiných než zdravotních důvodů (odst. 2). Ačkoliv Protokol II nijak nevymezuje pojmy „zdravotnický personál“ a „duchovní personál“, těmto pojmům se přikládá význam podle článku 8 písm. c a d Protokolu II.⁸²

⁷⁷ Viz celk. MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, p. 61 – 62.

⁷⁸ Viz celk. HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 299 – 383.

⁷⁹ *Ibid.*, s. 396 – 403, 406 – 411.

⁸⁰ *Ibid.*, s. 409, 414 – 420.

⁸¹ SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 1418.

⁸² *Ibid.*, p. 1418 – 1419.

Ochranu dále rozvíjí článek 10 Protokolu II. Nikdo nesmí být potrestán za provedení zdravotnických úkonů, které jsou v souladu s lékařskou etikou, bez ohledu na to, ve prospěch které osoby se tato činnost provádí (odst. 1). Osoby, které vykonávají zdravotnickou činnost, nesmějí být nuceny k úkonům, které nejsou v souladu s pravidly lékařské etiky nebo s jinými pravidly určenými ku prospěchu raněných a nemocných. Stejně tak jim nesmí být bráněno v provádění úkonů, jež tato pravidla vyžadují. Nelze tyto osoby ani nutit k porušování humanitárního práva (odst. 2). Strany v konfliktu musí s výhradou vnitrostátního práva respektovat povinnost zdravotnického personálu zachovávat lékařské tajemství a nikdo nesmí být trestán za neposkytnutí informací o raněných a nemocných (odst. 3 a 4).

Všechna tato pravidla ovšem nejsou obyčejová. Statusu obyčejových pravidel dosáhly pouze dvě pravidla – povinnost respektovat a chránit zdravotnický a lékařský personál a zákaz trestání za postup v souladu s lékařskou etikou, resp. zákaz nucení k úkonům porušujícím lékařskou etiku.⁸³ Na druhou stranu mezinárodní obyčej zaplnil jednu právní mezeru, kterou zanechal Protokol II. Zdravotnický a duchovní personál pozbude ochranu, pokud se nad rámec svého humanitárního poslání dopustí činů škodících nepříteli.⁸⁴

4.4. Ochrana zdravotnických objektů

Ochranu zdravotnických objektů upravil Protokol II v článku 11. Tato ochrana se vztahuje nejen na objekty zdravotní služby ozbrojených sil, ale i na civilní zdravotnické objekty.⁸⁵ Podle odstavce 1 musí být zdravotnické jednotky a zdravotnické přepravní prostředky vždy respektovány a chráněny a nesmějí se stát předmětem útoku. „Zdravotnické jednotky“ a „zdravotnické přepravní prostředky“ se zde užívají jako druhové pojmy. Pojem „zdravotnické jednotky“ zahrnuje veškerá zdravotnická zařízení, tedy zařízení stálá (nemocnice, laboratoře, skaldy zdravotnického materiálu ap.) i dočasná (polní nemocnice, stanoviště první pomoci, ambulance ap.). Pojem „zdravotnické přepravní prostředky“ pak zahrnuje veškeré prostředky pro přepravu na souši, po vodě i ve vzduchu. Rozhodujícím faktorem pro ochranu přiznanou zdravotnickým jednotkám a zdravotnickým přepravním prostředkům je výhradní určení pro zdravotnické účely.⁸⁶

Odstavec 2 článku 11 pak stanovil, že tyto objekty ochranu pozbudou, pokud budou mimo rámec svého humanitárního poslání použity k nepřátelským činům. Ochrana však zanikne po marném předchozím varování, jež v případě potřeby stanoví rozumnou lhůtu.

Obě shora uvedená pravidla jsou současně pravidly obyčejovými.⁸⁷

4.5. Ochrana osob v moci protějšší strany

Jak již bylo předesláno, mezinárodní humanitární právo nepřiznává povstalcům status komatanta. Vláda státu, na jehož území probíhá vnitřní konflikt, nemá povinnost přiznat povstalcům status válečného zajatce. Povstalci zůstávají zcela podrobeni vnitrostátnímu

⁸³) Viz celk. HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 79 – 91.

⁸⁴) *Ibid.*, s. 79, 88.

⁸⁵) SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 1432.

⁸⁶) *Ibid.*, p. 1433.

⁸⁷) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, s. 91 – 102.

právu daného státu a odpovídají za všechna jeho porušení. Zajaty povstalec tak nemůže nárokovat jakoukoliv trestně právní imunitu týkající se účasti na nepřátelství či jiného skutku, jež vnitrostátní právo zakazuje.

Nicméně žádná strana v konfliktu nedisponuje naprostou volností, pokud jde o zacházení s osobami, jež jsou v její moci. Společný článek 3 zakotvil povinnost lidského zacházení s oběťmi vnitřních konfliktů a tuto povinnost specifikoval několika konkrétními zákazy (viz výše). Na tato ustanovení navázal článek 4 Protokolu II nazvaný „základní záruky“. Tento článek se v mnohém podobá článku 75 Protokolu I, jež má totožný název. Někdy se o něm hovoří jako o „nejobecnějších uznaných zásadách civilizace“.⁸⁸

Článek 4 v odst. 1 stanovil, že všechny oběti vnitřního konfliktu, bez ohledu na to, zda byla jejich svoboda omezena či nikoliv, mají právo na respektování své osoby, cti, přesvědčení a náboženského vyznání. Odstavec 2 to pak doplňuje výčtem zákazů, jež se částečně překrývá s ustanoveními společného článku 3 ženevských úmluv. Nicméně objevuje se tu několik nových pravidel:

- 1) zákaz tělesných trestů (písm. a),
- 2) zákaz kolektivních trestů (písm. b),
- 3) zákaz teroristických činů (písm. d),
- 4) zákaz znásilnění, nucené prostituce a jakékoliv formy nemravného jednání (písm. e),
- 5) zákaz otroctví a obchodu s otroky ve všech formách (písm. f),
- 6) zákaz plenění (písm. g),
- 7) zákaz hrozeb vykonat jakýkoliv ze zakázaných činů (písm. h).

Zatímco odst. článku 4 v podstatě rozvíjí ustanovení společného článku 3 ženevských úmluv, **odst. vstupuje** na zcela novou půdu, když podrobně upravuje ochranu dětí. Tato ustanovení nevycházejí ze společného článku 3, nýbrž z ustanovení čtvrté ženevské úmluvy.⁸⁹ Odst.3 stanovil, že:

- a) dětem bude poskytnuto vzdělání, včetně náboženské a morální výchovy, v souladu s přáním jejich rodičů nebo v nepřítomnosti rodičů těch, kdo za péči o ně zodpovídají,
- b) budou učiněna všechna nezbytná opatření, aby se usnadnilo sjednocování rodin, které jsou dočasně rozděleny,
- c) děti mladší 15 let nebudou povolávány do ozbrojených sil nebo skupin a nebude jim dovoleno účastnit se nepřátelských akcí,
- d) jestliže se nepřátelství zúčastní děti mladší 15 let a budou zajaty, bude se na ně nadále vztahovat zvláštní ochrana článku 4 odst.3,
- e) v případě nutnosti budou učiněna opatření, a to pokud možno vždy se souhlasem jejich rodičů nebo osob, jež za ně podle práva nebo zvyku především odpovídají, aby děti byly dočasně přemístěny z oblasti, kde probíhají nepřátelské akce, do bezpečnějších oblastí a aby bylo zajištěno, že budou doprovázeny osobami odpovědnými za jejich bezpečnost a blaho.

Článek 5 Protokolu II, který upravuje ochranu osob, jejichž svoboda byla omezena z důvodů souvisejících s ozbrojeným konfliktem, zaplnil významnou právní mezeru. Společný článek 3 ženevských úmluv z roku 1949 nestanovil nic o podmínkách internování obětí vnitřních konfliktů. Článek 5 vychází z ustanovení třetí a čtvrté ženevské úmluvy a z ustanovení Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. Ochrana se vztahuje nejen na příslušníky ozbrojených sil, organizací či skupin, ale i na civilní, které byly zadrženy, protože podporovaly jednu stranu konfliktu či se dopustily obecného trestného činu

⁸⁸) MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, s. 110.

⁸⁹) *Ibid.*, s. 111.

v souvislosti s ozbrojeným konfliktem. Pro tyto osoby pochopitelně platí i základní záruky upravené v článku 4. Článek 5 tuto základní ochranu rozvíjí a zesiluje.⁹⁰

Pravidla jsou zde rozdělena do dvou kategorií. Ustanovení odst. 1 musí být dodržována za všech okolností a tvoří tak „tvrdé jádro“ ochrany. Naproti tomu ustanovení odst. 2 musejí ti, kdo odpovídají za internování či zadržení osob, dodržovat pouze „v rámci svých možností“.⁹¹

Podmínky internace musí dle odst. písm. b odpovídat podmínkám, v jakých žije místní civilní obyvatelstvo. Na diplomatické konferenci se při sjednávání Protokolu II toto pojetí odůvodňovalo argumentem, že požadování vyššího standardu by bylo nereálné. Na druhou stranu lze takový přístup pokládat za zavádějící, protože místní civilní obyvatelé, jejichž svoboda omezena nebyla, mohou vlastní iniciativou své životní podmínky zlepšit. Rozhodně je však rozumnější vázat standard internace na podmínky života civilního obyvatelstva než na podmínky komatantů, jež mohou být extrémně nepříznivé.⁹² Tento minimální standard však dle odst. 3 neplatí pro osoby, jejichž svoboda byla pouze omezena.

Pro internování či zadržení obětí vnitřních konfliktů platí za všech okolností následující pravidla:

- 1) Musí jim být poskytovány potraviny a pitná a záruky zdraví, hygieny a ochrany proti nepořízní podnebí a nebezpečím vyplývajícím z ozbrojeného konfliktu.
- 2) Musí jim být umožněno přijímat individuální či kolektivní podporu.
- 3) Musí jim být umožněno vykonávání náboženských obřadů a přijímat duchovní pomoc.
- 4) V případě nucené práce musí mít stejné pracovní podmínky jako místní civilní obyvatelstvo. Toto však neplatí v případě

Ti, kdo odpovídají za internování či zadržení, musí v rámci svých možností dodržovat následující pravidla:

- 1) Ženy musí být ubytovány odděleně od mužů a musí být postaveny pod bezprostřední dozor žen s výjimkou případů zachování celistvosti rodiny. Toto neplatí u osob, jejichž svoboda byla pouze omezena.
- 2) Internovaným či zadrženým musí být umožněno odesílat a přijímat dopisy a pohlednice, jejichž množství však může být v nutném případě příslušným orgánem omezeno.
- 3) Prostory k internování či zadržení nesmí být v blízkosti oblasti bojů. V případě nebezpečí se musí provést evakuace, jestliže je to možné za dostatečně bezpečných podmínek. Toto neplatí u osob, jejichž svoboda byla pouze omezena.
- 4) Musí se provádět lékařské prohlídky, s výjimkou osob, jejichž svoboda byla pouze omezena.

5) Zdraví a tělesná či duševní integrita nesmějí být ohroženy žádným neoprávněným činem či opomenutím. Nesmí se tak provádět žádný lékařský zákrok, který nevyžaduje zdravotní stav příslušné osoby a který není v souladu s obecně přijatými normami užívanými ve vztahu k svobodným osobám.

Článek 6 Protokolu II pak upravuje minimální záruky spravedlivého procesu při trestním stíhání činů souvisejících s ozbrojeným konfliktem. Tato ustanovení rozvíjejí pravidlo obsažené v odst. 1 písm. d společného článku 3 ženevských úmluv z roku 1949. Jako inspirace přitom sloužila ustanovení třetí a čtvrté ženevské úmluvy, Mezinárodního paktu

⁹⁰) MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, s. 111 – 112.

⁹¹) SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 1385.

⁹²) MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict*, s. 112 – 113.

o občanských a politických právech a článku 74 odst. 4 Protokolu I.⁹³ Dle článku 6 tak nad nikým nesmí být vynesen rozsudek ani na něm nesmí být vykonán trest kromě případů, kdy byl rozsudek vynesen soudem poskytujícím základní záruky nezávislosti a nestranosti. Těmito zárukami pak jsou pak následující pravidla:

- a) Obžalovaný musí být bezodkladně informován o podrobnostech trestného činu, z něhož je obžalován, a musí mít skutečnou možnost se hájit.
- b) Nikdo nesmí být odsouzen jinak než na základě individuální trestní odpovědnosti.
- c) Nikdo nesmí být odsouzen za jednání, které nebylo trestné v době spáchání, a nikomu nesmí být uložen přísnější trest než ten, jaký mohl být uložen v době, kdy byl čin spáchán. Pokud zákon vydaný po spáchání činu stanoví trest mírnější, bude tento zákon aplikován ve prospěch pachatele.
- d) Obžalovaný bude pokládán za nevinného, dokud nebude vina v souladu se zákonem prokázána.
- e) Obžalovaný má právo, aby se soudní řízení konalo v jeho přítomnosti.
- f) Nikdo nesmí být nucen, aby svědčil sám proti sobě nebo aby doznal viny.

Podle odst. 3 pak musí být odsouzený informován o možnostech opravných prostředků a lhůtách pro jejich uplatnění. Odst. 4 zakazuje vykonání trestu smrti na osobách, kterým v době spáchání činu bylo méně než 18 let, na těhotných ženách a na matkách malých dětí. Podle odst. 5 se vládní orgány mají po skončení nepřátelských akcí snažit udělit amnestie osobám, které se zúčastnily ozbrojeného konfliktu nebo které byly zbaveny svobody z důvodů souvisejících s ozbrojeným konfliktem.

Článek 6 však nezakotvuje zásadu *non bis in idem*. Důvod lze zřejmě hledat ve skutečnosti, že ve vnitřním konfliktu může každá strana vyhlásit rozdílné zákonodárství. Uplatňování zásady by pak mohlo být obtížné.⁹⁴

Článek 17 zakazuje nucené přemísťování civilního obyvatelstva z důvodů vztahujících se k ozbrojenému konfliktu. Výjimku tvoří evakuace z důvodu bezpečnosti příslušných civilních osob a přesuny vynucené nevyhnutelnými vojenskými důvody. Při přesunech se pak musí učinit všechna opatření, aby civilní obyvatelstvo mohlo být na místě určení přijato za uspokojivých podmínek z hlediska ubytování, hygieny, zdraví, bezpečí a stravy. Podle odst. 2 pak civilní osoby nesmějí být nuceny opouštět své vlastní území z důvodů vztahujících se ke konfliktu.

Protokol II upravil v článku 18 pomocné akce ve prospěch civilního obyvatelstva. Tento článek se na diplomatické konferenci při sjednávání Protokolu II stal předmětem bouřlivé debaty, protože se zde střetly dva názorové proudy. Část delegace se obávala, že pomocné akce mohou sloužit jako záminka pro vměšování se do vnitřních záležitostí státu, zatímco jiní pomocné akce vnímalo jako nezbytné pro zmírnění utrpení civilního obyvatelstva. Kompromis se hledal obtížně a výslednému znění článku se dostaly značné od kritiky od části nauky.⁹⁵

Podle odst. 1 mohou pomocné organizace nabídnout své služby stranám v konfliktu s cílem vykonávat své tradiční funkce ve vztahu k obětem ozbrojeného konfliktu a civilní obyvatelstvo se může ze své iniciativy nabídnout, že bude sbírat raněné, nemocné a trosečníky a že bude o ně pečovat. Odst. 2 pak stanovil, že se souhlasem Vysoké smluvní strany budou podniknuty pomocné akce pro civilní obyvatelstvo, které trpí nedostatkem zásob nutných k přežití, zejména potravin a léků. Pomocné akce však musí být výlučně humanitární a nestranné povahy a musí se provádět bez jakéhokoli nepříznivého rozlišování.

⁹³⁾ *Ibid.*, s. 114.

⁹⁴⁾ *Ibid.*, p. 114 – 115.

⁹⁵⁾ *Ibid.*, p. 118

Vázání pomocných akcí na souhlas příslušných orgánů je logické. Vzniká však otázka, zda a kdy může stát svůj souhlas odepřít. Část nauky zastává názor, že Protokol II nedává státu neomezené právo uvážení při udělování souhlasu s pomocnými akcemi. Pomocnou akci tak dle tohoto názoru lze zamítnout jen z dostatečně závažných důvodů.⁹⁶ Toto ustanovení vyžaduje pouze souhlas „Vysoké smluvní strany“. *A contrario* tak lze dospět k závěru, že souhlas povstalců se nevyžaduje, ani kdyby se pomocné akce měli podnikat na území pod jejich kontrolou. Z praktického hlediska však bude souhlas povstalců v takovém případě nezbytný.

⁹⁶) BOTHE, M. – PARTSCH, K. J. – SOLF, W. A. *New Rules for Victims of Armed Conflict: Commentary on the Two 1977 Protocols Additional to the Geneva Conventions of 1949*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1982, s 696.

HLAVA VI

Mezinárodní humanitární právo a mírové operace

Mezinárodní humanitární právo se nezabývá udržováním mezinárodního míru a bezpečnosti a problematiku mírových operací tak nelze podřazovat pod toto odvětví mezinárodního práva veřejného. Nicméně v 2. polovině 20. století se po zrodu fenoménu mírových operací OSN výrazně dostala do popředí *otázka, zda je humanitární právo na tyto operace aplikovatelné*. OSN a další aktéři na mezinárodní scéně se museli začít zabývat otázkou, zda ozbrojené jednotky vyslané na mírovou operaci musí aplikovat pravidla humanitárního práva a zda zároveň požívají jejich ochrany. V důsledky rozmachu mírových operací na sklonku 20. století tato otázka nabyla na aktuálnosti. Vzhledem k tomu, že řada dílčích otázek a problémů dosud není uspokojivě vyřešena, *tato problematika nadále zůstává aktuální i na počátku 21. století*. Důležitost a naléhavost problému plně odůvodňuje ucelené zpracování pojaté do samostatné hlavy v rámci této učebnice.

Otázka aplikovatelnosti humanitárního práva na mírové operace má dva aspekty. Na jedné straně je nutné určit, zda a do jaké míry musí jednotky účastníci se mírových operací aplikovat normy humanitárního práva, a na druhé straně je třeba se ptát, nakolik mají tyto jednotky povinnost zajistit dodržování humanitárního práva.¹ Pro pochopení podstaty a hloubky problému se autorovi této učebnice jeví jako nezbytné začít stručným nástinem problematiky mírových operací v historické perspektivě.

1. Tradiční mírové operace OSN v době studené války

Fenomén mírových operací OSN se zrodil v období studené války, kdy v důsledku ideologického konfliktu mezi východem a západem byl paralyzován systém udržování mezinárodního míru a bezpečnosti, jenž zavedla Charta OSN. Ohnisko tohoto systému představuje Rada bezpečnosti OSN, již Kapitola VII Charty OSN pro udržování mezinárodního míru a bezpečnosti svěřuje donucovací pravomoci. V pozadí systému je princip jednoty velmocí, jež se projevuje v tom, že stálí členové Rady bezpečnosti OSN – USA, Velká Británie, Francie, Rusko (dříve SSSR) a Čína – mají právo veta při hlasování o rezolucích Rady bezpečnosti podle Kapitoly VII Charty OSN.²

¹) K tomu srov. např. PALWANKAR, Umesh. Applicability of international humanitarian law to United Nations peace-keeping forces.

²) Charta Spojených národů, Kapitola VII, vyhláška ministra zahraničních věcí č. 30/1947 Sb. Z české literatury k tomu viz zejm. MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Jeho obecná část a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště k právu českému*, s. 326 - 333. ONDŘEJ, J. *Odzbrojení*.

V době studené války bipolární povaha mezinárodního společenství podstatně omezila akceschopnost Rady bezpečnosti. Přestože od konce 2. světové války ve světě proběhlo několik desítek ozbrojených konfliktů a v několika stech případech ozbrojený konflikt hrozil, Rada bezpečnosti nebyla schopna se usnášet podle Kapitoly VII v důsledku hrozby uplatnění práva veta ze strany některého stálého člena.³ V tomto období se zrodil fenomén mírových operací OSN jako dočasné opatření, jež má za cíl udržovat již dosažený status quo mezi znesvářenými stranami a tím napomáhat vytvoření vhodných podmínek pro konečné urovnání krizové situace.⁴ *Sama OSN tyto operace definovala jako operace s užitím vojenského personálu, jenž však nemá donucovací pravomoci, podnikané OSN pro udržování nebo obnovu mezinárodního míru a bezpečnosti v oblastech konfliktu.*⁵ Jedná se tedy o udržování míru, nikoliv o jeho vynucování, a odtud pochází tradiční název peace-keeping (podle tradiční barvy OSN se též často hovoří o „modrých přilbách“).

Tradiční peace-keeping v období studené války (peace-keeping 1. generace) se vyznačoval zejména následujícími znaky:

- 1) Mají konsensuální charakter. Realizují se souhlasem všech dotčených subjektů, zejména se souhlasem státu, na jehož území mají působit.
- 2) Jsou zásadně nestranné, tedy nestraní žádné ze znesvářených stran.
- 3) Jedná se o mise relativně málo početné a vyzbrojené pouze lehkými zbraněmi.
- 4) Jednotky vyslané na operaci smějí ozbrojenou sílu používat pouze v sebeobraně.
- 5) Tyto operace jsou realizovány na základě doporučení Rady bezpečnosti RB, popř. Valného shromáždění OSN.
- 6) Jednotky vysílané na operaci jsou poskytovány členskými státy OSN na dobrovolném základě při respektování zásady spravedlivého geografického zastoupení.
- 7) Těchto operací se zásadně neúčastní stálí členové Rady bezpečnosti, neboť se mělo za to, že jejich přítomnost by mohla naopak přispět k eskalaci napětí v oblasti. Základ misí tak tvoří státy druhého sledu, např. skandinávské státy.
- 8) Operace jsou řízeny Generálním tajemníkem OSN, který pravidelně informuje Radu bezpečnosti OSN.
- 9) Konkrétní ozbrojené jednotky zůstávají podřízeny vysílajícímu státu a nadále podléhají jeho vnitrostátním předpisům.
- 10) Operace se liší případ od případu, protože jsou vždy uzpůsobeny konkrétním podmínkám. V pozadí mírových operací nestojí jednotná koncepce či ucelená doktrína.
- 11) Operace jsou financovány z rozpočtu OSN, tedy z povinných příspěvků členských států.⁶

Tradiční mírové operace 1. generace plnily pouze relativně omezený okruh úkolů. Jednalo se zejména o dohled nad dodržováním příměří či jiné dohody sjednané mezi znesvářenými stranami, o funkci nárazníku mezi znesvářenými stranami či pomoc při stahování ozbrojených jednotek.⁷

V praxi OSN se vyvinuly dva typy těchto operací – pozorovatelské mise a peace-keeping v pravém (užším) slova smyslu. Pozorovatelské mise slouží k monitorování situace v terénu, k dohledu nad dodržováním příměří či jiných dohod a rezolucí orgánů OSN. Tyto mise sestávají z malého počtu pozorovatelů, kteří v některých případech nejsou vůbec vyzbrojeni. Mise podává v pravidelných intervalech zprávy Generálnímu tajemníkovi OSN.

³) MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 332 – 333.

⁴) BIALKE, Joseph P. *United Nations Peace Operations: Applicable Norms and the Application of the Law of Armed Conflict*, p. 9 – 12. *The Blue Helmets. A Review of the United Nations Peace-keeping*, p. 4 a 8.

⁵) *The Blue Helmets*, p. 4.

⁶) *The Blue Helmets*, p. 4, 5 – 7. Z české literatury viz zejm. ZŮNA, J. *NATO Operace na podporu míru*, s. 47.

⁷) *The Blue Helmets*, s. 5 a 8.

Mise na udržení míru (peace-keeping) pak zpravidla oddělují znesvářené strany. Tvoří je lehce vyzbrojené jednotky pěchoty s nezbytnou logistickou podporou. Hranice mezi těmito dvěma typy operací však v praxi OSN nebyly vždy zcela neprostupné a mnohdy došlo k jistému prolínání.⁸

OSN se musela vypořádat s otázkou **právního základu mírových operací**. Charta OSN mírové operace výslovně vůbec nezmiňuje, a tak lze zpochybnit legalitu nasazení vojenského personálu v jejich rámci. Při hledání právního základu je mírové operace nutné odlišit od donucovacích akcí nařízených Radou bezpečnosti OSN **podle VII.** Ze skutečnosti, že mírové operace se realizují na základě doporučení Rady bezpečnosti, lze dovozovat jejich podřaditelnost pod Kapitulu VI Charty OSN, jež Radě bezpečnosti OSN svěřuje doporučovací pravomoci při mírovém urovnávání mezinárodních sporů. Na druhou stranu mírové operace nad rámec ryze diplomatických prostředků předvídaných Kapitoulou VI. První Generální tajemník OSN Dag Hammarskjöld s nadsázkou hovořil o Kapitolě „šest a půl“. Nicméně teorie i praxe se kloní k závěru, že Chartu OSN je nutné pokládat za flexibilní instrument a že *mírové operace OSN mají svůj právní základ v kreativní interpretaci ustanovení Kapitoly VI a dalších jejích ustanovení.*⁹

2. Mírové operace OSN po pádu železné opony

Po pádu železné opony a rozpadu bipolárního modelu mezinárodních vztahů došlo k odblokování Rady bezpečnosti OSN. Na počátku 90. let 20. století zavládl poměrně velký optimismus a od OSN se začalo očekávat, že bude sehrávat mnohem aktivnější úlohy při udržování mezinárodního míru a bezpečnosti. V důsledku tohoto optimismu prošly mírové operace OSN podstatnými změnami. *Podstatně se zvýšil jejich počet a změnila se i jejich povaha. Tento nov typ operací se často nazývá peace-keepingem 2. generace.*

Zatímco v letech 1948–1990 OSN vyslala pouze 18 mírových operací (z toho se v 10 případech jednalo o pozorovatelské mise a v 8 případech o peace-keeping v pravém slova smyslu)¹⁰, od počátku 90. let 20. století s mandátem OSN působilo či působí přes 30 mírových operací.¹¹

Pokud jde o změny v povaze, mírové operace se přeměnily na komplexní, dynamické a relativně nebezpečné činnosti. *Tyto operace charakterizují následující znaky:*

- 1) Nejsou svázány pouze vojenským mandátem, nýbrž zahrnují celou řadu nevojenských činností (civilní aspekty mise).
- 2) Jsou vysoce komplexní. Mají poměrně široký mandát, jenž zahrnuje celou řadu úkolů – např. obnovu civilní správy, ekonomickou rekonstrukci, udržování veřejného pořádku či zajišťování humanitární pomoci pro obyvatelstvo.
- 3) Vystupují mnohem aktivněji při řešení konfliktů. Neomezují se pouze na udržování stávajícího stavu, nýbrž usilují o vytváření nových podmínek.
- 4) Jsou mnohem větší a početnější. Zatímco u tradičního peace-keepingu celkový stav vojenského personálu zpravidla nepřekročil 7000 osob, u těchto operací počty vojsk dosahují desítek tisíc osob.

⁸⁾ Ibid., p. 8 – 9. ZŮNA, J. *NATO Operace na podporu míru*, s. 24, 26 – 28.

⁹⁾ *The Blue Helmets*, p. 5. BIALKE, Joseph P. *United Nations Peace Operations*, p. 7 – 9.

¹⁰⁾ *The Blue Helmets*

¹¹⁾ ZŮNA, J. *NATO Operace na podporu míru*, s. 12. BIALKE, Joseph P. *United Nations Peace Operations*, p. 17.

Počty uváděné v různých pramenech se liší. Zřejmě je to v důsledku skutečnosti, že OSN v přesně nerozlišuje mezi některými typy operací. Viz dále v hlavním textu.

- 5) Participuje na nich celá řada aktérů, jako jsou mezinárodní organizace mezivládní i nevládní povahy, včetně humanitárních organizací a mezinárodních finančních institucí.
- 6) Jde o operace dynamické. Jejich mandát a z něj vyplývající úkoly vykazují četné znaky variability.
- 7) Mají mnohem širší oprávnění k použití ozbrojené síly, jež se neomezuje na pouhou sebeobranu v pravém slova smyslu. Příslušníci mise tak mohou ozbrojenou sílu použít i v případech, kdy by někdo násilně misi bránil v plnění jeho mandátu. Mise tak v mnoha případech ochraňují humanitární konvoje či konvoje uprchlíků či doprovázejí válečné zajatce do bezpečných zón.¹²

3. Kolektivní donucovací akce nařízené Radou bezpečnosti OSN

Od mírových operací OSN je nutné odlišovat kolektivní donucovací akce nařízené Radou bezpečnosti OSN podle VII Charty OSN. V tomto případě se jedná o poměrně pracovaný mechanismus kolektivní bezpečnosti. Podle článku 39 Charty OSN Rada bezpečnosti určí, zda došlo k ohrožení míru, porušení míru nebo útočnému činu. Poté může podle článku 40 doporučit daným státům prozatímní opatření, aby se předešlo zhoršení situace. Podle článku 41 pak Rada bezpečnosti OSN může nařídit tzv. neozbrojené sankce, tedy opatření bez použití ozbrojené síly na podporu mezinárodního míru a bezpečnosti, a může vyzvat členy OSN, aby je provedli. Pokud tato opatření nedostačovala nebo se ukázala nedostatečným, může Rada bezpečnosti podle článku 42 nařídit tzv. ozbrojené sankce, tedy zmocnit užití ozbrojené síly na podporu mezinárodního míru a bezpečnosti.¹³ Ozbrojené sankce nařízené Radou bezpečnosti OSN tak představují výjimku ze zákazu hrozby silou a použití síly. V diplomatickém slovníku OSN se většinou hovoří o vynucování míru (peace-enforcement).

Kolektivní donucovací akce nařízené Radou bezpečnosti OSN mají podstatně jinou povahu než mírové operace OSN. Zatímco mírové operace usilují pouze o udržování míru, tedy udržování již dosaženého stavu, operace podle Kapitoly VII OSN nový stav aktivně vytvářejí. Mírové operace mají charakter konsensuální, zatímco sankce Rady bezpečnosti mají povahu donucovací, jež souhlas porušitele mezinárodního míru a bezpečnosti nepředpokládá a nevyžaduje. Jednotky mírových sil mohou používat ozbrojenou sílu pouze defenzivně, v sebeobraně, kdežto užití ozbrojené síly s mandátem Rady bezpečnosti podle Kapitoly VII má povahu ofenzivní.¹⁴

V důsledku konfliktu mezi východem a západem tento mechanismus kolektivní bezpečnosti v období studené války fakticky nefungoval. Rada bezpečnosti OSN tak byla schopna vyzvat k vojenskému zásahu pouze jednou, a to v roce 1950 v souvislosti s *válkou v Koreji*. Nechtěně to umožnil Sovětský svaz, který se na protest proti zastoupení Čínské lidové republiky v OSN Tchaj-wanem několik měsíců neúčastnil jednání Rady bezpečnosti OSN. Rada v nepřítomnosti zástupce Sovětského svazu odsoudila Severní Korea za agresi proti Jižní Koreji a požádala členské státy OSN o poskytnutí ozbrojených jednotek k odražení agresora. Tyto jednotky pak byly postaveny pod velení OSN. Nicméně většinu sil poskyt-

¹² ZÚNA, J. *NATO Operace na podporu míru*, s. 29 – 31, 45. BIALKE, Joseph P. *United Nations Peace Operations*, p. 17.

¹³ Charta OSN, Kapitola VII, články 39 – 42.

¹⁴ Z české literatury viz zejm. MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 331 – 332. Ze zahraniční literatury viz např. BIALKE, Joseph P. *United Nations Peace Operations*, p. 29 – 32.

ly USA (250 tisíc vojáků, zatímco ostatní státy dohromady pouze 36 tisíc vojáků) a velení OSN v podstatě splynulo s velením USA. OSN měla jen malý faktický vliv na provádění operace. Případ korejské války vykazuje řadu zvláštností a proto se ze strany některých států a části nauky objevily pochybnosti o legálnosti celé operace.¹⁵

*Po odblokování Rady bezpečnosti OSN v 90. letech 20. století zmocnila Rada užití síly v roce 1991 proti Iráku, jenž v předešlém roce napadl a anektoval sousední Kuvajt. Zásah provedla koalice států pod velením USA. I v tomto případě se však nauka částečně rozchází v hodnocení právního základu použití ozbrojené síly.*¹⁶

V průběhu 90. let 20. století se však v praxi OSN objevil zajímavý fenomén. Po té, co se mírové operace OSN přeměnily v komplexní a dynamické operace, *OSN v některých případech přistoupila ke kombinování mandátů podle Kapitoly VI a VII Charty OSN*. Mírovým silám vyslaným do terénu s mandátem podle Kapitoly VI Rada bezpečnosti následně svěřila donucovací pravomoci podle Kapitoly VII, pokud si to vyostření situace v krizové oblasti vyžadovalo. V mnoha případech pak byl mandát opět změněn po uklidnění situace. Nejilustrativnějším případem jsou mise vyslané na území bývalé Jugoslávie, u kterých se mandát měnil opakovaně. V případě mise UNPROFOR se změnil čtyřikrát, aniž by došlo k podstatným změnám ve struktuře a schopnosti sil.¹⁷

4. Aplikovatelnost humanitárního práva na mírové operace OSN

Po zrodu fenoménu mírových operací OSN vznikla otázka, zda je humanitární právo na tyto operace aplikovatelné. S relativně malou intenzitou tento problém vyvstal u pozorovatelských misí, jejichž členové často vůbec nejsou ozbrojeni. Naléhavěji však vystoupil od popředí u klasického peace-keepingu. Přestože tyto jednotky byly ozbrojeny pouze lehkými zbraněmi, dostávaly se do situací, kdy je musely použít. Situace v terénu tak mohla vykazovat podobnost s ozbrojeným konfliktem. Bylo tak třeba hledat odpověď na otázku, zda jednotky vyslané OSN na mírovou operaci mají povinnost aplikovat normy humanitárního práva, zda jim svědčí ochrana poskytovaná těmito normami a v neposlední řadě, zda mají povinnost za všech okolností zajistit dodržování humanitárního práva ve smyslu společného článku 1 ženevských úmluv z roku 1949. Tato otázka přitom zahrnuje řadu dílčích problémů. Musí jednotky účastníci se mírové operace aplikovat pravidla upravující prostředky a metody vedení boje? Pokud příslušníci těchto jednotek mají status kombatan-ta, jsou skutečně legitimním terčem útoku protistrany? Mají osoby, které mírové jednotky zajmou, postavení válečných zajatců? Jaké je postavení personálu OSN zadrženého některou ze znesvářených stran? Jsou aplikovatelná pravidla o válečné okupaci?

Mezinárodní výbor Červeného kříže od počátku zastává názor, že mírové operace OSN se humanitárním právem řídí a jednotky účastníci se operací jsou povinny jeho normy aplikovat. Toto stanovisko výbor vyjádřil při mnoha příležitostech. V roce 1961 výbor rozeslal memorandum adresované členským státům OSN, jež jsou smluvními stranami ženevských úmluv z roku 1949, ve kterém upozorňoval na nezbytnost zajistit dodržování humanitárního práva jednotkami poskytnutými OSN. Ze skutečnosti, že OSN není

¹⁵⁾ Z české literatury viz zejména MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 332 – 333. Ze zahraniční literatury viz např. BIALKE, Joseph P. *United Nations Peace Operations*, p. 25 – 27.

¹⁶⁾ BIALKE, Joseph P. *United Nations Peace Operations*, p. 27 – 29.

¹⁷⁾ BIALKE, Joseph P. *United Nations Peace Operations*, p. 29 – 32. Viz též ZŮNA, J. *NATO Operace na podporu míru*, s. 22 – 23.

smluvní stranou ženevských úmluv, výbor dovozoval, že členské státy OSN individuálně zodpovídají za jejich aplikaci ve všech případech, kdy poskytují OSN kontingenty. Každý členský stát tak musí zejména vydat potřebné instrukce svým ozbrojeným silám před jejich vysláním na misi.¹⁸

V roce 1965 konference hnutí Červeného kříže přijala rezoluci, jež učinila dvě doporučení:

- 1) přijmout náležitá opatření, která zajistí, aby ozbrojené jednotky v dispozici OSN dodržovaly ustanovení ženevských úmluv a požívaly zároveň jejich ochrany,
- 2) úřady odpovídající za kontingenty by měly přijmou nezbytná opatření k předcházení a potrestání porušení ženevských úmluv.¹⁹

OSN na počátku zastávala stanovisko opačné. Trvala na tom, že ustanovení ženevských úmluv z roku 1949 ani dalších úmluv humanitárního práva nelze aplikovat na mírové operace pod její záštitou. **Na podporu svého názoru přitom uváděla zejména následující argumenty:**

- 1) OSN není smluvní stranou ženevských úmluv z roku 1949 ani dalších úmluv humanitárního práva. Tyto úmluvy s účastí mezinárodní organizace vůbec nepočítají. Závazky, jež obsahují, jsou zamýšlené pro státy a od států se očekává aplikace jejich ustanovení. OSN by řadu závazků materiálně nebyla schopna plnit.
- 2) OSN nelze pokládat za válčící stranu ve smyslu ženevských úmluv z roku 1949 a dalších úmluv humanitárního práva. OSN a její jednotky s nikým neválčí. Tyto jednotky jsou do terénu vysílány s mandátem celého mezinárodního společenství, aby udržovaly mír a napomáhaly vyřešení krizové situace. Jednotky účastníci se mírové operace by měly být řešením problému, nikoliv jeho součástí.²⁰

OSN zpočátku připustila pouze to, že jednotky vysílané pod jejím velením na mírové operace se musí řídit „zásadami a duchem“ (principles and spirit) obecných mezinárodních úmluv aplikovatelných na chování vojenského personálu. Poprvé to stanovila instrukce Generálního tajemníka OSN z roku 1957 pro operaci UNICEF dislokovanou na Sinajském poloostrově. Podobnou instrukci vydala OSN pro operaci UNFICYP na Kypru. V praxi OSN to znamenalo, že mírové jednotky nejsou vázány veškerými pravidly humanitárního práva. Nevztahují se tak na ně zejména různá technická podrobná pravidla (např. pravidla pro chod táborů pro válečné zajatce) a aplikovat nelze ani ustanovení o válečné okupaci. Naproti tomu jednotky vyslané OSN se musí řídit obecnými zásadami, vojenské nezbytnosti, rozlišování, proporcionality a lidskosti. Na operace se dále vztahují pravidla upravující bojové prostředky a metody vedení boje.²¹

I v pozdějších operacích OSN setrvala na svém stanovisku, že mírové operace se řídí pouze zásadami a duchem humanitárního práva. V roce 1978 v souvislosti s operací UNIFIL v Libanonu Generální tajemník OSN znovu potvrdil, že jednotky pod velením OSN se musí řídit zásadami a duchem úmluv humanitárního práva v případech, kdy užívají ozbrojenou sílu v sebeobraně. Dále zdůraznil, že státy poskytující kontingenty musí zajistit, aby jejich personál těmto pravidlům rozuměl a aby je aplikoval. OSN se pak jeho ústy zavázala k dohledu nad efektivním dodržováním zásad humanitárního práva kontingenty vyslanými na mírovou operaci.²²

¹⁸) Application and dissemination of the Geneva Conventions. ICRC Memorandum of 10 November 1961.

¹⁹) Resolution XXV. Application of the Geneva Conventions by the United Nations Emergency Force.

²⁰) Viz celk. PALWANKAR, Umesh. Applicability of international humanitarian law to United Nations peace-keeping forces. BIALKE, Joseph P. United Nations Peace Operations, p. 36 – 40. V české literatuře se o tom zmiňuje D. Jílek. Viz JÍLEK, Dalibor. Kodifikační úkol: odpovědnost mezinárodních organizací. In ČEPELKA, Č. – JÍLEK, D. – ŠTURMA P. *Mezinárodní opovědnost*, s. 275.

²¹) Viz celk. BIALKE, Joseph P. United Nations Peace Operations, p. 37 – 38.

²²) PALWANKAR, Umesh. Applicability of international humanitarian law to United Nations peace-keeping forces.

Na pozadí probíhajících operací pokračovala diskuse mezi OSN a Mezinárodním výbo-rem Červeného kříže. OSN dlouho vytrvale odmítala specifikovat, co slovní obrat „zásady a duch“ humanitárního práva konkrétně znamená.

K posunu došlo v 90. letech 20. století. OSN v duchu nového optimismu začala mírové operace vysílat do stále nebezpečnějšího prostředí, kdy se jejich příslušníci stále častěji stá- vali terčem cílených útoků. Mezinárodní společenství rostoucí násilné útoky na personál OSN a jeho vybavení a materiál vnímalo jako velmi alarmující. Snaha o zajištění účinné ochrany vedla v roce 1994 ke sjednání Úmluvy o bezpečnosti personálu OSN a personálu přidruženého.²³

Smluvní strany v úmluvě přebírají závazek vnitrostátním právem kriminalizovat násil- né útoky na personál OSN a personál přidružený a na jeho budovy a dopravní prostředky a pro pachatele stanovit dostatečné tresty. Jedná se o následující činy:

- a) vražda, únos, nebo jiný útok na osobu či svobodu,
- b) násilný útok na budovy, soukromé ubytování či dopravní prostředky, pokud může ohrozit osobu či svobodu personálu,
- c) hrozba spácháním takových útoků s cíle donutit fyzikou či právnickou sobu, aby něco vykonala nebo aby se něčeho zdržela,
- d) pokus takových útoků,
- e) spolupachatelství, organizování či nařizování takových útoků (článek 9).

Státy pak pochopitelně převzaly též závazek pachatele stíhat a trestat nebo vydat pro stíhání jinému státu (pricip *aut dedere aut iudicare*) (články 14 a 15). Státy tuto povinnost mají, pokud:

- a) zločin byl spáchán na jejich území nebo na palubě lodi či letadla registrovaného v tomto státě (princip teritoriality),
- b) pachatel je jejich státním příslušníkem (princip aktivní personality).

Státy dále fakultativně mohou působnost trestních zákonů rozšířit i na případy kdy zlo- čin byl spáchán:

- a) osobou bez státní příslušnosti, která však zpravidla přebývá na jejich území,
- b) na jejich státním příslušníku (princip pasivní personality),
- c) ve snaze donutit je, aby něco vykonaly či se něčeho zdržely (článek 10, odst. 1 a 2).

Úmluva pak dokonce zavazuje státy zavést do své vnitrostátní trestní legislativy pod- půrnou univerzální jurisdikci tak, aby zločin stíhaly i ve všech ostatních případech, pokud je pachatel na jejich území a nebyl vydán do jiného státu (článek 10 odst. 4).

Pro otázku aplikovatelnosti humanitárního práva na mírové operace OSN jsou pak ze- jména podstatná dvě ustanovení. Článek 2 odst. 2 stanovuje, že úmluva se nevztahuje na donucovací akce s mandátem Rady bezpečnosti podle Kapitoly VII Charty OSN, ve kte- rých se personál OSN v postavení komбатantů střetává s organizovanými ozbrojenými si- lami a které se řídí mezinárodním právem ozbrojeného konfliktu.

Článek 8 stanovuje, že personál OSN či přidružený personál, pokud bude zajat či zadr- žen, nemusí být vyslýchán a musí být urychleně propuštěn. Než se tak stane, musí s ním být zacházeno v souladu s univerzálně uznávanými standardy lidských práv a v souladu se zásadami a duchem ženevských úmluv z roku 1949.

Článek 20 pak stanovuje, že nic v úmluvě není na újmu aplikovatelnosti mezinárodní- ho humanitárního práva a univerzálně uznávaných standardů lidských práv obsažených v mezinárodních úmluvách na ochranu personálu OSN a přidruženého personálu ani na újmu povinnosti tohoto personálu tato pravidla a standardy dodržovat.

²³⁾ Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel. U.N. Doc. A/RES/49/59 (1994).

Kromě Úmluvy o bezpečnosti personálu OSN a personálu přidruženého z roku 1994 lze nalézt i další důkazy dokládající, že mezinárodní společenství násilné útoky proti personálu OSN, jejich budovám, materiálu a dopravním prostředkům pokládá za zločin. Komise OSN pro mezinárodní právo do svého návrhu Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva z roku 1996 pojala článek 19 vymezující zločiny proti personálu OSN a personálu přidruženému. V komentáři pak uvádí, že tyto zločiny vykazují mimořádnou závažnost, protože jsou páčány na osobách, které reprezentují celé mezinárodní společenství. Útočí na toto společenství a míří přímo do srdce mezinárodního právního systému zajišťujícího mezinárodní mír a bezpečnost. Tyto zločiny pak dle komise často představují hrozbu pro mezinárodní mír a bezpečnost, protože ztěžují splnění mandátu operace a snižují schopnosti OSN. Důležité je také to, že článek 19 návrhu – podobně jako Úmluva o bezpečnosti personálu OSN a personálu přidruženého – stanovil, že se nevztahuje na donucovací akce s mandátem Rady bezpečnosti podle Kapitoly VII Charty OSN, ve kterých se personál OSN v postavení komбатantů střetává s organizovanými ozbrojenými silami a které se řídí mezinárodním právem ozbrojeného konfliktu.²⁴

Při sjednávání Římského statutu Mezinárodního trestního soudu delegace některých států navrhovaly, aby do příslušnosti budoucího soudu spadaly i zločiny proti personálu OSN a personálu přidruženému. Na podporu tohoto návrhu uváděly v podstatně stejné argumenty, jež v roce 1996 zmiňovala Komise OSN pro mezinárodní právo.²⁵ Tento okruh zločinů nakonec do Římského statutu pojat nebyl, nicméně statut pokládá za válečný zločin úmyslné vedení útoku proti personálu, zařízením, materiálu, jednotkám a vozidlům zapojeným do humanitární pomoci či mírové operace v souladu s Chartou OSN, pokud jsou oprávněny k ochraně poskytované civilním osobám a civilním objektům podle práva ozbrojeného konfliktu. Toto jednání je zločinem jak v mezinárodním, tak ve vnitřním konfliktu.²⁶

V důsledku toho, že v 90. letech 20. století se příslušníci mírových operací ocitali ve stále více nepřátelském prostředí a stále častěji museli užívat ozbrojenou sílu, rostl tlak na OSN, aby otázku, nakolik jsou jednotky pod jejím velením vázány humanitárním právem, dořešila.²⁷ V roce 1999 vydal Generální tajemník OSN bulletin „*Dodržování mezinárodního humanitárního práva jednotkami OSN*“.²⁸ Bulletin záměrně nabyl účinnosti 12. srpna 1999, tedy v den padesátého výročí podpisu ženevských úmluv z roku 1949.²⁹

Bulletin vymezuje základní zásady a pravidla mezinárodního humanitárního práva aplikovatelná na jednotky pod velením a kontrolou OSN (preambule). Tato pravidla se na ně vztahují, pokud se jako komбатanti aktivně zúčastní ozbrojeného konfliktu i pokud se účastní donucovacích akcí či mírových operací, kde je užití síly dovoleno v sebeobraně (§ 1.1). Nejedná se přitom o úplný výčet zásad a pravidel mezinárodního humanitárního práva a ustanovení bulletinu nebrání aplikaci vnitrostátního práva závazného pro vojenský personál (§ 2). Pokud dojde k porušení, příslušníci vojenského personálu jednotek OSN podléhají jurisdikci vnitrostátních soudů státu, který je vyslal (§ 4).

²⁴) Report of the International Law Commission on the work of its forty-eighth session. 6 May – 26 July 1996. U.N. G.A.O.R. Fifty-first Session. Supplement No. 10 (A/51/10), s. 104 – 106.

²⁵) Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court. Volume I (Proceedings of the Preparatory Committee during March-April and August 1996). U.N. G.A.O.R. Fifty-first Session. Supplement No. 22 (A/51/22).

²⁶) Rome Statute of the International Criminal Court. U.N. Doc. A/CONF.183/9, 17 July 1998, Art. 8 para. 2 b) (iii) a) e) (iii).

²⁷) BIALKE, Joseph P. United Nations Peace Operations, p. 57.

²⁸) Secretary-General's Bulletin. Observance by United Nations forces of international humanitarian law. 6 August 1999. UN Secretariat ST/SGB/1999/13.

²⁹) BIALKE, Joseph P. United Nations Peace Operations, s. 57.

Bulletin pak v následujících ustanoveních vypočítává nejdůležitější pravidla humanitárního práva zavazující jednotky OSN, jež jsou ve všech případech nepochybně pravidly obyčejovými. Jedná se o následující pravidla:

- civilní obyvatelstvo i jednotlivé civilní osoby požívají všeobecné ochrany před nebezpečími vyplývajících z vojenských operací,
- povinnost rozlišovat mezi civilními osobami a komatanty a mezi civilními a vojenskými objekty (vojenská zařízení a výzbroj sloužící k mírovým operacím se však nepokládá za vojenské objekty),
- civilní osoby ztrácí imunitu, pokud se přímo účastní nepřátelství,
- povinnost co nejvíce omezit přidružené škody,
- zákaz nerozlišujících útoků,
- zákaz represálií vůči civilním osobám a civilním objektům (§ 5),
- základní pravidla upravují bojové prostředky a metody vedení boje, zejména zákaz prostředků a metod, jež způsobují nadměrné útrapy či rozsáhlé, dlouhodobé a vážné škody na životním prostředí, zákaz zbraní chemických a biologických, zákaz projektilů, jež se v lidském těle rozšiřují či zplošťují, zákaz protipěchotních min, zápalných zbraní a nezjistitelných střepin, dále zákaz prohlášení, že nikdo nezůstane naživu, zákaz napadání kulturních statků, objektů nezbytných k přežití civilního obyvatelstva a objektů obsahujících nebezpečné síly, včetně zákazu represálií vůči těmto objektům (§ 6),
- pravidla pro zacházení s civilními osobami a osobami vyřazenými z boje, zejména povinnost lidského zacházení a zákaz diskriminace, dále se specifikuje zákaz útoků na život a fyzickou integritu, vraždy, mučení, mrzačení, tělesných trestů, kolektivních trestů, braní rukojmí, znásilnění, nucené prostituce, jakékoliv formy sexuálního útoku, otroctví a plenění a také zákaz represálií vůči těmto osobám, dále se stanovuje zvláštní ochrana žen a dětí (§ 7),
- článek 8 stanovuje, že se zadrženými příslušníky ozbrojených sil se bude zacházet v souladu s ustanoveními Úmluvy o zacházení s válečnými zajatci z roku 1949,
- ochrana raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v moci jednotek OSN, zejména povinnost poskytnout lékařskou péči, povinnost sjednávat místní příměří za sběru raněných, nemocných a mrtvých a zákaz represálií,
- zákaz útoků na lékařský personál a zdravotnická zařízení a jednotky, včetně zákazu represálií,
- ochrana znaku Červeného kříže a Červeného půlměsíce,
- povinnost usnadňovat uskutečňování pomocných akcí (§ 9).

*Bulletin Generálního tajemníka OSN z roku 1999 nepochybně představuje významný krok kupředu, protože OSN zde poprvé podrobně specifikovala, která pravidla mezinárodního humanitárního práva jsou dle jejího názoru aplikovatelná na operace OSN a která pravidla jednotky pod jejím velením a kontrolou musí dodržovat. Je to však pouze polo-
viční řešení, které přináší řadu problémů a nejasností.*

Bulletin nerozlišuje mezi různými typy operací OSN. Stanovují se zde jednotná pravidla jak pro operace, jež mohou mít povahu donucovacích akcí podle kapitoly VII Charty OSN, tak pro mírové operace podle Kapitoly VI. Nebere se přitom zřetel na různý právní základ užití síly při těchto operacích ani na jejich různou povahu a různý základní účel. Při mírových operacích OSN podle Kapitoly VI Charty je právo na užití síly odvozeno od práva sebeobrany, zatímco při donucovacích akcích s mandátem Rady bezpečnosti podle VII Charty má užití ozbrojené síly ofenzivní povahu. Mírové operace podle Kapitoly VI mír udržují, tedy usilují o zachování urovnání, kterého již reálně bylo dosaženo, zatímco donucovací akce podle Kapitoly VII mír vynucují, tedy vytvářejí stav nový. Přístup OSN spočívající v úsilí o jednotná pravidla, je zřejmě důsledkem celkové koncepční neujasně-

nosti. OSN ne vždy zcela přesně rozlišuje mezi oběma typy operací i z hledisek organizačních a operačních.³⁰

Bulletin připouští, že jednotky OSN se mohou ocitnou v situace, jež bude ozbrojeným konfliktem, a že se mohou stát komatanty, už však nevymezuje, kdy se tak stane. Pochybnosti budí i ustanovení § 2, podle kterého bulletin nepředstavuje úplný výčet aplikovatelných zásad a pravidel mezinárodního humanitárního práva. Znamená to, že jsou jednotky OSN vázány i dalšími pravidly? A pokud ano, jakými pravidly? Odpovědi na tyto otázky zůstávají nejasné.

Ačkoliv není zcela jasný přesný význam (právní i jiný) bulletinu Generálního tajemníka OSN, nepochybně se jedná o dokument právně nezávazný, který tak může být zdrojem pouze politického závazku OSN dodržovat určitá pravidla.

Otázka, zda a nakolik je humanitární právo aplikovatelné na mírové operace OSN, částečně rozděluje i nauku mezinárodního práva. V roce 1961 přijal Institut mezinárodního práva na své Záhřebské konferenci rezoluci „Podmínky aplikace humanitárních pravidel ozbrojeného konfliktu na nepřátelství, kterých se účastní jednotky OSN. Rezoluce trvá na tom, že humanitární pravidla práva ozbrojeného konfliktu se zásadně na OSN vztahují a její jednotky, které se účastní nepřátelství, je musí za všech okolností dodržovat. Dle rezoluce tato pravidla zahrnují zejména:

- a) úpravu vedení bojových operací, zejména zákaz určitých bojových prostředků a povinnost rozlišovat mezi vojenskými a nevojenskými objekty,
- b) pravidla obsažená v ženevských úmluvách z roku 1949,
- c) ochranu civilních osob a civilního majetku.³¹

Pokud jde o soudobou zahraniční nauku, L. C. Green označuje bezvýhradní dodržování zásad mezinárodního humanitárního práva za vůdčí princip pro všechny osoby účastníce se operací podnikaných jménem OSN. Nezáleží přitom na to, zda se jedná o donucovací akce nebo mírové operace. Zásady humanitárního práva je dle něj nutné hledat v mezinárodních úmluvách a mezinárodním obyčeji.³² Dle něj státy, jež jsou smluvními stranami ženevských úmluv z roku 1949, mohou OSN umožnit, aby učinila prohlášení o adhezi k úmluvám. Pokud válčící stranou bude sama OSN, může ženevské úmluvy učinit aplikovatelnými dohodou s druhou válčící stranou. Pokud k uzavření takové dohody nedojde, budou jednotky OSN vázány společným článkem 3 ženevských úmluv, jenž představuje humanitární minimum a má obyčejovou povahu.³³

Naproti tomu J. P. Bialke soudí, že automatická aplikace humanitárního práva na všechny mírové operace OSN by vedla k tragickým důsledkům. Přiznání statusu komatanta příslušníkům jednotek OSN by znamenalo nejen oprávnění k přímé účasti na nepřátelství, ale také uznání, že tyto jednotky představují vojenský objekt, který může být kdykoliv napaden. J. P. Bialke dospívá k závěru, že mírové operace OSN se řídí humanitárním právem pouze v případě, že násilí dosáhne určité intenzity. Úhelným kamenem dle něj je posouzení, jestli situaci lze pokládat za ozbrojený konflikt ve smyslu společného článku 2 ženevských úmluv z roku 1949 s tím, že u mírových operací OSN je na místě požadovat vyšší intenzitu násilí než u tradičního ozbrojeného konfliktu mezi dvěma či více státy.³⁴

M. Bothe vychází z toho, že OSN je vázána obecným mezinárodním právem a obyčejová pravidla mezinárodního humanitárního práva nepředstavují žádnou výjimku. Námitky

³⁰⁾ Viz celk. BIALKE, Joseph P. *United Nations Peace Operations*, p. 57. V české literatuře se o koncepčně neujasněném přístupu OSN zmiňuje J. ZŮNA. Viz ZŮNA, J. *NATO Operace na podporu míru*, s. 25 – 26.

³¹⁾ Rezoluce je citována v GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 337 – 338.

³²⁾ GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 346.

³³⁾ GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 339.

³⁴⁾ BIALKE, Joseph P. *United Nations Peace Operations*, p. 38, 62.

proti aplikovatelnosti humanitárního práva na mírové operace dle něj zaměňují dvě otázky. První zní, zda lze vůbec humanitární právo na jednotky OSN aplikovat. Kladnou odpověď na tuto otázku pokládá za nepochybnou. Druhá otázka pak dle něj zní, zda nastala situace, která spadá do věcné působnosti pravidel humanitárního práva. Tuto otázku je nutné zodpovídat případ od případu. Ve většině případů bude negativní, nicméně pokud by propuklo nepřátelství mezi jednotkami OSN a jednotkami některé strany v konfliktu, mezinárodní humanitární právo pak dle něj bude aplikovatelné.³⁵

Soudobá česká nauka mezinárodního práva otázce aplikovatelnosti humanitárního práva na mírové operace OSN nevěnuje žádnou pozornost. Jedinou výjimkou je D. Jílek, jež se o tomto problému krátce zmiňuje při řešení jiné základní otázky. Poukazuje na to, že mírové síly OSN mají postavení pomocných orgánů a že jejich chování je příspěvkem k mezinárodnímu humanitárnímu právu. Uvádí i protiargument spočívající v tom, že příslušníci mírových kontingentů jsou vojáci bez nepřítele a nezaujímají tak místo komбатantů. Avšak vzhledem k tomu, že mírové jednotky se ocitají v situacích, které vynucují použití ozbrojené síly proti příslušníkům jedné z válčících stran, tyto jednotky dle D. Jílky dodržují mezinárodní humanitární právo, ovšem s tím, že některá pravidla, např. právo válečné okupace, se na ně nevztahují.³⁶

Pokud jde o případy použití ozbrojené síly proti agresorovi s mandátem Rady bezpečnosti OSN podle Kapitoly VII Charty OSN, kdy se jednotky provádějící zásah otevřeně střetávají s ozbrojenými silami agresora, v mezinárodním společenství podle všeho panuje shoda o tom, že tyto operace se mezinárodním humanitárním právem řídí. Při nasazení jednotek OSN v korejské válce v roce 1950 OSN po krátkém počátečním váhání připustila, že humanitární právo je aplikovatelné a její jednotky ho musí dodržovat. Při zásahu proti Iráku v roce 1991 s cílem vytlačit Iráckou armádu z okupovaného Kuvajtu, koalice států, jež zásah prováděla, pečlivě dbala na dodržování humanitárního práva, a to včetně Protokolu I, přestože některé zúčastněné státy nebyly smluvní stranou.³⁷

Dalším dokladem je shora zmiňované ustanovení článku 2 odstavce 2 Úmluvy o bezpečnosti personálu OSN a personálu přidruženého z roku 1994, které výslovně připouští, že donucovací akce s mandátem Rady bezpečnosti podle Kapitoly VII Charty OSN, v nichž se personál OSN v postavení komбатantů střetává s organizovanými ozbrojenými silami, se řídí mezinárodním právem ozbrojeného konfliktu. Aplikovatelnost humanitárního práva na tyto případy použití ozbrojené síly dosvědčuje i to, že Komise OSN pro mezinárodní právo pojala v podstatě totožné ustanovení do návrhu Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva.

5. Závěry

V mezinárodním společenství panuje všeobecná shoda, že mezinárodní humanitární právo je v celé šíři aplikovatelné na donucovací akce podle Kapitoly VII Charty OSN, v nichž se ozbrojené jednotky s mandátem Rady bezpečnosti střetávají s organizovanými ozbrojenými silami narušitele mezinárodního míru a bezpečnosti. Ozbrojené jednotky, jež zásah provádějí mají postavení komбатantů a musí bojovat v souladu se zásadami a pravidly humanitárního práva. Totéž pak platí o ozbrojených silách narušitele mezinárodního míru a bezpečnosti.

³⁵) BOTHE, M. Peace-keeping. In SIMMA, B. (ed.) *The Charter of the United Nations. A Commentary Volume I*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 695.

³⁶) JÍLEK, Dalibor. Kodifikační úkol: odpovědnost mezinárodních organizací, s. 275.

³⁷) GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*, p. 342.

*Stejně jednoznačný závěr však nelze nabídnout v případě mírových operací OSN s mandátem podle Kapitoly VI Charty OSN. OSN není smluvní stranou úmluv humanitárního práva a tyto úmluvy ani nepočítají s účastí mezinárodních organizací. Ostatně OSN či jiná mezinárodní organizace by řadu závazků nebyla schopna plnit. V mezinárodním společenství však převládá názor, že mezinárodní organizace jsou vázány obyčejovými pravidly obecného mezinárodního práva.³⁸ Otázka tak zní, zda se od zrodu fenoménu mírových operací vyvinula obyčejová pravidla, jež by OSN zavazovala k aplikaci všech nebo alespoň některých pravidel humanitárního práva. Při hledání odpovědi je nutné neztrácet ze zřetele skutečnost, že **úmluvy humanitárního práva upravují kvalitativně jiný okruh právních vztahů než mírové operace OSN. Aplikace těchto pravidel na mírové operace je tak možná pouze na základě analogie iuris.***

Autor této učebnice se přiklání k názoru, že praxe zúčastněných subjektů, včetně samotné OSN, opravňuje k závěru, že **obecné mezinárodní právo OSN zavazuje přiměřeně aplikovat na mírové operace ta pravidla humanitárního práva, jež svou povahou takovou aplikaci připouští. Jednotky OSN tak musí aplikovat pravidla upravující bojové prostředky a metody vedení boje, včetně povinnosti rozlišovat mezi příslušníky ozbrojených sil a civilními osobami a mezi objekty vojenskými a objekty civilními.** Aplikace těchto pravidel nezpůsobuje žádné praktické problémy. Státy, jež vysílají kontingenty na mírové operace, je logicky vybavují standardní výzbrojí ozbrojených sil, s níž vojáci absolvují každodenní výcvik a s níž by byli vysláni do operace mající charakter tradiční války. Totéž platí o metodách vedení boje, protože příslušníci kontingentů vyslaných jednotlivými státy prošli standardním výcvikem, včetně taktiky. Na tom nic nemění ani skutečnost, že státy, jež kontingenty na mírové operace vysílají, pro příslušníky ozbrojených sil vybraných pro účast na misi zpravidla organizují zvláštní přípravu. Vojáci tak na mírovou operaci přicházejí – s výhradou oné zvláštní přípravy – vybaveni standardními znalostmi a dovednostmi.

Jednotky pod velením a kontrolou OSN dále musí přiměřeně aplikovat pravidla pro zacházení s oběťmi ozbrojených konfliktů obsažená v ženevských úmluvách z roku, zejména povinnost lidského zacházení a zákaz diskriminace. Obecné mezinárodní právo zavazuje jednotky OSN též k ochraně lékařského personálu a zdravotnických objektů, ochraně znaku Červeného kříže a Červeného půlměsíce a k usnadňování pomocných akcí ve prospěch obětí ozbrojených konfliktů.

Naproti tomu povaha pravidel upravujících válečnou okupaci aplikování na mírové operace nepřipouští. Stejně tak nelze aplikovat pravidla, jež by personál OSN a personál přidružený, jeho budovy, materiál a dopravní prostředky pokládala za vojenské objekty, jež mohou být kdykoliv protivníkem napadeny. Mezinárodní společenství násilné činy proti tomuto personálu a objektům pokládá za zločin.

V některých případech přiměřené aplikaci příslušných pravidel brání politická nepřijatelnost. Ženevské úmluvy z roku 1949 zavedly systém stíhání porušení založený na obligatorní univerzální jurisdikci u vážných porušení. Aplikace těchto pravidel by znamenala, že kterákoliv strana v konfliktu či dokonce i třetí subjekty by mohly členy kontingentů mírových sil po zadržení stíhat za porušení humanitárního práva. Toto je pro mezinárodní společenství nepřijatelné. OSN tak setrvává na zásadě výlučné jurisdikce státu, který člena mise vyslal.

³⁸⁾ Viz např. SIMMA, B. (ed.) *The Charter of the United Nations. A Commentary Volume I*, p. 694 – 695.

HLAVA VII

Provádění závazků mezinárodního humanitárního práva

Současné mezinárodní humanitární právo představuje poměrně obsáhlý a podrobný soubor pravidel s řadou vnitřních složitých vazeb. Jenom ženevské úmluvy z roku 1949 a dodatkové protokoly z roku 1977 dohromady obsahují zhruba 600 článků.¹ Když se k tomu připočte ustanovení dalších úmluv humanitárního práva, kterých je celkem kolem třiceti, jedná se o vsutku úctyhodný korpus. V souladu s tím se těžiště pozornosti přenáší od tvorby nových pravidel k provádění stávajících norem. *Protože komplex závazků humanitárního práva je obsáhlý a vnitřně provázaný, představuje i provádění těchto závazků složitý komplex řady opatření.*² *Veškerá implementační opatření přitom směřují k jedinému základnímu cíli – zajistit dodržování pravidel mezinárodního práva humanitárního za ozbrojeného konfliktu.*

1. Společný článek 1 ženevských úmluv z roku 1949

Smluvní strany ženevských úmluv z roku 1949 se ve společném článku 1 zavázaly úmluvy za všech okolností dodržovat a zajistit jejich dodržování. *Přesný obsah a dopad tohoto článku se po sjednání úmluv stal předmětem určitých diskusí a ani dnes nepanuje naprostá shoda ohledně všech aspektů tohoto obecného závazku. Mezinárodní výbor Červeného kříže se od počátku přiklání k poměrně širokému výkladu.* Poukazoval na to, že článek 1 hned v úvodu zdůrazňuje, že ženevské úmluvy se vymkly tradičnímu principu reciprocity, podle kterého je smluvní strana úmluvou vázána, pouze pokud i druhá strana závazky dodržuje. Úmluvy tak představují souhrn jednostranných závazků každé smluvní strany vůči celému mezinárodnímu společenství. Závazek dodržovat úmluvy zahrnuje, dle Výboru, všechny státní orgány a všechny subjekty podrobené pravomoci daného státu. Stát, jež se stal smluvní stranou musí vydat příslušné rozkazy. Závazek zajistit dodržování úmluv pak posiluje odpovědnost státu a zahrnuje i závazky vůči ostatním státům. Smluvní

¹⁾ Z české literatury srov. zejm. MENCER, Gejza. Civilní obyvatelstvo a jeho ochrana v mezinárodním právu, s. 129. MENCER, Gejza. K některým problémům připravované kodifikace mezinárodního humanitárního práva, s. 267. Ze zahr. literatury srov. např. KLENNER, Dietmar. Training in international humanitarian law, p. 655.

²⁾ Viz např. DETTER, I. *The Law of War*, p. 369.

strany tak musí činit potřebná opatření již v době míru a v případě porušení jiným státem musí usilovat o to, aby porušitel znovu začal úmluvy dodržovat. Závazek přimět porušitele k ukončení protiprávního jednání mají smluvní strany i v případě, že se konkrétního konfliktu neúčastní, protože účinnost ochrany poskytované úmluvami se odvíjí od toho, že všechny smluvní strany budou činit vše, co je v jejich silách, k zajištění všeobecného dodržování.³

Společný článek 1 ženevských úmluv má dnes obyčejovou povahu a jeho působnost byla mezinárodním obyčejem rozšířena na dodržování veškerého humanitárního práva, nikoliv pouze ženevských úmluv. Potvrdil to Mezinárodní soudní dvůr v případě *Vojenských a polovojenských organizací v Nikaraguy a proti ní*⁴ a v posudku ve věci *Legality užítí jaderných zbraní*.⁵ Potvrdila to i studie obyčejového mezinárodního humanitárního práva zpracovaná pod záštitou Mezinárodního výboru Červeného kříže.⁶ ***Nauka i praxe se přitom z většiny části přiklání k poměrně širokému výkladu tohoto pravidla a dává tak za pravdu počátečnímu názoru Mezinárodního výboru Červeného kříže.***

L. B. de Chazournes a L. Condorelli poukazují na to, že v diplomatických kruzích se společný článek 1 ženevských úmluv pokládá za univerzální závazek států a mezinárodních organizací zajistit, že humanitární právo bude dodržováno, kdykoliv se objeví humanitární problém. Závazek dodržovat humanitární právo dle nich znamená povinnost států učinit vše, co je v jeho silách, aby humanitární právo dodržovaly všechny jeho státní orgány a všechny osoby pod jeho jurisdikcí. Závazek zajistit dodržování humanitárního práva pak znamená, že stát bez ohledu na to, zda se účastní konkrétního ozbrojeného konfliktu, musí učinit všechny možné kroky k zajištění toho, aby pravidla dodržovali všichni, zejména strany v konfliktu. ženevské úmluvy a dodatkové protokoly přitom upravují řadu prostředků, jimiž lze dodržování humanitárního práva zajišťovat – schůzky smluvních stran podle článku 7 Protokolu I, využití institutu ochranných mocností a jejich substitutů, stíhání porušení či Mezinárodní vyšetřovací komise podle článku 90 Protokolu I.⁷ Široký výklad společného článku 1 zastává i Y. Sandoz. Poukazuje však na to, že státy často nedoceňují význam povinnosti zajistit za všech okolností dodržování humanitárního práva a přesný obsah tohoto závazku dosud nebyl objasněn. Státy dle něj mohou v případě porušení nejvýše přistoupit k diplomatickým opatřením či tato porušení veřejně odsoudit. Užití sankcí by přitom bylo nevhodné a možná i nebezpečné. Závazek zajistit dodržování humanitárního práva se tak dle něj řadí k závazkům na prostředky a nelze ho interpretovat jako závazek na výsledek.⁸

Široký výklad společného článku 1 ženevských úmluv potvrdil ve své rozhodovací činnosti i Mezinárodní trestní soud pro bývalou Jugoslávii, který prohlásil, že každý člen mezinárodního společenství má právní zájem na dodržování humanitárního práva. Nicméně,

³) PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 25 - 26. PICTET, J. S. (ed.) *II Geneva Convention for the Amelioration of the Wounded, Sick and Shipwrecked members of Armed Forces at Sea. Commentary*, p. 25 - 26. PICTET, J. S. (ed.) *III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary*, p. 17 - 18. PICTET, J. S. (ed.) *IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary*, p. 15 - 16..

⁴) *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, para 220.

⁵) *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, para. 79.

⁶) HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p.

⁷) CHAZOURNES, Laurence Boisson de – CONDORELLI, Luigi: *Common Article 1 of the Geneva Conventions revisited: Protecting collective interest*, p. 69, 70, 76 - 77.

⁸) SANDOZ, Y. *Implementing International Humanitarian Law*, p. 9 - 10.

pokud jde o zajišťování dodržování jeho norem ve vztahu k dalším státům, soud hovořil pouze o „oprávnění“ domáhat se dodržování.⁹

OSN se závazkem zajistit dodržování humanitárního práva začala zabývat na teheránské konferenci o lidských právech v roce 1968.¹⁰ V 90. letech 20. století pak orgány OSN vtiskly společnému článku 1 ženevských úmluv novou dimenzi. Valné shromáždění, Rada bezpečnosti a Komise pro lidská práva mnohokrát odsoudily porušení humanitárního práva za ozbrojeného konfliktu. Snaha zajistit dodržování humanitárního práva vedla Radu bezpečnosti ke zřízení Mezinárodního trestního soudu pro bývalou Jugoslávii a Mezinárodního trestního soudu pro Rwandu. Sjednání Římského statutu Mezinárodního trestního soudu pak do jisté míry představuje logické pokračování tohoto úsilí. Dění na okupovaných palestinských územích pak přimělo Radu bezpečnosti a Valné shromáždění, aby prostřednictvím Generálního tajemníka a Mezinárodního výboru Červeného kříže iniciovaly schůzi smluvních stran ženevských úmluv.¹¹

2. Třídění implementačních opatření

Lze rozlišovat implementaci vnitrostátní a implementaci mezinárodní. Implementace vnitrostátní je primární a klíčová, zatímco implementace mezinárodní plní pouze podpůrnou úlohu v těch případech, kdy vnitrostátní mechanismy selhávají. Nejúčinnější způsob, jak dodržování humanitárního práva zajistit, spočívá v začlenění jeho pravidel do vnitrostátních předpisů a výcvikových materiálů pro ozbrojené síly a do procesu vnitrostátního plánování činnosti, řízení a kontroly ozbrojených sil. Pokud dojde k porušení, odpovědnost pak bude realizována vnitrostátními procedurami před vnitrostátními orgány.¹² Realita se však mnohdy (nejen v humanitárním právu) od ideálu vzdaluje, a proto si i mezinárodní mechanismy provádění závazků ponechávají zásadní význam.

Z jiného pohledu pak lze implementačních opatření rozčlenit na:

- 1) **opatření preventivní**, jejichž společným znakem je, že mají být prováděna již v době míru a mají povahu přípravy na plnění závazků za ozbrojeného konfliktu,
- 2) **opatření průběžná**, jež mají v zásadě povahu opatření kontrolních a mají být plněna v průběhu ozbrojeného konfliktu, a
- 3) **opatření následná**, represivní, jež nastupují tehdy, jestliže selhala prevence a kontrola a došlo k porušení humanitárního práva.¹³

Toto členění se jeví jako nejprůhlednější, a proto se ho v zásadě přidrží i tato učebnice, přestože některá specifická implementační opatření nelze zcela podřadit pod žádnou ze shora uvedených kategorií. Nicméně pro úplnost je na místě uvést i členění podle stupně priority požadovaných opatření tak, jak to v mnoha dokumentech činí Mezinárodní výbor Červeného kříže. *Takto se zpravidla rozlišují implementační opatření prioritní a ostatní.*¹⁴

⁹) The Prosecutor v. Zoran Kupreskić and others, ICTY Trial Chamber, Judgment of 14 January 2000, Case No. IT-9516-T, para. 517.

¹⁰) SANDOZ, Y. *Implementing International Humanitarian Law*, p. 9.

¹¹) CHAZOURNES, Laurence Boisson de – CONDORELLI, Luigi: Common Article 1 of the Geneva Conventions revisited: Protecting collective interest, p. 78 – 80.

¹²) Viz celk. BOTHE, Michael. The role of national law in the implementation of international humanitarian law, 302 – 303.

¹³) SANDOZ, Y. *Implementing International Humanitarian Law*, p. 4 – 22.

¹⁴) *Implementation of International Humanitarian Law. Report prepared by the International Committee of the Red Cross.* 1999, p. 2 – 4. *Implementation of International Humanitarian Law. Guidelines for The Conduct of the Study of the National Legislation in Force from the Point of View of its Conformity to the Norms of International Humanitarian Law.* ICRC, 1999, SHA/01-03-99.

3. Implementace v době míru (preventivní opatření)

Ženevské úmluvy z roku 1949 a dodatkové protokoly z roky 1977 ukládají státům určité závazky, u kterých výslovně požadují plnění již v době míru. Tím se však problematika preventivních opatření zdaleka nevyčerpává, neboť z povahy věci lze dovodit nezbytnost učinit již v době míru řadu dalších opatření, aby stát jako smluvní strana příslušných instrumentů byl, v případě účasti na ozbrojeném konfliktu, skutečně schopen své závazky plnit. Lze tak rozlišit opatření výslovně požadovaná a další nezbytná opatření.

Implementace humanitárního práva v době míru bývá někdy neprávem podceňována. Preventivní opatření přitom představují nezbytnou přípravu na plnění hlavních závazků, jež mají být plněny za ozbrojeného konfliktu. Řada porušení humanitárního práva, k nimž za ozbrojeného konfliktu dochází, jsou důsledkem zanedbání nezbytných opatření před vypuknutím konfliktu. *Nauka v zásadě identifikuje následující příčiny podceňování preventivních opatření, jež je třeba učinit již v době míru:*

- 1) Neochota zabývat se pravidly pro vedení války v době míru: V době míru může být obtížné přesvědčovat úřady o nutnosti opatření pro případ války. Lidé v mnoha případech nebudou projevovat nadšení pro pravidla, jež přesahují jejich osobní zkušenost.
- 2) Skepse ohledně dodržování pravidel. Zdokumentované a veřejně známé případy závažných porušení humanitárního práva v konfliktech moderních i dřívějších často slouží jako základ pro tvrzení, že ve válce stejně nikdy žádné právo dodržováno nebylo.
- 3) Rozvoj humanitárního práva zpravidla podnítl až ozbrojený konflikt. Ke zlepšení tak dochází až po skončení konfliktu, kdy bezprostřední potřeba již pominula.¹⁵
- 4) Malé povědomí o složitosti procesu implementace: Ani tvůrci ženevských úmluv složitost procesu implementace humanitárního práva nedocenili, tím spíše pak může potřebné povědomí scházet u vnitrostátních orgánů.
- 5) Strnulost byrokracie: Tento problém je všeobecně známý.
- 6) Možný střet zájmů: Řada ustanovení mezinárodních úmluv představuje křehký kompromis, ze kterého nemusí být každá zúčastněná vláda nadšená. uvnitř státu se tak mohou objevit zájmové skupiny, které nebudou mít zájem na účinné vnitrostátní implementaci.¹⁶

Tyto faktory budou v jednotlivých státech ovlivňovat proces implementace humanitárního práva v době míru s různou intenzitou a význam každého faktoru se bude v každém státě lišit. Úlohu přitom bude sehrávat celá řada faktorů – národní tradice a zvyklosti, organizace státní moci, aktuální ekonomická a politická situace atd.

3.1. Preventivní opatření výslovně požadovaná mezinárodními úmluvami

Šíření znalosti humanitárního práva

Závazek šířit znalost humanitárního práva již v době míru, zejména zařazením do vojenských studijních programů a dle možností i do civilních studijních programů, stanovily ženevské úmluvy z roku 1949 ve společném článku 47/48/127/144. Tento závazek posléze

¹⁵⁾ FLECK, Dieter. Implementing International Humanitarian Law: Problems and Priorities, p. 140.

¹⁶⁾ BOTHE, Michael. The role of national law in the implementation of international humanitarian law, p. 307 – 309.

potvrdily a zpřesnily dodatkové protokoly z roku 1977 (články 83 a 87 Protokolu I a článek 19 Protokolu II). *Šíření znalosti humanitárního práva má klíčový význam, neboť znalost pravidel je nezbytným předpokladem jejich dodržování a naopak neznalost představuje častou příčinu porušování.*¹⁷ Mezinárodní výbor Červeného kříže tento závazek řadí k prioritním implementačním opatřením.¹⁸ Podobný názor v několika rezolucích vyjádřilo také Valné shromáždění OSN.¹⁹ Povinnost šíření humanitárního práva je svou povahou všeobecná a absolutní.²⁰ Studie obyčejového mezinárodního humanitárního práva potvrdila obyčejovou povahu závazku šířit znalost humanitárního práva.²¹

Presvědčení o nezbytnosti šířit znalost pravidel humanitárního práva se v mezinárodním společenství začalo objevovat již na počátku 20. století. Závazek v tomto smyslu převzaly smluvní strany v článku 26 Úmluvy o zlepšení osudu raněných a nemocných při armádách v poli z roku 1906. O rok později Úmluva o úpravě zásad ženevské úmluvy pro námořní válku z roku 1907 v článku 20 stanovila, že smluvní strany učiní opatření, kterých je třeba, aby s ustanoveními úmluvy byly seznámeny jejich loďstva, zejména chráněný personál, a také civilní obyvatelstvo. Podstatně užší ustanovení obsahovala Úmluva o zákonech a obyčejích pozemní války z téhož roku, která v článku 1 po smluvních stranách pouze vyžadovala vydání odpovídajících instrukcí svým ozbrojeným silám. Úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných při armádách v poli z roku 1929, která nahradila úmluvu z roku 1906, převzala ustanovení jejího článku 26. Naproti tomu ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci z roku 1929 podobné ustanovení neobsahovala, pouze ve svém článku 84 stanovila, že text úmluvy musí být vyvěšen tak, aby do něj váleční zajatci mohli nahlédnout. Obsah a rozsah působnosti shora uvedených ustanovení byl nestejný a navíc řada dalších mezinárodních dokumentů z téhož období podobný závazek vůbec neobsahovala. Tento nedostatek částečně napravily ženevské úmluvy z roku 1949.

Společný článek 47, 48, 127, 144 ženevských úmluv lze rozdělit do dvou částí, přičemž první část je obsahově totožná ve všech úmluvách, zatímco druhá se v každé jednotlivé úmluvě liší. V první části se smluvní strany zavazují rozšířit co možná nejvíce, v míru i ve válce, texty úmluv ve svých zemích a zejména zařadit jejich studium do vojenských a dle možností i do civilních studijních programů. Požadují se tak dvě implementační opatření – zařazení do vojenských studijních programů a zařazení do civilních studijních programů. **Závazek zařadit výuku do vojenských studijních programů** tvoří vlastní jádro povinnosti šířit znalost humanitárního práva, neboť je podstatné, aby příslušná pravidla znali zejména ti, kteří je

¹⁷⁾ Z české literatury srov. např. ONDŘEJ, Jan. Právo ozbrojených konfliktů na přelomu tisíciletí, s. 8. Ze zahraniční literatury viz např. PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 348. PICTET, J. S. (ed.) *II Geneva Convention for the Amelioration of the Wounded, Sick and Shipwrecked members of Armed Forces at Sea. Commentary*, p. 257.

¹⁸⁾ *Implementation of International Humanitarian Law. Report prepared by the International Committee of the Red Cross.* 1999, s. 2. *Implementation of International Humanitarian Law. Guidelines for The Conduct of the Study of the National Legislation in Force from the Point of View of its Conformity to the Norms of International Humanitarian Law.* ICRC, 1999, SHA/01-03-99.

¹⁹⁾ Res. 2852 (1971) „Respect for Human Rights in armed conflict“, paras. 6 – 7. Res. 3032 (1972), para. 3. Res. 3102 (1973), paras. 5 – 6. Res. 3500 (1975), para. 2. Res. 31/19 (1976), para. 2. Res. 32/44 (1977), para. 7.

²⁰⁾ PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 348. PICTET, J. S. (ed.) *II Geneva Convention for the Amelioration of the Wounded, Sick and Shipwrecked members of Armed Forces at Sea. Commentary*, p. 257. PICTET, J. S. (ed.) *IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary*, p. 581.

²¹⁾ HENCKAERTS, J.-M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 501 – 508.

mají aplikovat.²² Výuka a výcvik humanitárního práva v ozbrojených silách tak představuje ústřední bod veškerých preventivních opatření, která je třeba přijmout již v době míru.

Výuka a výcvik humanitárního práva v ozbrojených silách přitom přináší některé specifické problémy. Velké množství pravidel, jež v současnosti humanitární právo tvoří, znesnadňuje orientaci v jejich obsahu. Jestliže to mnohdy činí obtíže i právníkům, tím spíše budou mít problémy vojáci, kteří mají tato pravidla aplikovat.²³ Mezinárodní humanitární právo hovoří jazykem zákazů. Voják však potřebuje instrukce formulované pozitivně. Při výuce a výcviku v oblasti humanitárního práva je tak nezbytné převést jazyk zákazů užívaný mezinárodními dokumenty do pozitivní jazyka jasných a srozumitelných instrukcí pro příslušníky ozbrojených sil.²⁴ Mezinárodní humanitární právo je nutné integrovat do každodenního výcviku ozbrojených sil na všech úrovních. Požadovaný rozsah znalostí se přitom bude na různých úrovních podstatně lišit. Například velitel letky bude muset mít jak teoretické znalosti, tak praktický výcvik v zacházení s lehce zraněným vojákem, přitom ale nebude muset nezbytně znát všechny aspekty ochrany demilitarizovaných zón. Člen mužstva či poddůstojník nemusí mít teoretické znalosti všech aspektů humanitárního práva, neboť od něj se očekávají automatizované reakce naučené výcvikem. Půjde tedy o to, aby se součástí těchto automatizovaných reakcí stalo i dodržování humanitárního práva. Naproti tomu velící důstojníci budou muset inkorporovat pravidla humanitárního práva do procesu rozhodování, plánování, velení a kontroly. Budou tedy potřebovat i znalosti teoretické.²⁵

Druhé implementační opatření, **závazek zařadit studium humanitárního práva do civilních studijních programů**, je rovněž podstatné, neboť takto lze dosáhnout toho, aby se s ustanoveními ženevských úmluv seznámilo veškeré obyvatelstvo. Civilní osoby rovněž podstatným způsobem těží z ochrany stanovené humanitárním právem a příslušníci ozbrojených sil se získávají právě z řad civilního obyvatelstva. Na druhé straně je rovněž podstatné, aby humanitární právo znali též státní úředníci, politikové a ti, kdo na různých úrovních rozhodují. Všeobecná znalost humanitárního práva dále tvoří předpoklad pro to, aby zejména ve vnitřních konfliktech nezávislá média jako nástroj občanské společnosti odvážně vystupovala na podporu ideálů humanity a působila tak na veřejné mínění.²⁶

²²) PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 348. PICTET, J. S. (ed.) *II Geneva Convention for the Amelioration of the Wounded, Sick and Shipwrecked members of Armed Forces at Sea. Commentary*, p. 257. PICTET, J. S. (ed.) *III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary*, p. 614. PICTET, J. S. (ed.) *IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary*, p. 581.

²³) Z české literatury srov. zejm. MENCER, Gejza. Civilní obyvatelstvo a jeho ochrana v mezinárodním právu, s. 129. MENCER, Gejza. K některým problémům připravované kodifikace mezinárodního humanitárního práva, s. 267. Ze zahr. literatury srov. např. KLENNER, Dietmar. Training in international humanitarian law, p. 655.

²⁴) MULINEN, Frédéric de. Transformation of modern law of war into documents for practical application, p. 452.

²⁵) Z české literatury viz zejm. FUCHS, J. Zamyšlení nad mezinárodním závazkem šířit znalost humanitárního práva, s. 108 – 110. Ze zahr. literatury viz např. KLENNER, Dietmar. Training in international humanitarian law, p. 656 – 658, 660 – 661.

²⁶) PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 349. PICTET, J. S. (ed.) *II Geneva Convention for the Amelioration of the Wounded, Sick and Shipwrecked members of Armed Forces at Sea. Commentary*, p. 258 – 259. PICTET, J. S. (ed.) *III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary*, p. 614 – 615. PICTET, J. S. (ed.) *IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary*, p. 581. Viz též KADAM, Umesh. Teaching international humanitarian law in academic institutions in South Asia: An overview of an ICRC dissemination programme, p. 167. ALDRICH, George H. Comments on the Geneva Protocols, p. 508 – 509.

První a druhá ženevská úmluva v druhé části článku 47/48 o šíření znalosti shodně uvádějí dvě kategorie osob, které zejména mají být seznámeny s ustanoveními úmluv – zdravotnický personál a vojenští duchovní. Třetí ženevská úmluva v druhém odstavci článku 127 stanovuje, že vojenské nebo jiné úřady, které za války převezmou odpovědnost za válečné zajatce, musí mít text úmluvy a být zvlášť poučeny o jejích ustanoveních. To zahrnuje všechny velitelé táborů pro válečné zajatce, podřízené důstojníky i nadřízené orgány, kteří dohlíží na chod táborů.²⁷ V podobném duchu je formulován druhý odstavec článku 144 čtvrté ženevské úmluvy, který stanovuje, že civilní, vojenské, policejní nebo jiné úřady, které za války převezmou odpovědnost za chráněné civilní osoby, musí mít text úmluvy a být zvlášť poučeny o jejích ustanoveních.

Závazek šířit znalost humanitárního práva pak potvrdil, rozvinul a zpřesnil článek 83 Protokolu I z roku 1977, a to zejména tím, že okruh subjektů, jež jsou povinny seznámit se s příslušnými pravidly rozšířil na všechny vojenské i civilní orgány, které v době ozbrojeného konfliktu převezmou odpovědnost za aplikaci ženevských úmluv a Protokolu I.²⁸ Podstatně stručnější ustanovení týkající se šíření znalosti humanitárního práva bylo poято do Protokolu II z roku 1977, jehož článek 19 stanovil, že protokol bude šířen v co možná největší míře. I toto krátké ustanovení však představuje pokrok, protože se jím závazek šířit znalost humanitárního práva poprvé stanovil v souvislosti s vnitřními konflikty.²⁹

Závazek šířit znalost byl pojat i do Úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954. V článku 25 se smluvní strany zavázaly šířit ve svých zemích již v době míru znění úmluvy. Toto ustanovení v podstatě převzalo formulaci ženevských úmluv z roku 1949. Dokladem toho, že mezinárodní společenství závazku šířit znalost humanitárního práva přikládá stále větší význam, se stal druhý protokol k úmluvě z roku 1999, který dosud nepodrobněji tento závazek rozvíjí. Podle článku 30 odst. 1 jsou smluvní strany povinny všemožně usilovat o posílení povědomí o kulturních statcích a úcty k nim mezi veškerým obyvatelstvem. Odst. 2 pak požaduje, aby všechny úřady, vojenské i civilní, jež za ozbrojeného konfliktu převezmou odpovědnost za aplikaci Protokolu, byly s jeho ustanoveními plně seznámeny, přičemž výslovně vypočítává následující opatření:

- a) začlenit pravidla ochrany kulturních statků do vojenských předpisů,
- b) rozvíjet a provádět v době míru výcvikové a vzdělávací programy ve spolupráci s UNESCO a příslušnými vládními i nevládními organizacemi,
- c) vzájemně si sdělovat prostřednictvím Generálního ředitele UNESCO informace o zákonech, nařízeních a opatřeních.

Se závazkem šířit znalost humanitárního práva úzce souvisí povinnosti velitelů stanovené článkem 87 Protokolu I. Těžiště těchto povinností leží v oblasti kontroly za ozbrojeného konfliktu, nicméně tyto povinnosti zasahují i do oblasti prevence. Podle odst. 2 článku 87 mají smluvní strany Protokolu I povinnost vyžadovat od svých velitelů, aby v rámci své odpovědnosti zajistili, aby se příslušníci ozbrojených sil pod jejich velením seznámili se svými povinnostmi podle humanitárního práva.

²⁷ PICTET, J. S. (ed.) *III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary*, p. 615.

²⁸ SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 967.

²⁹ SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 1487, 1489.

Kvalifikovaný personál

Podle článku 6 odst. 1 Protokolu I mají smluvní strany povinnost za pomoci národních společností Červeného kříže nebo Červeného půlměsíce připravovat kvalifikovaný personál, který by napomáhal aplikaci ženevských úmluv a Protokolu I a zvláště činnosti ochranných mocností. Mělo by se jednat o osoby z řad doktorů, právníků, humanitárních pracovníků, ale i např. úředníků s vysokými profesními i morálními kvalitami, které by napomáhaly nestrannému provádění závazků humanitárního práva.³⁰

Právní poradci v ozbrojených silách

Článek 82 Protokolu I ukládá smluvním stranám povinnost zajistit, aby byli v ozbrojených silách k dispozici právní poradci, kteří by mohli v případě potřeby poskytovat vojenským velitelům právní rady týkající se aplikace ženevských úmluv a Protokolu I a příslušných pokynů, které je třeba vydat ozbrojeným silám. Ačkoliv Mezinárodní výbor Červeného kříže právní poradce výslovně neřadí k opatřením prioritním³¹, jedná se o opatření podstatné. Aplikace pravidel humanitárního práva, a to zejména na vyšších stupních řízení a velení, obnáší řadu složitých problémů, včetně problémů právních. Je tak podstatné, aby se velitel, jenž je voják a ne právník, mohl obrátit na kvalifikovaného právního poradce. Studie obyčejového mezinárodního humanitárního práva potvrdila, že závazek mít v ozbrojených silách právní poradce má obyčejovou povahu.³²

Trestní zákonodárství

Ženevské úmluvy ukládají smluvním stranám povinnost učinit všechna potřebná zákonodárná opatření, aby se stanovily dostatečné trestní sankce postihující osoby, které se dopustily vážného porušení nebo k němu daly rozkaz (článek 49 první ženevské úmluvy, článek 50 druhé ženevské úmluvy, článek 129 třetí ženevské úmluvy a článek 146 čtvrté ženevské úmluvy) Protokol I tuto povinnost rozšířil o vážná porušení jeho ustanovení (článek 85). Každá jednotlivá ženevská úmluva přitom výslovně vypočítává, která porušení je nutné pokládat za porušení vážná (článek 50 první ženevské úmluvy, článek 51 druhé ženevské úmluvy, článek 130 třetí ženevské úmluvy a článek 147 čtvrté ženevské úmluvy a totéž činí Protokol I (články 11 a 85). Do vnitrostátní trestní legislativy každé smluvní strany tak musí být dostatečně promítnuta celá řada ustanovení ženevských úmluv a dodatkových protokolů a dalších aplikovatelných norem mezinárodního práva. Tyto normy zahrnují kromě jiného otázku trestní odpovědnosti velitele za vydání rozkazu a za opomenutí a nepřipustnost obhajoby rozkazem nadřízeného.³³ Mezinárodní výbor Červeného kříže toto opatření pokládá za prioritní.³⁴

³⁰⁾) SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 93 – 94.

³¹⁾ Viz celk. *Implementation of International Humanitarian Law. Report prepared by the International Committee of the Red Cross*. 1999, s. 2. *Implementation of International Humanitarian Law. Guidelines for The Conduct of the Study of the National Legislation in Force from the Point of View of its Conformity to the Norms of International Humanitarian Law*. ICRC, 1999, SHA/01-03-99.

³²⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 500.

³³⁾ Z české literatury viz zejm. FUCHS, J. *Válečné zločiny jako zločiny podle mezinárodního práva*, s. 53 – 71.

³⁴⁾ *Implementation of International Humanitarian Law. Report prepared by the International Committee of the Red Cross*. 1999, p. 14 – 22. *Implementation of International Humanitarian Law. Guidelines for The Conduct of the Study of the National Legislation in Force from the Point of View of its Conformity to the Norms of International Humanitarian Law*. ICRC, 1999, SHA/01-03-99.

Ochrana znaku a názvu červeného kříže

První ženevská úmluva v článku 54 a druhá ženevská úmluva v článku 45 zavazují smluvní strany k přijetí potřebné vnitrostátní legislativy k zamezení neoprávněného užívání znaku a názvu červeného kříže. I toto opatření považuje Mezinárodní výbor Červeného kříže za prioritní.³⁵

Nové zbraně

Další implementační opatření se váže k získávání nových zbraní. Podle článku 36 Protokolu I mají smluvní strany povinnost při studiu, vývoji, získávání nebo zavádění nových druhů zbraní, prostředků nebo způsobů vedení války zhodnotit legalitu jejich užití podle humanitárního práva a dalších aplikovatelných norem mezinárodního práva. Aby právní hodnocení nových zbraní mělo patřičný účinek, musí být integrováno do procesu získávání zbraní, a to zejména do klíčových fází, ve kterých se přijímají důležitá rozhodnutí. Pro efektivitu bude dále rozhodující, aby byly dostupné informace o všech aspektech hodnocené zbraně a aby bylo možné mechanismy posuzování aktualizovat.³⁶

Zasílání oficiálních překladů ženevských úmluv a prováděcích nařízení

Ženevské úmluvy a Protokol I zavazují smluvní strany, aby si navzájem zaslaly již v době míru oficiální překlady jejich znění a zákony a nařízení, které přijaly, aby zjistily jejich dodržování (článek 48 první ženevské úmluvy, článek 49 druhé ženevské úmluvy, článek 128 třetí ženevské úmluvy, článek 145 čtvrté ženevské úmluvy a článek 84 Protokolu I). Mezinárodní výbor Červeného kříže řadí tento závazek k závazkům prioritním.³⁷ Ačkoliv sdělení překladů může snížit nebezpečí různé interpretace, jež by mohla mít tragické důsledky³⁸, tento závazek má přece jenom poněkud podpůrnou povahu.

Preventivní opatření ve vztahu ke kulturním statkům

Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954 v článku stanovila v článku 3 smluvním stranám povinnost již v době míru připravovat a zabezpečovat kulturní statky na vlastním území proti předvídatelným účinkům ozbrojeného konfliktu. Blíže však nespecifikovala, jaká opatření jsou státy povinny přijmout.³⁹ Tento nedostatek se snaží odstranit 2. protokol k Úmluvě z roku 1999, jenž v článku 5 rozvádějícím závazek

³⁵) *Implementation of International Humanitarian Law. Report prepared by the International Committee of the Red Cross.* 1999, p. 13. *Implementation of International Humanitarian Law. Guidelines for The Conduct of the Study of the National Legislation in Force from the Point of View of its Conformity to the Norms of International Humanitarian Law.* ICRC, 1999, SHA/01-03-99.

³⁶) McCLELLAND, Justin. The review of weapons in accordance with Article 36 of Additional Protocol I, p. 401, 413.

³⁷) *Implementation of International Humanitarian Law. Report prepared by the International Committee of the Red Cross.* 1999, p. 13. *Implementation of International Humanitarian Law. Guidelines for The Conduct of the Study of the National Legislation in Force from the Point of View of its Conformity to the Norms of International Humanitarian Law.* ICRC, 1999, SHA/01-03-99.

³⁸) J SANDOZ, Y. *Implementing International Humanitarian Law*, p. 7.

³⁹) HENCKAERTS, Jean-Marie: New rules for the protection of cultural property in armed conflict, 596.

k zabezpečení kulturních statků vypočítává následující opatření, jež jsou smluvní strany povinny učinit již v době míru:

- 1) příprava inventářů kulturních statků,
- 2) plánování nouzových opatření proti požáru a strukturálnímu zhroucení,
- 3) příprava evakuace kulturních statků nebo dostatečné ochrany na místě a
- 4) určení úřadů odpovědných za zabezpečení kulturních statků.

Aby ochrana kulturních statků za ozbrojeného konfliktu byla skutečně účinná, musí tak státy přijmout celou řadu opatření již v době míru. Nad rámec opatření výslovně požadovaných i zde bude nutné přistoupit k celé řadě dalších opatření.⁴⁰

3.2. Další nezbytná preventivní opatření

Jak už bylo předesláno, nad rámec opatření, o kterých ženevské úmluvy a Dodatkové protokoly výslovně stanovují, že mají být učiněna již v době míru, plnění závazků humanitárního práva vyžaduje i řadu dalších opatření, jež z povahy věci musí být rovněž učiněna již v době míru. Komplex těchto opatření je značně obsáhlý, nicméně zde dominuje několik okruhů opatření stěžejní povahy. Následující výčet nelze přitom pokládat za vyčerpávající.

Koordinace aktivit státních orgánů a dalších subjektů

Implementace závazků mezinárodního humanitárního práva vyžaduje složitý komplex opatření. Jednotlivé dílčí úkoly budou v každém státě spadat do kompetence různých státních orgánů a organizačních složek. V mnoha případech budou též dotčeny příspěvkové či nevládní organizace a další subjekty, např. univerzity či profesní sdružení. Z toho vyplývá nezbytnost koordinace činnosti všech dotčených subjektů. Mezinárodní výbor Červeného kříže doporučuje zřízení specializovaného orgánu pro implementaci humanitárního práva, který může mít podobu např. komise, výboru nebo pracovní skupiny a jehož funkce by měla být zejména propagační, koordinační a poradní.⁴¹ Řada států ze všech regionů světa již toto doporučení vyslyšela a orgány tohoto typu zřídila.⁴²

Preventivní opatření proti následkům útoku

Článek 58 Protokolu I upravuje preventivní opatření proti následkům útoku. Jedná se o povinnost stanovenou straně, která se brání, s cílem zajistit co největší ochranu civilního obyvatelstva před účinky nepřátelství. Ačkoliv tyto závazky mají být plněny za ozbrojeného konfliktu, příprava již v době míru je nezbytná. Podle článku 58 mají strany v konfliktu povinnost učinit opatření, aby byly z blízkosti vojenských objektů přemístěny jednotlivé civilní osoby, civilní obyvatelstvo a objekty civilního rázu, a dále povinnost vyvarovat se umísťování vojenských objektů do hustě obydlených oblastí nebo do jejich blízkosti. Objekty splňující kritéria vojenského objektu, jako jsou pracoviště velitelství a štábů či vládní

⁴⁰⁾ Viz např. ROGERS, A.P.V. *Law on the Battlefield*, p. 160.

⁴¹⁾ *Implementation of International Humanitarian Law. Report prepared by the International Committee of the Red Cross.* 1999, p. 6.

⁴²⁾ K tomu srov. např. PELLANDINI, C. (ed.) *Committees or Other National Bodies for International Humanitarian Law. Meeting of Experts*, p. 35 – 50, 92 – 110. Dále srov. *National Implementation of International Humanitarian Law. Annual Report 1997*, p. 47 – 51.

budovy, kasána atd., přitom v době míru běžně bývají umísťovány do hustě obydlených oblastí s vysokou koncentrací civilního obyvatelstva a civilních objektů. Klasickými příklady v ČR jsou pracoviště Generálního štábu AČR, budovy Ministerstva obrany či Velitelství společných sil v Olomouci. Umístění těchto objektů do hustě obydlených oblastí v době míru samo o sobě nepředstavuje porušení humanitárního práva, nicméně aby se stát v případě propuknutí ozbrojeného konfliktu nedostal do rozporu s článkem 58 Protokolu I, je nutné učinit některá preventivní opatření. Zejména je nutné, aby dotčené orgány a instituce měly připravená záložní pracoviště. Potřebné plány logicky musí být vypracovány, projednány a schváleny již v době míru a stejně tak bude již v době míru nutné učinit řadu přípravných opatření.

Místa a oblasti pod zvláštní ochranou

Právní úprava míst a oblastí pod zvláštní ochranou je zakotvena ve čtvrté ženevské úmluvě a Protokolu I. Čtvrtá ženevská úmluva v článku 14 stanovuje, že smluvní strany mohou za ozbrojeného konfliktu nebo již v době míru zřídit na svém území nebo i na území okupovaném nemocniční a bezpečnostní oblasti a místa zařízená tak, aby v nich našli ochranu před účinky nepřátelství ranění, nemocní, neduživí a staré osoby, děti pod patnáct let těhotné ženy a matky s dětmi do sedmi let. Článek 15 dále stanovuje, že strana v konfliktu může straně protější navrhnout, aby v krajích, kde se odehrávají boje, byly zřízeny neutralizované oblasti, kde by ochranu před nebezpečím bojů našli ranění, nemocní a civilní osoby. Na tato ustanovení pak navazuje Protokol I. Jeho článek 59 zakazuje útočit jakýmkoliv prostředky na nebráněná místa. Nebráněná místa mohou válečnické strany zřizovat jednostranně i vzájemnou dohodou, přičemž se stanovují relativně přísné podmínky, které tato místa musí splňovat. Článek 60 pak válečnickým stranám zakazuje rozšiřovat vojenské operace do demilitarizovaných zón. Demilitarizované zóny mohou být zřizovány pouze vzájemnou dohodou stran v konfliktu a opět se stanovují relativně přísné podmínky, které tyto zóny musí splňovat.

Místa a oblasti pod zvláštní ochranou, i když v některých případech mohou být zřízeny již v době míru, mají své funkce pochopitelně plnit za ozbrojeného konfliktu. Nicméně i v tomto případě je již v době míru nutná jistá příprava. Půjde zejména o to, aby byla vybrána vhodná místa a oblasti a aby se učinily potřebné kroky k tomu, aby se v případě ozbrojeného konfliktu vyhovělo konkrétním požadavkům kladeným na každý typ místa či zóny pod zvláštní ochranou.

Identifikace příslušníků ozbrojených sil a dalších osob

První ženevská úmluva v článku 40 a druhá ženevská úmluva v článku 42 upravují identifikaci vojenského lékařského personálu (pro podrobnosti viz kapitola III. 2.2). Ačkoliv tyto prostředky identifikace mají být uplatněny za ozbrojeného konfliktu, příslušné štítky, průkazy a pásy nelze vyrobit a distribuovat až po vypuknutí nepřátelství. Musí tak stát již v době míru.

Třetí ženevská úmluva ukládá v článku 17 stranám v konfliktu povinnost vydat všem příslušníkům jejich ozbrojených sil průkaz totožnosti vyhotovený ve dvou exemplářích a obsahující stanovené údaje. I v tomto případě je z povahy věci nutné tyto průkazy vyrobit a přidělit již v době míru.

Článek 20 čtvrté ženevské úmluvy upravuje identifikaci personálu (pro podrobnosti viz. Příslušné průkazy i pásy bude opět nutné vyrobit a distribuovat již v době míru.

Podle článku 79 mohou strany v konfliktu vydat osobní průkaz novinářům plnicím nebezpečné úkoly v oblastech ozbrojeného konfliktu. V tomto případě se nejedná o povinnost, nicméně pokud se stát rozhodne tyto průkazy vydat, bude opět nutné tak učinit již v době míru.

Tábory pro válečné zajatce a internační místa pro civilní osoby

Třetí ženevská úmluva garantuje válčícím stranám právo internovat válečné zajatce (článek 21). Nicméně zároveň poměrně podrobně a rozsáhle upravuje podmínky internování. Stanovují se základní požadavky kladené na internační místa a tábory, ke kterým patří zejména požadavek, aby váleční zajatci byli internováni v budovách na pevné zemi poskytujících všechny záruky hygieny a zdraví a aby měli k dispozici kryty proti leteckému bombardování (články 22 – 24). Dále se rozvádí podmínky ubytování, stravování a ošacení a podmínky hygieny a lékařské péče o válečné zajatce (články 25 – 32). Vybudování tábora pro válečné zajatce vyžaduje celý komplex opatření a z toho vyplývá nutnost jisté přípravy již v době míru. Zejména bude potřeba, aby již v době míru byl vybrán vhodný objekt.

Čtvrtá ženevská úmluva dává válčícím stranám právo z taxativně vypočítaných důvodů internovat civilní osoby druhé strany v konfliktu (články 41 – 43, 68, 78 a 79). I v tomto případě se podrobně upravují podmínky internování. Stanovují se základní požadavky kladené na internační místa, podmínky ubytování, stravování a ošacení, hygieny a lékařské péče (články 81 – 92). Celkový standard v zásadě odpovídá podmínkám kladeným na tábory pro válečné zajatce. Nicméně internování civilisté musí být umístěni a spravováni odděleně od válečných zajatců (článek 84) a tak zřejmě nebude možné využít jeden objekt k oběma účelům. I v tomto případě bude potřeba učinit již v době míru řadu přípravných opatření, zejména vybrat vhodný objekt.

Pokud budou již v době míru vybrány vhodné objekty, mohou posloužit, i když se daný stát nebude žádného ozbrojeného konfliktu účastnit. Stát, který se neúčastní konkrétního probíhajícího ozbrojeného konfliktu, může vyhlásit svoji neutralitu. Podle článku 11 Úmluvy o právech a povinnostech neutrálních mocností a osob v pozemní válce je neutrální mocnost povinna internovat příslušníky ozbrojených sil válčící strany, kteří upadli do její moci.

Informační kanceláře

Třetí ženevská úmluva v článku 122 stanovuje každé válčící straně povinnost zřídit informační kancelář pro válečné zajatce, kteří jsou v její moci. Základním úkolem informační kanceláře je shromažďovat informace o válečných zajatcích včetně jejich zdravotního stavu a úmrtí (viz kapitola IV.3.8.). Zřízení této kanceláře vyžaduje celý komplex opatření, k nimž patří zejména vyčlenění potřebných prostor, techniky a personálu pro její chod. Přípravná opatření učiněná již v době míru jsou tak nezbytná. Článek 136 čtvrté ženevské úmluvy stanovuje všem stranám v konfliktu povinnost zřídit informační kancelář pro internované civilní osoby, jež plní obdobné funkce jako informační kancelář pro válečné zajatce (viz kapitola IV.4.6.). I zde jsou již v době míru nezbytná přípravná opatření.

4. Průběžná (kontrolní) opatření

Kontrola dodržování pravidel humanitárního práva za ozbrojeného konfliktu má zásadní význam a průběžná opatření požadovaná humanitárním právem tvoří samotné jádro

jeho implementace. I když všechny státy důsledně přijmou preventivní opatření v době míru, vždy zde bude nebezpečí, že dojde v konkrétních případech k porušení. Důsledná kontrola by měla takové nebezpečí minimalizovat.⁴³

Lze rozlišovat kontrolu uvnitř ozbrojených sil a kontrolu vnější, tedy kontrolu prováděnou subjekty, jež netvoří součást národních ozbrojených sil. Kontrolu vnější přitom lze rozdělit na kontrolu vnitrostátní a mezinárodní.

4.1. Kontrola uvnitř ozbrojených sil

Kontrola uvnitř ozbrojených sil prováděná vojenskými veliteli má primární význam. Tato skutečnost, jež se nijak výrazně nepromítla do ženevských úmluv z roku 1949, byla plně doceněna Protokolem I z roku 1977. Podle článku 87 upravujícího povinnosti velitelů mají smluvní strany v oblasti kontroly zejména dvě povinnosti:

- 1) Musí požadovat, aby vojenští velitelé, pokud jde o příslušníky ozbrojených sil pod jejich velením, netrpěli jakékoliv porušování humanitárního práva (odst. 1).
- 2) Musí požadovat, aby vojenský velitel, který si je vědom toho, že jeho podřízení se chystají humanitární právo porušit, učinil nezbytné kroky, aby porušení zabránil (odst. 3).

Vojenští velitelé tak po právu představují ohnisko kontroly dodržování humanitárního práva za ozbrojeného konfliktu. Státy pochopitelně mohou ve svých ozbrojených silách zavést i jiné mechanismy kontroly, pokud to budou pokládat za vhodné (např. kontrola prováděná inspekčními orgány), primární kontrola však spočívá v rukou vojenských velitelů.

4.2. Vnější kontrola

Ačkoliv ženevské úmluvy ani dodatkové protokoly výslovně neupravují vnější kontrolu ozbrojených sil na vnitrostátní úrovni, nic nebrání státu, aby takové kontrolní mechanismy zavedl. Dodržování humanitárního práva ozbrojenými silami za ozbrojeného konfliktu tak mohou kontrolovat např. inspekční orgány stojící mimo rámec ozbrojených sil, kontrolní či vyšetřovací komise. Těžiště vnější kontroly však tvoří kontrola mezinárodní, již provádí zejména neutrální státy jako ochranné mocnosti a Mezinárodní výbor Červeného kříže.

Ochranné mocnosti

Osud institutu ochranných mocností a jeho kodifikace bohužel nepostrádá trpkou příchuť ironie dějin. Dokud tento institut neměl žádný formální právní základ a vyvíjel se jen spontánně v praxi, osvědčoval se poměrně dobře. Po té, co se dostalo solidního právního základu v ženevských úmluvách z roku 1949, fungovat přestal.⁴⁴

Ochrannou mocností se obecně rozumí stát zmocněný jiným státem (mocností původu) k zajištění ochrany svých zájmů a zájmů svých státních příslušníků ve vztahu ke třetímu státu (státu pobytu).⁴⁵ Historie ochranných mocností sahá až do 16. století. V té době měly

⁴³) SANDOZ, Y. *Implementing International Humanitarian Law*, p. 8.

⁴⁴) ABI-SAAB, Georges. *The specificities of humanitarian law*, p. 277 – 278.

⁴⁵) PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 86.

jen velké státy velvyslanectví, jež mohla zajišťovat diplomatickou ochranu jeho státním příslušníkům, zatímco ochrana příslušníků středních a menších států v cizině nebyla nijak zajištěna. Tehdejší velmocí z různých pohnutek jevíly ochotu přijmou pověření středních a menších států k diplomatické ochraně jejich státních příslušníků. Institut ochranných mocností se po několika století vyvíjel v praxi, tato praxe však nebyla vždy jednotná a institut postrádal jakýkoliv právní základ.⁴⁶ Za války pak byl institut ochranných mocností poprvé užít ve francouzsko-pruské válce v letech 1870–1871. Ochrannou mocností v kontextu války se tak začal rozumět neutrální stát určený jednou válčící stranou k hájení zájmů jeho státních příslušníků v moci protějščí válčící strany. Ani v 2. polovině 19. století se však tomuto institutu nedostalo smluvní kodifikace.⁴⁷ Ochranné mocnosti se významně osvědčily za 1. světové války v souvislosti s prováděním ustanovení Řádu války pozemní o zacházení s válečnými zajatci. Poprvé v dějinách se v nepřátelském zajetí ocitlo obrovské množství vojáků, ustanovení řádu však v mnoha případech nebyla dodržována. Některé válčící státy ustanovily z řad neutrálních států ochranné mocnosti, jejichž zástupci se spolu s delegáty Mezinárodního výboru Červeného kříže chopili iniciativy při návštěvách zajateckých táborů, a přestože jejich činnost postrádala jakýkoliv právní základ v platných úmluvách válečného práva, dosáhli významných zlepšení v nakládání s válečnými zajatci.⁴⁸

Na kodifikační konferenci se vedla dlouhá diskuse o tom, jakého právního základu by se institutu ochranných mocností v nově připravovaných úmluvách mělo dostat. Výsledkem se stal článek 86 úmluvy o zacházení s válečnými zajatci, který zakotvil základní úhelné kameny institutu. Mocnost, jež drží válečné zajatce, musí umožnit a podporovat činnost ochranných mocností, jež mohou navštěvovat všechna místa, kde jsou internováni váleční zajatci a mohou s nimi mluvit, a to i o samotě. Výběr zástupců ochranné mocnosti však podléhá souhlasu mocnosti držící válečné zajatce.⁴⁹

Institut se osvědčil i za 2. světové války, kdy se článku 86 dostalo poměrně široké aplikace. Zároveň se však ukázaly jeho nedostatky. S rozšířením světového konfliktu se podstatně zúžil okruh neutrálních států, jež mohly funkce ochranné mocnosti vykonávat. Válčící strany tak mnohdy pověřily jeden stát jako ochrannou mocnost vůči všem nepřátelům a naopak stávající neutrální stát byl donucen zastupovat více válčících stran. Mnohdy tak nastala paradoxní situace, kdy neutrální stát zastupoval znepřátelené mocnosti současně.⁵⁰

Ženevské úmluvy z roku 1949 institut ochranných mocností upravily podrobněji a učinily z něj ohnisko implementace. Zatímco úmluva o zacházení s válečnými zajatci z roku 1949 přiznala válčícím stranám pouze právo ustanovit neutrální mocnost a zástupcům ochranných mocností právo navštěvovat válečné zajatce, ženevské úmluvy z roku 1949 učinily systém obligatorním. Z ochranných mocností se tak staly orgány úmluvy a prostředkem kontroly ze strany mezinárodního společenství.⁵¹ Podle společného článku 8/8/8/9 tak úmluvy mají být prováděny za pomoci a pod dohledem ochranných mocností pověřených hájením zájmů stran v konfliktu. Jmenování zástupců ochranných mocností přitom podléhá souhlasu mocnosti, u které mají vykonávat své poslání (odst. 1). Zástupci

⁴⁶) PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 87 – 88.

⁴⁷) DRAPER, G. I. A. D. *The Implementation and Enforcement of the Geneva Conventions of 1949 and the Two Additional Protocols of 1978*, p. 11 – 12.

⁴⁸) PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 88.

⁴⁹) Viz celk. SANDOZ, Y. *Implementing International Humanitarian Law*, p. 10 – 11.

⁵⁰) PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 91.

⁵¹) ABI-SAAB, Georges. *The specificities of humanitarian law*, p. 278.

přitom nesmějí meze svého poslání překročit a musí brát zřetel na naléhavé potřeby bezpečnosti státu, u něhož poslání vykonávají (odst. 2). Podle společného článku 10/10/10/11 se smluvní strany mohou dohodnout, že úkoly ochranných mocností svěří nestranné organizaci (odst. 1). Pokud oběti ozbrojeného konfliktu nepožívají nebo přestaly požívat výhod činnosti ochranné mocnosti, musí mocnost, v jejíž moci jsou, požádat některý neutrální stát či nestrannou organizaci, aby funkce ochranné mocnosti převzala (odst. 2). Pokud se takto nepodaří zajistit ochranu, musí mocnost držící oběti o převzetí úkolů požádat Mezinárodní výbor Červeného kříže nebo jinou humanitární organizaci anebo musí přijmou její nabídku (odst. 3).

Ženevské úmluvy pak ochranným mocnostem svěřují zejména následující úkoly:

- 1) poskytování dobrých služeb k urovnání sporu mezi stranami v konfliktu (společný článek 11/11/11/12),
- 2) zasílání překladů oficiálních překladů úmluv a zákonů a nařízení k jejich provádění (společný článek 48/49/128/145)
- 3) předávání informací o raněných a nemocných od národní informační kanceláře pro válečné zajatce mocnosti, k níž zajatci náleží (článek 16 odst.2 první ženevské úmluvy),
- 4) pomoc při zprostředkování a uznání nemocničních a bezpečnostních oblastí a míst (článek 23 odst. 3 první ženevské úmluvy a článek 14 odst. 3 čtvrté ženevské úmluvy),
- 5) předávání údajů o zeměpisné poloze táborů válečné zajatce (článek 23 odst. 3 třetí ženevské úmluvy),
- 6) přijímání a sdělování důležitých údajů týkajících se válečných zajatců mocnosti, k níž náleží (články 62 odst. 1, 63 odst.3, 66 odst. 1, 68 odst. 3, 69, 79 odst.4, 123 odst. 3 třetí ženevské úmluvy),
- 7) přeprava dokumentů válečných zajatců nebo pro ně (článek 77 odst.1, 120 odst.1 třetí ženevské úmluvy),
- 8) komunikace s důvěrníky válečných zajatců (článek 78 odst. 2 a 81 odst. 4 a 6 třetí ženevské úmluvy),
- 9) navštěvování všech míst, kde jsou váleční zajatci, a hovoření s válečnými zajatci, a to i bez svědků (článek 126 odst. 1),
- 10) kontrola správy peněžních prostředků válečných zajatců (články 58 odst. 1 a 65 odst. 2 třetí ženevské úmluvy),
- 11) kontrola omezení dopisů a zásilek pro válečné zajatce a dohled nad rozdělením zásilek (články 71 odst. 1, 72 odst.2 a 73 odst. 3 třetí ženevské úmluvy),
- 12) kontrola trestání válečných zajatců (články 96 odst. 5, 100 odst. 1, 101, 104, odst. 1, 105 odst. 2 a 107 odst. 1 třetí ženevské úmluvy),
- 13) dohled nad zásobováním civilního obyvatelstva (článek 23 odst. 3, 55 odst. 3, 59 odst. 4, 60, 61 odst. 1, 109 odst. 3, 111 odst. 1 čtvrté ženevské úmluvy)
- 14) komunikace s chráněnými civilními osobami a přijímání stížností (články 30 odst. 1, 52 odst. 1, 101 odst. 2, 102 odst. 1, 104 odst. 3 čtvrté ženevské úmluvy),
- 15) přijímání a sdělování důležitých údajů týkajících se chráněných civilních osob (články 35 odst. odst.3, 42 odst. 2, 43 odst. 2, 49 odst. 4, 96, 105, 108 odst. 2, 129 odst. 3, 137 odst. 1 čtvrté ženevské úmluvy),
- 16) podpora chráněných civilních osob (článek 39 odst. 3, 98 odst. 2 čtvrté ženevské úmluvy),
- 17) kontrola trestáním chráněných civilních osob (článek 71 odst. 2 a 3, 72, 74, 75, 76, 123 odst. 5 čtvrté ženevské úmluvy),
- 18) sdělování údajů o zeměpisné poloze internačních míst pro civilní osoby (článek 83 odst. čtvrté ženevské úmluvy),
- 19) navštěvování všech míst, kde jsou internovány civilní osoby, a hovoření s internovanými, a to i bez svědků (článek 143 čtvrté ženevské úmluvy)

Úkoly náležející ochranným mocnostem podle ženevských úmluv z roku 1949 se však neomezují pouze na ty, jež vypočítávají jednotlivé články roztroušené v jednotlivých úmluvách. Ochranným mocnostem se dostalo všeobecného poslání opravňujícího k zásahu ve všech případech, kdy je toho třeba.⁵²

Tato ambiciózní a poměrně podrobná právní úprav však zůstala po 2. světové válce z větší části nenaplněna. Nauka se vesměs shoduje, že k hlavním příčinám patří následující:

- 1) Ve světě dvou ideologií rozděleném železnou oponou se jen obtížně hledaly neutrální státy přijatelné pro strany v konfliktu, jež budou ochotny funkce ochranné mocnosti převzít.
- 2) Systém vyžaduje trojí souhlas – mocnosti určující ochrannou mocnost, protější strany v konfliktu a samotné ochranné mocnosti. Odepření jediného z těchto souhlasu efektivně zabránilo ustanovení ochranné mocnosti.
- 3) Neochota zúčastněných subjektů připustit, že probíhá ozbrojený konflikt.
- 4) Obava, že určení ochranné mocnosti bude interpretováno jako uznání protější strany v konfliktu.
- 5) Udržování diplomatických styků mezi stranami v konfliktu.
- 6) Nárůst konfliktů vnitřních, ve kterých se systém ochranných mocností z povahy věci neuplatní.⁵³

Protokol I se pokusil odstranit mezery ve stávajícím systému a učinit jej funkčním. Výsledkem jednání na diplomatické konferenci se stal článek 5, jenž podrobněji upravil proceduru jmenování ochranných mocností. Přinesl přitom zejména dvě podstatné změny:

- 1) Podle odst. 5 nemá jmenování ochranných mocností vliv na právní postavení stran v konfliktu ani na kterékoliv území, včetně území okupovaného.
- 2) Podle odst. 6 není udržování diplomatických styků mezi stranami v konfliktu na překážku jmenování ochranných mocností. Stejně tak není překážkou pověření třetího státu ochranou zájmů některé strany v konfliktu nebo jejích státních příslušníků podle norem mezinárodního práva o diplomatických stycích.⁵⁴

Článek 5 však nezměnil pilíře celého systému. Z povahy státní suverenity nadále vyplývá podmínka trojího souhlasu, jež činí systém nefunkčním. Problematická je i možnost substitutu za ochrannou mocnost. Mezinárodní výbor Červeného kříže se na diplomatické konferenci odmítl zavázat k tomu, že se za ozbrojeného konfliktu vždy jako substitut nabídne, a podobnou záruku odmítl poskytnout i OSN.⁵⁵ Pozitivní změny, jež článek 5 přinesl, nezměnily a nemohly změnit překážky fungování systému v praxi. Systém ochranných mocností se tak ani po sjednání dodatkových protokolů funkčním nestal. Tento příklad názorně ukazuje, nakolik je marná snaha reformovat právní rámec, jestliže chybějí společenské podmínky pro fungování institutu.

V praxi tak selhává institut, jenž měl být ohniskem implementace. Toto vakuum se v praxi snaží zaplnit další subjekty, a to zejména Mezinárodní výbor Červeného kříže a další nevládní organizace a od 90. let 20. století částečně i mezinárodní orgány zřízené úmluvami o lidských právech.

⁵²⁾ SANDOZ, Y. *Implementing International Humanitarian Law*, p. 13.

⁵³⁾ Viz celk. SANDOZ, Y. *Implementing International Humanitarian Law*, p. 16. DRAPER, G. I. A. D. *The Implementation and Enforcement of the Geneva Conventions of 1949 and the Two Additional Protocols of 1978*, p. 14, 17.

⁵⁴⁾ Viz celk. SANDOZ, Y. *Implementing International Humanitarian Law*, p. 15. DRAPER, G. I. A. D. *The Implementation and Enforcement of the Geneva Conventions of 1949 and the Two Additional Protocols of 1978*, p. 18 – 19.

⁵⁵⁾ DRAPER, G. I. A. D. *The Implementation and Enforcement of the Geneva Conventions of 1949 and the Two Additional Protocols of 1978*, p. 18.

Mezinárodní výbor Červeného kříže

Mezinárodní výbor Červeného kříže má podle ženevských úmluv z roku 1949 zvláštní postavení. Byl založen v roce 1863 jako nevládní organizace podle švýcarského vnitrostátního práva se sídlem v Ženevě z iniciativy H. Dunanta. Původně nesl název „Výbor pěti“, posléze „Výbor pro pomoc raněným a krátce poté zakladatelé přijali dnešní název. Původním posláním organizace bylo pečovat o raněné a nemocné vojáky za ozbrojeného konfliktu a všemožně podporovat formování a činnost zdravotní služby v ozbrojených silách jednotlivých států.⁵⁶ Výbor se od začátku profilel jako nestranná a nezávislá humanitární organizace, jež usiluje o zmírnění lidského utrpení. Postupně rozšiřoval činnost ve prospěch obětí ozbrojených konfliktů a vyvíjel rovněž nemalou snahu o kodifikaci humanitárního práva a jeho propagaci.⁵⁷

Na počátku první světové války zřídil Ústřední informační kancelář pro oběti války a v průběhu konfliktu navštěvoval tábory pro válečné zajatce. Mezinárodní výbor si tak postupně získal autoritu mezi státy pro svoji nestrannost a schopnost poskytnout účinnou pomoc, jeho činnost však postrádala jakýkoliv právní základ a veškerá kontrola nad dodržováním humanitárního práva, jež se snažil vykonávat, byla značně neefektivní. Po válce při přípravě nových úmluv výbor usiloval o to, aby se v nich jeho činnosti právního základu dostalo. Toto úsilí však selhalo, a tak tuto právní mezeru zaplnily až ženevské úmluvy z roku 1949.⁵⁸

Podle ženevských úmluv a dodatkových protokolů může Mezinárodní výbor Červeného kříže vystupovat na trojím právním základě⁵⁹:

- 1) Některá oprávnění úmluvy přiznávají přímo delegátů Výboru: Podle článku 126 odst. 4 třetí ženevské úmluvy mají jeho delegáti stejná práva návštěv válečných zajatců jako zástupci ochranné mocnosti. Mohou tak navštěvovat všechna místa, kde jsou váleční zajatci, a všechna místa, jež zajatci užívají. Mohou též hovořit s válečnými zajatci, a to i beze svědků. Podobně článek 143 4odst. 5 čtvrté ženevské úmluvy přiznává delegátům Výboru ve stejném rozsahu jako zástupcům ochranné mocnosti oprávnění navštěvovat internované civilní osoby. Mohou navštěvovat všechna místa, kde jsou internovaní i která jsou jimi užívána, a mohou s nimi hovořit i beze svědků.
- 2) Výbor může vystupovat jako substitut za ochrannou mocnost.
- 3) Výbor má práva iniciativy: Může stranám v konfliktu předkládat návrhy, jakou lidumilnou činností by s jejich souhlasem rozvinul ve prospěch obětí ozbrojených konfliktů (společný článek 9/9/9/10).

Výbor v praxi často přesně neidentifikuje právní základ své činnosti ve prospěch obětí ozbrojených konfliktů. Činí tak záměrně, neboť uvádění právního základu by pomocí obětí konfliktů mohlo ztížit či by mohlo vést k jejímu odmítnutí některou válčící stranou. Výbor, pokud je postaven před volbu mezi zdůvodňováním právního základu své činnosti a účinnou pomocí obětí konfliktu, volí v duchu svého poslání druhou možnost.⁶⁰

Specifické postavení Výboru v humanitárním právu vede část zahraniční nauky k tomu, že ho s jistou nadsázkou označuje za „humanitárního monarchu“. Výbor se významně podílí na tvorbě pravidel humanitárního práva, kontroluje jeho plnění, a protože se všeobecně

⁵⁶) Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů, s. 3 – 4. *Guide for National Red Cross and Red Crescent Societies to Activities in the Event of Conflict*, p. 15.

⁵⁷) Viz celk. *Discover the ICRC*.

⁵⁸) PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 88 – 89.

⁵⁹) Viz celk. SANDOZ, Y. *Implementing International Humanitarian Law*, p. 16 – 19.

⁶⁰) SANDOZ, Y. *Implementing International Humanitarian Law*, p. 19.

pokládá za odborníka na interpretaci a aplikaci jeho pravidel, často slouží jako poradní orgán, a to i u mezinárodních soudů. Výbor tak má jisté kvality legislativní, výkonné i soudní. Toto postavení si přitom udržuje tím, že se důsledně drží všech zásad své činnosti.⁶¹

Exkurz: hnutí Červeného kříže

V praxi se často zaměňuje několik rozdílných subjektů a jejich právní postavení. Objasnění této otázky je důležité pro pochopení implementačních mechanismů humanitárního práva a ospravedlňuje tak krátký. Hnutí Červeného kříže, u jehož zrodu v polovině 19. století stál H. Dunant není jednotným celkem, nýbrž sestává ze tří rozdílných a samostatných subjektů:

- 1) Mezinárodní výbor Červeného kříže. Jeho postavení je popsáno výše.
- 2) Národní společnosti Červeného kříže a Červeného půlměsíce: Tyto společnosti představují základní stavební jednotku celého hnutí. Jedná se o humanitární pracovníky, jež pracují přímo v terénu a poskytují pomoc těm, kteří ji potřebují. Postavení těchto společností je zásadně upraveno vnitrostátním právem jednotlivých států, nicméně humanitární právo s jejich činností za ozbrojeného konfliktu počítá.⁶²
- 3) Mezinárodní federace národních společností Červeného kříže: Byla založena v roce 1919 pod původním názvem Liga společností Červeného kříže. Jejím úkolem je podporovat a usnadňovat činnost národních společností.⁶³

Hnutí se při veškeré své činnosti řídí následujícími sedmi zásadami⁶⁴:

- 1) Zásada lidskosti (humanity): Základním cíle hnutí je předcházet lidskému utrpení, a když se objeví, tak jej alespoň zmírňovat. Posláním hnutí je tak poskytovat pomoc těm, co trpí.
- 2) Zásada nestrannosti: Hnutí při poskytování pomoci nerozlišuje mezi trpícími na základě národnosti, rasy, náboženského vyznání, pohlaví, politického přesvědčení nebo na základě podobného kritéria. Řídí se při své činnosti výhradně potřebami trpících a přednost dává pouze naléhavým případům.
- 3) Zásada neutrality: Hnutí nestrání žádné straně v konfliktu ani se neúčastní diskusí o politických, ideologických či náboženských otázkách. Vystupuje výhradně na ochranu těch, co trpí.
- 4) Zásada nezávislosti: Hnutí od nikoho nepřijímá žádné pokyny. Nezávisle rozhoduje o své činnosti a jejích cílech. Přestože pomáhá veřejné moci ve státě při plnění humanitárních úkolů a řídí se právními předpisy jednotlivých států, zachovává si svou autonomii.
- 5) Zásada dobrovolné služby: Celé hnutí je od počátku založeno na dobrovolnících a neusiluje o zisk.
- 6) Zásada jednoty: V jednom státě může existovat pouze jedna uznaná národní společnost Červeného kříže nebo Červeného půlměsíce. Tato společnost musí vyvíjet svou činnost na celém státním území.

⁶¹) NICHOLLS. Leah M. The Humanitarian Monarchy Legislates: The International Committee of the Red Cross and Its 161 Rules of Customary International Humanitarian Law, p. 227 – 228.

⁶²) *Guide for National Red Cross and Red Crescent Societies to Activities in the Event of Conflict*, p. 19 – 20.

⁶³) *Guide for National Red Cross and Red Crescent Societies to Activities in the Event of Conflict*, p. 17.

⁶⁴) Viz zejm. internetové stránky Českého Červeného kříže www.cck.cz. Dále viz <http://ck.czweb.org/main/principy.html>. Viz též *Guide for National Red Cross and Red Crescent Societies to Activities in the Event of Conflict*.

- 7) Zásada světovosti (univerzality): Hnutí vyvíjí činnost po celém světě. Poskytuje pomoc všude tam, kde se objeví lidské utrpení. Všechny národní společnosti přitom mají v hnutí rovné postavení.

Neformální kontrola

V moderních ozbrojených konfliktech sehrává stále větší úlohu kontrola neformální, již vykonávají zejména nevládní organizace, sdělovací prostředky a světové veřejné mínění. O počínání stran v ozbrojeném konfliktu jeví zejména zájem nevládní organizace, jež se zasazují o dodržování lidských práv (Amnesty International, Human Rights Watch a další). Společný cíl spočívajíc v ochraně lidské důstojnosti tyto organizace přivedl k zájmu o humanitární právo. Organizace pak kriticky hodnotí počínání válčících stran z pohledu dodržování humanitárního práva a prostřednictvím sdělovacích prostředků informují světovou veřejnost. Nevládní organizace pochopitelně nemají vůči státům žádné donucovací pravomoci, nicméně kontrola neformální může být velmi účinná. Nevládní organizace, pokud zjistí porušení humanitárního práva, předávají informace sdělovacím prostředkům a s jejich využitím působí na světové veřejné mínění, jež může vykonávat nátlak na vlády válčících stran.

Státy a jejich ozbrojené síly si stále více uvědomují, nakolik je důležitá, jak konkrétní válku a její vedení vykreslují světové sdělovací prostředky. Negativní obraz v médiích může zdiskreditovat vládící stranu a vést ke zpochybnění samotné účasti ve válce. Ozbrojené síly proto věnují nemalé úsilí rozvoji strategií pro jednání se sdělovacími prostředky ve snaze získat média „na svou stranu“.⁶⁵ Stejně tak si ozbrojené síly států stále více uvědomují význam podpory civilního obyvatelstva pro své faktické působení v terénu při vojenských operacích. Ve vojenských doktrínách se tak objevil nový pojem – civilně-vojenská spolupráce (CIMIC). Označují se tak strategie ozbrojených sil pro získávání podpory civilního obyvatelstva pro činnost v dějiště ozbrojeného konfliktu a pro úspěšné splnění mise.⁶⁶

Nevládní organizace na to reagují svými vlastními strategiemi, jak vycházet s válčícími stranami s cílem získat co nejlepší podmínky pro svou činnost. Stejně tak vlastními strategiemi reagují sdělovací prostředky, jež tak usilují o získání co největšího množství bezprostředních ověřených informací. Válka se tak neodehrává pouze na bojišti, ale i v zákulisí.

5. Opatření následná (represivní)

Represe nastupuje tehdy, pokud selže prevence a kontrola a dojde k porušení práva. V humanitárním právu se postupně vytvořil celý soubor pravidel pro stíhání porušení, jenž se v mnohém stal vzorem pro ostatních porušení mezinárodního práva.⁶⁷

I zde významně vystupují do popředí povinnosti vojenských velitelů. Protože humanitární právo aplikují především vojáci, i porušení se budou nejčastěji dopouštět právě vojáci. Článek 87 Protokolu I ukládá smluvním stranám povinnost po vojenských velitelích požadovali:

- 1) stíhání veškerých porušení humanitárního práva, pokud je to v jejich pravomoci, a

⁶⁵) Viz celk. MERCIER, Arnaud. War and media: Constancy and convulsion, p. 656 – 658.

⁶⁶) STUDER, Meinrad. The ICRC and civil-military relations in armed conflict, p. 377 – 378.

⁶⁷) BASSIOUNI, Michael C. Regulation of Armed Conflicts, p. 206

- 2) podávání oznámení příslušným státním orgánům v případech, kdy postih v jejich pravomoci není.

5.1. Závažná porušení humanitárního práva

Povinnosti států

Ženevské úmluvy z roku 1949 rozlišují mezi vážnými porušeními (grave breaches) a ostatními porušeními. V případě vážných porušení se mělo jednat o porušení, která jsou natolik podstatná, že by pachatelé neměli zůstat nepotrestáni.⁶⁸ Každá jednotlivá úmluva pak přináší výčet vážných porušení, který však nemá být pokládán za výčet vyčerpávající (článek 50 první ženevské úmluvy, článek 51 druhé ženevské úmluvy, článek 130 třetí ženevské úmluvy a 147 čtvrté ženevské úmluvy).

Všechny čtyři úmluvy shodně za vážné porušení pokládají následující jednání spáchané na chráněných osobách:

- 1) úmyslné zabití,
- 2) mučení nebo nelidské zacházení, včetně biologických pokusů,
- 3) úmyslné způsobení velkého utrpení nebo vážné zranění nebo ohrožení zdraví.

První, druhá a čtvrtá ženevská úmluva pak za vážné porušení označuje zničení a přisvojení si majetku neodůvodněné vojenskou nezbytností a provedené ve velkém měřítku nedovoleným a svévolným způsobem. Třetí a čtvrtá ženevská úmluva dále za vážné porušení označuje následující jednání spáchaná na chráněných osobách:

- 1) donucování ke službě v ozbrojených silách nepřátelské mocnosti a
- 2) zbavení práva na řádný a nestranný soud.

Čtvrtá ženevská úmluva pak za vážné porušení pokládá následující jednání spáchaná na chráněných civilních osobách:

- 1) nezákonnou deportaci nebo nezákonný přesun,
- 2) protiprávní uvěznění a
- 3) brání rukojmí.

Výčet vážných porušení pak rozšířil Protokol I v člancích 11 a 85. Za vážené porušení se tak pokládá:

- 1) úmyslné jednání či opomenutí vážně ohrožující zdraví, tělesnou nebo duševní integritu oběti ozbrojeného konfliktu (článek 11 odst. 3),
- 2) napadení civilního obyvatelstva nebo jednotlivých civilních osob (článek 85 odst. 3 písm. a),
- 3) nerozlišující útok (článek 85 odst. 3 písm. b),
- 4) útok proti stavbám a zařízením obsahujícím nebezpečné síly (článek 85 odst. 3 písm. c),
- 5) napadení nebráněných míst ta demilitarizovaných zón (článek 85 odst. 3 písm. d),
- 6) napadení osoby vyřazené z boje (článek 85 odst. 3 písm. e),
- 7) proradné používání mezinárodně chráněných symbolů (článek 85 odst. 3 písm. f),
- 8) přemístění vlastního obyvatelstva na okupované území (článek 85 odst. 4 písm. a),
- 9) deportace nebo přemístění obyvatelstva okupovaného území (článek 85 odst. 4 písm. a),
- 10) neodůvodněné zdržování repatriace válečných zajatců nebo civilních osob (článek 85 odst. 4 písm. b),

⁶⁸) FLORES, José LF. Repression of Breaches of the Law of War Committed by Individuals., p. 265

11) apartheid a rasová diskriminace (článek 85 odst. 4 písm. c) a

12) napadení jasně rozpoznatelných kulturních statků (článek 85 odst. 4 písm. d).

Úhelným kamenem stíhání porušení humanitárního práva je společný článek 49/50/129/146 ženevských úmluv. Pokud jde o vážná porušení, smluvní strany zde přebírají kromě závazku stanovit dostatečné trestní sankce pro jejich pachatele (viz kap. 3.1) také:

1) závazek pátrat po osobách obviněných z vážných porušení a

2) závazek stíhat pachatele před svými soudy nebo pachatele vydat jiné smluvní straně.⁶⁹

Do těchto ustanovení se promítá **univerzální jurisdikce**. Kořeny univerzální jurisdikce jsou velmi hluboké. Již zakladatel mezinárodního práva Hugo Grotius vyzýval všechny panovníky světa, aby trestali porušení zákonů přírody a práva národů, i když se jich to přímo nedotýká.⁷⁰ Tradiční mezinárodní právo však vyžadovalo určitý vztah ke spáchanému zločinu buď z titulu území, nebo z titulu státní příslušnosti a univerzální jurisdikce vystupovala jako výjimka z tohoto principu.⁷¹ Původně se tato výjimka uplatnila pouze v případech zločinu pirátství a obchodu s otroky. Nicméně univerzální jurisdikce byla tradiční mezinárodním právem pouze **permissivní** – opravňovala státy vykonat trestní postih na pachatelích určitých skutků bez bližšího vztahu k těmto pachatelům, k místu spáchání či k oběti.⁷² V české nauce B. Ečer univerzální jurisdikci označil za realizaci myšlenky světové spravedlnosti, neboť je v zájmu samotné ideje spravedlnosti, aby zločin neušel trestu.⁷³

Ustanovení ženevských úmluv z roku 1949 znamenají průlom v tom směru, že poprvé zavádí **obligatorní univerzální jurisdikci** pro stíhání vážných porušení, která není v žádném směru omezena, přičemž tato absence omezení byla záměrem tvůrců.⁷⁴ Tato ustanovení se posléze stala předmětem sporu v teorii i praxi mezinárodního práva.

V mezinárodním společenství nepanuje žádné vážnější pochybnosti o tom, že **obecné mezinárodní právo ukládá státům povinnost vykonat trestní postih v případě, že na jejich státním území dojde ke spáchání závažného porušení mezinárodního humanitárního práva (titul teritoriality)**. Stejně tak nepanují pochybnosti o tom, že **obecné mezinárodní právo zavazuje státu k trestnímu postihu, pokud se závažného porušení dopustí jejich státní příslušník kdekoli v cizině (titul aktivní personality)**.⁷⁵ Obě povinnosti se přitom vztahují ke všem závažným porušením humanitárního práva (válečným zločinům), nikoliv pouze k vážným porušením ženevských úmluv a dodatkových protokolů. Za nejautoritativnější výčet závažných porušení se všeobecně pokládá článek 8 Římského statutu Mezinárodního trestního soudu, který vymezuje válečné zločiny spadající do věcné příslušnosti soudu. Definice zločinů se přitom považují za vyjádření obvyčejového mezinárodního práva.⁷⁶

⁶⁹ Srov. PICTET, J. S. IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary, p. 590, srov. též SANDOZ, Yves. Penal Aspects of International Humanitarian Law, p. 222.

⁷⁰ GROTIUS, Hugo. De Jure Belli Ac Pacis, Book II, Chap XX, 1964 Citováno v ZAID, Esq., Mark S. Will or Should the United States Ever Prosecute War Criminals?: A Need For Greater Expansion in the Areas of Both Criminal and Civil Liability, p. 449 – 450.

⁷¹ BROWN, Bartram S. The Evolving Concept of Universal Jurisdiction, p. 383

⁷² Srov. celk. SCHARF, Michael P. Application of Treaty-based Universal Jurisdiction to Nationals of Non-Party States, p. 369, srov. též. BROWN, Bartram S. The Evolving Concept of Universal Jurisdiction, p. 384

⁷³ EČER, B. Vývoj a základy mezinárodního práva trestního, s. 28.

⁷⁴ CARNEGIE, A. R. Jurisdiction over Violations of the Laws and Customs of War., p. 408.

⁷⁵ Potvrdila to studie mezinárodního obyčejového humanitárního práva zpracovaná pod záštitou MVČK. HENCKAERTS, J.-M. – DOSWALD-BECK, L. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules, p. 607. Ze starší literatury viz např. RÖLING, B. V. A. Supranational Criminal Law in Netherlands Theory and Practice, p. 179 – 180.

⁷⁶ Z české literatury srov. zejm. ŠTURMA, P.: Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva, s. 17, 119 – 120. REPÍK, Bohumil: Problémy implementace Statutu Mezinárodního trestního soudu do trestního práva České republiky, s. 30 – 32. Ze zahraniční literatury srov. např. ARSANJANI, M. H.: The Rome Statute of the International Criminal Court, p. 24 – 25. LEE, Roy S.: An Assessment of the ICC Statute, p. 755 – 756.

Pokud jde o univerzální jurisdikci, *nauka ani praxe vcelku nepochybuje o tom, že k závažným porušením humanitárního práva se podle obecného mezinárodního práva váže univerzální jurisdikce permissivní, která opravňuje kterýkoliv stát potrestat pachatele.*⁷⁷ *Jablkem sváru se však stala otázka, zda obecné mezinárodní právo státům ukládá povinnost trestního postihu na základě univerzální jurisdikce.*⁷⁸

Při stíhání zločinců 2. světové války se k principu univerzality několikrát vyslovily americké soudy. Na titulu univerzality bylo rovněž v několika případech založeno stíhání nacistických válečných zločinců před britskými soudy. V několika případech se k otázce univerzální jurisdikce vyslovil i Zvláštní kasační soud v Nizozemí.⁷⁹

Nejznámějším případem stíhání nacistického válečného zločince před vnitrostátními soudy je případ Eichmann. Adolf Eichmann před konečnou porážkou nacistického Německa uprchnul do Argentiny.⁸⁰ Izraelská tajná služba ho vypátrala a ilegálně unesla z Buenos Aires do Izraele, aby před izraelským soudem čelil řadě obvinění, která zahrnovala i válečné zločiny.⁸¹ Izraelský obvodní soud v Jeruzalémě v otázce univerzální jurisdikce dospěl k závěru, že mezinárodní právo při absenci mezinárodního soudu potřebuje soudní a legislativní orgány všech zemí, aby uvedlo v život trestní zákazy a postavilo zločince před soud.⁸² Izraelský Nejvyšší soud potvrdil všechny klíčové právní názory soudu první instance.⁸³

Univerzální jurisdikci dále potvrdil v roce 1988 americký soud v případě *Demjanjuk v. Petrovsky*,⁸⁴ v roce 1991 australský soud v případě *Polyukhovich v. Commonwealth*⁸⁵ a v roce 1994 kanadský soud v případě *R. v. Imre Finta*.⁸⁶

K nové vlně potvrzení univerzální jurisdikce vnitrostátními soudy došlo v souvislosti se zločiny páchanými na území bývalé Jugoslávie a ve Rwandě. V roce 1994 došlo k procesu před dánským soudem za zločiny spáchané proti státním příslušníkům Bosny a Hercegoviny na území bývalé Jugoslávie.⁸⁷ V roce 1995 potvrdil univerzální jurisdikci pro stíhání válečných zločinů americký soud v případě *Kadič v. Karadžić*.⁸⁸ Ve vztahu k ukrutnostem páchaným ve Rwandě argumentoval univerzální jurisdikci belgický soud při vydávání zatykačů.⁸⁹

Ve shora uvedené praxi států nelze nalézt doklad obligatorní univerzální jurisdikce. Jednalo pouze o případy, kdy státy realizovaly své oprávnění vykonat světovou spravedlnost.

Další důležitou formou praxe států je promítání principu univerzality do ustanovení vnitrostátních právních řádů. Jen málo států však zavedlo univerzální jurisdikci do svých trestních zákonů.⁹⁰ Učinilo tak bývalého Československo, a to federálním zákonem č. 75/1990 Sb., kterým byl novelizován zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon. Novelizovaný

⁷⁷ Viz celk. FUCHS, J. *Válečné zločiny jako zločiny podle mezinárodního práva*, s. 157 – 165.

⁷⁸ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 604.

⁷⁹ Pro podrobnosti viz FUCHS, Jiří. *Vývoj univerzální jurisdikce pro stíhání válečných zločinů v mezinárodním právu*, s. 309.

⁸⁰ BASSIOUNI, Michael C. *Regulation of Armed Conflicts*, p. 284

⁸¹ BASSIOUNI, Michael C. *Regulation of Armed Conflicts*, p. 276. FAWCETT, J. E. S. *The Eichmann Case*, p. 182.

⁸² *Att. General of Isr. v. Eichmann*, Isr. Dist. Ct. – Jerusalem 1961. In *International Law Reports*. Vol. 36, p. 26.

⁸³ *Att. General of Israel v. Eichmann*, Isr. S. Ct. 1962. In *International Law Reports*. Vol. 36, p. 277, 304

⁸⁴ *Demjanjuk v. Petrovsky*, 776 F.2d 571 (6 th. Cir. 1985), pro komentář srov. SCHARF, cit. 20, p. 370

⁸⁵ *Polyukhovich v. Commonwealth* (Austl. 1991), 172 C.L.R., p. 501

⁸⁶ *R. v. Imre Finta* (1994), 28 C.R. (4 th) 265 (S.C.)

⁸⁷ SCHARF, Michael P. *Application of Treaty-based Universal Jurisdiction to Nationals of Non-Party States*, p. 372.

⁸⁸ *Kadič v. Karadžić*, 70 F.3d 232, 240 (2 d Cir. 1995)

⁸⁹ SCHARF, cit. 20, p. 372

⁹⁰ ZAID, Esq., Mark S. *Will or Should the United States Ever Prosecute War Criminals?: A Need For Greater Expansion in the Areas of Both Criminal and Civil Liability*, p. 462.

§ 19 trestního zákona zavedl univerzální jurisdikci pro taxativně vypočítané trestné činy, mezi které byly zahrnuty i některé válečné zločiny kodifikované v trestním zákonu. Nově byl do trestního zákona vložen § 20a, který stanovil, že trestnost činu se posuzuje podle československého trestního zákona také tehdy, jestliže to stanoví vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Československo vázáno. Tato ustanovení jsou nadále součástí právního řádu České republiky. Univerzální jurisdikci do svého vnitrostátního právního řádu zavedly Belgie⁹¹, Nizozemí⁹² a nejnověji Kanada zákonem z roku 2000.⁹³

Sjednávání Římského statutu mezinárodního trestního soudu se stalo vděčnou příležitostí k tomu, aby státy jako subjekty mezinárodního práva vyjádřily svá právní stanoviska k otázce univerzální jurisdikce. Zástupci řady států tvrdili, že tzv. *core crimes*, tj. genocida, válečné zločiny a zločiny proti lidskosti, podléhají univerzální jurisdikci. Německo nechalo kolovat materiál, který prosazoval myšlenku silného a nezávislého Mezinárodního trestního soudu založeného na univerzální jurisdikci. Naproti tomu USA nepopíraly, že univerzální jurisdikci podléhá zločin genocidy, nicméně nebyly ochotny tento princip akceptovat v případech válečných zločinů a zločinů proti lidskosti.⁹⁴

Rovněž nauka se rozchází v odpovědi na otázku, zda má univerzální jurisdikce podle obecného mezinárodního práva obligatorní povahu. M. C. Bassiouni o obligatorní povaze univerzální jurisdikce nepochybuje⁹⁵, zatímco např. C. C. Joyner připouští pouze permissivní univerzální jurisdikci.⁹⁶ Část nauky poukazuje na praktické problémy. V roce 1986 Y. Sandoz poukazoval na to, že univerzální jurisdikci stanovenou ženevskými úmluvami z roku 1949 státy vůbec nevyužívají. Mezinárodní výbor Červeného kříže v těch několika případech, kdy pokládal za nezbytné důrazně státům připomenout jejich závazky vyplývající z mezinárodního práva humanitárního, se vůbec o univerzální jurisdikci nezmínil, neboť soudil, že situace by rozhodně nevyřešilo, kdyby třetí stát začal zatýkat vůdce válčících stran. Y. Sandoz tak dospívá k závěru, že univerzální jurisdikce zakotvená v ženevských úmluvách nemá žádnou praktickou hodnotu.⁹⁷ Podobný názor zastává v 90. letech 20 století A. P. Rubin, který poukazuje na to, že vůbec není zřejmé, zda omezení jurisdikce států stanovená mezinárodním právem nejsou *ius cogens*, které nemůže být smluvně měněno.⁹⁸

Otázka, zda obecné mezinárodní právo skutečně státům ukládá povinnost stíhat pachatele závažných porušení mezinárodního humanitárního práva, tak zůstává na začátku 21. století spornou. Nicméně od 90. let 20. století síly tlak na uznání obligatorní povahy univerzální jurisdikce.

Individuální trestní odpovědnost

Závažné porušení mezinárodního humanitárního práva se pokládá za zločin podle mezinárodního práva, jehož spáchání vede ke vzniku individuální trestní odpovědnosti

⁹¹) Statute of 16 June 1993 on the Suppression of the Grave Breaches of the International Conventions of Geneva of Aug. 12, 1949 and of the Additional Protocols I and II to these Conventions of June 7, 1977, *Moniteur-Staatsblad*, Aug. 5, 1993.

⁹²) RÖLING, B. V. A. *Supranational Criminal Law in Netherlands Theory and Practice*, p. 175

⁹³) *An Act respecting genocide, crimes against humanity and war crimes and to implement the Rome Statute of the International Criminal Court, and to make consequential amendments to other Acts (Assented to 29 th June, 2000)*, 2000, c. 24.

⁹⁴) BROWN, Bartram S. *The Evolving Concept of Universal Jurisdiction*, p. 385 - 386

⁹⁵) BASSIOUNI, Michael C. *International Crimes: Jus Cogens and Obligatio Erga Omnes*, p. 65 - 68.

⁹⁶) JOYNER, Christopher C. *Arresting Impunity: The Case for Universal Jurisdiction in Bringing War Criminals to Accountability*, p. 166 - 169.

⁹⁷) SANDOZ, Yves. *Penal Aspects of International Humanitarian Law*, p. 230.

⁹⁸) RUBIN, Alfred P.: *Actio Popularis, Jus Cogens and Offenses Erga Omnes?*, p. 268 - 269.

pachatele.⁹⁹ Tato trestní odpovědnost vzniká přímo na základě norem mezinárodního práva nezávisle na ustanoveních práva vnitrostátního a je vynutitelná jak před soudy vnitrostátními, tak před soudy mezinárodními.¹⁰⁰

Pokud se příslušníci ozbrojených sil dopouštějí závažných porušení humanitárního práva a vojenští velitelé to porušování svých povinností umožňují, může to vést i ke vzniku **individuální trestní odpovědnosti příslušných velitelů**. V zásadě je možné odpovědnost velitele aplikovat na dva případy:

- 1) když velitel vydá rozkaz ke spáchání zločinu nebo jeho spáchání jinak podněcuje a
- 2) když ke spáchání zločinu dojde v důsledku zanedbání povinnosti prevence, kontroly či represe ze strany velitele.¹⁰¹

Institut **trestní odpovědnosti velitele za vydání rozkazu** ke spáchání zločinu podle mezinárodního práva je v mezinárodním právu pevně zakotven již od stíhání zločinců 2. světové války. Z hlediska závažnosti zločinů lze právě ty, co formulují státní politiku, zosnovalují zločinné plány a vydávají zločinné rozkazy, pokládat za více vinné než ty, co rozkazy pouze vykonávají.¹⁰² K odpovědnosti velitele za vydání rozkazu se dále vyslovily ženevské úmluvy z roku 1949 ve společném článku 49 (resp. 50, 129, 146). Vydání rozkazu je rovněž vážným porušením ženevských úmluv a aktivuje stejné závazky smluvní stran: závazek stanovit přiměřené trestní sankce, závazek pátrat po pachatelích a závazek pachatele soudit nebo vydat.¹⁰³

V 90. letech 20. století bylo ustanovení o trestní odpovědnosti velitele za vydání rozkazu bez větších obtíží pojmuto jak do Statutu Tribunálu pro bývalou Jugoslávii (článek 7 odst. 1), tak do Statutu Tribunálu pro Rwandu (článek 6 odst. 1). V obou případech velitel, který vydal rozkaz, odpovídá stejně jako ten, kdo rozkaz vykonal. Obdobné ustanovení bylo pojmuto též do ustanovení článku 25 odst. 3 písm. b) Římského statutu Mezinárodního trestního soudu.

Podstatně zajímavějším vývojem prošla **trestní odpovědnost velitele za opomenutí**. Skutečně prvním případem odsouzení velitele za nečinnost byl případ *US v. Yamashita*, rozhodnutý vojenskou komisí USA.¹⁰⁴ Komise dospěla k závěru, že generál Yamashita vzhledem ke svému postavení a pravomoci musel mít určité poznatky o ukrutnostech, které páchají jeho vojáci a námořní jednotky pod jeho velením.¹⁰⁵

První mezinárodní smlouvou obsahující ustanovení o trestní odpovědnosti velitele za opomenutí se stal Protokol I z roku 1977. Podle článku 86 odst. 2 skutečnost, že porušení spáchala podřízená osoba, nezbavuje její nadřízené trestní odpovědnosti, jestliže věděli nebo měli informace, které by jim umožňovaly za okolností existujících v té době dojit

⁹⁹⁾ Z české literatury viz zejm. FUCHS, J. *Válečné zločiny jako zločiny podle mezinárodního práva*. Ze zahraniční literatury viz např. GREENWOOD, Christopher. *International Humanitarian Law and the Tadić Case*, Sec. IV. KING, Faiza P., LA ROSA, Anne-Marie. *Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia – Current Survey*. FENRICK, William J. *Should Crimes Against Humanity Replace War Crimes?*, p. 771.

¹⁰⁰⁾ MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Jeho obecná část a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště k právu českému*, s. 137 – 138.

¹⁰¹⁾ BING JIA, B. *The Doctrine of Command Responsibility in International Law (With Emphasis on Liability for Failure to Punish)*, p. 327.

¹⁰²⁾ Srov. např. BARBOZA, Julio. *International Criminal Law*, p. 48 – 49.

¹⁰³⁾ PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary*, p. 362.

¹⁰⁴⁾ TINTA, Monica F. *Commanders on Trial: The Blaškić Case and the Doctrine of Command Responsibility under International Law*, p. 310.

¹⁰⁵⁾ BING JIA, B. *The Doctrine of Command Responsibility in International Law (With Emphasis on Liability for Failure to Punish)*, p. 330.

k závěru, že podřízená osoba spáchala nebo se chystá spáchat takové porušení, a jestliže neučinili všechna možná opatření v rámci svých možností k zabránění porušení nebo k jeho stíhání.

Poněkud odlišnou formulaci zvolil Statut mezinárodního trestní soudu pro bývalou Jugoslávii. Podle článku 7 odst. 3 skutečnost, že se zločinu dopustila podřízená osoba, nezavazuje jejího nadřízeného trestní odpovědnosti, pokud věděl nebo měl důvod vědět, že podřízená osoba se chystá spáchat tyto činy nebo je spáchala, a tento nadřízený neučinil nezbytná a rozumná opatření, aby těmto činům zabránil nebo aby potrestal jejich pachatele.

Nejnověji pak odpovědnost velitele upravil Římský statut, který v článku 28 přináší ustanovení o trestní odpovědnosti vojenského velitele nebo jiného nadřízeného za zločiny spáchané osobami podléhajícími jeho velení nebo pravomoci, ke kterým došlo v důsledku toho, že velitel nebo jiný nadřízený nevykonával řádně velení nebo pravomoc.

Z odstavce 1 článku 28 vyplývá, že trestní odpovědnost vojenského velitele vzniká za splnění následujících podmínek:

- 1) jednání se dopustily osoby podléhající jeho efektivnímu velení a kontrole, popř. efektivní pravomoci a kontrole,
- 2) velitel věděl nebo vzhledem k okolnostem měl vědět, že jeho jednotky páchají či se chystají spáchat zločin a
- 3) velitel neučinil všechny nezbytné a rozumné kroky v rámci své pravomoci, aby těmto jednáním zabránil nebo je potlačil anebo aby záležitost předal příslušným orgánům ke stíhání.

Z odstavce 2 článku 28 pak vyplývá, že trestní odpovědnost jiného nadřízeného než vojenského velitele vzniká za těchto podmínek:

- 1) jednání se dopustily osoby podléhající jeho efektivní pravomoci a kontrole,
- 2) nadřízený věděl nebo vědomě nevěnoval pozornost informacím, které jasně naznačovaly, že jeho podřízení páchají nebo se chystají spáchat zločin,
- 3) zločiny se týkaly aktivit spadajících do efektivní odpovědnosti a kontroly nadřízeného a
- 4) nadřízený neučinil všechny nezbytné a rozumné kroky v rámci své pravomoci, aby těmto jednáním zabránil nebo je potlačil anebo aby záležitost předal příslušným orgánům ke stíhání.

Ustanovení Římského statutu se i v tomto případě pokládají za vyjádření mezinárodního obvyče.¹⁰⁶

Protějškem odpovědnosti velitele je odmítnutí **obhajoby rozkaze nadřízeného**. Otázka rozkazu nadřízeného se stala velmi aktuální při přípravě potrestání zločinců 2. světové války. Komise spojených národů pro vyšetřování válečných zločinů v roce 1945 dospěla k závěru, že zde existuje obecně přijímaná zásada, podle které rozkaz nadřízeného sám o sobě nezavazuje pachatele odpovědnosti.¹⁰⁷ Statut Mezinárodního vojenského soudního dvora v článku 8 stanovil, že rozkaz vlády nebo představeného, nezavazuje obžalovaného odpovědnosti, ale může být pokládán za polehčující pro výměru trestu, rozhodne-li Soudní dvůr, že spravedlnost toho žádá. Mezinárodní vojenský soudní dvůr dospěl k závěru, že jednotlivci mají mezinárodní závazky, které přesahují národní závazky poslušnosti uložené jednotlivými státy. Ustanovení článku 8 Statutu bylo dle soudního dvora v souladu

¹⁰⁶⁾ Pro podrobnosti a vývoj judikatury Mezinárodního trestního soudu pro bývalou Jugoslávii viz FUCHS, J. *Válečné zločiny jako zločiny podle mezinárodního práva*, s. 57 – 62.

¹⁰⁷⁾ GARRAWAY, Charles. Superior orders and the International Criminal Court: Justice delivered or justice denied?, p. 787.

se zákony všech států, neboť rozkaz spáchat zločin se nikdy neuznával za důvod vylučující trestnost.¹⁰⁸

Při bližším zkoumání praxe jednotlivých států v období po 2. světové válce se ukazuje, že shora uvedené pravidlo nebylo ve vnitrostátních právních řádech vždy přijímáno.¹⁰⁹

Statut Tribunálu pro bývalou Jugoslávii ve svém článku 7 odst. 4 i Statut Mezinárodního tribunálu pro Rwandu ve svém článku 6 odst. 4 přebírají formulaci článku 8 Statutu Mezinárodního vojenského soudního dvora. Naproti tomu do článku 33 Římského statutu Mezinárodního trestního soudu se dostalo ustanovení, které připouští, aby rozkaz nadřízeného vystupoval jako okolnost vylučující trestnost. Tato možnost však přichází v úvahu pouze u válečných zločinů a pouze za podmínky, že obžalovaný nevěděl o protiprávní povaze rozkazu a rozkaz nebyl očividně protiprávní

Toto ustanovení Římského statutu vzbudilo vlnu kritiky. Článek 33 se tak označuje za výsledkem ústupku Spojeným státům americkým, které chtěly ochránit před mezinárodní trestní odpovědností příslušníky ozbrojených sil v poli, kteří plní rozkazy, jejichž legalitu nejsou schopni posoudit. Výsledkem je tedy pravidlo, které se odchyluje od platného obyčejového pravidla.¹¹⁰ Podle zastánců článek směřuje přísný norimberský standard s realitou života ozbrojených sil a poskytuje uspokojivou rovnováhu mezi zájmy spravedlnosti a povinnostmi vojáka.¹¹¹

5. 2. Ostatní porušení humanitárního práva

Pokud jde o jiná než vážná porušení ženevských úmluv z roku 1949, státy mají podle společného článku 49/50/129/146 povinnost tato porušení odstranit (potlačit).¹¹² Jedná se o závazek na výsledek. Požaduje se, aby státy dosáhly toho, aby k těmto porušení nedocházelo, přičemž volba prostředků a metod se ponechává na jejich uvážení. Nabízí se přitom celá řada opatření, k nimž patří zejména:

- 1) disciplinární postih v rámci ozbrojených sil,
- 2) organizační opatření - posílení kontroly aj.
- 3) opatření personální - převelení konkrétních osob na jiné místo, odvolání konkrétních velitelů, pokud se ukáže, že nejsou schopni vypořádat se s některými důležitými aspekty velení,
- 4) trestně právní legislativa - pochopitelně nic nebrání tomu, aby stát nad rámec striktního mezinárodního závazku vnitrostátně kriminalizoval i ta porušení, jež mezinárodní právo nepokládá za závažná.

¹⁰⁸) EČER, B. *Vývoj a základy mezinárodního práva trestního*, s. 212.

¹⁰⁹) Viz FUCHS, J. *Válečné zločiny jako zločiny podle mezinárodního práva*, s. 66 – 68.

¹¹⁰) Viz např. GAETA, Paola. *The Defence of Superior Orders: The Statute of the International Criminal Court versus Customary International Law*, p. 188 – 189.

¹¹¹) Viz např. GARRAWAY, Charles. *Superior orders and the International Criminal Court: Justice delivered or justice denied?*, p. 791 – 793.

¹¹²) Oficiální český překlad 1., 2. a 3. ženevské úmluvy používá výraz „odstranit“, zatímco oficiální překlad 4. ženevské úmluvy výraz „potlačit“. Zřejmě se jedná jen o dklad celkově nízké redakční úrovně oficiálního překladu ženevských úmluv.

6. Některá specifická implementační opatření

6.1. Vyšetřovací řízení podle ženevských úmluv

Podle společného článku 52/53/132/149 ženevských úmluv z roku 1949 se na žádost kterékoliv strany v konfliktu zavede vyšetřování o každém údajném porušení úmluv způsobem, jenž bude stanoven mezi zúčastněnými stranami. Pokud se nedosáhne dohody o způsobu vyšetřování, shodnou se strany na volbě rozhodčího, který stanoví, jakým způsobem se bude postupovat. Pokud zjištěno porušení úmluv, strany v konfliktu mu učiní co nejrychleji konec. Toto ustanovení ponechává na stranách konfliktu, aby se dohodly na způsobu vyšetřování. Zavádí však obligatorní dohodu na osobě rozhodčího a to zřejmě bude důvodem, proč tato procedura nebyla nikdy v praxi využita.¹¹³

6.2. Mezinárodní vyšetřovací komise

Protokol I významně navázal na ustanovení ženevských úmluv o vyšetřování, když v článku 90 zřídil Mezinárodní vyšetřovací komisi jako další implementační mechanismus. Článek 90 přitom nenahrazuje ustanovení ženevských úmluv nýbrž je doplňuje.¹¹⁴

Komise má podle odst. 2 písm. c dvojí pravomoc:

- 1) prošetřovat skutečnosti, které údajně mají být vážným porušením ženevských úmluv nebo Protokolu I a
- 2) poskytováním dobrých služeb napomáhat k obnovení stavu, kdy se humanitární právo dodržuje.

Komise tedy nemá žádné donucovací pravomoci, nýbrž pouze objasňuje fakta a poskytuje dobré služby. Pokud zjistí porušení, může tak dávat pouze doporučení. Vyšetřovací řízení navíc není obligatorní, protože se vztahuje pouze na státy, jež při podpisu či ratifikaci Protokolu I nebo kdykoliv později prohlásily, že uznávají příslušnost Komise prošetřit tvrzení druhé strany (odst. 2 písm. a). Může se jednat o prohlášení všeobecné, jež přijímá příslušnost komise pro všechny budoucí případy nebo o souhlas *ad hoc* v konkrétním případě.¹¹⁵

Komise má být vytvořena, až její příslušnost přijme nejméně dvacet smluvních stran Protokolu I. Depozitář protokolu I, kterým je švýcarská vláda, pak svolá konferenci zástupců těchto smluvních stran, která bude tajným hlasováním volit členy komise. Komise bude sestávat z patnácti členů vysokých morálních kvalit a uznávané nestrannosti, kteří budou mít požadovanou kvalifikaci, při zajištění spravedlivého zeměpisného zastoupení. Členové se přitom budou volit každých pět let (odst. 1 písm. a, b a d).

Komise vyšetřování zahájí pouze na návrh smluvní strany, jež přijala příslušnost komise. Návrh přitom nemůže podat žádný jiný subjekt a Komise ani nemůže vyšetřování zahájit z vlastního podnětu.¹¹⁶ Pokud se zúčastněné strany nedohodnou jinak, bude vyšetřování vždy provádět komora složená ze sedmi členů. Pět členů komory bude jmenováno předsedou Komise z řad jejích členů tak, aby žádný z nich nebyl občanem žádné strany

¹¹³⁾ SANDOZ, Y. *Implementing International Humanitarian Law*, p. 23.

¹¹⁴⁾ SANDOZ, Y. *Implementing International Humanitarian Law*, p. 23.

¹¹⁵⁾ Viz celk. The International Humanitarian Fact-Finding Commission. ICRC Advisory Service on International Humanitarian Law 04/2001, p. 2.

¹¹⁶⁾ Viz celk. The International Humanitarian Fact-Finding Commission. ICRC Advisory Service on International Humanitarian Law 04/2001, p. 1.

v konfliktu, a dva členové komory budou jmenováni *ad hoc* tak, že každá strana v konfliktu nominuje jednoho (odst. 3 písm. a).

Komise zúčastněné strany vyzve, aby předkládaly důkazy. Může přitom zjišťovat i další důkazy a provádět šetření na místě (odst. 4 písm. a). Zúčastněné strany budou plně seznámeny s veškerými důkazy a budou mít právo předkládat své připomínky k nim (odst. 4 písm. b). Mohou též vznášet námitky proti důkazům (odst. 4 písm. c). Komise zúčastněným stranám předloží zprávu o skutečnostech, jež zjistila, s potřebnými doporučeními. Svě závěry přitom může zveřejnit pouze na žádost všech stran v konfliktu.

Komise byla formálně ustavena až v roce 1991, kdy její příslušnost přijalo potřebných dvacet států. Do současnosti příslušnost Komise přijalo 69 států, k nimž patří téměř všechny evropské státy s výjimkou Francie. Příslušnost přijala i řada států, jež se účastní nebo se účastnila nějakého ozbrojeného konfliktu – např. Chorvatsko, Bosna a Hercegovina či Kolumbie. Dosud však neřešila jediný případ.¹¹⁷

F. Kalshoven si s nadsázkou klade otázku, zda se Komise nestala „Šípkovou Růženkou“. Poukazuje přitom na to, že ačkoliv Komise hluboce spí, rozhodně se nejedná o „krásnou princeznu“. Od počátku se dle něj jedná o papírovou konstrukci s několika nevzhlednými mateřskými znaménky, jež vzešla z tvrdých vyjednávání na kodifikační konferenci. Je to kompromis, ze kterého nikdo není nadšený, ale pro všechny je přijatelný. Hluboký spánek komise přitom má dle F. Kalshovena dvě příčiny – její nezávislost a snahu stran v konfliktu zatajit pravdu. Nezávislost, jež se zpočátku vnímala jako velká výhoda, sice Komisi ochránila před vnějšími vlivy, ale zároveň z ní učinila sirotka, je nepatří do žádné rodiny. Vznik Komise se časově shodoval s propuknutím války v bývalé Jugoslávii. Mezinárodní výbor Červeného kříže opakovaně vyzýval jednotlivé válčící strany, aby svá tvrzení o porušení předložily komisi, zůstal však nevyslyšen. OSN posléze zvolila zcela odlišný mechanismus řešení. Nejdříve zřídila zvláštní komisi odborníků k prošetření údajných zločinů a poté zřídila Mezinárodní trestní soud pro bývalou Jugoslávii. Pokud jde o snahu válčících stran zatajit pravdu, ta je dle F. Kalshovena příznačná pro všechny ozbrojené konflikty. Obviňování druhé strany z porušení pak mnohdy slouží spíše jako nástroj propagandy.¹¹⁸

6.3. Schůze smluvních stran Protokolu I

Podle článku 7 Protokolu I svolá depozitář na žádost kterékoliv smluvní strany a se souhlasem většiny těchto stran schůzi smluvních stran za účelem projednání všeobecných problémů týkajících se aplikace ženevských úmluv a Protokolu I. Schůze se však dosud nikdy nesešla.¹¹⁹

6.4. Spolupráce s OSN

Podle článku 89 Protokolu I se smluvní strany zavazují, že v případě vážného porušení ženevských úmluv nebo Protokolu I budou jednat společně nebo individuálně ve spolupráci s OSN a v souladu s Chartou OSN. Toto ustanovení vzešlo z diskuse o represáliích a spolu s dalšími ustanoveními protokolu usiluje o to, aby se represálie za ozbrojeného

¹¹⁷⁾ <http://www.ihffc.org/en>

¹¹⁸⁾ KALSHOVEN, Frits. The International Humanitarian Fact-Finding Commission: A Sleeping Beauty?, S. 213 – 215.

¹¹⁹⁾ SANDOZ, Y. Implementing International Humanitarian Law, p. 25.

konfliktu staly zbytečnými. Nevytváří se zde však žádné nové právo (s výjimkou smluvních stran Protokolu I, jež nejsou členy OSN), nýbrž se pouze připomíná systém Charty OSN platí i za ozbrojeného konfliktu.¹²⁰ Toto ustanovení nebylo nikdy v praxi použito.

7. Důvody pro odchylku od pravidel

Veškeré mezinárodní humanitární právo se v zásadě vymklo zásadě reciprocit a závazky, jež státům ukládá, se nepovažují za závazky vůči druhé válčící straně nýbrž za závazky vůči celému mezinárodnímu společenství. Tato zvláštní povaha humanitárního práva vylučuje uplatnění většiny okolností vylučujících protiprávnost, jež uznává obecné mezinárodní právo, jako důvod pro odchylku od jeho pravidel. Pro vývoj humanitárního práva ve 20. století je charakteristické neustálé zužování prostoru pro ospravedlnění porušení. Přes tento celkový trend současné humanitární právo uznává dva platné důvody pro odchylku od jeho pravidel – vojenskou nezbytnost a válečné represálie. Lze je však uplatnit pouze v malém množství případů a za splnění celé řady podmínek.

7.1. Vojenská nezbytnost

Otázka vojenské nezbytnosti po dlouhou dobu rozdělovala nauku mezinárodního práva a praxe států byla rovněž značně rozporuplná. Určitá rozdílnost v praxi i teorii se přitom objevuje i v současnosti. Základní otázka přitom zní, zda je obecně možné se dovolávat vojenské nezbytnosti jako důvodu pro odchylku od pravidel humanitárního práva, a to i v případech, kdy to konkrétní pravidlo výslovně nepřipouští. Postupně se však ustálilo přesvědčení, že vojenská nezbytnost se brala do úvahy při tvorbě pravidel mezinárodního práva humanitárního a tvoří tak jejich integrální součást. *Jako důvodu pro odchylku od konkrétního pravidla se jí lze dovolávat pouze v těch případech, kdy to předmětné pravidlo výslovně připouští, a to v mezích stanovených tímto pravidlem.*¹²¹

Vojenská nezbytnost nevystupuje jako okolnost vylučující protiprávnost, jež odnímá protiprávní charakter jednání státu, které by jinak představovalo porušení mezinárodního závazku. Je tomu opačně. Pokud jednání válčící strany není odůvodněno vojenskou nezbytností, uplatní se pravidlo, které toto jednání zakazuje.¹²²

Vojenskou nezbytností se obsáhle zabýval Harvardský program výzkumu humanitární politiky, jehož projekt výzkumu mezinárodního práva humanitárního sdružuje uznávané odborníky. Podle závěrů tohoto projektu je možné vojenskou nezbytnost uplatnit za kumulativního splnění pěti podmínek.

- 1) Vojenskou nezbytnost lze uplatnit pouze v těch případech, kdy to dané pravidlo výslovně připouští.
- 2) Musí fakticky existovat skutečný stav nezbytnosti. Požadavky na splnění této podmínky se budou měnit v závislosti na okolnostech a mohou zahrnovat potřebu čelit bezprostřednímu nebezpečí pro okupační mocnost nebo aktuální potřeby jejích jednotek.

¹²⁰⁾ SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, p. 1032, 1035.

¹²¹⁾ Srov. celk. POKŠTEFL, Josef. Significance and Validity of the Laws of War in Our Time, s. 224 – 228. Dále srov. IMSEIS, Ardi. Critical Reflections on the International Humanitarian Law Aspects of the ICJ *Wall* Advisory Opinion, p. 107 – 108. CARNAHAN, Burrus M. Lincoln, Lieber and the Laws of War: The Origins and Limits of the Principle of Military Necessity, p. 213 – 231.

¹²²⁾ KRETZMER, David. The Advisory Opinion: The Light Treatment of International Humanitarian Law, p. 99.

- 3) Vojenská nezbytnost připouští pouze opatření, která mohou objektivně dosáhnout požadovaného výsledku. Otázka tak zní, zda přijatá opatření jsou skutečně nejadekvátnější a nejefektivnější.
- 4) Musí být splněno kritérium proporcionality, tedy získaná vojenská výhoda musí převyšovat škodu způsobenou obyvatelstvu.
- 5) Všechna opatření v rámci vojenské nezbytnosti musí být přijata až po důkladném zvážení všech okolností a dotčených zájmů.¹²³

Vojenskou nezbytností se rovněž zabýval Nejvyšší soud Izraele, když rozhodoval o žalobách obyvatel několika různých vesnic severovýchodně od Jeruzaléma, jež se domáhali neplatnosti vojenských rozkazů ke stavbě určitých úseků „protiteroristické zdi“. Podle něj musí být splněny tři podmínky: musí být dán rozumný vztah mezi prostředky a cílem, požadovaného bezpečnostního cíle nelze dosáhnout mírnějšími opatřeními a musí být zachováno kritérium proporcionality. Rozhodujícím kritériem pro interpretaci těchto podmínek je přitom pohled rozumného vojenského velitele.¹²⁴

Vojenská nezbytnost je elastickým pojmem, který se roztahuje a stahuje v závislosti na okolnostech. Musí tak být aplikována případ od případu.

7.2. Válečné represálie

Válečné represálie patří k tradičním prostředkům sloužícím k vynucování práva ozbrojeného konfliktu. Pojem válečných represálií je znám od doby, co existují státy a vedou proti sobě války.¹²⁵ *Válečnými represáliemi se rozumí záměrné porušení mezinárodního humanitárního práva spáchané stranou v ozbrojeném konfliktu s cíle přimět protější stranu k ukončení porušování humanitárního práva.*¹²⁶

Právo válečných represálií v současnosti provází řada dohadů a nejasností. Řečeno s nadsázkou slovy G. Besta, student válečného práva se musí mít na pozoru, když slyší slovo represálie.¹²⁷ Tato oblast humanitárního práva prošla v průběhu 20. století podstatným vývojem. V souladu s tím, jak se humanitární právo začalo vnímat jako soubor závazku států vůči celému mezinárodnímu společenství, jež zásadně nepodléhá reciprocitě, kodifikační úsilí směřovalo k omezování legálních represálií, v nichž se právě reciprocita mezinárodního práva odráží obzvláště výrazně.¹²⁸ Řada mezinárodních úmluv tak zakázala represálie v konkrétních případech. Všeobecně se připouští, že některé z těchto smluvních zákazů se postupně staly obyčejovými, nicméně nauka ani praxe se neshoduje, kterých smluvních zákazů se to týká. Stejně tak se nauka i praxe rozchází v odpovědi na otázku legality represálií v případech, kdy je žádná mezinárodní smlouva výslovně nezakazuje.

Výklad práva válečných represálií lze začít jedním relativně nesporným bodem. Nauka se vzácně shoduje na **podmínkách výkonu represálií** stanovených obecným mezinárodním právem. Jedině za splnění těchto podmínek válečné represálie představují legální formu donucení. Podmínky přitom lze rozdělit do dvou kategorií:

- 1) podmínky, jež obecné mezinárodní právo stanovuje pro výkon jakýchkoliv represálií a jež musí splňovat i represálie válečné, a

¹²³⁾ IMSEIS, Ardi. Critical Reflections on the International Humanitarian Law Aspects of the ICJ *Wall* Advisory Opinion, p. 111 – 114.

¹²⁴⁾ HCJ 2056/04, Beit Sourik Village Council v. Israel (June 30, 2004), paras. 36 – 41, 46.

¹²⁵⁾ MENCER, G. *Nové mezinárodní humanitární právo (výbrané problémy)*, s. 99.

¹²⁶⁾ DARCY, Shane. The Evolution of the Law of Belligerent Reprisals, p. 184.

¹²⁷⁾ Citováno v DARCY, Shane. The Evolution of the Law of Belligerent Reprisals, p. 248.

¹²⁸⁾ Viz celk. MERON, Theodor. The Humanization of Humanitarian Law, p. 249 – 251.

2) podmínky specificky stanovené humanitární právo pro výkon válečných represálií. Obecné podmínky stanovené mezinárodním právem pro jakékoliv represálie jsou následující:

- 1) Represálie musí být prováděny v dobré víře.
- 2) Musí jim předcházet marná výzva k ukončení protiprávního jednání.
- 3) Represálie musí být přeměřené povaze a rozsahu prvotního protiprávního jednání.
- 4) Represálie jsou donucovacím opatřením, nikoliv trestem. Jejich cílem je přimět druhou stranu k ukončení protiprávního jednání.
- 5) Represálie musí být ukončeny, jakmile je dosaženo jejich cíle – donucovaný stát ukončí protiprávní jednání.
- 6) Jsou zakázány represálie, jež by odporovaly kogentním pravidlům mezinárodního práva.
- 7) Represálie mají podpůrnou povahu. Nelze je tak uplatnit v případech, kdy se nabízejí jiné prostředky nápravy.¹²⁹

Pokud jde o specifické podmínky stanovené obyčejovým humanitárním, musí válečné represálie nad rámec shora uvedených podmínek vyhovovat ještě podmínkám následujícím:

- 1) Jsou zakázány represálie, které by odporovaly zásadě lidskosti.
- 2) O válečných represáliích může rozhodnout pouze vláda válčící strany jako nejvyšší politické vedení nebo nevyšší armádní velení.¹³⁰

Historicky první mezinárodní úmluvou, která zakázala represálie, se stalo Úmluva o zacházení s válečným zajatci z roku 1929. Její článek 2 odst. 3 zakázal válečné represálie vůči válečným zajatcům. Na tento první zákaz navázaly ženevské úmluvy z roku 1949. První ženevská úmluva v článku 46 zakázala válečné represálie proti raněným, nemocným, zdravotnickému personálu a proti budovám a materiálu zdravotní služby. Ve válce námořní totéž učinila druhá ženevská úmluva v článku 47. Článek 13 odst. 3 třetí ženevské úmluvy pak zakázal represálie vůči válečným zajatcům a článek 33 odst. čtvrté ženevské úmluvy zakázal represálie proti chráněným civilním osobám a proti jejich majetku. Zákaz represálií proti osobám, budovám a materiálu chráněným ženevskými úmluvami z roku 1949 se přitom všeobecně pokládá za obyčejový.¹³¹

Zákaz represálií byl pojat i do Úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954. Článek 4 odst. 4 zakázal represálie proti kulturním statkům. Tento zákaz se rovněž všeobecně pokládá za obyčejový.¹³²

Katalog smluvních zákazů represálií významně rozšířil Protokol I z roku 1977. Nicméně o otázce represálií se na diplomatické konferenci diskutovalo poměrně dlouho a ukazovala se přitom neochota států omezovat prostor pro legální represálie.¹³³ Článek 51 odst. 6 zakázal útoky proti civilnímu obyvatelstvu nebo jednotlivým civilním osobám z důvodu represálií. Článek 52 odst. 1 zakázal represálie proti civilním objektům. Článek 53 písm. c

¹²⁹⁾ Ve vztahu k represáliím obecně tyto podmínky v české literatuře rozebírá J. Malenovský. Viz MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Jeho obecná část a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště k právu českému*, s. 318 – 319. Specificky pro válečné represálie tyto podmínky v české literatuře potvrzují G. Mencer a J. Pokštefl. Viz MENCER, G. *Nové mezinárodní humanitární právo (vybrané problémy)*, s. 121 – 123. POKŠTEFL, Josef. *Significance and Validity of the Laws of War in our Time*, s. 232 – 234.

¹³⁰⁾ DARCY, Shane. *The Evolution of the Law of Belligerent Reprisals*, p. 192. MENCER, G. *Nové mezinárodní humanitární právo (vybrané problémy)*, s. 122. POKŠTEFL, Josef. *Significance and Validity of the Laws of War in our Time*, s. 232 – 233.

¹³¹⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 519 – 526.

¹³²⁾ HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, p. 523 – 526.

¹³³⁾ DARCY, Shane. *The Evolution of the Law of Belligerent Reprisals*, p. 203.

potvrdil zákaz represálií proti kulturním statkům. Protokol I dále zakázal represálie proti objektům nezbytným k přežití civilního obyvatelstva (článek 54 odst. 4), proti životnímu prostředí (článek 55 odst. 2) a proti stavbám a zařízením obsahujícím nebezpečné síly (článek 56 odst. 4).

Zákaz represálií se objevil i v Úmluvě o některých typech konvenčních zbraní. Protokol II o minách, nástrahách a jiných prostředcích zakázal v článku 3 odst. 2 užití min, nástrah a jiných prostředků z důvodu represálií proti civilnímu obyvatelstvu nebo jednotlivým civilním osobám. Znění Protokolu II z roku 1996 tento zákaz zachovalo (článek 3 odst. 7).

Odpověď na otázku, zda zákazy represálií pojaté do Protokolu I z roku 1977 a Protokolu II o minách, nástrahách a jiných prostředcích z roku 1980 (resp. 1996) mají obyčejovou povahu, není zcela jasná. Mezinárodní trestní soud pro bývalou Jugoslávii potvrdil v případech *Martić* a *Kupreskić*, že obyčejovou povahu má zákaz represálií proti civilnímu obyvatelstvu a civilním osobám.¹³⁴ Tento právní názor soudu však sklidil ostrou kritiku části nauky a v obou případech se navíc jednalo pouze o *obiter dictum*.¹³⁵

Jakou možnost válečných represálií tedy dává platné mezinárodní právo? Stát, jenž je smluvní stranou Protokolu I z roku 1977 i Protokolu II o minách, nástrahách a jiných prostředcích z roku 1980, resp. 1996 (to je případ České republiky) tak může přistoupit pouze k represáliím vůči příslušníkům ozbrojených sil a vojenským objektům protější strany v ozbrojeném konfliktu. Protože příslušníci ozbrojených sil a vojenské objekty mohou být kdykoliv legálně napadeny, *mohou represálie v zásadě mít některou z následujících podob:*

- 1) užití zakázaného bojového prostředku,
- 2) užití dovoleného bojového prostředku zakázaným způsobem,
- 3) užití zakázané metody vedení boje.¹³⁶

I tento závěr je však třeba přijímat jen s velkou obezřetností. Lze přesvědčivě tvrdit, že zásada lidskosti zakazuje užití určitých bojových prostředků i z titulu represálií. Jako příklad se nabízí zbraně hromadného ničení. Stejně tak se dají vznášet námitky proti závěru, že se z titulu represálií lze uchýlit k proradnému vedení boje se. Zda při absenci smluvní úpravy obecné mezinárodní právo vstoupilo do této oblasti zůstává nejasné. Značná neochota států souhlasit s postupným omezováním prostoru pro válečné represálie spíše naznačuje negativní odpověď. *Státy nejsou ochotny zcela se zříci možnosti válečných represálií.* Tento přístup nepostrádá logiku. *Při absenci mezinárodních struktur válečné represálie představují jediný donucovací prostředek pro případ, že protější strana v ozbrojeném konfliktu opakovaně a systematicky porušuje humanitární právo.*¹³⁷

¹³⁴) The Prosecutor v. Martić, Case No. IT-95-11R61, Decision of 8 March 1996, paras. 16 – 17. The Prosecutor v. Kupreskić, Case No. IT-95-16-T, Judgment of 14 January 2000, para. 529.

¹³⁵) Viz celk. DARCÝ, Shane. The Evolution of the Law of Belligerent Reprisals, p. 233 – 243.

¹³⁶) DARCÝ, Shane. The Evolution of the Law of Belligerent Reprisals, p. 211. MERON, Theodor. The Humanization of Humanitarian Law, p. 249.

¹³⁷) MENCER, G. *Nové mezinárodní humanitární právo (vybrané problémy)*, s. 117.

Literatura

Knihy

- *The Blue Helmets. A Review of United Nations Peace-keeping*. 2nd ed. New York: United Nations, 1990. ISBN 92-1-100444-6.
- *Discover the ICRC*. Geneva: International Committee of the Red Cross, 2002.
- *Guide for National Red Cross and Red Crescent Societies to Activities in the Event of Conflict*. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1990. ISBN 2-88145-018-0.
- *National Implementation of International Humanitarian Law. Annual Report 1997*. 1 st ed. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1998. ISBN 2-88145-98-9.
- *Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů*. Praha: Správa sociálního řízení FMO, 1992.
- BUGNION, F. *The Emblem of the Red Cross. A Brief History*. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1977.
- ČEPELKA, Č. *Odpovědnost států. Návrh článků 1 – 35 kodifikační úmluvy (s komentářem)*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.
- ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003. ISBN 80-86432-57-2.
- DETTER, I. *The Law of War*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. ISBN 0-521-78775-0.
- DINSTEIN, Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. ISBN 0-521-54227-8.
- EČER, B. *Vývoj a základy mezinárodního práva trestního*. 1. vyd. Praha: V. Linhart, 1948.
- FUCHS, J. *Válečné zločiny jako zločiny podle mezinárodního práva*. Vyškov: Vysoká vojenská škola pozemního vojska, 2002.
- GASSER, H. P. *International Humanitarian Law. An Introduction*. Berne/Stuttgart/Vienna: Henry Dunant Institute, 1993. ISBN 2-11602-898-1.
- GREEN, L. C. *The Contemporary Law of Armed Conflict*. Manchester: Manchester University Press, 2000, p. 122. ISBN 0-7190-5600-4
- HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. ISBN 0-521-80899-5.
- HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume II: Practice. Part 1*. 1 st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. ISBN 0-521-83937-8.

- HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume II: Practice. Part 2.* 1 st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. ISBN 0-521-83937-8.
- KALSHOVEN, F., ZEGVELD, L. *Constraints on the Waging of War*, 3rd ed. Geneva: International Committee of the Red Cross, 2001. ISBN 2-88145-115-2.
- MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Jeho obecná část a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště k právu českému.* 4. vyd. Brno: Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-160-7.
- MENCER, G. *Nové mezinárodní humanitární právo (vybrané problémy).* 1. vyd. Praha: ACADEMIA, 1983.
- MOIR, L. *The Law of Internal Armed Conflict.* Cambridge: Cambridge University Press, 2002. ISBN 0-521-77216-8.
- MULINEN, F. de. *Příručka mezinárodního humanitárního práva pro ozbrojené síly.* Praha: Magnet-Press, s.p., 1991. ISBN 80-85434-30-X
- PELLANDINI, C. (ed.) *Committees or Other National Bodies for International Humanitarian Law. Meeting of Experts.* Geneva: International Committee of the Red Cross, 1997. ISBN 2-88145-085-7.
- PICTET, J. S. (ed.) *I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary.* 1st ed. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1952. ISBN 2-88145-065-2.
- PICTET, J. S. (ed.) *II Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea. Commentary.* 1st ed. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1960. ISBN 2-88145-051-2.
- PICTET, J. S. (ed.) *III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary.* 1st ed. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1960. ISBN 2-88145-053-9.
- PICTET, J. S. (ed.) *IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Commentary.* 1st ed. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1958. ISBN 2-88145-055-5.
- POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část.* 5. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006. ISBN 80-7179-536-4.
- ROGERS, A. P. V. *Law on the Battlefield.* 2nd ed. Manchester: Manchester University Press, 2004. ISBN 1-929446-58-6.
- SANDOZ, Y. *Implementing International Humanitarian Law.* Geneva: Henry Dunant Institute, 1995. ISBN 92-3-102371-3.
- SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949.* 1st ed. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1987. ISBN 90-247-3460-6.
- SASSOLI, M., BOUVIER, A. A. *How Does Law Protect in War.* 1st ed. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1999. ISBN 2-88145-110-1.
- SIMMA, B. (ed.) *The Charter of the United Nations. A Commentary Volume I.* 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-924449-9.
- SUDRE, F. *Mezinárodní a evropské právo lidských práv.* 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1485-7.
- ŠTURMA, P. *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva.* 1 vyd. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0305-5.
- ZŮNA, J. *NATO. Operace na podporu míru.* Brno: Vojenská akademie, 2002. ISBN 80-85960-37-0.

Články

- ABI-SAAB, Georges. The specificities of humanitarian law. In *Studies and essays on international humanitarian law and Red Cross principles in honour of Jean Pictet*. Geneva, The Hague: International Committee of the Red Cross, 1984, p.268 – 280. ISBN 90-247-3079-1.
- ABRESCH, William. A Human Rights Law of Internal Armed Conflict: The European Court of Human Rights in Chechnya. *European Journal of International Law*. 2005, vol. 16, no. 4, p. 741 – 767. ISSN 0938-5428.
- ALDRICH, George H. Comments on the Geneva Protocols. *International Review of the Red Cross*. September-October 1997, No. 320, s. 508 – 510. ISSN 0020-8604.
- ARSANJANI, Mahnoush H. The Rome Statute of the International Criminal Court. *American Journal of International Law*. January 1999, vol. 93, no. 1, p. 22 – 43. ISSN 0002-9300.
- BARBOZA, Julio. International Criminal Law. *Recueil des Cours*. The Hague, Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers, 2000, Tome 278 de la collection, p. 9 – 200.
- BASAK, Adam. The Influence of the Nuremberg Judgement on the Practice of the Allied Courts in Germany. *Polish Yearbook of International Law IX (1977 – 1978)*. Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdansk: Zakład narodowy imienia ossolińskich, 1980, s. 161 – 178.
- BASSIOUNI, Michael C. The need for international accountability. In PELLANDINI, Cristina. *National Measures to Repress Violations of International Humanitarian Law (Civil Law Systems). Report on the Meeting of Experts*. 1st ed. Geneva: International Committee of the Red Cross, 2000, p. 29 – 64. ISBN 2-88145-114-4.
- BASSIOUNI, Michael C. International Crimes: *Jus Cogens* and *Obligatio Erga Omnes*. *Law & Contemporary Problems*. Autumn 1996, vol. 59, no. 4, p. 63 – 74. ISSN 0023-9186.
- BASSIOUNI, Michael C. Regulation of Armed Conflicts. In BASSIOUNI, Michael C.(ed.) *International Criminal Law. Volume I. Crimes*. 1 st ed., Dobbs Ferry: Transnational Publishers, Inc., 1986, p. 201 – 207. ISBN 0-941320-28-6.
- BEDONT, Barbara, MARTINEZ, Katherine H. Ending Impunity for Gender Crimes under the International Criminal Court. *The Brown Journal of World Affairs*. Winter/Spring 1999, vol. VI, issue 1, internet. str.
http://www.brown.edu/Students/Journal_of_World_Affairs/index.html.
ISSN 0317-8471.
- BHUTA, Nehal. The Antimonies of Transformative Occupation. *European Journal of International Law*. 2005, vol. 16, no. 4, p. 721 – 740. ISSN: 0938-5428
- BIALKE, Joseph P. United Nations Peace Operations: Applicable Norms and the Application of the Law of Armed Conflict. *The Air Force Law Review*. 2001, vol. 50, p. 1 – 63. ISSN 0094-8381.
- BÍLKOVÁ, Veronika. Zamyšlení nad studií „Obyčejové mezinárodní humanitární právo“. *Právník*. 2006, roč. CXVL, č. 10, s. 1205 – 1229. ISSN 0231-6625.
- BING JIA, B. The Doctrine of Command Responsibility in International Law (With Emphasis on Liability for Failure to Punish). *Netherlands International Law Review*. 1998, vol. XLV, no. 3, p. 325 – 347. ISSN 0165-070X.
- BLIX, Hans. Area Bombardment: Rules and Reasons. *The British Year Book of International Law 1978 (forty-ninth year of issue)*. Oxford: Clarendon Press, 1979, p. 31 – 69.
- BORCH, Frederic L. Targeting after Kosovo. Has the Law Changed for Strike Planners? *Naval War College Review*. Spring 2003, vol. LVI, no. 2, s. 64 – 81.

- BOTHE, M. Peace-keeping. In SIMMA, B. (ed.) *The Charter of the United Nations. A Commentary Volume I*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 648 – 700. ISBN 0-19-924449-9.
- BOTHE, Michael. The role of national law in the implementation of international humanitarian law. In *Studies and essays on international humanitarian law and Red Cross principles in honour of Jean Pictet*. Geneva, The Hague: International Committee of the Red Cross, 1984, p. 301 – 312. ISBN 90-247-3079-1.
- BOUVIER, Antoine. Special aspects of the use of the red cross red crescent emblem. *International Review of the Red Cross*. September-October 1989, no. 272, p. 438 – 458. ISSN 0020-8604.
- BROWN, Bartram S. The Evolving Concept of Universal Jurisdiction. *New England Law Review*. 2001, vol. 35, no. 2, p. 383 – 397. ISSN 0028-4823.
- BURGER, James A. International humanitarian law nad the Kosovo crises: Lessons learned and to be learned. *International Review of the Red Cross*. March 2000, vol. 82, no. 837, p. 129 – 145. ISSN 1560-7755.
- CARNAHAN, Burrus M. Lincoln, Lieber and the Laws of War: The Origins and Limits of the Principle of Military Necessity. *American Journal of International Law*. 1998, vol. 92, no. 2, p. 213 – 231. ISSN 0002-9300.
- CARNEGIE, AR. Jurisdiction over Violations of the Laws and Customs of War. In *The British Year Book of International Law*. 1963. *Thirty-ninth year of issue*. London, New York, Toronto: Oxford University Press, 1965, p. 402 – 424.
- CHAZOURNES, Laurence Boisson de – CONDORELLI, Luigi: Common Article 1 of the Geneva Conventions revisited: Protecting collective interest. *International Review of the Red Cross*. March 2000, vol. 82, no. 837, p. 67 – 87. ISSN 1560-7755.
- CHETAIL, Vincent. The contribution of the International Court of Justice to international humanitarian law. *International Review of the Red Cross*. June 2003, vol. 85, no. 850, p. 235 – 269. ISSN 1560-7755.
- COUPLAND, Robin. Humanity: What is it and how does it influence international law? *International Review of the Red Cross*. December 2001, vol. 83, no. 844, p. 969 – 989. ISSN 1560-7755.
- COUPLAND, Robin M. „Non-lethal“ weapons: precipitating a new arms race, 312:72 *BMJ* (1997), <http://bmj.bmjournals.com/cgi/content/full/315/7100/72> (11.12.2006).
- COUPLAND, Robin M. – HERBY, Peter. Review of the legality of weapons: a new approach. The SirUS Project. *International Review of the Red Cross*. September 1999, vol. 81, no. 835, p. 583 – 592. ISSN 1560-7755.
- ČEBIŠ, V. Politika aktivní neutrality asijských států. In *Studie z mezinárodního práva* 9 (1964). Praha: Nakladatelství ČSAV, 1964, s. 223 – 261.
- DARCY, Shane. The Evolution of the Law of Belligerent Reprisals. *Military Law Reveiw*. 2003, vol. 175, p. 184 – 251.
- DAVIS, George B. The Prisoner of War. *American Journal of International Law*. 1913, vol. 7, no. 3, p. 521 – 545. ISSN 0002- 9300.
- DAVIS, George B. The Geneva Convention of 1906. *American Journal of International Law*. 1907, vol. 1, no. 2, p.409 - 417. ISSN 0002- 9300.
- DINSTEIN, Yoram. The release of prisoners of war. In *Studies and essays on international humanitarian law and Red Cross principles in honour of Jean Pictet*. Geneva, The Hague: International Committee of the Red Cross, 1984, p. 37 – 45. ISBN 90-247-3079-1.
- DONNER, Bohdan. Jsou zbraně hromadného ničení zakázány platným právem mezinárodním? In *Studie z mezinárodního práva II*. Praha: ČSAV, 1956, s. 71 – 79.

- DÖRMANN, Knut. The legal position of unlawful/unprivileged combatants. *International Review of the Red Cross*. March 2003, vol. 85, no. 849, p. 45 – 74. ISSN 1560-7755.
- DRAPER, G. I. A. D. The Status of Combatants and the Question of Guerilla Warfare. In *The British Year Book of International Law*. 1971. *Forty-Fifth Year of Issue*. Oxford, New York, Toronto: Oxford University Press, 1973, p. 173 – 218.
- DRAPER, G. I. A. D. The Implementation and Enforcement of the Geneva Conventions of 1949 and the Two Additional Protocols of 1978. *Recueil des Cours* 1979/III. *Tome 164 de la collection*. Alphen aan den Rijn: Sijthoff and Hoordhoff, 1980, p. 1 – 54. ISBN 90-286-0980-6.
- FAWCETT, J. E. S. The *Eichmann Case*. *The British Year Book of International Law*. 1962. *Thirty-neighth year of issue*. London, New York, Toronto: Oxford University Press, 1964, p. 181 – 215.
- FENRICK, William J. The application of the Geneva Conventions by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. *International Review of the Red Cross*. June 1999, vol. 81, no. 834, p. 317 – 329. ISSN 1560-7755.
- FENRICK, William J. Should Crimes Against Humanity Replace War Crimes? *Columbia Journal of Transnational Law*. 1999, vol. 37, no. 3, str. 767 – 785. ISSN 0010-1931
- FIDLER, David P. The meaning of Moscow: „Non-lethal“ weapons and international law in the early 21st century. *International Review of the Red Cross*. September 2005, vol. 87, no. 859, p. 525 – 552. ISSN 1560-7755.
- FLECK, Dieter. Implementing International Humanitarian Law: Problems and Priorities. *International Review of the Red Cross*. March-April 1991, No. 281, p. 140 – 153. ISSN 0020-8604.
- FLORES, José L. F. Repression of Breaches of the Law of War Committed by Individuals. *International Review of the Red Cross*. May-June 1991, no. 282, p. 247 – 29. ISSN 1560-7755.
- FRANCK, Thomas M. Fairness in the International Legal and Institutional System. *Recueil des Cours* 1993/III. *Tome 240 de la collection*. Dordrecht/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers, 1994, p. 9 – 498. ISBN 90-286-093x.
- FUCHS, Jiří: Mezinárodní soudní dvůr v říši války a za zdí. *Právník*. 2006, roč. CXLV, č. 12, s. 1469 – 1485. ISSN 0231-6625.
- FUCHS, Jiří: Základní pravidla mezinárodního práva pro vedení bojových operací. *Právník*. 2006, roč. CXLV, č. 1, s. 76 – 86. ISSN 0231-6625.
- FUCHS, Jiří: Implementace závazků mezinárodního práva humanitárního v době míru.. *Vojenské rozhledy*. 2005, roč. XIV, č. 4, s. 69 – 76. ISSN 1210-3292.
- FUCHS, Jiří: Zamyšlení nad mezinárodním závazkem šířit znalost humanitárního práva. *Vojenské rozhledy*. 2004, roč. XIII, č. 3, s. 105 – 113. ISSN 1210-3292.
- FUCHS, Jiří. Vývoj univerzální jurisdikce pro stíhání válečných zločinů v mezinárodním právu. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2002, roč. X., č. 4, s. 307 – 314. ISSN 1210-9126.
- FUCHS, Jiří. Opční protokol k úmluvě o právech dítěte: významný krok vpřed v oblasti ochrany dětí za ozbrojeného konfliktu. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2001, roč. IX., č. 3, s. 252 – 258. ISSN 1210-9126.
- GAETA, Paola. The Defence of Superior Orders: The Statute of the International Criminal Court versus Customary International Law. *European Journal of International Law*. 1999, vol. 10, p. 172 – 191. ISSN 0938-54.
- GARDAM, Judith. Women, human rights and international humanitarian law. *International Review of the Red Cross*. September 1998, no. 324, p. 421 – 432. ISSN 0020-8604.

- GARRAWAY, Charles. Superior orders and the International Criminal Court: Justice delivered or justice denied? *International Review of the Red Cross*. December 1999, vol. 81, no. 836, p. 785 – 793. ISSN 1560-7755
- GOLDBLAT, Jozef. The Biological Weapons Convention. An overview. *International Review of the Red Cross*. May-June 1997, no. 318, p. 251 – 265. ISSN 0020-8604.
- GÓMEZ, Javier Guisández. The Law of Air Warfare. *International Review of the Red Cross*. June 1998, no. 323, p. 347 – 363. ISSN 0020-8604.
- GREENWOOD, Christopher. International Humanitarian Law and the *Tadic* Case. *European Journal of International Law*. 1996, vol. 7, no. 2, internet. str. <http://www.ejil.org/journal/Vol7/No2/art8.html>. Online ISSN 1464-3596, Print ISSN 0938-54.
- HADDEN, Tom – HARVEY, Colin. The law of internal crisis and conflict. *International Review of the Red Cross*. March 1999, vol. 81, no. 833, p. 119 – 133. ISSN 1560-7755.
- HAPPOLD, Matthew. Child Soldiers in International Law: The Legal Regulation of Children's Participation in Hostilities. *Netherlands International Law Review*. 2000, vol. XLVII, no. 1, p. 27 – 52. ISSN: 0165-070X.
- HELLE, Danielle. Optional Protocol on the involvement of children in armed conflict to the Convention on the Rights of the Child. *International Review of the Red Cross*. 2000, vol. 82, no. 839, p. 797 – 823. ISSN 1560-7755.
- HENCKAERTS, Jean-Marie: New rules for the protection of cultural property in armed conflict. *International Review of the Red Cross*. September 1999, vol. 81, no. 835, p. 593 – 620. ISSN 1560-7755.
- HENKIN, Louis. International Law: Politics, Values and Functions. In *Recueil des Cours 1989 IV. Tome 216 de la collection*. Dordrecht/Boston/London: MARTINUS NIJHOFF PUBLISHERS, 1990, p. 13 – 416. ISBN 0-7923-1048-9.
- HIGGINS, Rosalyn. International Law and Civil Conflict. In LUARD, E. (ed.) *The International Regulation of Civil Wars*. London: Thames and Hudson, 1972, p. 169 – 186. ISBN 0-500-25030-8.
- HLADÍK, Jan: The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the notion of military necessity. *International Review of the Red Cross*. September 1999, vol. 81, no. 835, s. 621 – 635. ISSN 1560-7755.
- IMSEIS, Ardi. Critical Reflections on the International Humanitarian Law Aspects of the ICJ *Wall* Advisory Opinion. *American Journal of International Law*. January 2005, vol. 99, no.1, p. 102 – 118. ISSN 0002-9300.
- JANDA, Ivo. Rozbor klíčových institutů mezinárodního práva trestního na pozadí kauzy Pinochet. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2000, roč. VIII, č. 1, s. 15 – 28. ISSN 1210-9126.
- JÍLEK, Dalibor. Kodifikační úkol: odpovědnost mezinárodních organizací. In ČEPELKA, Č. – JÍLEK, D. – ŠTURMA P. *Mezinárodní odpovědnost*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3057-7.
- JOYNER, Christopher C. Arresting Impunity: The Case for Universal Jurisdiction in Bringing War Criminals to Accountability. *Law & Contemporary Problems*. Autumn 1996, vol. 59, no. 4, p. 153 – 172. ISSN 0023-9186
- KADAM, Umesh. Teaching international humanitarian law in academic institutions in South Asia: An overview of an ICRC dissemination programme. *International Review of the Red Cross*. March 2001, vol. 83, no. 841, p. 167 – 169. ISSN 1560-7755.
- KALSHOVEN, Frits. The International Humanitarian Fact-Finding Commission: A Sleeping Beauty? *Humanitäres Völkerrecht – Informationsschriften*. 2002, no. 4, S. 213 – 216.

- KALSHOVEN, Frits. Arms, Armaments and International Law. In *Recueil des Cours 1985 II. Tome 191 de la Collection*. Dordrecht/Boston/Lancaster: Martinus Nijhoff Publishers, 1986, p. 189 – 265.
- KING, Faiza P., LA ROSA, Anne-Marie. Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia – Current Survey. *European Journal of International Law*. 1998, vol. 9, no. 4, internet. str. <http://www.ejil.org/journal/Vol9/No4/sr1.html>. Online ISSN 1464-3596, Print ISSN 0938-5.
- KLENNER, Dietmar. Training in international humanitarian law. *International Review of the Red Cross*, September 2000, vol. 82, no. 839, p. 653 – 662. ISSN 1560-7755.
- KOLB, Robert. The relationship between international humanitarian law and human rights law: A brief history of the 1948 Universal Declaration of Human Rights and the 1949 Geneva Convention. *International Review of the Red Cross*. 1998, vol. 38, no. 324, p. 409 – 419. ISSN 0020-8604.
- KOPAL, Vladimír – MENCER, Gejza. Vývoj a formy neutrality v mezinárodním právu. In *Studie z mezinárodního práva 10 (1965)*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1965, s. 25 – 59.
- KOSIRNIK, René. The 1977 protocols: a landmark in the development of international humanitarian law. *International Review of the Red Cross*. September-October 1997, vol. 37, no. 320, p. 483 – 505. ISSN 0020-8604.
- KRETZMER, David. The Advisory Opinion: The Light Treatment of International Humanitarian Law. *American Journal of International Law*, January 2005, vol. 99, no. 1, p. 88 – 102. ISSN 0002-9300.
- LEE, Roy S. An Assessment of the ICC Statute. *Fordham International Law Journal*. March 2002, vol. 25, no. 3, p. 750 – 766. ISSN 0747-9395.
- LINDSEY, Charlotte. Women and war. *International Review of the Red Cross*. September 2000, vol. 82, no. 839, p. 561 – 580. ISSN 1560-7755.
- LIPPMAN, Matthew. The Convention On The Prevention And Punishment Of The Crime Of Genocide: Fifty Years Later. *Arizona Journal of International and Comparative Law*. 1998, vol. 15, no. 2. ISSN 0743-6963.
- LIPPMAN, Matthew. War Crimes: American Prosecution of Nazi Military Officers. *Touro International Law Review*. 1995, vol. 6, no. 1, internet. str. <http://www.tourolaw.edu/Publications/internationallawrev/vol6/part5.html>.
- LUNZE, Stefan. Serving God and Ceaser: Religious personnel and their protection in armed conflict. *International Review of the Red Cross*. March 2004, vol. 86, no. 853, p. 69 – 91. ISSN 1560-7755.
- MARCUS, Maxine. Humanitarian Intervention without Borders: Belligerent Occupation or Colonization? *Houston Journal of International Law*. 2002, vol. 25, no. 1, p. 99 – 132. ISSN: 0194-1879.
- MARESCA, Louis. A new protocol on explosive remnants of war: The history and negotiations of Protocol V to the 1980 Convention on Certain Conventional Weapons. *International Review of the Red Cross*. December 2004, vol. 86, no. 856, p. 815 – 835. ISSN 1560-7755.
- McCLELLAND, Justin. The review of weapons in accordance with Article 36 of Additional Protocol I. *International Review of the Red Cross*. June 2003, vol. 85, no. 850, p. 397 – 420. ISSN 1560-7755.
- McCORMACK, Timothy LH. Selective Reaction to Atrocity: War Crimes and the Development of International Criminal Law. *Albany Law Review*. 1997, vol. 60, no. 3, p. 681 – 731.
- McLIN, Alexander R. The ICRC: An Alibi for Swiss Neutrality? *Duke Journal of Comparative and International Law*. Spring 1999, vol. 9, no. 2, p. 495 – 518.

- MENCER, Gejza. Civilní obyvatelstvo a jeho ochrana v mezinárodním právu. In *Studie z mezinárodního práva* 21. Praha: ACADEMIA, 1988, s. 99 – 129.
- MENCER, Gejza. K některým problémům připravované kodifikace mezinárodního humanitárního práva. In *Studie z mezinárodního práva* 14. Praha: ACADEMIA, 1979, s. 253 – 279.
- MERON, Theodor. The Protection of Cultural property in the Event of Armed Conflict within the Case-law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. *Museum International*. December 2005, vol. 57, no. 4, p. 41 – 60. ISSN 1350-0775.
- MERON, Theodor. International Law in the Age of Human Rights. In *Recueil des Cours* 2003. Tome 301 de la collection. Leiden/Boston: MARTINUS NIJHOFF PUBLISHERS, 2004, p. 9 – 490. ISBN 90-04-14020-4.
- MERON, Theodor. The Humanization of Humanitarian Law. *American Journal of International Law*. April 2000, vol. 94, no. 2, p. 239 – 278. ISSN 0002-9300.
- MATHEWS, Robert J. The 1980 Convention on Certain Conventional Weapons: A useful framework despite earlier disappointments. *International Review of the Red Cross*. December 2001, vol. 83, no. 844, p. 991 – 1012. ISSN 1560-7755.
- MERCIER, Arnaud. War and media: Constancy and convulsion. *International Review of the Red Cross*. December 2005, vol. 87, no. 860, p. 649 – 659. ISSN 1560-7755.
- MULINEN, Frédéric de. Transformation of modern law of war into documents for practical application. In *Studies and essays on international humanitarian law and Red Cross principles in honour of Jean Pictet*. Geneva, The Hague: International Committee of the Red Cross, 1984, p. 445 – 455.
- MÜNKLER, Herfried. The wars of the 21st century. *International Review of the Red Cross*. March 2003, vol. 85, no. 849, p. 7 – 22. ISSN 1560-7755.
- NAHLIK, Stanislaw E. A Brief Outline of International Humanitarian Law. *International Review of the Red Cross*. July-August 1984, p. 7 – 44. ISSN 0020-8604.
- NICHOLLS, Leah M. The Humanitarian Monarchy Legislates: The International Committee of the Red Cross and Its 161 Rules of Customary International Humanitarian Law. *Duke Journal of Comparative and International Law*. 2006, vol. 17, p. 223 – 252. ISSN: 10536736.
- ONDŘEJ, Jan. Právo ozbrojených konfliktů na přelomu tisíciletí. *Mezinárodní vztahy*. 1999, č. 4, s. 5 – 10. ISSN 0323-1844.
- PALWANKAR, Umesh. Applicability of international humanitarian law to United Nations peace-keeping forces. *International Review of the Red Cross*. June 1993, no. 294, internet str. <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/57jmbh?opendocument>.
- PFANNER, Toni. Military uniforms and the law of war. *International Review of the Red Cross*. March 2004, vol. 86, no. 853, p. 93 – 130. ISSN 1560-7755.
- POKŠTEFL, Josef. Significance and Validity of the Laws of War in our Time. In *Studie z mezinárodního práva* 13 (1968). Praha: Academia, 1969, s. 205 – 245.
- POKŠTEFL, Josef. Chemické a bakteriologické prostředky vedení válečných akcí. In *Studie z mezinárodního práva*. Sv. 11. Praha: Academia, 1966, s. 137 – 162.
- PREUX, Jean de. The Protocols additional to the Geneva Conventions. *International Review of the Red Cross*. September-October 1997, no. 320, p. 473 – 481. ISSN 0020-8604.
- REISMAN, W. Michael. Holding the Centre of the Law of Armed Conflict. *American Journal of International Law*. October 2006, vol. 100, no. 4, p. 852 – 860. ISSN 0002-9300.
- REPÍK, Bohumil: Problémy implementace Statutu Mezinárodního trestního soudu do trestního práva České republiky. In *Problémy implementace Statutu Mezinárodního trestního soudu do právního řádu*. Sborník příspěvků ze semináře pořádaného Českou národní

- skupinou Mezinárodní společnosti pro trestní právo. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 27 – 54. ISBN 80-7179-911-4.
- ROGERS, A.P.V. Zero-casualty warfare. *International Review of the Red Cross*. March 2000, vol. 82, no. 837, p. 165 – 181. ISSN 1560-7755.
  - RÖLING, B. V. A. Supranational Criminal Law in Netherlands Theory and Practice. In PANHUYS, H. F. van, HEERE, WP., KO SWAN SIK, JWJJ. (eds.) *International Law in the Netherlands*. 1st ed. Vol. 2, Alphen Aan Den Rijn: Sijthoff & Nordhoff, 1979, p. 161 – 201.
  - ROTTENSTEINER, Christa. The denial of humanitarian assistance as a crime under international law. *International Review of the Red Cross*. September-October 1990, no. 835, p. 555 – 582. ISSN 1560-7755.
  - ROWE, Peter. Kosovo 1999: The air campaign. *International Review of the Red Cross*. March 2000, vol. 82, no. 837, p. 147 – 164. ISSN 1560-7755.
  - RUBIN, Alfred P.: *Actio Popularis, Jus Cogens and Offenses Erga Omnes?* *New England Law Review*. 2001, vol. 35, no. 2, p. 265 – 280. ISSN 0028-4823.
  - SANDOZ, Yves. Penal Aspects of International Humanitarian Law In BASSIOUNI, Michael C.(ed.) *International Criminal Law. Volume I. Crimes*. 1st ed., Dobbs Ferry: Transnational Publishers, Inc., 1986, p. 209 – 230. ISBN 0-941320-28-6.
  - SASSOLI, Marco. The National Information Bureau in aid of the Victims of Armed Conflict. *International Review of the Red Cross*. January-February 1987, no. 256, p. 6 – 24. ISSN 0020-8604.
  - SASSOLI, Marco, OLSON, Laura M. The Judgment of the ICTY Appeals Chambers on the merits in the Tadic case. *International Review of the Red Cross*. September 2000, vol. 82, no. 839, p. 733 – 769. ISSN 1560-775.
  - SCHARF, Michael P. Application of Treaty-based Universal Jurisdiction to Nationals of Non-Party States. *New England Law Review*. 2001, vol. 35, no. 2, p. 363 – 382. ISSN 0028-4823.
  - SCHINDLER, Dietrich. The Different Types of Armed Conflicts According to the Geneva Conventions and protocols. *Recueil des Cours 1979/II. Tome 163 de la collection*. Alphen aan den Rijn: Sijthoff & Noordhoff, 1980, p. 125 – 156.
  - SCHMITT, Michael N. Humanitarian Law and the Environment. *Denver Journal of International Law and Policy*. 2000, vol 28, no. 3, s. 265 – 323. ISSN 0196-2035.
  - SHEPPARD, Ann. Child Soldiers: Is the optional protocol evidence of an emerging “straight-18” consensus? *The International Journal of Children’s Rights*. 2000, vol. 8, p. 37 – 70, ISSN: 0927-5568.
  - STEWART, James G. Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law. A critique of internationalized armed conflict. *International Review of the Red Cross*. June 2003, vol. 85, no. 850, p. 313 – 350. ISSN 1560-775.
  - STUDER, Meinrad. The ICRC and civil-military relations in armed conflict. *International Review of the Red Cross*. June 2001, vol. 83, no. 842, p. 367 – 391. ISSN 1560-775.
  - THÜRER, Daniel. Current challenges to the law of occupation. Speech delivered at 6th Bruges Colloquium, 20-21 October 2005. Text je dostupný na internet. stránce <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/iwpList594/D9A72F4F1474E9B6C12570CA0053D60E>.
  - TICEHURST, Rupert. The Martens Clause and the Laws of armed Conflict. *International Review of the Red Cross*. March-April 1997, vol. 37, no. 317, p. 125 – 134. ISSN 0020-8604.
  - TINTA, Monica F. Commanders on Trial: The Blaškič Case and the Doctrine of Command Responsibility under International Law. *Netherlands International Law Review*. 2000, vol. XLVII, no. 3, p. 293 – 322.

- TOMAN, Jiri. The Hague Convention – A Decisive Step taken ny the International Community. *Museum International*. December 2005, vol. 57, no. 4, p. 7 – 30. ISSN 1350-0775.
- YINGLING, Raymund T. – GINNANE, Robert W. The Geneva Conventions of 1949. *American Journal of International Law*. 1952, vol. 46, p. 393 – 427. ISSN 0002- 9300.
- ZAID, Esq., Mark S. Will or Should the United States Ever Prosecute War Criminals?: A Need For Greater Expansion in the Areas of Both Criminal and Civil Liability. *New England Law Review*. 2001, vol. 35, no. 2, p. 447 – 469. ISSN 0028-4823.
- ZEGVELD, Liesbeth. Remedies for victims of violations of international humanitarian law. *International Review of the Red Cross*. September 2003, vol. 85, no. 851, p. 497 – 527. ISSN 1560-775.

Mezinárodní smlouvy

- Deklarace petrohradská o zákazu používání výbušných nábojů ve válce. In *Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva*. 1. vyd. II. díl, Praha: Správa sociálního řízení, 1993, s. 40 – 41. ISBN 80-85469-41-3.
- Úmluva o kladení podmořských samočinných dotekových min. In *Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva*. 1. vyd. II. díl, Praha: Správa sociálního řízení, 1993, s. 49 – 52. ISBN 80-85469-41-3.
- Úmluva o zákonech a obyčejích pozemní války. In *Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva*. 1. vyd. II. díl, Praha: Správa sociálního řízení, 1993, s. 16 – 19. ISBN 80-85469-41-3.
- Řád války pozemní. In *Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva*. 1. vyd. II. díl, Praha: Správa sociálního řízení, 1993, s.20 – 32. ISBN 80-85469-41-3.
- Protokol o zákazu užívání ve válce dusivých, otravných nebo podobných plynů a prostředků bakteriologických. In *Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva*. 1. vyd. II. díl, Praha: Správa sociálního řízení, 1993, s. 167 – 168. ISBN 80-85469-41-3.
- Charta Organizace spojených národů, č. 30/1947 Sb.
- Dohoda o stíhání a potrestání hlavních válečných zločinců evropské osy. Statut Mezinárodního vojenského soudního dvora, č. 164/1947 Sb.
- Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli, č. 65/1954 Sb.
- Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných. nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři, č. 65/1954 Sb.
- Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci, č. 65/1954 Sb.
- Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války, č. 65/1954 Sb.
- Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia, Sbírka zákonů republiky Československé, ročník 1955, příloha k částce 16
- Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, č. 94/1958 Sb., článek 28
- Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich zničení, č. 96/1975 Sb.
- Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů (Protokol I), č. 168/1991 Sb.
- Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter (Protokol II), č. 168/1991 Sb.

- Úmluva o zákazu vojenského nebo jakéhokoli jiného nepřátelského použití prostředků měnících životní prostředí, č. 77/1980, Sb.
- *Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel*. U.N. Doc. A/RES/49/59 (1994)
- Úmluva o zákazu nebo omezeních použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky, č. 21/1999 Sb.
- *Dodatkový protokol k Úmluvě o zákazu nebo omezeních použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky (Protokol IV)*, č. 21/1999 Sb.
- Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a o jejich zničení, vyhlášena sdělením č. 94/1997
- *Rome Statute of the International Criminal Court*, UN Doc. A/CONF.183/9*, 17 July 1998
- UN Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and their Destruction of 18 September 1997, *Additional documents to be used during the International Military Course on the Law of Armed Conflict*, San Remo, International Institute of Humanitarian law, 1999
- *Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, UNESCO Doc. HC/1999/7, autentické anglické znění je dostupné na internet. str. <http://unesco.unesco.org/images/0013/001306/130696eo.pdf>.
- *Protocol on Explosive Remnants of War (Protocol V) to the Convention on Certain Conventional Weapons*, 28 November 2003.
- *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Adoption of an Additional Distinctive Emblem (Protocol III)*. Autentické anglické znění bylo uveřejněno v *International Review of the Red Cross*. March 2006, vol.. 88, no. 186, p. 191 – 196. Neoficiální český překlad je dostupný na http://www.cck-cr.cz/docs/mhp/treti_protokol.pdf.

Rozhodnutí mezinárodních soudů

Mezinárodní soudní dvůr

- *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*. ICJ General List No. 131, 9 July 2004. Text lze nalézt na internet. str. <http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/imwp/imwpframe.htm>.
- *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, 8 July 1996, ICJ Rep. 1996.
- *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgement of 27 June 1986, I.C.J. Reports 1986

Evropský soud pro lidská práva

- *Isayeva, Yusupova and Bazayeva v. Russia*, ECtHR, App Nos 57947-49/00 (24 February 2005)

-
- *Isayeva v. Russia*, ECtHR, App Nos 57950/00 (24 February 2005).

Mezinárodní trestní soud pro bývalou Jugoslávii

- *Prosecutor v. Dario Kordić & Mario Čerkez*, Judgement, 26 February 2001, Case No. IT-95-14/2-T.
- *Prosecutor v. Tihomir Blaškić*, Judgement, 3 March 2000, Case No. IT-95-14-T.
- *Prosecutor v. Zoran Kupreškić*, Judgement, 14 January 2000, Case No. IT-95-16-T.
- *Prosecutor v. Tadić*, Judgement, 15 July 1999, Case No. T-94-1-A.
- *Prosecutor v. Delalić et al.*, Judgement, 16 November 1998, Case No. IT-96-21-T.
- *Prosecutor v. Duško Tadić*, Opinion and Judgment, 7 May 1997, Case No. IT-94-I-T.
- *Prosecutor v. Milan Martić*, Review of the Indictment, 8 March 1996, Case No. IT-95-11.
- *Prosecutor v. Tadić*, Appeal on Jurisdiction of 2 October 1995, Case No. IT-94-1-AR72.

Mezinárodní trestní soud pro Rwandu

- *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, Judgement, 1 June 2001, Case No. ICTR-96-4-A

Rozhodnutí jiných mezinárodních orgánů

Meziamerická komise pro lidská práva

- *Third report on the human rights situation in Colombia*, Doc. OEA/Ser.L/V/II.102, Doc. 9 rev.1, 26 February 1999
- *Case of Juan Carlos Abella (Argentina)*, Inter-Am CtHR, Case 11.137 (1997), Report No. 55/97 Annual Report of the Inter-American Commission on Human Rights 1997

Dokumenty mezinárodních mezivládních organizací

OSN

- *Finalized draft text of the Elements of Crimes*. UN Doc. PCNICC/2000/1/Add.2, 2 November 2000
- *Secretary-General's Bulletin. Observance by United Nations forces of international humanitarian law*. 6 August 1999. UN Secretariat ST/SGB/1999/13
- U.N.G.A. Res. 52/140 (1997)
- *Report of the International Law Commission on the work of its forty-eighth session*. 6 May – 26 July 1996. U.N. G.A.O.R. Fifty-first Session. Supplement No. 10 (A/51/10).

- *Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court. Volume I (Proceedings of the Preparatory Committee during March-April and August 1996).* U.N. G.A.O.R. Fifty-first Session. Supplement No. 22 (A/51/22)
- UN Doc. Res. 49/75 K (1994)
- *Interim Report of the Commission of experts on evidence of grave violations of international humanitarian law in Rwanda, S/1994/1125*
- SC Res. S/25334 (1993)
- SC Res. S/RES/794 (1992)
- SC Res. S/RES/787 (1992)
- UN Doc. S/RES 687 (1991)
- SC Res. 688 (1991)
- UN Doc. Res. 32/84 B (1977)
- UN Doc Res. 32/44 (1977)
- Res. 31/19 (1976)
- GAOR, 31st Sess., 1976 Suppl. No. 27, A/31/27
- UN Doc. Res. 3500 (1975)
- UN Doc. Res. 3102 (1973)
- UN Doc. Res. 3032 (1972)
- UN Doc. Res. 2852 (1971)
- UN Doc. A/RES/1653/XVI (1961)

NATO

- NATO STANAG 2449 LO – *Training in the Law of Armed Conflict.* NSA(ARMY)0143-LO/2449, 14 February 2003
- *NATO policy on non-lethal weapons*, Press Statement (13 Oct. 1999), <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p991013e.htm>

Dokumenty nevládních organizací

- The International Humanitarian Fact-Finding Commission. *ICRC Advisory Service on International Humanitarian Law* 04/2001.
- *Implementation of International Humanitarian Law. Report prepared by the International Committee of the Red Cross.* 1999
- *Implementation of International Humanitarian Law. Guidelines for The Conduct of the Study of the National Legislation in Force from the Point of View of its Conformity to the Norms of International Humanitarian Law.* ICRC, 1999, SHA/01-03-99.
  - San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea, 12 June 1994.
Dostupný na <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/560?OpenDocument>
- Resolution XXV. Application of the Geneva Conventions by the United Nations Emergency Force (1965)
- Application and dissemination of the Geneva Conventions. ICRC Memorandum of 10 November 1961

Rozhodnutí vnitrostátních soudů

- *Beit Sourik Village Council v. Israel*, HCJ 2056/04 (June 30, 2004).
- *Kadič v. Karadžić*, 70 F.3d 232, cert. denied, 64 USLW 3832, 18 June 1996
- *R. v. Imre Finta* (1994), 28 C.R. (4 th) 265 (S.C.)
- *Polyukhovich v. Commonwealth* (Austl. 1991), 172 C.L.R
- *Amerada Hess Shipping Corp. v. Argentine Republic*, 830 F.2d 421 (2d Cir. 1987) rev'd, 488 US 428 (1989)
- *Military Junta Case, Argentina*, National Appeals Court. Citováno v HENCKAERTS, J.-M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, pp. 48 – 49.
- *Demjanjuk v. Petrovsky*, 776 F.2d 571 (6 th. Cir. 1985)
- *Military Prosecutor v. Kassem* (Israel, Military Court, 1969), 42 ILR 470
- *Public prosecutor v. Koi et al.* (1967). AC 829 1968
- *Att. General of Israel v. Eichmann*, Isr. S. Ct. 1962. In *International Law Reports*. Vol. 36
- *Att. General of Isr. v. Eichmann*, Isr. Dist. Ct. – Jerusalem 1961. In *International Law Reports*. Vol. 36
- *Ex parte Quirin et al.* (1942), 317 U.S.

Vnitrostátní předpisy

- *An Act respecting genocide, crimes against humanity and war crimes and to implement the Rome Statute of the International Criminal Court, and to make consequential amendments to other Acts* (Assented to 29 th June, 2000), 2000, c. 24.
- *Statute of 16 June 1993 on the Suppression of the Grave Breaches of the International Conventions of Geneva of Aug. 12, 1949 and of the Additional Protocols I and II to these Conventions of June 7, 1977*, Moniteur-Staatsblad, Aug. 5, 1993.

Výcvikové materiály pro ozbrojené síly

- *The CF Code of Conduct* (Canada). *Dispatches*. September 1999, vol. 6, no. 2.
- *International Law – The Conduct of Armed Conflict and Air Operation* (U.S.A.). Air Force Pamphlet 110-31. 19 November 1976

Jiné

Vládní návrh, kterým se předkládá Parlamentu České republiky k vyslovení souhlasu s ratifikací Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o přijetí dalšího rozeznávacího znaku, přijatý dne 8. prosince 2005 v Ženevě (sněmovní tisk 77)
<http://psp.cz/cgi-bin/ascii/eknih/2006ps/stenprot/007schuz/s007062.htm>
www.cck.cz

<http://ck.czweb.org/main/principy.html>

<http://www.ihffc.org/en>

http://zpravy.idnes.cz/zpravy_irak.asp?r=zpravy_irak&c=A030408_212953_zpravy_irak_pol

<http://psp.cz/cgi-bin/ascii/eknih/2006ps/stenprot/007schuz/s007062.htm>.

Idnes, 20. května 1999, http://zpravy.idnes.cz/zahranicni.asp?r=zahranicni&c=990508_101141_zahranicni_jpl

Idnes, 9. dubna 2003, http://zpravy.idnes.cz/zpravy_irak.asp?r=zpravy_irak&c=A030408_212953_zpravy_irak_pol

NATO policy on non-lethal weapons, Press Statement (13 Oct. 1999),

<http://www.nato.int/docu/pr/1999/p991013e.htm>

Jiří Fuchs **Mezinárodní humanitární právo**

Vydalo Ministerstvo obrany – Agentura vojenských informací a služeb

Adresa: Rooseveltova 23, 161 05 Praha 6

<http://www.army.cz>

Redakce účelové tvorby

Pověřen řízením redakce: Jaroslav Roušar

Odpovědná redaktorka: Eva Kašáková

Výtvarné řešení a zlom: Andrea Bělohávková

Dáno do tisku:

Tisk:

1. vydání

Kopírovat, překládat a rozmnožovat publikaci bez souhlasu vydavatele je zakázáno.

NEPRODEJNÉ
